

ЗМІСТ

СТАТТІ

- Бігун О., Воронько Г., Фенюк Л.** Фонетичні навички сучасної французької мови як складова комунікативної компетентності здобувачів вищої освіти 7
- Білобровська К.** Метафорична репрезентація концепту «Лабіринт» у творчості Б. Антоненка-Давидовича 16
- Горболіс Л.** Образ заробітчани в романі Віри Нестерчук «Авантюрки на зеленій траві» 30
- Жиленко І., Ведмидера К.** Проблематика і поетика оповідань Галини Орлівни 30-х рр. ХХ ст. 37
- Ищенко О., Черниш А.** Есе як пріоритетний жанр академічного письма 47
- Кеба О.** Жанрово-стильове новаторство Станіслава Лема в романі «Соляріс» 56
- Марченко Т.** Мовні трансформації «Енеїди» Івана Котляревського видань 1798 та 1980 років 65
- Медвідь О., Мальована Н., Вашист К.** Шляхи генерації неологізмів у сучасній англійській мові 73
- Набок М.** Джерела нашого героїзму (духовна та мілітарна стійкість в українських народних думках і сучасність) 85
- Паламар О.** Особливості формування кінопоетики в художньому дискурсі Владіміра Набокова 99
- Сидоренко О., Бондаренко О., Сипченко І.** Лінгвістична інтерпретація юридичної термінології в семантико-текстуальних дослідженнях 105
- Ущановська І., Ворфоломеєв М.** Місія та візія в мові сталих брендів: соціолінгвістичні аспекти 116
- Федоряка Л., Клименко І.** Томас Неш – не сатирик: образ «чорної смерті» у його поезіях 126
- Щигло Л., Волик А.** Міждисциплінарний вимір дослідження сучасного англомовного пенітенціарного дискурсу 140

TABLE OF CONTENTS

ARTICLES

Bigun O., Voronko H., Feniuk L. <i>Phonetic Skills of the Modern French Language as a Component of Students' Communicative Competence</i>	7
Bilobrovska K. <i>The Metaphorical Representation of the Concept of «Labyrinth» in B. Antonenko-Davydovych's Creation</i>	16
Horbolis L. <i>The Image of a Migrant Worker in the Novel «Adventuresses on the Green Grass» by Vira Nesterchuk</i>	30
Zhylenko I., Vedmydera K. <i>Problematics and Poetics of Galyna Orlivna's Narrations of the 1930s</i>	37
Ishchenko O., Chernysh A. <i>Essay as a Priority Genre of Academic Writing</i>	47
Keba O. <i>Genre and Style Innovation of the Novel "Solaris" by Stanislava Lem</i>	56
Marchenko T. <i>Language Transformations of "Eneida" by Ivan Kotliarevskii in the 1798th and 1980th Editions</i>	65
Medvid O., Malovana N., Vashyst K. <i>Ways of Generating Neologisms in Modern English</i>	73
Nabok M. <i>Sources of our Heroism (Spiritual and Military Resilience in Ukrainian Folk Dumas and Modernity)</i>	85
Palamar O. <i>Features of the Formation of Kinopoetics in the Fiction Discourse of Vladimir Nabokov</i>	99
Sydorenko O., Bondarenko O., Sypchenko I. <i>Linguistic Interpretation of Legal Terminology in Semantic-Textual Research</i>	105
Ushchapovska I., Vorfolomeiev M. <i>Mission and Vision in the Language of Sustainable Brands: Sociolinguistic Issues</i>	116
Fedoriaka L., Klymenko I. <i>Thomas Nashe is not a Satirist: the Image of "The Black Death" in His Poetry</i>	126
Shchyhlo L., Volyk A. <i>Interdisciplinary Dimension of the Modern English-Language Penitentiary Discourse Research</i>	140

**ФОНЕТИЧНІ НАВИЧКИ СУЧАСНОЇ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ
ЯК СКЛАДОВА КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ
ВИЩОЇ ОСВІТИ**

Бігун Ольга,

доктор філологічних наук, професор,

ORCID ID 0000-0003-3977-3361

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

вул. Шевченка, 57, Івано-Франківськ, 76018, Україна

olga.bigun@pnu.edu.ua

Воронько Галина,

асистент кафедри французької філології,

ORCID ID 0000-0002-5660-9195

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

вул. Шевченка, 57, Івано-Франківськ, 76018, Україна

halyna.voronko@pnu.edu.ua

Фенюк Леся,

аспірант, асистент кафедри французької філології,

ORCID ID 0000-0002-9454-0221

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

вул. Шевченка, 57, Івано-Франківськ, 76018, Україна

lesia.feniuk@pnu.edu.ua

***Анотація.** У статті йдеться про формування фонетичних навичок сучасної французької мови у студентів-філологів. Метою дослідження є аналіз процесів опанування основами французької мови, які тісно пов'язані з освоєнням її фонетико-фонематичного рівня, адже правильні артикуляція звуків і просодичне оформлення мовлення поряд із повноцінним сприйняттям іншомовного мовлення у фонетичному плані забезпечують реалізацію однієї з головних функцій мови – комунікативної. Застосовуючи теоретико-методологічні основи аналізу та синтезу, інформаційний, історичний, структурний підходи, дедуктивний та індуктивний методи, запропоновано аналіз формування комунікативної компетентності студента з урахуванням сучасних фонетичних особливостей французької мови, що обов'язково включає відомості про особливості різних видів мовного спілкування.*

Розглянуто компоненти фонетичних навичок. Проаналізовано практичний досвід викладання фонетики, який доводить необхідність комплексного підходу до вивчення французьких звуків, їхньої артикуляції, вимови, акцентуації та сприйняття на слух. З'ясовано, що на початковому етапі навчання французької мови пріоритетним є оволодіння його фонетичним та фонематичним рівнем. Доведено, що успішність формування фонетичної компетентності студентів залежить від рівня фонетичних навичок, здобутих знань про фонетичний бік мови та динамічної взаємодії цих компонентів на основі загальномовної та фонетичної свідомості.

***Ключові слова:** французька мова, фонетика, фонологія, артикуляція, компетенція, компетентність, комунікативний підхід.*

© Bigun O., Voronko H., Feniuk L., 2022

**PHONETIC SKILLS OF THE MODERN FRENCH LANGUAGE
AS A COMPONENT OF STUDENTS' COMMUNICATIVE COMPETENCE**

Bigun Olga,

Doctor of Philology, Professor,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
57 Shevchenko Str., Ivano-Frankivsk, 76018, Ukraine
ID ORCID 0000-0003-3977-3361
olga.bigun@pnu.edu.ua

Voronko Halyna,

Assistant of the Department of French Philology,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
57 Shevchenko Str., Ivano-Frankivsk, 76018, Ukraine
ID ORCID 0000-0002-5660-9195
halyna.voronko@pnu.edu.ua

Feniuk Lesia,

Graduate student, Assistant of the Department of French Philology,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
57 Shevchenko Str., Ivano-Frankivsk, 76018, Ukraine
ID ORCID 0000-0002-9454-0221
lesia.feniuk@pnu.edu.ua

***Abstract.** The article deals with the formation of philology students' phonetic skills of the modern French language. The purpose of the research is to analyze the processes of mastering the basics of the French language which are closely related to mastering of its phonetic and phonemic levels, because the correct articulation of sounds and the prosodic arrangement of speech, as well as the full perception of foreign speech in phonetic terms, ensure the implementation of one of the main functions of the language, the communicative one. Applying the theoretical and methodological bases of analysis and synthesis, informational, historical, structural approaches, deductive and inductive methods, the analysis of the formation of the student's communicative competence is proposed, taking into account the modern phonetic features of the French language which necessarily includes information about the features of various types of language communication.*

The components of phonetic skills are considered. The practical experience of teaching phonetics is analyzed. It proves the need for a combined approach to the study of French sounds, their articulation, pronunciation, accentuation and listening. It was found that mastering phonetic and phonemic level of French language at the initial stage of learning is a priority. It is proven that the success of students' formation of phonetic competence depends on the level of phonetic skills, the acquired knowledge about the phonetics of the language and the dynamic interaction of these components based on common linguistic and phonetic consciousness.

***Key words:** French language, phonetics, phonology, articulation, competence, consciousness, communicative approach.*

Вступ

Іншомовна компетентність забезпечує певний культурний рівень усного і писемного мовлення, невербальної мовленнєвої поведінки. Формування іншомовної комунікативної компетентності у студентів-філологів закладів вищої освіти є обов'язковою складовою загальної фахової підготовки. На сучасному етапі формування іншомовної комунікативної компетентності студентів залежить переважно від соціокультурних і соціолінгвістичних знань. Так останнім часом відзначають безпосередній вплив соціолінгвістики на фонологію і фонетику сучасної французької мови. У центрі уваги досліджень постають питання наступності та

варіативності мовних станів та ситуацій у сучасній Франції. Вивчення специфіки французької розмовної мови, зокрема її фонетичного аспекту, знайшло широке висвітлення у наукових дослідженнях Е. Андрієвської, Ш. Баллі, П. Делатра, Н. Космацької, М. Леона, І. Полюк, Є. Реферовської, О. Соломарської та ін. Опанування основами французької мови тісно пов'язане з освоєнням її фонетико-фонематичного рівня, адже правильні артикуляція звуків і просодичне оформлення мовлення поряд із повноцінним сприйняттям іншомовного мовлення у фонетичному плані забезпечують реалізацію однієї з головних функцій мови – комунікативної. Тому дослідження формування фонетичних навичок як складової комунікативної компетентності студентів залишається **актуальним** на сучасному етапі розвитку методологічних підходів до вивчення французької мови у закладах вищої освіти.

Матеріали та методи дослідження

Комунікативна компетентність реалізується у результаті навчання студентів. Варто розрізнити поняття «компетенція» і «компетентність», хоча в багатьох науково-методичних працях ці поняття не розрізняються і взаємозамінюються. Очевидно, що компетенція – це заздалегідь задана соціальна вимога (норма) до освітньої підготовки учня, необхідна для його ефективної діяльності в певній сфері. На відміну від компетенції компетентність – це володіння відповідною компетенцією, це сукупність особистісних якостей студента (ціннісно-сміслових орієнтацій, знань, умінь, навичок, здібностей), зумовлених досвідом його діяльності. Іншомовна комунікативна компетентність формується за умови володіння суб'єктами іншомовного спілкування мовою як засобом комунікації. Рівень сформованості іншомовної комунікативної компетентності суб'єктів виступає визначальним фактором, що обумовлює рівень ефективності комунікативного процесу в цілому. Комунікативна компетентність формується в процесі професійно орієнтованої мовної підготовки і ґрунтується на компетентнісному підході. Цей аспект змушує переосмислити теоретичні підходи до вибору ефективних технологій і засобів навчання іноземної мови (Чорна, 2021: 84).

Мовна компетентність включає лексичну, граматичну та фонетичну компетенції, а саме: аудіювання, говоріння, читання. Мовленнєвий напрям компетентнісного підходу до формування мовної особистості передбачає вироблення вмінь і навичок в усіх видах мовленнєвої діяльності, розвиток культури мовлення, мовленнєвої творчості. Методи цього напряму пов'язані зі сприйманням/ розумінням стратегій, інтенцій мовця (автора тексту) та продукуванням висловлювання, а отже, стимулюють активну мовленнєву діяльність учнів, розвиток внутрішньої потреби дотримуватися змістової і мовної правильності мовлення (мовленнєві слухо-вимовні й акцентно-інтонаційні навички, мовленнєві лексичні навички, мовленнєві граматичні, стилістичні навички), формують здатність до самоконтролю результатів мовленнєвої діяльності тощо (Кучерук, 2008: 23). Застосовуючи теоретико-методологічні основи аналізу та синтезу, інформаційний, історичний, структурний підходи, дедуктивний та індуктивний методи, у статті запропоновано аналіз формування комунікативної компетентності студента з урахуванням сучасних фонетичних особливостей французької мови, що обов'язково включає відомості про особливості різних видів мовного спілкування.

Обговорення

Відомо, що викладання французької мови сьогодні орієнтоване на збалансовану реалізацію наступних вимог: пріоритет комунікативної мети у навчанні та вихованні; дотримання навчально-виховної діяльності; орієнтація освітнього процесу особистість студента; збалансоване навчання форм спілкування; диференційований підхід до засвоєння франкомовного матеріалу відповідно до комунікативних потреб; використання автентичних матеріалів (текстів, плакатів, роздавальних матеріалів); соціокультурна спрямованість процесу навчання та виховання. Дослідники зазначають, що найбільш глобальним підходом, який

відображає специфіку французької мови як предмета, є комунікативний підхід. Він виник у результаті методичного осмислення діяльнісного підходу у навчанні французької мови. Основна ідея цього підходу полягає в тому, що для того, щоб стати ефективним користувачем французької мови, студенти повинні не лише набувати знань (наприклад, граматичних, лексичних або фонетичних форм), але й розвивати навички та вміння використовувати мовні форми для реального використання. Комунікативно орієнтоване навчання французької мови спрямоване на те, щоб студенти оволоділи практичними знаннями граматики, лексики, основами спілкування. Формальні аспекти мови (граматика, лексика, фонетика) представлені у комунікативних контекстах, щоб студент безпосередньо розумів, як ці форми використовуються у мові.

Комунікативний підхід до навчання французької мови вимагає відкритої атмосфери співробітництва та активної участі студентів у навчальному процесі на заняттях. Комунікативні мовні компетенції формуються на основі взаємопов'язаного мовного, соціокультурного, соціолінгвістичного, історичного та мовного розвитку студентів відповідно до їх віку та інтересів на кожному етапі оволодіння іноземною мовою та складається з мовної компетенції, що забезпечує оволодіння мовним матеріалом з метою використання його в усному та письмовому мовленні; соціолінгвістична компетенція, що забезпечує формування вмінь користуватися мовними реаліями (зразками) у процесі спілкування, використовуючи правила мовної поведінки, характерні для країни, мова якої вивчається; прагматична компетентність, пов'язана зі знанням принципів, підходів, згідно з якими висловлювання організовуються для виконання комунікативних функцій та координуються відповідно до інтерактивних та трансактивних схем. Суть концепції комунікативно орієнтованого навчання французької мови полягає у тому, що студент зацікавлений у роботі на парі, він вивчає слова не тому, що йому потрібно опанувати французьку мову, а тому, що він може використовувати їх у своїх цілях, для реалізації своїх мрій, бажань, прагнень.

Результати дослідження

Фонетика – фундаментальна дисципліна вивчення усного мовлення, нехтування якої веде до фонетичних спотворень, до невідповідної вимови того чи іншого звуку. Згідно з Загальноєвропейськими рекомендаціями з мовної освіти, якщо фонем не набуті чи вивчені, це спричинить дефіцит інформації і можуть виникнути непорозуміння (CECRL, 2001). У навчанні основ фонетики французької мови є кілька підходів. Одні підходять за текстоцентричним принципом, розглядаючи текст як формотворну основу комунікативної компетенції, основну одиницю навчання мови, через яку проходить сприйняття французької культури, мовних явищ, усної та письмової майстерності. Цей принцип сприяє усвідомленню різноманітності звукового складу мови, її варіативності; допомагає освоїти артикуляцію звуків у різних мікросередовищах; дозволяє зосередитись на реалізації комунікативної задачі; мотивує вивчення мови розумінням загального змісту мовної ситуації. Інші вважають пріоритетом навчання правильної артикуляції звуків шляхом виділення фонем з подальшим введенням їх у мікро- та макроконтекст. Такий підхід забезпечує поетапне вивчення кожної окремої фонемі від найпростішої артикуляційної до найскладнішої; дає досконале уявлення мовному апарату як системі та її ролі; заснований на зіставленні приблизно звучної української фонемі з іноземною, що полегшує оволодіння останньою як окремою звуковою одиницею мови; запобігає демотивації через втрату загального змісту іншомовного повідомлення.

Розглянемо докладніше компоненти фонетичних навичок. Фонетичне знання – це знання фонетичного аспекту мови: фонем та їх артикуляційно-акустичних характеристик, основних модифікацій звуків протягом мови, фонетичної організації слів (склад, словесний наголос), інтонації та її основних компонентів (мелодії, ритму, пауза, темп, гучність та тембр), транскрипції та графічних можливостей

інтонаційного відображення; фонетичних систем іноземних і рідних мов, особливостей їх артикуляційної бази, норм вимови іноземної мови та особливостей варіювання в її межах, сучасних тенденцій вимови сегментарних одиниць та особливостей просодичного оформлення різних комунікативних типів висловлювання, особливостей фонетичного оформлення; різних стилів мови (формальний, нейтральний, неформальний, фамільярний, інтимний).

Що стосується фонетичної навички, то вона є автоматизованою репродуктивною/рецептивною мовною дією. У процесі навчання навички вимови формуються поетапно та мають характеризуватися якість автоматизованості, сталості, гнучкості. Студенти повинні мати сформовані слухо-вимовні навички, такі як: правильно вимовляти короткі / довгі голосні, голосні / дифтонги, глухі / дзвінкі приголосні, вибухові / невибухові; мати сформовані інтонаційні навички; правильно ставити наголос у словах, у реченні; виділяти важливу інформацію логічним наголосом; виділяти тони в реченні і передавати варіації тону; передавати комунікативні функції висловлювань за допомогою відповідних інтонаційних моделей. Таким чином, йдеться про формування фонетичних умінь: аудіювання, говоріння, читання вголос, що передбачає навчання студентів орфографічно правильного письма, оволодіння літерними та звуковими формами морфем, передачу загального фонетичного способу слова за орфографічними нормами.

Практичний досвід викладання фонетики доводить необхідність комплексного підходу до вивчення французьких звуків, їхньої артикуляції, вимови, акцентуації та сприйняття на слух. Безперечно, що для навчання студентів важливою є правильна вимова, розуміння принципів артикуляції, вміння навчати інших, що надає перевагу традиційним принципам викладання фонетики. Важливим є також слухове сприйняття автентичних текстів – діалогів, полілогів та монологів. Через фонологічні особливості французької мови ефективними є вправи для оволодіння просодією ритмічних груп всередині пропозиції та різних типів речень: оповідальних (ствердних та негативних), питання (власне питання, питання), уточнюючий, питання-уточнюючий, питання-риторичний, питання, альтернативний), спонукальний, оклику. Наприклад, вправи *Hachette Phonétique 350 (Abry, & Chalaron, 1994)*, призначені для початківців та для тих, хто продовжує вивчати французьку мову. Даний підручник забезпечує оволодіння ритмом, інтонацією, акцентуацією на рівні слів, фраз та речень, а також вимовою голосних та приголосних звуків. Щодо серії *CLE International Phonétique en dialogue (Martinie, & Wachs, 2006)*, то вона готує до певного мінімального рівня володіння мовою (принаймні, A1+) та пропонує фонетичні та просодичні навички безпосередньо в контексті повсякденного діалогу. Систематична розробка цих підручників різних рівнів – від початківця до просунутого – здатна забезпечити досконале оволодіння всіма тонкощами французької фонології та фонетики. Вважають, що успішність формування фонетичної компетентності студентів залежить від рівня фонетичних навичок, здобутих знань про фонетичний бік мови та динамічної взаємодії цих компонентів на основі загальномовної та фонетичної свідомості, які є найважливішими (Космацька, 2021: 155).

Відомо, що підручники українських авторів нечисленні, до того ж фонетика викладена тільки у підручниках для першого курсу. Зокрема, це підручники *Французька мова. Початковий курс (Г. Г. Крючков; Київ, 2012)*, *Manuel de français. Première année (Є. В. Комірна, О. П. Самойлова; Київ, 2005)*; підручники для немовних факультетів *Le français (Л. О. Хоменко, А. А. Грищенко, Р. Г. Кропивко, А. М. Мороз; Вінниця, 2003)* та *Прискорений курс французької мови (Г. Г. Крючков, М. П. Мамотенко, В. С. Хлопук, В. С. Воєвода; Київ, 2003)*, які можуть використовуватися і для філологів (наприклад для вивчення французької як третьої іноземної мови). Проаналізувавши фонетичну навчальну складову цих підручників Н. Бадікова зауважує, що викладачі, як автори, так і інші користувачі цих підручників, доповнюють своє викладання матеріалами з додаткових посібників та використовують на своїх заняттях додаткові аудіо- та відеозаписи, техніки

викладання, які важко, та й не завжди потрібно передавати в підручнику (використання дзеркала, індивідуалізована корекція вимови з допомогою артикуляційних технік і пояснень тощо), що робить викладання значно багатшим, ефективнішим та цікавішим, ніж це відображено в підручнику, який служить лише основою для методики викладання (Бадікова, 2017: 6).

Так І. Полюк аргументовано пропонує кілька етапний процес освоєння фонетики французької мови. Першим і важливим кроком вивчення фонетики для студента є розпізнавання «фонетичного слова». При вивченні лексики студент повинен звикнути вимовляти загальний іменник обов'язково з детермінантом або прийменником залежно від контексту. Другим важливим кроком у вивченні фонетики є усвідомлення артикуляційної важливості останнього вимовленого складу кожного «фонетичного слова». Це зумовлено наявністю його варіативності, наприклад, уживання прикметників, які позначають національність: *Je suis français / çaise, ukrainien/enne*, а також необхідністю вимовляти носові голосні звуки, що дає можливість відрізнити прикметники чоловічого та жіночого роду. Особливу увагу слід звертати на вимову цього останнього складу фонетичного слова аби переконати студента в його важливості й необхідності для порозуміння з франкомовним слухачем. Третій крок стосується групування декількох «фонетичних слів» для утворення повноцінних висловлень. Це передбачає практикування у розпізнаванні серії «фонетичних слів» з чіткою вимовою останнього складу (Полюк, 2021: 148).

Викладачі-практики звертають увагу на те, що спеціалізовані автентичні підручники для вивчення французької мови іноді присвячують кілька глав вимові певних звуків та слів. Натомість, інтонація – це в кращому випадку лише декілька абзаців, що описують декларативну та питальну модальності. Але інтонація речення має важливе значення як для мовця, так і для слухача. Фонологічний опис інтонації повинен здійснюватися у два етапи, кожен з яких пов'язаний з конкретними когнітивними властивостями. Перший етап – це фразування, тобто сегментація на групи наголосів, групування одного або декілька складів, останній з яких наголошений. Другий етап – це прогресивне групування акцентних груп для формування більших груп під час читання або мовлення, щоб скласти просодичну структуру. Необхідно звернути увагу, що для зберігання так званого «французького» ритму фрази студентів слід більше працювати над останнім складом. Чим довшою є серія «фонетичних слів», тим складніше буде студентів зберігати цей ритм (Жила, 2020).

Важливу роль у здобутті фонетичної компетенції відіграє використання літературного тексту, автентичного документу, з чітко визначеними цілями та різними підходами може допомогти учню зрозуміти тонкощі мови, пов'язані із способом мислення, способом життя, звичаями чи соціальними, економічними та політичними умовами (Bigun, 2022: 8). Культурне та лінгвістичне використання літературного тексту дає можливість уникнути тривіалізації, що є результатом використання тексту як мовного чи культурного ресурсу. Досвід показує, що для реалізації комунікативного підходу і ефективного навчання французької мови необхідно відбирати автентичні тексти, що відповідають сучасним реаліям (автентичні інноваційні матеріали, що ілюструють іншомовний дискурс як досліджуваної французької, так і досліджуваних раніше іноземних мов). Відбір предметного змісту зумовлений рівнем знань і загальним кругозором студентів з урахуванням характеру тематики і культурного компонента, а також з урахуванням розвитку вмінь критично мислити, що допомагає у навчанні іноземних мов (Bigun, 2017). Використання літературного тексту може виявитись мотивуючим та ефективним для викладання/засвоєння фонетичної компетентності.

Серед сучасних методичних підходів до формування фонетичної компетентності вирізняються комунікативний, особистісно-діяльнісний, компетентнісний, рефлексивний і культурологічний підходи, які реалізуються шляхом використання різних технологій навчання. Водночас кожний підхід, з урахуванням його особливостей, передбачає найефективнішу для його реалізації

технологію навчання французької мови. Під час роботи зі студентами важливим є застосування мультимедійних засобів при формуванні фонетичної компетентності. Мультимедійні засоби забезпечують можливість обирати темп та рівень завдань, покращують швидкість засвоєння граматичних конструкцій та накопичення словник нового запасу. Також безцінними технічними перевагами цього процесу є можливість використання інтерактивних відео – та аудіороликів при навчанні усному мовленню. При цьому демонстрування схем, фото та малюнків за тематикою мовного спілкування є реалізацією принципу наочності, що дозволяє візуалізувати, зробити більш цікавими вправи для розв'язання вмінь і навичок говоріння. Застосування мультимедійних технологій дозволяє самостійно готувати міні-проекти за тематикою спілкування та презентувати їх (Дячок, 2021: 149).

Висновки

Сучасна концепція навчання іноземної мови вимагає комунікативної спрямованості, насамперед, уміння спілкуватись з носіями мови. Вивчення іноземної мови включає в себе прикладні компоненти комунікативної компетенції: читати те, що написано; розуміти на слух те, що говориться в звичному темпі; говорити і писати так, щоб розуміли носії мови. Оволодіти комунікативною компетенцією у французькій мові, не перебуваючи в країні, досить складно. Тому одним із найважливіших завдань викладача є створення реальних і уявних ситуацій спілкування на практичних заняттях з французької мови з використанням різних автентичних матеріалів, які залучають студентів до культурних цінностей народності мови. На початковому етапі навчання французької мови пріоритетним є оволодіння його фонетичним та фонематичним рівнем, оскільки правильна артикуляція звуків та просодична мова в сукупності з повноцінним фонетичним сприйняттям іноземної мови забезпечують реалізацію однієї з основних функцій мови – комунікативної. У формуванні комунікативної компетенції студентами важливо комплексно підходити до вивчення французьких звуків, їхньої артикуляції, вимови, акцентуації та сприйняття на слух. На кафедрі французької філології Прикарпатського національного університету здійснюється підготовка майбутніх філологів, перекладачів та викладачів/вчителів французької мови, тому правильна вимова, розуміння принципів артикуляції, вміння навчати є важливою складовою освоєння фонетики французької мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Бадікова, 2017 – Бадікова Н. О. (2017). Проблеми навчання фонетики в підручниках французької мови для вищих навчальних закладів. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Дрогоманова*. 2017. Вип. 58. С. 5-18.
- Дячок, 2021 – Дячок Н. В. (2021). Особливості фонетичної компетентності у підготовці майбутніх учителів іноземних мов. *Перспективи та інновації науки*. 2021. 2 (2). С. 49-57.
- Жила, 2020 – Жила Г. С. (2020). Фонетика, література та викладання французької мови. *Логос*. 2020. №10. – Режим доступу: <https://www.ukrlogos.in.ua/10.11232-2663-4139.10.05.html> – Дата доступу: 12.10.2022.
- Космацька, 2021 – Космацька Н. В., Шкляр Л. В. (2021). Викладання фонетики французької мови у світлі співпраці з представниками Франції в Україні. Збірник матеріалів V круглого столу «Сучасні тенденції фонетичних досліджень» (22 квітня 2021 р.). Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, Вид-во «Політехніка», 2021 С. 153-156.
- Кучерук, 2008 – Кучерук О. А. (2008). Методи формування мовленнєвої компетентності (від герменевтичного до психолінгвістичного досвіду). *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний*

- педагогічний університет імені Григорія Сковороди». 2008. Випуск № 15. С. 22-25. – Режим доступу: <https://core.ac.uk/download/pdf/42976319.pdf> – Дата доступу: 12.10.2022.
- Полюк, 2021 – Полюк І. С. (2021). Фонетична корекція – інтегрований процес вивчення мови. Збірник матеріалів V круглого столу «Сучасні тенденції фонетичних досліджень» (22 квітня 2021 р.). Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, вид-во «Політехніка», 2021 С. 147-148.
- Чорна, 2021 – Чорна В. (2021). Особливості іншомовної комунікативної компетентності в удосконаленні фахової діяльності вчителя іноземної мови. *Калейдоскоп мов*. 2021. №5. С. 81-84. – Режим доступу: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2021-5\(200\)-81-84](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2021-5(200)-81-84) – Дата доступу: 12.10.2022.
- Bigun, 2022 – Bigun O., Yatskiv N. (2022). Authentic Materials in French Language as a Practice of Intercultural Communication. *Філологічні трактати*. 2022. Том 14, No1. PP.7-15. – Режим доступу: [https://www.doi.org/10.21272/Ftrk.2022.14\(1\)-1](https://www.doi.org/10.21272/Ftrk.2022.14(1)-1) – Accessed: 12.10.2022.
- Bihun, 2017 – Bihun O. (2017). French as a Second/Third Foreign Language in the Context of Multilingual Competence of Philology Students. *Science and Education*. 2017. Issue 4. PP. 81–86. – Режим доступу: <https://doi.org/10.24195/2414-4665-2017-4-14> – Accessed: 12.10.2022.
- CECRL, 2001 – Conseil de l'Europe / Division des Politiques Linguistiques (Strasbourg). (2001). Cadre européen commun de référence pour les langues. Apprendre. Enseigner. Evaluer (CECRL), trad. par Lieutaud S., Paris : Didier.

REFERENCES

- Badikova, 2017 – Badikova N. O. (2017). Problemy navchannia fonetyky v pidruchnykakh frantsuzkoi movy dlia vyshchykh navchalnykh zakladiv. [Problems of teaching phonetics in French language textbooks for higher educational institutions.] *Scientific journal of Dragomanov National Pedagogical University*. 2017. № 58. Pp. 5-18 [in Ukrainian].
- Diachok, 2021 – Diachok N. V. (2021). Osoblyvosti fonetychnoi kompetentnosti u pidhotovtsi maibutnykh uchyteliv inozemnykh mov. Perspektyvy ta innovatsii nauky. [Peculiarities of phonetic competence in the training of future teachers of foreign languages. Perspectives and innovations of science.] 2021. 2 (2). Pp. 49-57 [in Ukrainian].
- Zhyla, 2020 – Zhyla H. S. (2020). Fonetyka, literatura ta vykladannia frantsuzkoi movy. [Phonetics, literature and teaching French.] *Logos*. 2020. №10. – Available at: <https://www.ukrlogos.in.ua/10.11232-2663-4139.10.05.html> – Accessed: 12.10.2022 [in Ukrainian].
- Kosmatska, 2021 – Kosmatska N. V., Shkliar L. V. (2021). Vykladannia fonetyky frantsuzkoi movy u svitli spivpratsi z predstavnykamy Frantsii v Ukraini. [Teaching French phonetics in cooperation with representatives of France in Ukraine.] *Collection of materials of the V round table "Modern trends in phonetic researc"* (22 April, 2021). Kyiv: National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute", Ed. "Politekhnik", 2021. Pp. 153-156 [in Ukrainian].
- Kucheruk, 2008 – Kucheruk O. A. (2008). Metody formuvannia movlennievoi kompetentnosti (vid hermenevtychnoho do psykholinhvistychnoho dosvidu). [Methods of formation of speech competence (from hermeneutic to psycholinguistic experience).] *Humanitarian bulletin of the University "Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav"*. 2008. № 15. Pp. 22-25. – Available at: <https://core.ac.uk/download/pdf/42976319.pdf> – Accessed: 12.10.2022 [in Ukrainian].
- Poliuk, 2021 – Poliuk I. S. (2021). Fonetychna korektsiia – intehrovanyi protses vyvchennia movy. [Phonetic correction is an integrated process of language learning.]

Collection of materials of the V round table "Modern trends in phonetic research" (22 April, 2021). Kyiv: National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute", Ed. "Politekhnik", 2021. Pp. 147-148 [in Ukrainian].

- Chorna, 2021 – Chorna V. (2021). Osoblyvosti inshomovnoi komunikatyvnoi kompetentnosti v udoskonalenni fakhovoi diialnosti vchytelia inozemnoi movy. [Peculiarities of foreign language communicative competence in improving the professional activity of a foreign language teacher.] *Kaleidoscope of languages*. 2021. №5. Pp. 81-84. – Available at: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2021-5\(200\)-81-84](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2021-5(200)-81-84) – Accessed: 12.10.2022 [in Ukrainian].
- Bigun, 2022 – Bigun O., Yatskiv N. (2022). Authentic Materials in French Language as a Practice of Intercultural Communication. *Philological treatises*. 2022. Vol. 14, No1. Pp.7-15. – Available at: [https://www.doi.org/10.21272/Ftrk.2022.14\(1\)-1](https://www.doi.org/10.21272/Ftrk.2022.14(1)-1) – Accessed: 12.10.2022.
- Bihun, 2017 – Bihun O. (2017). French as a Second/Third Foreign Language in the Context of Multilingual Competence of Philology Students. *Science and Education*. 2017. Issue 4. Pp. 81–86. – Available at: <https://doi.org/10.24195/2414-4665-2017-4-14> – Accessed: 12.10.2022.
- CECRL, 2001 – Conseil de l'Europe / Division des Politiques Linguistiques (Strasbourg). (2001). Cadre européen commun de référence pour les langues. Apprendre. Enseigner. Evaluer (CECRL), trad. par Lieutaud S., Paris : Didier.

Received: 02 September, 2022

МЕТАФОРИЧНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ КОНЦЕПТУ «ЛАБІРИНТ» У ТВОРЧОСТІ Б. АНТОНЕНКА-ДАВИДОВИЧА

Білобровська Катерина,

аспірантка,

ORCID ID 0000-0001-6006-9681

Криворізький державний педагогічний університет,

просп. Гагаріна, 54, Кривий Ріг, Дніпропетровська область, 50086, Україна

protopopovacaterina@gmail.com

***Анотація.** Стаття присвячена дослідженню особливостей художнього змісту концепту «лабіринт» у творчій спадщині Б. Антоненка-Давидовича. Структура лабіринту означена не лише прямим значенням як споруди, з якої важко або неможливо знайти вихід, а й заплутаністю стосунків, ситуацій, думок, вчинків тощо.*

Твори Б. Антоненка-Давидовича не мають слова «лабіринт» у своїх назвах, проте життєві колізії персонажів цих творів апелюють саме до цього концепту, що є символом буття, ідеї вічного повернення, кругообігу життя, невпинного пошуку, постійного вибору тощо. Письменник зображує буття персонажів як лабіринт з великою кількістю рішень та вибором вчинків як істинних, так і хибних з метою досягнення духовного балансу. Нерідко його персонажі опиняються у своєрідному лабіринті подій, почуттів, емоцій та, найголовніше, власних інтерпретацій цих подій. Митець звертається до метафоричної репрезентації концепту «лабіринт» з метою зацентрувати увагу на складності та заплутаності життя у хаосі епохи. У творах автора концепт «лабіринт» втілює ідею шукань, руху навмання, відхилення від раціонального шляху.

У творчості Б. Антоненка-Давидовича функціонування концепту «лабіринт» як поневірвання, спричинені революцією та як заплутаність життєвого шляху й долі виділяємо в романі «За ширмою», повістях «Смерть», «Тук-тук», оповіданнях «Завищені оцінки», «Щастя». Особливістю лабіринту є те, що його побудова передбачає знаходження виходу або позначена безвихіддю. Одним із наслідків виходу із життєвого лабіринту може бути смерть – своя (власна) («Тук-тук»), близької людини («За ширмою»), чужа («Смерть»). В оповіданні «Щастя» вихід з лабіринту позначений як осмислення життя, прийняття минулого, тобто своєрідне переродження. Оповідання «Завищені оцінки» містить вказівку на безвихідь головного персонажу з лабіринту.

***Ключові слова:** концепт, лабіринт, життя-лабіринт, заплутаність шляху, депресія, криза, «межова» ситуація.*

THE METAPHORICAL REPRESENTATION OF THE CONCEPT OF «LABYRINTH» IN B. ANTONENKO-DAVYDOVYCH'S CREATION

Bilobrovska Kateryna,

PhD student,

ORCID ID 0000-0001-6006-9681

Kryvyi Rih State Pedagogical University

Gagarin Av., 54, Kryvyi Rih, Dnipropetrovsk region, 50086, Ukraine

protopopovacaterina@gmail.com

© Bilobrovska K., 2022

Abstract. *The article is devoted to the research of the peculiarities of the artistic content of the concept of «labyrinth» in B. Antonenko-Davydovych's creative heritage. The structure of the labyrinth is defined not only by its direct meaning as a building from which it is difficult or impossible to find a way out, but also by the entanglement of relationships, situations, thoughts, actions etc.*

B. Antonenko-Davydovych's works do not have the word «labyrinth» in their titles, but the life collisions of the characters in these works appeal to this very concept, which is a symbol of being, the idea of eternal return, the circle of life, relentless search, constant choice etc. The writer represents the existence of the characters as a labyrinth with a large number of decisions and a choice of actions, both true and false, in order to achieve spiritual balance. His characters often find themselves in a kind of labyrinth of events, feelings, emotions and, most importantly, their own interpretations of these events. The artist appeals to the metaphorical representation of the concept of «labyrinth» in order to focus attention on the complexity and entanglement of life in the chaos of the era. In the author's works, the concept of «labyrinth» embodies the idea of searches, random movement, deviation from a rational path.

In B. Antonenko-Davydovych's creation the functioning of the concept of «labyrinth» as wanderings caused by the revolution and as the entanglement of life's path and fate is highlighted in the novel «Za shyrmoiu» («Behind the curtain»), the stories «Smert» («Death»), «Tuk-tuk», «Zavyshcheni otsinky», «Shchastia». The peculiarity of the labyrinth is that its construction involves finding an exit or is marked by the impasse. One of the consequences of getting out of the life labyrinth can be death – one's own («Tuk-tuk»), a loved one's («Za shyrmoiu» («Behind the curtain»)), someone else's («Smert» («Death»)). In the story «Shchastia» the exit from the labyrinth is marked as the understanding of the life, the acceptance of the past, that is a kind of rebirth. The story «Zavyshcheni otsinky» contains an indication of the impasse of the main character from the labyrinth.

Key words: *concept, labyrinth, life-labyrinth, path entanglement, depression, crisis, «borderline» situation.*

Вступ

У загальному значенні лабіринт розуміють як заплутане розташування приміщень, доріг, кімнат, коридорів та ін. На сучасному етапі розвитку наукової думки лабіринт означає не лише споруду, з якої важко або неможливо знайти вихід, а й заплутані стосунки, ситуації, думки, вчинки, явища та ін. Тобто значення від суто матеріального розширюється й переноситься на духовне, культурне тощо.

Початок творчості Б. Антоненка-Давидовича припадає на 20-30 рр. ХХ ст., що характеризуються «підвищеною чутливістю» людини до навколишньої дійсності, заплутаністю, ускладненням життя у світі й Україні, що позначено постреволуційним синдромом. Цей період є «добою активного перетворення дійсності» (Дмитренко, 1997: 10). Б. Антоненко-Давидович був одним із шукачів життєвого балансу й намагався пізнати й художньо переосмислити проблеми тогочасної дійсності. Увага митця до суспільно-політичних змін, а, насамперед, до особистості людини в цих змінах є однією з провідних засад у творах автора. У концептосфері творчості Б. Антоненка-Давидовича лабіринт ми ідентифікуємо як концепт, що втілює ідею блукання, руху навмання, відхилення від раціонального шляху. Такі блукання характеризуються чужим, невідомим, тіньовим тощо. Рухаючись лабіринтом, людина натрапляє на пастку, хоча по суті сам лабіринт також є пасткою. Тому важливою складовою будь-якого лабіринту є вихід з нього. Уже на початку літературної діяльності Б. Антоненко-Давидович репрезентує життя як лабіринт, зокрема у повістях «Тук-тук» (1925 р.), «Смерть» (1927 р.) та ін., що пізніше виражається у творах другого періоду творчості – романі «За ширмою» (1963 р.), оповіданнях «Завищені оцінки» (1969 р.), «Щастя» (1970 р.) та ін.

Для цих творів письменника характерним є зображення певної смислової плутанини, «межової» ситуації та ін. Нерідко його персонажі опиняються у

своєрідному лабіринті подій, почуттів, емоції та найголовніше власних інтерпретацій цих подій. Життєвий лабіринт є макролабіринтом, а внутрішній лабіринт особистості – мікролабіринтом. **Актуальність дослідження** обумовлена апеляцією до концепту «лабіринт», що метафорично репрезентує сприйняття світу як лабіринту, розкриває внутрішню розгубленість персонажа, віднайдення виходу з якої демонструє його градацію або духовний занепад. Твори Б. Антоненка-Давидовича не містять слова «лабіринт» у своїх назвах, проте життєві колізії персонажів цих творів апелюють саме до цього концепту, що є символом буття, ідеї вічного повернення, кругообігу життя, невпинного пошуку, постійного вибору тощо. Письменник репрезентує буття персонажів як лабіринт з великою кількістю рішень та вибором вчинків як істинних, так і хибних з метою досягнення духовної рівноваги.

Сюжетні, композиційні, а також внутрішні лабіринти знаходять своє втілення в авторських прийомах, які спрямовані зацентувати увагу реципієнта на невідповідність нормам, порушення стандартів, «аномалії» світогляду тощо. Саме тому разом із персонажами творів реципієнт так само долає лабіринт омани, вигадки, несподіваних ситуацій та ін. Лабіринт є системою заплутаних подій, метафорою блукання та пошуком виходу. Глумачення лабіринту ґрунтується на ідеях своєрідної роздвоєності, заплутаності у власних думках, втраті життєвої мети, поліаспектності у культурі й бутті, викликах долі, своєрідній грі, самотності та ін.

Мета нашої наукової розвідки полягає у дослідженні особливостей художнього змісту концепту «лабіринт» у творчій спадщині Б. Антоненка-Давидовича.

Матеріали та методи дослідження

Матеріалом для дослідження стали тексти художніх творів Б. Антоненка-Давидовича – роман «За ширмою», повісті «Смерть», «Тук-тук», оповідання «Завищені оцінки», «Щастя». Досягнення поставленої мети наукової розвідки передбачає поєднання загальнонаукових методів (аналіз, синтез, опис, узагальнення, порівняння, зіставлення, аналогія) з метою представити теоретико-методологічне підґрунтя дослідження, простежити вплив суспільно-політичної дійсності на формування світогляду, особливостей стилю й художніх канонів письменника; метод концептуального аналізу дозволив осмислити особливості художнього змісту концепту «лабіринт» у концептосфері творчості Б. Антоненка-Давидовича, окреслити його смислові маркери й обґрунтувати їх репрезентацію; елементи герменевтичного методу сприяли інтерпретації концепції персонажів, їх характеристики.

Обговорення

Різні аспекти дослідження творчої спадщини Б. Антоненка-Давидовича висвітлено у працях Л. Бойка, Г. Костюка, А. Дмитренко, В. Дмитренко, С. Жигун, О. Крижановської, М. Нестелеєва, Л. Пташник (Дудкіної), С. Сверстюка, О. Хамедової, О. Хмель, Г. Хоменко, Д. Чуба (Нитченка) та ін. Наукові праці згаданих учених розкривають проблематику, специфіку образів й мотивів, жанрово-стильові особливості творів письменника тощо. Однак убачаємо відсутність досліджень, сфокусованих на виокремленні й репрезентації концептів творчості митця, зокрема концепту «лабіринт».

До питання функціонування лабіринту та його елементів з точки зору літературознавства звертались О. Барма «Концепція ризоморфного лабіринту в культурі постмодерну», І. Набитович «Концепт лабіринту як сакрального локусу (на прикладі новелістики Х. Л. Борхеса, романів У. Еко “Ім’я рози” та К. Мосс “Лабіринт”», М. Нестелеєв «Лабіринти американського постмодернізму», Р. Савчук («Лабіринт як знаковий фіксатор наративної стратегії “експресія” у французькому художньому текстотворенні ХХ ст. (на матеріалі роману А. Роб-Грійє “Dans le Labyrinthe”»)), М. Челецька («Код лабіринту як предмет дослідження семіотичної антропології») та ін.

Концепцію проблеми людини в лабіринті розробляли У. Еко, Х. Борхес та ін. У. Еко у романі «Ім'я троянди» з метою створення динамічного сюжету використовує модель здогадки – лабіринт. Це пояснення письменник наводить у «Замітках на полях “Ім'я троянди”». У творах У. Еко та Х. Борхеса лабіринт презентовано в образі бібліотеки, яка містить у своїй структурі низки книг, текстів, сторінок, рядків, літер, сюжетів, легенд, історій тощо. Бібліотека лише тоді уподібнюється до лабіринту, коли наявний суб'єкт, який блукає й поневіряється у її просторі (структурах). Принцип її побудови залишається поза межами розуміння тих, хто у ній перебуває, що і забезпечує таку її сутнісну властивість, як заплутаність. Якщо відсутній суб'єкт, який блукає кімнатами та коридорами, бібліотека втрачає свої властивості та перестає бути лабіринтом.

І. Набитович досліджує концепт «лабіринт» як сакральний локус і доходить висновку, що «художня проза ХХ–ХХІ ст. демонструє цілий спектр представлення концепту лабіринту як сакрального простору, що охороняє певну таємницю, формує особливий сакрохронотоп художнього твору й дає можливість міто-ритуальної мандрівки у діахронічному та синхронному вимірі, їх перетинах, взаємовпливах та взаємодоповненнях» (Набитович, 2010: 50).

На думку Х. Керлота, традиційно лабіринт розуміють як архітектурну споруду (парк або садок), що не має особливого призначення й слугує для того, щоб «заманити в них дияволів, котрі ніколи не виберуться звідти. Тому зазначають, що первісних людей лабіринт зачаровував так само, як і безодня, вир чи інші явища подібного плану» (Керлот, 1994: 282). Витоки виникнення лабіринту сягають стародавнього світу, зокрема Греції та Єгипту. Так, в «Історії» Геродота йдеться про Фаюмський лабіринт, що був збудований у Стародавньому Єгипті й налічував тисячі кімнат та коридорів, розташованих у декілька поверхів над та під землею. У грецькій міфології найвідомішим вважається лабіринт Мінотавра (Кносський лабіринт) на острові Крит.

Н. Бондар зазначає, що лабіринти «будувалися в такий спосіб, щоб важко було знайти вихід, але вони знаменували собою успішне завершення процесу ініціації. У літературно-мистецьких творах всіх епох, як правило, актуалізуються два підвиди шляху-лабіринту – успішне чи безуспішне подолання життєвих труднощів та свідомий вибір суєтного та непродуктивного руху за життям» (Бондарь, 2017: 16). Р. Савчук вважає лабіринт образом-символом «дезорієнтації й розгубленості» (Савчук, 2018: 84), а також зазначає, що у лабіринті персонаж «рухається навмання» (Савчук, 2018: 84).

Лабіринт – система, яка немає центру, а, відтак, й периферії, тому є нескінченним простором вибору, який змінюється завдяки зміні подій життя. Усі складові шляхи лабіринту не пов'язані між собою, не збігаються, проте вони можуть перетинатися, утворюючи нові напрями. Подібне розуміння життя й світу представлено в оповіданні Х. Борхеса «Сад розбіжних стежок» («Сад з розгалуженими стежками»), в якому, на думку автора, образ світу постає низкою паралельних стежок, що сходяться й розходяться, але ніколи не збігаються. У лабіринті немає початку й коли людина припускає, що рухається до фінішу, то навпаки заплутується ще більше. Невпинний рух, блукання, поневір'яння є постійними складовими лабіринту. Цей рух визначається як заплутаний шлях, як блукання у такому просторі, який немає ані початку, ані кінця. Для людини, яка потрапила в лабіринт, не існує нормованих правил його подолання. Відтак, людина самостійно вибудовує індивідуальну траєкторію руху й у такий спосіб з'являється безліч напрямів вибору. Вона може рухатись таким напрямом, який сама побудує, ґрунтуючись на інтуїтивному досвіді, власних бажаннях, при цьому не порушуючи будову лабіринту.

Лабіринт має фізичне та духовне втілення. Фізичне втілення полягає у безпосередньому розміщенні, а духовне – у припущеннях й пізнанні, тобто розробляється індивідуально. Будова лабіринту може бути хаотична або впорядкована. Це залежить від індивідуальної моделі руху. Основна мета лабіринтів

– змусити людину знаходити вихід, навчитись шукати, адже саме тоді людина знаходиться у постійній динаміці. Лабіринт передбачає простір вибору, а кожен вибір означає певну стежку, що репрезентує безліч рішень, але зрештою усі вони ведуть у «глухий» кут. Відтак, пошук у лабіринті є безкінечним й може не мати вирішення або виходу. Тому, наблизившись до бажаного, можна заплутатись у просторі власних інтерпретацій.

Подолання лабіринту відкриває перед людиною такі її константи: жертвність як спосіб приборкати долю; можливість виходу навіть з максимально складної ситуації за умови раціонального рішення; важливість односторонніх як помічників у подоланні лабіринту. Ці константи якнайточніше висвітлюють нерівність людини й долі, наголошуючи на тому, що необхідно докласти зусиль, щоб знайти вихід з лабіринту. Персональний вектор руху людини лабіринтом визначає її ставлення до цієї «пастки»: хтось підкорюється блуканню «по колу», хтось активно пручається й намагається зруйнувати стіни лабіринту, а хтось – розробляє раціональний спосіб подолати труднощі.

Результати дослідження

У творчості Б. Антоненка-Давидовича, який чутливо реагував на настрої епохи (суспільний неспокій і тривога тощо), у низці творів наявна метафорична репрезентація концепту «лабіринт» як заплутаність життя й долі персонажів (їх життєвий шлях є лабіринтом, тому, дійшовши до певної точки (подія або ситуація у житті), їх буття змінюється). Початок будь-якого роману, повісті оповідання, новели, літературного репортажу вже є входженням у лабіринт, тобто автор починає знайомити реципієнта з долею персонажів, у підсвідомості яких лабіринт існує як знак загубленості та віддаленості від джерела життя. Письменник звертається до метафоричної репрезентації концепту «лабіринт» з метою зацентувати увагу на складності та заплутаності життя у хаотичній епосі. Тому можна стверджувати, що життя – це лабіринт так само як життя – це ярмарок у романі В. Текеря «Ярмарок суєти», де все купується і все продається. Відтак, людина має віднайти душевний спокій й рівновагу, знайти істину.

Ототожнюючи лабіринт з життєвою долею персонажу, доходимо висновку, що сам персонаж також є загубленим у собі, своєму внутрішньому світі. Домінантний життєвий принцип людини полягає у тому, аби зберегти свою внутрішню цілісність та міцність, не «розгубити» себе у життєвих обставинах. Заплутаність людини призводить до її загубленості, втраті свого місця у суспільстві. Відтак, людина позбавляє себе реалізації у житті.

Концепт «лабіринт» означає абсурдність світу та буття, відчай, передчуття кризи, занепад цивілізації, депресію та ін. Лабіринт репрезентує своєрідну модель існування людини, в якій, з одного боку, вона асимілюється до умов лабіринту, підкорюється, а, з іншого, – бере участь в його трансформаціях. Лабіринт якнайкраще віддзеркалює моделювання шляхів пошуку рішень з метою виходу з «межових» ситуацій і є картиною світу кожної людини, а її заплутаність свідчить про несвідому, помилкову віддаленість від раціонального (істинного).

У концептосфері творчості Б. Антоненка-Давидовича концепт «лабіринт» виокремлюємо у романі «За ширмою», повістях «Смерть», «Тук-тук», оповіданнях «Завищені оцінки», «Щастя» та ін. й окреслюємо такі його конотації: лабіринт як поневіряння, спричинені революцією; лабіринт як заплутаність життєвого шляху й долі.

Концепт «лабіринт» як поневіряння, спричинені революцією. У праці «Загублена українська людина» (Шлемкевич, 1954) М. Шлемкевич зазначає, що події ХХ ст. поглинули українську людину у кризу, у якій вона загубила свої чіткі світоглядні, моральні й естетичні орієнтири. Лише інтелігенція не може самостійно створити й утримати державу. Для цього потрібна сильна загартована людина з українським національним характером.

М. Шлемкевич крізь світогляд українців показав «народження, формування, розщеплення, за- (роз) губленість тогочасної української людини в умовах політичного конформізму» (Локатир, 2018: 142). На думку дослідника, моральна криза української душі сформувалася на тлі історичних умов та суспільних криз (соціальної, культурної, політичної, економічної). Він зазначає, що «українська людина того часу, дозволивши підпорядкувати себе абстрактній ідеї, відсторонилася від християнської моралі, а український науковий світогляд, втративши істину, трансформувався в примітивну агітку» (Локатир, 2018: 142). Дослідник переконаний, що українська людина до того часу буде «загублена», поки не виховає себе на українських традиціях «сильною» людиною, тобто глибоко закоріненою у традиції.

У повісті «Смерть» головний персонаж Кость Горобенко стає «заручником» життєвого лабіринту. До революції він був активним українським інтелігентом, але потім перейшов до співпраці з радянською владою – вступив до комуністичної партії. Проте з самого початку у КП(б)У він почуває себе чужим й намагається свідомо себе «збільшовичити», не підозрюючи, що більшовицька система є фатальною й віщує духовно-моральну смерть, «внутрішнє вигорання як особистості <...> повну втрату контролю розуму над власним тілом» (Протопопова, 2021а: 63) тощо. Однак Кость скорився тотальному впливу радянської влади й був одержимий ідеями більшовизму. Відтак, дореволюційний український суспільний й культурний діяч, піддавшись ідеям революції, потрапляє у вир лабіринту, де його постійно будуть переслідувати сумніви, адже йому не довіряють, про нього розповсюджують плітки, з нього насміхаються та ін.

Лабіринтом для Костя є те, що він через силу намагається запевнити себе, що тепер став більшовиком: «Кость спокійно подивився крізь вікно в сад і тихо сказав самому собі: – Я – більшовик... Він хотів це донести до самих глибин свідомості, але й на цей раз спорснув. Кость зняковів і стомлено сів. На вустах заграла легка іронічна посмішка. Було неприємно» (Антоненко-Давидович, 1999а: 48–49). Він чітко розумів, що вводить себе в оману, змушує повірити в ілюзорне, саме тому ніхто з його колег також не сприймає його більшовиком. Кость усвідомлює, що йому необхідно асимілюватись з партійцями, стати такими як і вони.

У лабіринті як споруді, з якої необхідно знайти вихід, кожен крок заплутує ще більше. Так само і Кость Горобенко, кожна наступна дія якого, ще більше спотворює й знівельовує його як особистість й руйнує його персональний план стати справжнім більшовиком. Якось діловод Гольцев передає Костю парткомівську характеристику в анкеті на його особу, в якій зазначено: «Як комуніст-більшовик (хтось наче умисне і свідомо підкреслив це друге слово) – несталий, зважаючи на перебування раніш в українських організаціях, як культ-робітник може бути використаний у губернiальному масштабі» (Антоненко-Давидович, 1999а: 66). Ця анкета завдає болю Костю. Йому прикро від того, що він не може стати на один щабель із однопартійцями. Відтоді ці слова стають ніби вироком для юнака і він хоче всім довести, що став справжнім більшовиком шляхом відмови від усього минулого, зокрема українського. Тоді Кость твердо вирішує, що треба бути жорстким, і забути про минуле. Він стає як перевертень, для якого, за народними повір'ями, смертельною є срібна куля, так і для Костя його «минуле є смертельним» (Дмитренко, 2014: 79), аби не втратити більшовицьке майбутнє. В. Дмитренко зазначає: «Для того, щоб залишитись живим, він повинен нещадно вбивати в собі «колишнього Костика» і все те, що так чи інакше може нагадувати про минуле» (Дмитренко, 2014: 79–80). Проте чим сильніше Горобенко намагається забути і відмовитись від минулого, тим більше воно вириває в його пам'яті: «Ці навісні згадки, як краплі живого срібла, чіплялись одна одної й виростали у велику кулю, що підступала ближче й ближче, одсовувала сьгоднішнє, розмальовувала у якісь занадто фантастичні і, признатись, гарні, приємні, близькі картини, позаторішнє – і знову муляло всередині» (Антоненко-Давидович, 1999а: 72). Знову перед ним постає та срібна куля, якою вбивають перевертня, тому він чітко вирішує, що також мусить вбити, аби без «жодних вагань і сумнівів можна буде сказати самому собі: я –

більшовик...» (Антоненко-Давидович, 1999а: 73). Відтоді він перейняв «політику» більшовиків й безжалісно займався реквізицією. Він нагадував когось з органів КГБ або НКВД, адже не чекаючи відповіді й дозволу господарів, нищпорив їх власність, жорстоко позбавляючи людей майна.

З усім минулим він мусив також викреслити з пам'яті своє дитинство, першу кохану дівчину Надю, своїх колег по «Просвіті» тощо. Проте це також не сприяло піднесенню його авторитету серед більшовиків й населення. Колеги з партії дошкуляли образливими жартами й глузували з його звички спілкуватись українською мовою. Такі кпини ображали Костя, створювали отруйну й несприятливу атмосферу. Єдине, що, на його думку, могло йому допомогти – це вбити якогось контрреволюціонера.

Поступові кроки збільшовичення заводять Костя у безвихідь, він сам цілком свідомо заганяє себе у «глухий» кут. Виходом із лабіриту для Горобенка стає смерть чужої людини – заручника Семена, в якого він стріляє. Про хибність намірів Костя, що завели його у лабіринт, автор натякає реципієнтам на початку твору, протиставляючи концепт «сонце» з архетипом Тінь, що символізує негативні якості людини, темну сторону душі, тобто намагання попри все «підтвердити свій більшовицький характер» (Білобровська, 2022b: 7). Як бачимо, у лабіринті Кость «змагається» з Тінню, яка «перемагає, адже дозволяє йому вистрелити у заручника. Це вбивство можна інтерпретувати як замах на знищення світлої частини його душі» (Білобровська, 2022b: 11). Б. Антоненко-Давидович не зазначає про рівень задоволеності Горобенка після пострілу, про відчуття рівності з однопартійцями, тобто реципієнт лише сам може припустити про результати й наслідки злодіяння Костя, адже фінал повісті є відкритим. Лише відомо, що після пострілу у людину, він подався навмання. Письменник лаконічно натякає, що не могло нічого змінитися, адже середовище і штучний характер збільшовичення не могли перемогти українську ментальність: «А вгорі, високо над землею пливли кудись у безкінечну далечинь блакитні тераси спокійного, безхмарного українського неба» (Антоненко-Давидович, 1999а: 175). Як бачимо, навісна ідея Костя з самого початку була утопічною, адже «більшовизм виявляється органічно чужим українськості» (Хмель, 2006: 7). Відтак, загубленість Горобенка полягала у свідомій відмові від минулого, зокрема знеціненні усього українського.

У повісті «Тук-тук» життєвий шлях і доля старого телеграфіста Гусятинського також є репрезентантом концепту «лабіринт», який для нього полягає у тому, що Василь Григорович постає як «загублена» людина у тогочасному суспільстві, і, як наслідок, не може досягнути й пристосуватись до його умов та реалій. Усе, що було рідне й близьке для чоловіка, знецінюється й перетворюється на табу.

Розглянемо детальніше причини (складові концепту «лабіринт»), які призвели життя і долю головного персонажа повісті «Тук-тук» до заплутаності й загубленості. Першою складовою є родове коріння телеграфіста, його походження. Так, повість починається тим, що Гусятинський заповнює анкету, в якій найстрашніший пункт – «соціальне походження». Саме це питання змушує тремтіти й боятися головного персонажа, уводить його в ступор, має над ним значну перевагу, ніби насміхається: «В цих словах ховалась її непереможна сила, але це було разом і єдине місце на всьому життєвому шляху й сумлінні Василя Григоровича, де він почував, що не все в нього гаразд, почував себе перед кимось винним, знав, що виповзає наверх сама що ні є контрреволюція, дурман, опіуми, темрява, але цьому лихові він не міг зарадити» (Антоненко-Давидович, 1999а: 238). Справа у тім, що події відбуваються у постреволюційний час, коли почалося протистояння більшовицького режиму з церквою. Влада домоглася дискредитації, заборони й занепаду церкви. За концепцією нової влади (більшовиків) духовність і церква оголошувались їх ворогами, тому люди, на яких розповсюджувався вплив церкви, відповідно, також ставали ворогом народу. Батько Василя Григоровича був дрібним священиком, саме цим можна пояснити небажання й побоювання Гусятинського вказувати інформацію у відповідних пунктах подібних анкет. Як бачимо, одним із наслідків радянської влади

було обмеження впливу церкви на суспільне життя, що стало справжнім випробуванням, нонсенсом для долі таких самих людей як і Василь Григорович. Думка про те, що його рід пов'язаний з церквою, а також віра в Бога заповнює думки й завдає мук Гусятинському. Усвідомленню того, що всьому спокійному й нормованому життю прийшов кінець, спонукає саме революція. Відтоді «життя зашпонилося, запаперилося й розклалося на класи, категорії, пайки» (Антоненко-Давидович, 1999а: 241). Думки й душевні переживання крають душу телеграфісту, чим змушують його поневірятися життєвим лабіринтом.

Другою складовою концепту «лабіринт» для телеграфіста є новина про те, що на роботі планують замінити звичний апарат «Морзе» на нового «Клопфера». Таке оновлення тиранізує Василя Григоровича зсередини, призводить до душевного неспокою, адже тепер він мусить перевчитись працювати на апараті. Ця огидна думка не дає навіть спати. Це також було одним із наслідків революції й нової влади і Василь Григорович «ладний був щипати свою долоню за те, що в лютому 1917-го вітав революцію: радів чомусь з дурного розуму» (Антоненко-Давидович, 1999а: 248). Підсиленню побоювань звільнення з роботи також слугує обов'язкове відвідування курсів української мови. Тепер Гусятинський обов'язково мусив відвідувати лекції, адже лектор робив відмітки у журналі відвідування, який потім перевіряв адміністратор курсів. Він також витрачав кошти зі свого бюджету, аби купити книжки з граматики. Кінцевою метою курсів повинен був стати іспит, а тим, хто його не складе, – звільнення з посади. Усе це було ненависною дійсністю для телеграфіста. Він розумів, що саме більшовик «примусив його ходити на лекції, читати українські газети і вчити граматику. Років десять тому Василю Григоровичу і не наснилось би навіть, що йому ще доведеться колись під старість учитись» (Антоненко-Давидович, 1999а: 255).

Третьою складовою концепту «лабіринт», що тривожить й занепокоює душу, є його діти, зокрема спосіб життя доньки Наташі та її стосунки з комуністом Трохимом Загорульком, який зневажливо ставиться до нього та його родини. Василь Григорович хвилюється за Наташу, адже не бажає, щоб його донька пов'язала своє життя з більшовиком, який насміхається з Василя Григоровича через те, що він вірить в Бога. Постреволюційна дійсність та стосунки з Трошею зробили з його дочки «товаришку Нату» (Антоненко-Давидович, 1999а: 247). Тепер усі люди мусили скоритися перед більшовиком, який ладний схопити Бога за бороду, негайно виконати вирок партії й розстріляти людину. Василь Григорович усвідомлює свою безсилість перед більшовицькою системою, тому мусить мовчки скоритись. Між Загорульком та Василем Григоровичем завжди виникають сутички через різні погляди на релігію. Трохим зневажає церкву, тому радить старому телеграфісту антирелігізуватись. Такі їх розмови завжди закінчуються душевним болем для Василя Григоровича. Гусятинський розуміє свою ницість перед зухвалим Трохимом. Саме це ще більше загострює душевні страждання чоловіка.

М. Нестелеєв депресивний стан Василя Григоровича номінує «дезадаптацією у більшовицькому суспільстві <...> чужорідною ієрархією незрозумілих цінностей <...> станом хронічного страху» (Нестелеєв, 2014: 263). Відчайдушні хвилювання (соціальне походження, зміна системи на роботі, стосунки доньки з комуністом тощо) впливають на життєвий лабіринт Василя Григоровича, чим провокують нервові напруження й психічні розлади, «загострюють болісні переживання Гусятинським його чужості, що призводить до депресії й пошуків самозабуття» (Нестелеєв, 2014: 263). Виходом із життєвої кризи й депресії є смерть (своя) головного персонажа. Він бажає смерті, щоб повернутись у спокійне й безтурботне минуле: «В могилі тихо, як і під шинеллю. В могилі тихо і ніщо не турбує» (Антоненко-Давидович, 1999а: 278). Отже, внутрішній конфлікт Василя Григоровича з соціумом спричиняє «потяг до смерті (а конкретніше – парасуїцидальна поведінка) активізується під впливом депресивного стану, викликаного дезадаптаційним синдромом» (Нестелеєв, 2014: 263).

Отже, концепт «лабіринт» у повістях «Смерть» й «Тук-тук» репрезентовано як життєвий шлях Костя Горобенка й телеграфіста Гусятинського, позначений негативним впливом революційної й постреволуційної дійсності, що спричиняє кризу їх душевного стану, дезорієнтацію.

Концепт «лабіринт» як заплутаність життєвого шляху й долі. У романі «За ширмою» життєвий шлях чужого та відданого своїм пацієнтам лікаря Олександра Івановича Постоловського є тернистим й непротим. У його життєдіяльності ми виокремлюємо декілька складових концепту «лабіринт». Для розкриття першої складової пропонуємо розглянути географію перебування Олександра Івановича у довоєнні роки та роки війни, що є одним зі свідчень «гри» долі: Переяслав – Москва – Львівська область – Воронеж – Сибір – Узбекистан. Він вважав своїм боргом бути потрібним людям, тому поїхав працювати у кишлякову лікарню глухого району Узбекистану. Як бачимо, однією із домінуючих ознак для визначення концепту «лабіринт» є географічний простір, у якому знаходиться людина.

Для обґрунтування життєвих перипетій, долі та вагань сумління лікаря Постоловського звернемося до поняття людської долі, яка є «складним комплексом вираження людської екзистенції і людського призначення» (Махній, 2013: 134). М. Махній, досліджуючи долю людини як психологічну категорію, зазначає, що проблема долі залежить від «співвідношення зумовленого, нормативного, передбачуваного» (Махній, 2013: 138), а також від «власної активності людини, її здатності протистояти зумовленості, впливаючи на перебіг життєвих подій» (Махній, 2013: 138). Тому людині не варто в усьому покладатися лише на долю, вона також має невідворотний (неминучий) характер. Відтак, Олександр Іванович не зміг протистояти та вплинути на свій життєвий шлях, тому опинився у вирі лабіринту. Концепція життєвого шляху має тенденцію до численних впливів як особистості, так і зовнішніх чинників. Дослідники визначають життєвий шлях як «сукупність подій та обставин індивідуального розвитку, які вирішальним чином вплинули на формування особистості та зумовили її структуру та основну життєву проблематику» (Панок, Рудь, 2006: 14).

Друга складова концепту «лабіринт» у житті лікаря Постоловського стосується його особистого життя. У нього досить напружені стосунки з дружиною, Ніною Олександрівною, тому «у родині немає єдності та дружності» (Білобровська, 2022а: 63). Ніна Олександрівна не поділяє його відданість медицині й інколи їх союз вважає помилкою і навіть трагедією. Так само і Олександр Іванович має внутрішні сумніви й протиріччя щодо його шлюбу з Ніною. Він чітко усвідомлює, що ця жінка не поділяє його душевного стану, не розуміє його переживань, не підтримує його, й відверто та широко не кохає його. Вона часто без причини сварить їх трирічного сина Васю, навмисно створює конфліктні ситуації зі свекрухою, не веде господарство та ін. Тому інколи лікар Постоловський думає про те, що він схибив у своєму житті, коли одружився з Ніною, адже вони зовсім не мають спільних інтересів. Він час від часу бажає розлучитися з дружиною. Підсиленню усвідомлення того, що Ніна Олександрівна не гідна йому пара, є спогади про його першу кохану дівчину – Марусю Хоменко з Переяслава. Сам для себе він не знаходив відповіді, чому «не побрався з Марусею, яку так любив першим найвимом коханням, яку знала й любила його мати і жартома звала “невісточкою”»; чому він утік від того реального, тихого щастя з Марусею, яке так яскраво загадав сьогодні в дивному сні, й кинувся шукати абстракції, що потворно обернулася, кінець кінцем, у його теперішню Ніну? Чому?.. І відповіді не було» (Антоненко-Давидович, 1999а: 535). Як бачимо, концепт «лабіринт» в особистому житті Олександра Івановича репрезентовано як сумніви й невпевненість у зробленому колись виборі: вагання покинути Ніну й повернутись до Марусі. Тепер він усвідомлює, що заплутався у життєвому лабіринті.

Несподівано для всіх виходом із лабіринту для Олександра Івановича стала смерть найближчої людини – матері, Одарки Пилипівни. Олександр Іванович привіз у рідний Переяслав оцинковану труну з тілом матері. Б. Антоненко-Давидович залишає відкритий фінал роману, лише наголошуючи на тому, що головному

персонажу, життя якого до цього було складним, на українській землі дихалось легше, і «вперше за весь цей неможливий час на очах йому – чи то від теплого лагідного вітерця, що повівав з півдня й легенько пестив йому лице, чи так від чого на очах виступили сльози й нараз стало легше на душі» (Антоненко-Давидович, 1999а: 626). На нашу думку, автор натякає на те, що лікар Постоловський міг би уникнути блукань життєвим лабіринтом, якби у роки юнацтва не покинув Україну й не подався до Москви, адже протягом усього життя «за щастя він має згадки про батьківщину та рідний Переяслав <...> Для нього переяславський період життя – найкращий, найщасливіший, найщиріший» (Протопопова, 2021b: 42).

Для творів Б. Антоненка-Давидовича характерно те, що зазвичай головним персонажем є чоловік, проте в оповіданнях «Завищені оцінки» та «Щастя» головна роль з усіма життєвими перипетіями та складнощами належить жінкам, які вимушені самостійно долати життєві лабіринти. Так, в оповіданні «Завищені оцінки» письменник репрезентує долю самотньої жінки Галини Василівни Шелудько, яка постає перед реципієнтом як турботлива та чуйна мати. Її життєвий лабіринт полягає у тому, що вона не полишає надій забезпечити щасливе дитинство для свого сина. Для цього вона долає безліч життєвих труднощів, жертвує собою. У творі заплутаність життєвого шляху й долі Галини Василівни представлено за допомогою географічного простору – вона вимушена перебувати у різних населених пунктах та країнах. Так, жінка з сином мусила переїхати з райцентру у віддалене село іншої області, аби ніхто не зміг докучати їй розмовами про зраду чоловіка та сказати правду Женчику. Пізніше вона вирішила поїхати до Галліна й розшукати свого колишнього чоловіка Олега. Проте ця поїздка так і не принесла очікуваного результату, а навпаки остаточно довела Галіні, що не треба жити ілюзіями та марно сподіватись на повернення чоловіка, якого дороги війни звели з іншою жінкою-естонкою.

Життя звело Галину з Андрієм Степановичем й вони «обоє відчули, які вони близькі своїм минулим, де кожний з них перейшов тяжкий життєвий шлях, сповнений вибоїн і вирв, і як могли б доповнювати одне одного тепер» (Антоненко-Давидович, 1989: 397). Відтак, вона з сином переїжджає до Києва й оселяється в оселі Андрія Степановича. Галина усвідомлює, що її життя дійсно є лабіринтом, адже доля водить її «звивистою пугтю» (Антоненко-Давидович, 1989: 406). Вона як зріла жінка розуміє, що зможе звикнути до нового житла, умов, людей. Проте її материнське серце знову починає турбуватися про Женчика, якому дуже складно адаптуватися до нових умов. Тоді Галина вирішує повернутися назад в село: «Виходить, я завищила оцінку самій собі. Двоім своїм учням, як ти знаєш, я не поставила “трійки” замість “двійок”, хоч як мене просив директор школи, а собі я поставила “п’ять” з психології, педагогіки й людинознавства. А виявляється, я не знала навіть своєї дитини» (Антоненко-Давидович, 1989: 412). Як бачимо, жінка знову налаштована на зміну населеного пункту. Це означає, що вона не знайшла вихід із лабіринту.

Отже, життєвий шлях і доля Галини Василівни Шелудько є заплутаними й нагадують лабіринт, адже як лабіринт характеризується пошуком й підбором раціонального методу з метою подолати перешкоди та знайти вихід, так і життя Галини позначене невинним рухом з метою знайти родинне та жіноче щастя.

В оповіданні «Щастя» життя Віри Павлівни Палій подається крізь ретроспективний вимір. Жінка з відстані років пригадує та дає оцінку своєму минулому. Її життєвий шлях ми також ототожнюємо з лабіринтом. У романі «За ширмою» та оповіданні «Завищені оцінки» поглибленню розуміння концепту «лабіринт» як заплутаності життєвого шляху й долі персонажів сприяє географічний простір, який виходить за межі одного населеного пункту (персонажі перебувають у різних країнах та містах), а в оповіданні «Щастя» життєвий лабіринт головного персонажа твору в основному (не зважаючи на те, що Віра Павлівна також була евакуйована у далеке сибірське селище) зосереджено на одному місті – Києві, де жінка переживала найяскравіші моменти свого життя.

Так, Віра Павлівна після тридцятирічної розлуки з Києвом рада знову пригадати усе те, що переживала тут колись. Саме географічне розташування місцевості та споруд ведуть її життєвим лабіринтом. В її пам'яті виринає: парк, що звався колись Царським садом і видовжився понад Дніпровими кручами аж до Печерська, Микільська слобідка, Подол, Куренівка, її маленька студентська кімната двоповерхового дерев'яного будинку на розі Столипінської (Гершуні) й Чеховського провулка, Хрещатик, Велика Володимирська, Золотоворітський сквер, Євбаз (майдан Перемоги), бульвар Шевченка, Житній базар на Подолі та інші київські вулиці, що були для неї «святими місцями» молодості, де вона не була багато літ і де колись шумувало її життя» (Антоненко-Давидович, 1999b: 253).

Для жінки концепт «лабіринт» полягає у тому, що вона прагнула знайти істинне щастя та сенс життя. Її образ імпонує реципієнту внутрішнім стрижнем, твердістю й духовною силою, що допомогли їй пережити зраду чоловіка Миколи й смерть на фронті сина Сашка. Біль від минулих утрат вже минув, тому вона досить прискіпливо оцінює своє життя. За задумом письменника Віра Павлівна, блукаючи вулицями Києва, роздумує про життя, людську долю й щастя. На думку О. Хамедової, образ «долі відтворений у душі античної традиції, згідно з якою це – сліпий випадок, непередбачуваний і невідладний людині» (Хамедова, 2009: 71). До евакуації у Сибір, тобто київський період її життя позначений тим, що вона входить у лабіринт та заплутується там. Її чекала низка випробувань: драма у подружньому житті, смерть сина, вимушена робота у шпиталі в евакуації. Проте за межами Києва Віра Павлівна робить спробу вийти з нього. Жінка «знайшла порятунк у роботі: працюючи лікарем, вона врятувала життя багатьох людей і віднайшла сенс у власному існуванні» (Хамедова, 2009: 71).

Те, що жінка повернулася у те місто, що принесло їй щастя й горе у роки молодості, свідчить про те, що вона пересилила, переборола долю, не втративши своє ество. Повернення до Києва символізує її переродження й вихід із лабіринту, адже вона, втративши сина, продовжила жити й усвідомила для себе «щастя у гуманізмі» (Протопопова, 2021b: 45–46). Вона «переглянула власне життя і віднайшла у ньому сенс. Автор наголошує, що вона перемогла жорстоку долю» (Хамедова, 2009: 71), що характерно для внутрішньо сильних і вольових людей, які наслідують та шанують духовні цінності. Слід звернути увагу, що жінка знаходить вихід з життєвого лабіринту там, де заплуталась – на батьківщині, переоцінюючи минулий досвід. Образ Віри Павлівни не є загубленим як, наприклад, Кость Горобенко, адже жінка не «стирає» пам'ять, не соромиться й не відмовляється від свого минулого, а навпаки минуле є її силою й натхненням. Відтак, життєвий шлях і доля Віри Павлівни Палій метафорично репрезентовані у вигляді лабіринту. Це обумовлене її перебуванням у різних містах, низкою життєвих подій та ін. Не зважаючи на виклики долі, жінка знаходить вихід з лабіринту.

Висновки та перспективи

Отже, аналіз творчої спадщини Б. Антоненка-Давидовича з метою дослідження особливостей художнього змісту концепту «лабіринт» та його конотацій, свідчить про те, що цей концепт представлений в усіх періодах творчості митця. Поштовхом до актуалізації й репрезентації концепту «лабіринт» у творах письменника стала дійсність й події 20-30 рр. ХХ ст. та їх наслідки на суспільно-життєвий устрій. У концептосфері творчості письменника зазначений концепт є метафоричною репрезентацією лабіринту як споруди, що характеризується заплутаною структурою, й тому надає можливості для багатозначної інтерпретації, зокрема як заплутаність у житті людини. Концепт «лабіринт» у творах Б. Антоненка-Давидовича, зокрема у романі «За ширмою», повістях «Смерть», «Тук-тук», оповіданнях «Завищені оцінки», «Щастя» представлено як поневіряння, спричинені революцією; як заплутаність життєвого шляху й долі персонажів. Життєвий лабіринт є макролабіринтом й позначений зовнішнім впливом подій, а внутрішній лабіринт особистості – мікролабіринтом й віддзеркалює внутрішні (духовні) переживання

людини. Вони є взаємообумовленими, адже передбачають проєкцію зовнішніх чинників на внутрішні та навпаки. Особливістю лабіринту є те, що його побудова передбачає знаходження виходу (розв'язання проблеми) або позначена безвихіддю. Одним із наслідків виходу із життєвого лабіринту може бути смерть – своя (власна) («Тук-тук»), близької людини («За ширмою»), чужа («Смерть»). В оповіданні «Щастя» вихід з лабіринту позначений як осмислення життя, прийняття минулого, тобто своєрідне переродження. Оповідання «Завищені оцінки» містить вказівку на безвихідь головного персонажу з лабіринту.

Перспективи подальших досліджень ми пов'язуємо з виокремленням й інтерпретацією інших концептів у творчості Б. Антоненка-Давидовича.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Антоненко-Давидович, 1989 – *Антоненко-Давидович Б. Д.* Смерть. Сибірські новели. Завищені оцінки: Повісті, новели, оповідання / упоряд. Б. О. Тимошенко; передм. Л. С. Бойка. Київ: Рад. письменник, 1989. 559 с.
- Антоненко-Давидович, 1999а – *Антоненко-Давидович Б. Д.* Твори в 2 т. Київ: Наук. думка, 1999. Т.1: Повісті та романи / вступ. ст., упорядкув. та прим. Л. С. Бойка. 744 с.
- Антоненко-Давидович, 1999б – *Антоненко-Давидович Б. Д.* Твори: в 2 т. Київ: Наук. думка, 1999. Т.2: Сибірські новели. Оповідання. Публіцистика. Спогади. Листування / упорядкув. та прим. Л. С. Бойка. 656 с.
- Білобровська, 2022а – *Білобровська К. О.* Картина як антиципація подій у романі Б. Антоненка-Давидовича «За ширмою». *International scientific conference «Current trends and fields of philological studies in the challenging reality»: conference proceedings (July 29–30, 2022. Riga, the Republic of Latvia)*. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2022. P. 63–68.
- Білобровська, 2022б – *Білобровська К. О.* Концепт «сонце» vs архетип Тінь у повісті Б. Антоненка-Давидовича «Смерть». *Філологія початку XXI сторіччя: традиції та новаторство: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 30 вересня–1 жовтня 2022 р., м. Київ. Львів-Торунь: Liha-Pres, 2022. С. 7–12.*
- Бондарь, 2017 – *Бондарь Н. Ю.* Путь-лабиринт как разновидность архетипа дороги в английской литературе. *Научові записки ХНПУ імені Г. С. Сковороди*. 2017. Вип. 1 (85). С. 16–25.
- Дмитренко, 1997 – *Дмитренко В. І.* Б. Д. Антоненко-Давидович у літературному процесі 20-30 х років: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.01. Київ, 1997. 24 с.
- Дмитренко, 2014 – *Дмитренко В. І.* Оніричний простір повісті «Смерть» Б. Антоненка-Давидовича. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. Сер.: Філологічні науки*. 2014. Вип. 4.13. С. 76–82.
- Керлот, 1994 – *Керлот Х. Э.* Словарь символов. Москва: «REFL-book», 1994, 608 с.
- Локатир, 2018 – *Локатир Н. М.* Громадсько-політична та наукова діяльність Миколи Шлемкевича (1894-1966 рр.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. Івано-Франківськ, 2018. 249 с.
- Махній, 2013 – *Махній М. М.* Поняття людської долі в контексті життєвого світу особистості. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Сер.: Психологічні науки*. 2013. Вип. 114. С. 134–139.
- Набитович, 2010 – *Набитович І. Й.* Концепт лабіринту як сакрального локусу (на прикладі новелістики Х. Л. Борхеса, романів У. Еко «Ім'я рози» та К. Мосс «Лабіринт»). *Магістеріум. Літературознавчі студії*. 2010. Вип. 38. С. 45–51.
- Нестелєєв, 2014 – *Нестелєєв М. А.* Автодеструктивне пограниччя у творах Бориса Антоненка-Давидовича. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2014. Вип. 60 (2). С. 262–266.

- Панок, Рудь, 2006 – *Панок В. Г., Рудь Г. В.* Психологія життєвого шляху особистості. Київ: Ніка-Центр, 2006. 280 с.
- Протопопова, 2021a – *Протопопова К. О.* Домінантний концепт повісті Б. Антоненка-Давидовича «Смерть». *Літератури світу: поетика, ментальність і духовність*. 2021. Вип. 15. С. 55–75.
- Протопопова, 2021b – *Протопопова К. О.* Концепт «щастя» у художньому вимірі Б. Антоненка-Давидовича. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філологічні науки*. 2021. Вип. 1 (94). С. 36–48.
- Савчук, 2018 – *Савчук Р. І.* Лабіринт як знаковий фіксатор наративної стратегії «експресія» у французькому художньому текстотворенні ХХ ст. (на матеріалі роману А. Роб-Грійє «Dans le Labyrinthe»). *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія: Філологія*. 2018. Т. 21, № 1. С. 81–89.
- Хамедова, 2009 – *Хамедова О. А.* Фесі, quod potui... Доля і творчість Бориса Антоненка-Давидовича: монографія. Донецьк: Норд-Прес, 2009. 164 с.
- Хмель, 2006 – *Хмель О. С.* Екзистенціалістські мотиви в «Сибірських новелах» Б. Антоненка-Давидовича: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.01. Харків, 2006. 21 с.
- Шлемкевич, 1954 – *Шлемкевич М.* Загублена українська людина. Життя і мислі. Нью-Йорк. 1954. 158 с.

REFERENCES

- Antonenko-Davydovych, 1989 – *Antonenko-Davydovych, B. D.* (1989). Smert. Sybirski novely. Zavyshcheni otsinky [Death. Siberian short stories. Overestimate]: Povisti, novely, opovidannia / uporiad. B. O. Tymoshenko; peredm. L. S. Boika. Kyiv: Rad. pismennyk, 559 p. [in Ukrainian].
- Antonenko-Davydovych, 1999a – *Antonenko-Davydovych, B. D.* (1999). Tvory v 2 t. [Works in 2 Books]. Kyiv: Nauk. dumka. T.1: Povisti ta romany / vstup. st., uporiadkuv. ta prym. L. S. Boika. 744 p. [in Ukrainian].
- Antonenko-Davydovych, 1999b – *Antonenko-Davydovych, B. D.* (1999). Tvory: v 2 t. [Works in 2 Books]. Kyiv: Nauk. dumka. T.2: Sybirski novely. Opovidannia. Publitsystyka. Spohady. Lystuvannia / uporiadkuv. ta prym. L. S. Boika. 656 p. [in Ukrainian].
- Bilobrovska, 2022a – *Bilobrovska, K. O.* (2022). The picture as an anticipation of the events in B. Antonenko-Davydovych's novel «Za shyrmoiu» («Behind the curtain»). *International scientific conference «Current trends and fields of philological studies in the challenging reality»: conference proceedings (July 29–30, 2022. Riga, the Republic of Latvia)*. Riga, Latvia: «Baltija Publishing». P. 63–68. [in Ukrainian].
- Bilobrovska, 2022b – *Bilobrovska, K. O.* (2022). Kontsept «sontse» vs arkhetyp Tin u povisti B. Antonenka-Davydovycha «Smert» [The concept of «sun» vs the archetype of Shadow in B. Antonenko-Davydovych's story «Smert» («Death»)]. *Filolohiia pochatku XXI storichchia: tradytsii ta novatorstvo: materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, 30 veresnia–1 zhovtnia 2022 r., m. Kyiv. Lviv-Torun: Liha-Pres, P. 7–12.* [in Ukrainian].
- Bondar', 2017 – *Bondar', N. Yu.* (2017). Put'-labirint kak raznovidnost' arhetipa dorogi v anglijskoj literature [The way-labyrinth as a kind of archetype of the way in English literature]. *Naukovi zapysky KhNPU imeni H. S. Skovorody*. Vyp. 1 (85). P. 16–25. [in Russian].
- Dmytrenko, 1997 – *Dmytrenko, V. I.* (1997). B. D. Antonenko-Davydovych u literaturnomu protsesi 20-30-kh rokiv [B. D. Antonenko-Davydovych in the literary process of the 1920s and 1930s]: avtoref. dys. ... kand. filol. nauk: 10.01.01. Kyiv. 24 p. [in Ukrainian].

- Dmytrenko, 2014 – *Dmytrenko, V. I.* (2014). Onirychnyi prostir povisti «Smert» B. Antonenka-Davydovycha [Operational Discourse of the Novel «Death» by B. Antonenko-Davydovych]. *Naukovyi visnyk Mykolaivskoho derzhavnoho universytetu imeni V. O. Sukhomlynskoho. Ser.: Filolohichni nauky.* Vyp. 4.13. P. 76–82. [in Ukrainian].
- Kerlot, 1994 – *Kerlot, H. E.* Slovar' simvolov [Dictionary of symbols]. Moskva: «REFL-book», 608 p. [in Russian].
- Lokatyr, 2018 – *Lokatyr, N. M.* (2018). Hromadsko-politychna ta naukova diialnist Mykoly Shlemkevycha (1894-1966 rr.) [Socio-political and scientific activity of Mykola Shlemkevych (1894-1966)]: dys. ... kand. ist. nauk: 07.00.01. Ivano-Frankivsk, 249 p. [in Ukrainian].
- Makhnii, 2013 – *Makhnii, M. M.* (2013). Poniattia liudskoi doli v konteksti zhyttievoho svitu osobystosti [The concept of human destiny in the personality's life world]. *Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu. Ser.: Psykholohichni nauky.* Vyp. 114. P. 134–139. [in Ukrainian].
- Nabytovych, 2010 – *Nabytovych, I. Y.* (2010). Kontsept labiryntu yak sakralnoho lokusu (na prykladi novelistyky Kh. L. Borkhesa, romaniv U. Eko «Imia rozy» ta K. Moss «Labirynt») [The concept of the labyrinth as a sacred locus (as exemplified by J. L. Borges' short stories, U. Eco's novel «The name of the rose» and K. Mosse's novel «The labyrinth»)]. *Magisterium. Literaturoznavchi studii.* Vyp. 38. P. 45–51. [in Ukrainian].
- Nestelieiev, 2014 – *Nestelieiev, M. A.* (2014). Avtodestruktyvne pohranychchia u tvorakh Borysa Antonenka-Davydovycha [Self-destructive Frontier in the Works by Borys Antonenko-Davydovych]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia filolohichna.* Vyp. 60 (2). P. 262–266. [in Ukrainian].
- Panok, Rud, 2006 – *Panok, V. H., Rud, H. V.* (2006). Psykholohiia zhyttievoho shliakhu osobystosti [Psychology of a person's life path]. Kyiv: Nika-Tsentr, 280 p. [in Ukrainian].
- Protopopova, 2021a – *Protopopova, K. O.* (2021). Dominantnyi kontsept povisti B. Antonenka-Davydovycha «Smert» [The dominant concept of B. Antonenko-Davydovych's story «Smert»]. *Literaturny svitu: poetyka, mentalnist i dukhovnist.* Vyp. 15. P. 55–75. [in Ukrainian].
- Protopopova, 2021b – *Protopopova, K. O.* (2021). Kontsept «shchastia» u khudozhnomu vymiri B. Antonenka-Davydovycha [The concept of «happiness» in the artistic survey by B. Antonenko-Davydovych]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka. Filolohichni nauky.* Vyp. 1 (94). P. 36–48. [in Ukrainian].
- Savchuk, 2018 – *Savchuk, R. I.* (2018). Labirynt yak znakovyi fiksator naratyvnoi stratehii «ekspresii» u frantsuzkomu khudozhnomu tekstotvorenni XX st. (na materialii romanu A. Rob-Hriie «Dans le Labyrinthe») [Labyrinth as index of narrative strategy «expression» in French literary text composition of the XX th century (in the novel by A. Robbe-Grillet «Dans le Labyrinth»)]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho linhvistychnoho universytetu. Seriiia: Filolohiia.* T. 21, № 1. P. 81–89. [in Ukrainian].
- Khamedova, 2009 – *Khamedova, O. A.* (2009). Feci, quod potui... Dolia i tvorchist Borysa Antonenka-Davydovycha [Feci, Quod Potui... The Fate and the Creation of Borys Antonenko-Davydovych]: monohrafiia. Donetsk: Nord-Pres. 164 p. [in Ukrainian].
- Khmel, 2006 – *Khmel, O. S.* (2006). Ekzysyentsialistski motyvy v «Sybirskykh novelakh» B. Antonenka-Davydovycha [Existentialist motifs in «Siberian short stories» by B. Antonenko-Davydovych]: avtoref. dys. ... kand. filol. nauk: 10.01.01. Kharkiv. 21 p. [in Ukrainian].
- Shlemkevych, 1954 – *Shlemkevych M.* (1954). Zahublena ukrainska liudyna [The lost Ukrainian man]. Zhyttia i mysl. Niu-York. 158 p.

Received: 13 August, 2022

**ОБРАЗ ЗАРОБІТЧАНКИ В РОМАНІ ВІРИ НЕСТЕРЧУК
«АВАНТЮРКИ НА ЗЕЛЕНІЙ ТРАВІ»**

Горболіс Лариса,

доктор філологічних наук, професор

ORCID ID 0000-0003-4775-622X

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка

вул. Роменська, 87, м. Суми, Україна, 40002

gorbolissspu@gmail.com

***Анотація.** У статті з'ясовується специфіка художнього відображення образу заробітчанки в романі «Авантюрки на зеленій траві» сучасної письменниці В. Нестерчук. Зауважено, що в основу твору покладено реальні факти з життя авторки твору, досвід її перебування й переживання на чужині, в Чехії, куди головна героїня, українка Ніка, дипломована фахівчиня з пошиття одягу, поїхала на заробітки, сподіваючись на швидке повернення.*

Гомодієгетичний наратор сприяє різногранній подачі матеріалу, підвищує рівень довіри до викладеного матеріалу, допомагає заглибитися у складний світ переживань героїні, пояснити логіку її мислення і вчинків, збагнути рішучість і переконаність героїні у межових ситуаціях. Інтертекстуальні конструкції, іронія, гумор, чітка архітектоніка твору, а також образи мами, екскурси в минуле, сповідні компоненти роману тощо формують повний і доволі різноаспектний образ головної героїні Ніки. Стоїцизм, терплячість, витримка протагоністка Ніка (як засвідчує підтекстова платформа, що вибудовується навколо образу матері, яка в молодості зазнала долі політичної ув'язненої) частково отримала від мами – так виразняється не лише проблема батьків і дітей у творі, а й декодуються засновки характеру головної героїні. Художньо представлений постколоніальний контекст допомагає виявити й потлумачити причинно-наслідкові конструкції, спроектовані на концепцію героїв, сприймання наративної стратегії, розуміння тематико-проблемного аспекту та жанрової специфіки роману.

***Ключові слова:** заробітчанство, національний характер, роман, самотність героя, постколоніальна свідомість, наратор, роман.*

**THE IMAGE OF A MIGRANT WORKER IN THE NOVEL
«ADVENTURESSES ON THE GREEN GRASS» BY VIRA NESTERCHUK**

Horbolis Larisa,

Doctor of Philology, Professor

ORCID ID 0000-0003-4775-622X

Sumy Makarenko State Pedagogical University

Romenska St.,87, Sumy, Ukraine, 40002, Ukraine

gorbolissspu@gmail.com

***Abstract.** The article clarifies the specifics of the artistic representation of the image of a migrant worker in the novel "Adventuresses on the Green Grass" by a modern writer V. Nesterchuk. It is noted that the work is based on real facts of the author's life, her experience of staying and her feelings in the foreign land, in the Czech Republic, where the main character, Ukrainian Nika, a certified seamstress, has gone to work and hoped to return soon.*

© Horbolis L., 2022

Narrator contributes a multifaceted presentation of the material, increases the level of confidence in the presented material, and helps to get deeper into the complex world of the character's experiences, explain the logic of her thinking and actions, and understand her determination and conviction in borderline situations. Intertextual constructions, irony, humor, clear architectonics of the work, as well as images of her mother, trip down memory lane, confessional components of the novel, etc. these all form a complete and quite diverse image of the main character Nicka. The protagonist Nicka partially received from her mother stoicism, patience, and endurance; such a conclusion we can make from the subtextual platform, which is built around the image of a mother who has been a political prisoner in her youth. In such a way the author not only tells us about the problem of parents and children in the work, but also she decodes the basic manner of the main character. The artistically presented postcolonial context helps us to identify and explain the cause-and-effect constructions, which have been designed for the concept of characters, perception of narrative strategy, and understanding of the thematic and problematic aspect and genre specificity of the novel.

Key words: *migrant working, national character, novel, hero's identity, postcolonial consciousness, narrator, novel.*

Вступ

Українська література від 90-х рр. ХХ ст. – багатожанрове, різноматичне, мультистильове явище, що відображає корпус актуальних проблем, апелює до образу героя, який, попри свою спричинену розпадом СРСР певну розгубленість, несе в своїх внутрішніх структурах я-індивідуальне, національне, соціальне. Це герої із постколоніальною свідомістю і травмою, часто не проговореною, спадковою, як правило, відкрито не фіксованою, а отже, й не осмисленою (чи вповні не осмисленою) самим героєм.

Серед низки важливих питань українського суспільства все ще актуальними залишаються проблеми заробітчанства, еміграції, що від часів здобуття Україною незалежності реалізуються у творах Л. Білик, Л. Голоти, Лесі Степовички, Є. Кононенко, Н. Мориквас, Я. Ясінського з різним ступенем масштабності зображення цих соціально-економічних процесів. Дослідники Є. Баран (Баран, 2011), Л. Горболіс (Горболіс, 2016), В. Пилинський (Пилинський, 2011), Я. Поліщук (Поліщук, 2018), В. Соболю (Соболю, 2011) та ін. висвітлюють різні аспекти художніх творів про чужину – тематико-проблемний, жанровий, наратологічний, компаративний, образотворчий тощо. Актуальність цих студій найперше полягає у тому, щоб виявити й проаналізувати змістове наповнення концепції героя української літератури доби незалежності, змінність характеру персонажа із застосуванням культурологічних, соціологічних, антропологічних та інших студій (див., наприклад: Вальденфельс, 2002; Кісь, 2005; Крістева, 2004; Франкл, 2016; Яннарас, 2003 та ін).

Твори на емігрантсько-заробітчанську тематику головно мають автобіографічну складову, що пояснюється не лише бажанням авторів передати власний досвід перебування на чужині, а й складеною від 90-х рр. ХХ ст. й актуалізованою тенденцією до автобіографічного письма, скерованого на проговорювання корпусу почуттів, переживань, емоцій героя незалежної України. **Мета статті** – виявити й проаналізувати особливості художнього відтворення образу заробітчанки в романі В. Нестерчук «Авантюрки на зеленій траві». **Завдання** – з'ясувати ефективність застосування арсеналу художніх засобів для художнього моделювання образу жінки в романі В. Нестерчук на тему заробітчанства.

Методи дослідження. Герменевтичний метод сприяв різногранному потлумаченню образу головної героїні; культурно-історичний метод дозволив осягнути специфіку художнього моделювання образу протагоністки в контексті доби; елементи біографічного методу виявили пов'язані з життям письменниці факти, художньо кореспондовані в літературний твір; принципи рецептивної естетики допомогли концептуалізувати підхід авторки статті до порушених у художньому творі проблем та осмислення образу жінки.

Виклад основного матеріалу

Роман В. Нестерчук написаний на основі реальних фактів із життя авторки, яка вирішила події свого чотирирічного заробітчанського життя в Чехії. Запропонований розлогий і доволі детальний спомин письменниці виконує не лише терапевтичну функцію, а й виступає досвідною платформою для зацікавлених цією проблематикою читачів і потенційних заробітчан, пропонує рецепт виживання на чужині, моделі протистояння обставинам та себе-захисту. Усі проаналізовані нижче елементи організації літературного твору ефективно працюють на різноаспектне зображення образу героїні.

Спогадовий компонент, щоденникові показники (зазначення дат), мікроелементи виробничого роману (короткий опис виробництва, професійна лексика), пригодницький сегмент у романі «Авантюрки на зеленій траві» – характерні ознаки твору новітньої української літератури, яка успішно міксує різні форми подачі художнього матеріалу. Показовою у творі є специфіка наративування: гомодієгетичний наратор транслює внутрішні і зовнішні події, формуючи, таким чином, корпус довіри до викладеного. Щоправда, «події серця» мають не надто високу амплітуду емоційності, що пояснюється або браком письменницького досвіду авторки (адже це перший твір В. Нестерчук), або віддаленістю подій, описаних у творі (переживання відображені лише контурно, відтворені згодом через певний проміжок часу). Цим роман дещо відрізняється від української жіночої прози, де вага зовнішньої подієвості, як стверджує С. Філоненко, меншає, а домінує внутрішній, психологічний сюжет (див.: Філоненко, 2008). У романі В. Нестерчук події виконують роль конструктивного елементу.

Подієву горизонталь твору складають епізоди, мікроепізоди, різноманітні ситуації, випадки з особистого, виробничого життя Ніки в Чехії. Більшість із них має пригодницьку складову, що фіксує і назва роману – «Авантюрки на зеленій траві», тобто маленькі пригоди (зелена трава протагоністці видавалася зеленішою за кордоном доти, доки сама не звідала всі «переваги» життя в чужих країнах, де трава виявилася такої кольорової тональності, як і в Україні).

Шість глав, що містять розділи з промовистими назвами, складають завершену систему. Варто наголосити і на оформленні роману «Авантюрки на зеленій траві» – зеленого кольору лясе, розділи, що подані з видавничого боку доволі продумано, адже на вільній від викладу площі ніби невидимо присутні всі ті переживання, емоції, сумніви, вагання, докори, внутрішні протести зіцінки-чужинки, які залишилися не описаними в романі.

Умотивований початок – зав'язка роману – рішення головної героїні, українки Ніки, дипломованої фахівчині з пошиття одягу, їхати до Чехії на заробітки, залишивши свою «квадратуру щастя», як вона називала власноруч відремонтовану й належно умебльовану квартиру, осередок гармонії й комфорту. Авторка, що ототожнюється з головною героїнею, детально коментує, пояснює, описує пережиті події, пропонує неповторний досвід виживання в чужій країні в умовах заробітчанства.

Горизонт очікування у творі щоразу активізується, коли в житті героїні з'являється чоловік, претендент на нареченого, і тоді реципієнт уявно ніби вмикає відлік відлагодженого щасливого особистого життя Ніки. Динаміка загальних подій завдяки новим міжособистісним узаєминам дещо знижена. Образ головної героїні розкривається у творі з акцентуванням на індивідуальний досвід. Героїня максимально відкрита, без таємниць і недомовленостей. Її розповідь має високий поріг щирості. Своєрідними фіксаторами емоційно складних ситуацій у житті героїні, успішного проходження етапів випробування, що засвідчують урівноваженість, внутрішню стійкість героїні, є часто вживані повтори «Най-мастять-собі-голови», «Мамочко-якої-біді-я-тут?», «Тріпнула волоссям».

У послідовне зображення подій життя головної героїні логічно закладена лаконічна інформація про маму та її минуле, а також про братів. Подієва горизонталь твору урізноманітнюється такими смисловими компонентами, що інтригують читача,

бо стосуються майбутнього героїні, як-от: «Можливо, так ніколи й не усвідомив (Павло. – Л. Г.), якого болю завдав отим блуканням у моїй душі... І все задля того, щоб за кілька років, коли мене вже не буде в Празі...» (Нестерчук, 2020 : 397) або: «...розвернуся й поїду до своєї майстерні індивідуального пошиття одягу, яку облаштую на власні кошти, зроблені на двох роботах одночасно, й без усяких там Павлів, Пепів і Джонів... Але станеться все це вже в іншій країні...» (Нестерчук, 2020: 421). Такі вкраплення оптимізують нарративну стратегію роману, означають лінію чину головної героїні.

Окрім щільно вибудованого подієвого корпусу роману, ефективно «працюють» на відтворення характеру головної героїні розмислові сегменти філософського скерунку, хоч і торкаються здебільшого побутових питань, наприклад: «Дякую тобі, Боже, що взяв грішми» (Нестерчук, 2020: 393)]– про втрачені речі в квартирі, «Чому я ставлю себе на їх місце» (Нестерчук, 2020: 391) – роздуми про нетолерантну поведінку своїх земляків, що приїздили на гостину до неї без запрошення і попередження.

Важливу роль у художній побудові образу головної героїні відіграє гумористична складова. Протагоністка володіє почуттям гумору, з іронією, скажімо, сприймає подарований нареченим Павлом мішок картоплі: «Просто ніхто ще не дарував мені мішок брамбор!» (Нестерчук, 2020: 173). Письменниця пояснює, що намагалася, щоб її оповідь не здавалася жалісливою (див.: Нестерчук). Тому, наприклад, часто глузує з себе: «...я, мабуть, була ще страшенно недорозвиненим екземпляром або взагалі “чимось реліктово-застарілим”» (Нестерчук, 2020: 303). Помірковано Ніка сприйняла відмову нареченого Йозефа не вітати його подарунком на Новий рік: «Баба з воза – коням легше!...Не хочеш? То й не треба! Отже, нічого й не отримаєш! Повернулася й пішла собі далі, усміхалася до манекенів і тішилася з того, що виявилася не стільки вже й схильною до насильства» (Нестерчук, 2020: 322). У комічному ключі героїня оцінює і свої знання іноземної мови: «Половину з того, що говорив Джон, а говорив він швидко, мабуть, зовсім не задумувався чи й не здогадувався про мої лінгвістичні муки, я не зрозуміла. Тому просто сміялася, подекуди говорила “Yes” і “Thanks” і гарячково гадала, чи не “єснула” часом на якесь каверзне питання та чи не “сенксула” за щось, за що дякувати не прислало» (Нестерчук, 2020: 350).

Ще одним важливим елементом художньої побудови образу головної героїні роману В. Нестерчук «Авантюрки на зеленій траві» є характерна для української новітньої літератури інтертекстуальна площина, що засвідчує найперше заґрунтованість Ніки в радянський та пострадянський культурний простори. Наприклад, цитати з фільму «Службовий роман» (Нестерчук, 2020: 158), з гумористичних програм (Нестерчук, 2020: 301), з відомих пісень (Нестерчук, 2020: 426, 309) тощо урізноманітнювали, по-перше, моделювання художньо відтворених міжособистісних стосунків протагоністки з українками, чешками, а також із чоловіками, по-друге, подолання складних психологічних та конфліктних ситуацій. Проте українська складова (на світоглядному, культурному, побутовому рівнях) у непростих життєвих випадках завжди виявлялася визначальною. «Я – не “готова чешка”. Завжди була, є й залишусь українкою, незалежно від того, якими мовами розмовляю і в якій країні працюю» (Нестерчук, 2020: 158), – наголошує вона нареченому Павлові. Головна героїня усвідомлює свою інакшість, вибудовану під впливом трагічної історії українського народу, що засвідчують, скажімо, такі рядки: «Завдяки моїй давній постравматичній звичці постійно мати вдома недоторкані запаси, мені й до крамниці виходить не було потреби: супчиків вистачило. Тому просто валялася на дивані й потроху перемагала свою незаплановану неміч» (Нестерчук, 2020: 425).

Героїня Ніка постійно відчувала брак дому, України, спілкування з рідними людьми – мамою, двома братами, а також подругами, які залишилися в Україні. Вона сумувала за своєю домівкою, за містом, у якому виросла, за ще одним містом, яке вважала своїм, бо прожила там більшу частину життя, за мальовничим карпатським

селом, у якому колись жила бабуся, за рідною мовою: «Як же мені бракувало всього того рідного в той час!» (Нестерчук, 2020: с. 427).

Попри епізодичність, образ мами в романі В. Нестерчук є одним із емоційно й смислово навантажених, адже він – ключ до розуміння й потрактування внутрішніх структур протагоністки. Ідеться не лише про контакти з мамою, наприклад, зустрічі у Львові, підтримку мами грошима тощо. На імпліцитному рівні уважний реципієнт знайде глибокий підтекст. Відомо, що головна героїня виховувалася в умовах радянської системи, проте її стоїцизм – від таборів у заполярному Норильську, де мама відбувала покарання за свої політичні погляди (див. про це: Нестерчук, 2020: 205, 246, 247 тощо). ГУЛАГівська сторінка в біографії мами протагоністки – промовистий автобіографічний елемент твору В. Нестерчук. Жакіття таборового життя, на перший погляд, залишається ніби «за кадром» твору, проте вони присутні у житті Ніки, а мамин протестний дух у ГУЛАГу (наприклад, під час одного з березневих масових страйків) став потужною підосновою для формування характеру героїні. Про силу духу людини в таборових умовах, про постійно активну ситуацію вибору слушно зауважив А. Франкл: «А обирати було потрібно завжди. Щодня, щогодини виникали нагоди ухвалювати рішення, які визначали: скоритесь ви силі, що загрожувала позбавити вас вашої сутності, вашої внутрішньої свободи, чи ні, яка визначала, станете ви іграшкою обставин, відрікаючись свободи й гідності і перетворюючись на типового в'язня, чи залишитися собою» (Франкл, 2016: 81)]. Так у творі не лише увиразнюється проблема взаємин батьків і дітей, а й означається вектор глибинної художньої презентації образу головної героїні – терплячої, сильної з почуттям власної гідності. Слушною є думка літературознавиці О. Пухонської про те, що українська література від початку третього тисячоліття «не відкидає минулого, а в ньому намагається дошукуватися причин сучасних невдач. Таким чином народжується процес перепрочитання тоталітарної пам'яті через індивідуальний, родинний, етнічний досвід і виявлення закоріненої в ній національної травми» (Пухонська, 2018: 5). В. Нестерчук контурно означає алгоритм дешифрування стоїчності головної героїні, акцентуючи на родинному досвіді подолання тоталітарної травми. Протагоністка роману «Авантюрки на зеленій траві» долучається до когорти тих героїв-індивідуалістів української літератури перехідного періоду, які, на переконання Я. Поліщука, не схильні замикатися в освоєному просторі, але спрагли пошуку й експерименту, відкриті на виклики широкого світу, герої-мандівники. «Ідеться не конче про мандрування у фізичному стані – також про умовний стан, який втілює внутрішню еволюцію персонажа. Здобуваючи нові світи, він “приміряє” їх до себе, пробує знайти нові ідентичності, яких необхідно набути в сучасному світі, аби вижити» (Поліщук 2018: 26).

Автобіографічна складова роману В. Нестерчук дозволяє поставити твір в один тематико-проблемний ряд із творами М. Матіос, О. Забужко, Л. Голоти та ін., де художньо відображено згубний вплив радянщини (сексотство, зрадництво, колективізація, тортури НКВС, репресії, депортації тощо) на українця. Про вітаїстичність і стоїцизм української національної вдачі влучно зауважила О. Забужко в поезії «Рядок з автобіографії»:

Мої предки були не вбогі
На пісні та свячені ножі –
З моїх предків, хвалити Бога,
Заволокам ніхто не служив!
.....
Ох і мощна була порода –
Соловки, Магадан, Колима...
Мої предки були народом... (Забужко).

Висновки

Головна героїня роману В. Нестерчук володіла внутрішньою здатністю долати перепони, самостійно розв'язувати конфлікти, протистояти обставинам, боротися, сконцентрувати сили й енергію для протистояння. Інтертекстуальні конструкції, оповідна манера, художні деталі, система другорядних героїв формують різногранний образ головної героїні, української заробітчани, її характер, почуття, переживання, національну ідентичність. Перебуваючи в чужій країні, протагоністка не втратила своєї внутрішньої свободи, успішно долала обставини, що загрожували її духовній сутності; вона усвідомлювала цінність своїх знань і професійних умінь, що по суті підтримували її впевненість. У романі «Авантюрки на зеленій траві» з високим ступенем достовірності представлено образ героїні-українки, яка в складних умовах за кордоном зуміла проявитися завдяки своїм здібностям, професійним навичкам. Її терплячість, витримка, спроможність захистити себе, протистояти несприятливим обставинам, реалізуватися як професіонал стали підосновою у період адаптації в Чехії, а ментальний досвід боротьби допоміг утвердитися в нових обставинах, наполегливо боротися, захищати себе. Героїня долає опір колоніального минулого, сміливо кидає виклик усьому, що її принижує і виграє боротьбу за людську та національну гідність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Баран, 2011 – Баран Є. Тиша запитань: Люди. Книги. Життя. Івано-Франківськ: Тіповіт, 2011. 532 с.
- Вальденфельс, 2002 – Вальденфельс Б. Топографія чужого: студії до феноменології Чужого. Київ : ППС, 2002. 206 с.
- Нестерчук – Віра Нестерчук про книгу «Авантюрки на зеленій траві». URL: <https://www.youtube.com/watch?v=dvoorb71VDY> (22.03.2022).
- Горболіс, 2016 – Горболіс Л. Чужина: коди інтерпретації: монографія. Суми: ВВП «Мрія», 2016. 176 с.
- Забужко – Забужко О. Рядок з автобіографії. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=5481> (дата звернення: 28.05.2022).
- Кісь, 2005 – Кісь Р. Глобальне – національне – локальне (соціальна антропологія культурного простору). Львів : Літопис, 2005. 300 с.
- Крістева, 2004 – Крістева Ю. Самі собі чужі. Пер з фр. З. Борисюк. Київ: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. 264 с.
- Нестерчук, 2020 – Нестерчук Н. Авантюрки на зеленій траві. Київ : Білка, 2020. 512 с.
- Палинський, 2011 – Палинський В. ...А де мій брат? (11 імпресій. Читаючи роман Надії Мориквас). Слово і Час. 2011. № 6. С. 95-98.
- Поліщук, 2018 – Поліщук Я. Гібридна топографія. Міця й не-міця в сучасній українській літературі: монографія. Чернівці : Книги – ХХІ, 2018. 272 с.
- Пухонська, 2018 – Пухонська О. Літературний вимір пам'яті: монографія. Київ : Академвидав, 2018. 304 с.
- Соболь, 2011 – Соболь В. Зелена магія мандрівки. Слово і Час. 2011. № 1. С. 58-63.
- Філоненко, 2008 – Філоненко С. «Інша мова жінки»: художні особливості української жіночої прози 90-х рр. ХХ ст. Слово і Час. 2008. № 2. С. 49-56.
- Франкл, 2016 – Франкл В. Людина в пошуках справжнього сенсу. Психолог у концтаборі. Харків : Книжковий Клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2016. 160 с.
- Яннарас, 2003 – Яннарас Х. Свобода етосу. Київ: Дух і літера, 2003. 268 с.

REFERENCES

- Baran, 2011 – *Baran Ye.* (2011). *Tysha zapytan: Liudy. Knyhy. Zhyttia.* Ivano-Frankivsk: Tipovit, 2011. 532 p. [in Ukrainian]
- Valdenfels, 2002 – *Valdenfels B.* (2002) *Topohrafiia chuzhoho: studii do fenomenolohii Chuzhoho.* Kyiiv : PPS, 2002. 206 p. [in Ukrainian]

- Nesterchuk – *Vira Nesterchuk* pro knyhu «Avantiurky na zelenii travi». URL: <https://www.youtube.com/watch?v=dvoopb71VDY> (22.03.2022). [in Ukrainian]
- Horbolis, 2016 – *Horbolis L.* (2016). Chuzhyna: kody interpretatsii: monohrafiia. Sumy: VVP «Mriia», 2016. 176 p. [in Ukrainian]
- Zabuzhko – *Zabuzhko O.* Riadok z avtobiohrafii. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=5481> (data zvernennia: 28.05.2022). [in Ukrainian]
- Kis, 2005 – *Kis R.* (2005). Hlobalne – natsionalne – lokalne (sotsialna antropohiia kulturnoho prostoru). Lviv : Litopys, 2005. 300 p. [in Ukrainian]
- Kristeva, 2004 – *Kristeva Yu.* (2004). Sami sobi chuzhi. Per z fr. Z. Borysiuk. Kyiv: Vyd-vo Solomii Pavlychko «Osnovy», 2004. 264 p. [in Ukrainian]
- Nesterchuk, 2020 – *Nesterchuk N.* (2020). Avantiurky na zelenii travi. Kyiv : Bilka, 2020. 512 p. [in Ukrainian]
- Palynskiy, 2011 – *Palynskiy V.* (2011). ...A de mii brat? (11 impresii. Chytaiuchy roman Nadii Morykvas). Slovo i Chas, Nr 6, pp. 95-98 [in Ukrainian]
- Polishchuk, 2018 – *Polishchuk Ya.* (2018). Hibrydna topohrafiia. Mistsia y ne-mistsia v suchasni ukrainskii literaturi: monohrafiia. Chernivtsi : Knyhy – KhKhI, 2018. 272 p. [in Ukrainian]
- Pukhonska, 2018 – *Pukhonska O.* (2018). Literaturnyi vymir pamiaty: monohrafiia. Kyiv : Akademydav, 2018. 304 p. [in Ukrainian]
- Sobol, 2011 – *Sobol V.* (2011). Zelena mahiia mandrivky. Slovo i Chas, Nr 1, pp. 58-63 [in Ukrainian]
- Filonenko, 2008 – *Filonenko S.* (2008). «Insha mova zhinky»: khudozhni osoblyvosti ukrainskoi zhinochoi prozy 90-kh rr. KhKh st. Slovo i Chas, Nr 2, pp. 49-56 [in Ukrainian]
- Frankl, 2016 – *Frankl V.* (2016). Liudyna v poshukakh spravzhnoho sensu. Psykholog u kontstabori. Kharkiv : Knyzhkovyi Klub «Klub simeinoho dozvillia», 2016. 160 p. [in Ukrainian]
- Yannaras, 2003 – *Yannaras Kh.* (2003). Svoboda etosu. Kyiv: Dukh i litera, 2003. 268 p. [in Ukrainian]

Received: 01 August, 2022

**ПРОБЛЕМАТИКА І ПОЕТИКА ОПОВІДАНЬ
ГАЛИНИ ОРЛІВНИ 30-х рр. ХХ ст.**

Жиленко Ірина,

доктор філологічних наук, доцент
ORCID ID 0000-0002-1982-710X
Сумський державний університет
вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, 40007, Україна
ariadna.irina365@gmail.com

Ведмидера Карина,

студентка
Сумський державний університет
вул. Римського-Корсакова 2, 40007, Суми, Україна
karinavedmidera@gmail.com

***Анотація.** У статті з'ясовується періодизація творчого доробку української письменниці Галини Орлівни, визначаються особливості проблематики і поетики у її оповіданнях харківського періоду.*

Наголошується, що після повернення з еміграції Галина Орлівна активно долучається до вивчення актуальних проблем сучасності: життя оновленого села, питань колективізації, соціалістичного будівництва, тому намагається своєю творчістю «відповідати» партійним викликам часу, працюючи у напрямі соцреалізму.

Акцентовується увага, що головною героїнею оповідань письменниці («Бабський бунт», «Лішва» та ін.) є жінка – сильна, вольова, спроможна на високі почуття і несподівані вчинки як в особистому житті, так і в суспільному.

Зазначено, що у творах Галини Орлівни харківського періоду відчутна і модерністська естетика. Залучаючи необхідний спектр художніх засобів та прийомів (символіка очей, сновидінь; метафора; музикалізація), вона дає глибокі психологічні характеристики своїм героям.

***Ключові слова:** соцреалізм, Галина Орлівна, проблематика, оповідання, поетика, художні засоби, психологічне навантаження, символіка.*

**PROBLEMATICS AND POETICS OF
GALYNA ORLIVNA'S NARRATIONS OF THE 1930s**

Zhylenko Iryna,

Doctor of Philology, Associate Professor
ORCID ID 0000-0002-1982-710X
Sumy State University
Rymyskyi-Korsakov St., 2, Sumy, 40007, Ukraine
ariadna.irina365@gmail.com

Vedmydera Karina,

student
Sumy State University
Rymyskyi-Korsakov St., 2, Sumy, 40007, Ukraine
karinavedmidera@gmail.com

© Zhylenko I., Vedmydera K., 2022

Abstract. *The article focuses on the periodisation of creative works of the Ukrainian writer Halyna Orlivna, identifies peculiarities of the problematics, and studies artistic means in her narrations of the Kharkiv period.*

It is emphasized that after returning from emigration, Galyna Orlivna engages herself actively into current problems of those times, such as changed village life, topics regarding collectivisation, and construction of socialism. Her views onto these are reflected in her works in socialist realism.

Particular attention is drawn to the fact that the main character of the writer's narrations ("Babskyi bunt" (Women's Uprising), "Ilishva", etc.) is represented by a strong and willful female character, capable of high feelings and unexpected actions, both in her personal and social life.

It is pointed out that one perceives modernist aesthetics in Galyna Orlivna's works of the Kharkiv period, where the author reveals deep psychological features of her characters while involving a broad range of artistic means and techniques (symbolism of eyes, dreams, metaphorisation, and musicalisation).

Key words: *socialist realism, Galyna Orlivna, problematics, narrations, poetics, artistic means, psychological stress, symbolism.*

Вступ

Дослідження творчості письменниці Галини Орлівни (1895–1955), авторки нової генерації, що сформувалася у часи міжвоєнного двадцятиліття, є важливим для розуміння літературного процесу першої половини ХХ ст.

У вітчизняній науці відсутні окремі системні праці, присвячені вивченню життєвого й творчого шляху української майстрині. Коротку інформацію про неї вміщує «Українська радянська енциклопедія» (Т. 8, 1982), довідкові видання («Літературна Харківщина», 2007; «Енциклопедія сучасної України», 2022), однак не маємо навіть згадок в академічних посібниках літератури радянських часів. Натомість творами Галини Орлівни цікавилися свого часу Богдан Лепкий, Остап Грицай, Микола Вороний, Павло Тичина, Григорій Костюк.

З часів незалежності України про творчість Галини Орлівни побіжно згадували М. Жулинський і В. Мацько. Біографічні розвідки маємо від П. Ротаца (Ротач, 2000: 357–403) та І. Ольшевського (Ольшевський, 2016: 86–88). Останній зауважував, що про Галину Орлівну «...забули всерйоз і надовго – по суті, до 1990 року, якщо не рахувати бібліографічного списку в довіднику «Художня література, видана на Україні за 40 років» (1958), не досить точного розшифрування псевдоніма у «Словнику українських псевдонімів» (1969) і коротенької, навіть не супроводжуваної фотопортретом персоналії в книзі «Письменники Радянської України» (1970). Власне, остання з публікацій виглядає доволі символічною – замість дати передчасного скону Г. Орлівни там стоїть виразний знак питання» (Ольшевський, 2016: 87). Навіть рідкісна згадка про мисткиню у згаданому довіднику сприймалася тоді «ледь не як чийсь недогляд, який ось-ось буде «виправлено».

Вперше за багато років «відкрив» Галину Орлівну старший науковий співробітник Харківського літературного музею І. Мацкевич, який 1990 р. в журналі «Україна» надрукував статтю «Шляхом чуття» і добірку кращих «гротесків» письменниці (Мацкевич, 1990: 14–15). Через два роки в «Літературній Україні» була публікація О. Логвиненка «У лабіринті спинилася в 30-ті роки актриса й письменниця Галина Орлівна» (Логвиненко, 1992: 8). Деякі дослідження присвячені висвітленню діяльності Кліма Поліщука і Галини Орлівни, літературна активність яких припала на період еміграції (Білик, 2013: 206–214; Жиленко, 2022: 17–21).

Вивченням творчого доробку письменниці займалися М. Яремкович, С. Ленська, С. Роса-Лаврентій, І. Жиленко. Авторки зосередили увагу на питаннях філософської проблематики у «гротесках» молодої літераторки, проаналізували синтез традицій психологічної новели з виразними можливостями стилю Галини Орлівни, дослідили її театральні-критичні публікації. Велику увагу приділили жанровій палітрі, стильовим особливостям її малої прози періоду еміграції (Жиленко,

2019: 389–395). З огляду на те, що творчість Галини Орлівни харківського періоду на сьогодні залишається малодослідженою, наша робота є актуальною й науково обґрунтованою.

Мета наукової розвідки полягає у виявленні проблематики і особливостей поетики творів малої прози Галини Орлівни 30-х років ХХ ст.

Реалізація поставленої мети передбачає виконання таких завдань:

- виокремити етапи творчого шляху письменниці та їхні особливості;
- дослідити проблематику малої прози авторки 30-х років;
- визначити художньо-стильові домінанти у творах Галини Орлівни харківського періоду.

Об'єкт роботи – оповідання Галини Орлівни харківського періоду, зокрема «Бабський бунт», «Ілішва», «Без керми» та ін.

Предмет дослідження – проблематика і художня майстерність письменниці в оповіданнях 30-х років.

Методи дослідження

Теоретико-методологічну основу роботи склали наукові принципи історико-літературного дослідження, що утвердилися в сучасному літературознавстві, праці вітчизняних і зарубіжних учених, присвячені системно-цілісному аналізу художнього твору та історії літератури ХХ ст. (В. Агеєва, М. Бахтін, О. Білецький, О. Гнідан, І. Денисюк, Ю. Ковалів, Г. Клочек, С. Ленська, Л. Лисиченко, Ю. Лотман, С. Павличко, О. Переломова, Л. Рева, Г. Семенюк, М. Ткачук, В. Фащенко та ін.).

Результати дослідження

Творчість Галини Орлівни була нетривалою. Її можна вкласти в два періоди: львівський (емігрантський, 1921–1925) та харківський (радянський, 1926–1930).

Перший період – становлення письменницького й театрального таланту. Галина Орлівна перебувала в еміграції в Західній Україні, що була тоді захоплена Польщею, і друкувала твори в українських часописах «Воля», (Відень), «Стерні» (Прага) та ін. Авторка писала театральні-критичні статті, які часто підписувала криптонімом «Г.О.», Галина Орлівна перекладала з англійської, російської, білоруської прозові та сценічні твори: «Робінзон Крузо» Д. Дефо, «Прекрасні сабіянки» Л. Андреева, «Христова ялинка», інсценізацію за Ф. Достоєвським, п'єсу Фр. Олехновича «Пташка щастя». Письменниця-актриса створювала й інсценізації для дитячого театру, серед яких – «Солом'яний бичок», «Пташка щастя», «Князівна-жаба», «Золотий черевичок», «Христова ялинка» та ін.

Становлення літературного таланту Галини Орлівни припало на час поширення модерністських тенденцій і значного розвитку малих жанрів. В еміграції вона видала дві збірки новел «Шляхом чуття» (1921) і «Перед брамою» (1922). Творчість письменниці стала продовженням художніх традицій, закладених українськими митцями початку ХІХ ст. В. Стефаніком, Лесею Українкою, О. Кобилянською, М. Коцюбинським. У її творах відчутна схожа поетика, однак авторка знаходить нові шляхи у зображенні світу й людини: теми революції, визвольних змагань, суто жіночі проблеми, життя в еміграції тощо.

І. Ольшевський вважає, що, завдяки вишуканій імпресіоністичній манері Галини Орлівни, що ставила її образи-«гротески» ближче до поезії, аніж до прози, письменниця змогла довести аудиторії, що українська література не другорядна, вона спроможна вийти на рівень європейського художнього мислення (Ольшевський, 2016: 86).

Другий період творчості Галини Орлівни починається після повернення на батьківщину восени 1925 р. Вона оселилася в Харкові. У 1929 р. стала членом спілки селянських письменників «Плуг», хоча її ім'я серед «плужан» в академічних виданнях радянських часів зазвичай відсутнє. Натомість належність до спілки підтверджує «Енциклопедія українознавства» (Мюнхен-Нью-Йорк, 1949), УРЕ (1982) і сучасні підручники української літератури. Добрі стосунки у Галини Орлівни

склалися з В. Чередниченко, Г. Супруненко, П. Голотою, П. Тичиною, В. Сосюрою, І. Дніпровським, П. Панчем, М. Ірчаном, В. Юрезанським. Чимало гарних творів письменниці було надруковано у журналах «Глобус», «Червоний шлях», «Життя і революція», «Всесвіт», «Зоря».

Харківський період творчості Галини Орлівни позначений впливом «псевдохудожнього унітарного методу у радянській літературі». Його основою, як зазначає Ю. Ковалів, стало «штучне поєднання художнього стилю» (реалізм) та політичної, позахудожньої тенденції (соціалізм). Провідними принципами соцреалізму стали «партійність як абсолютизований критерій класової доктрини марксизму-ленінізму, звulгаризована народність, пролетарський інтернаціоналізм тощо», а естетична категорія стосувалася «міфізування та прославлення радянського ладу і його вождів, героїв» (Ковалів, 2007: 423).

Галина Орлівна була змушена відступити від тих художніх принципів, яких дотримувалася в еміграційний період, і направити свою творчість у реалістичне русло, хоча модерністські традиції все ще спостерігалися в її творчості. У важливий для країни час перебудовної доби у суспільстві вона почала активно писати про життя оновленого села. Письменниця видала сім книжок, назви яких є досить промовистими: «Нове поле», «Нова веснянка», «Бабський бунт», «Жага», «Лішва», «Сибірка», «Скарб діда Якова» та ін. У 1927 р. у журналі «Червоний шлях» була надрукована й повість Галини Орлівни «Емігранти». Взагалі з 1929 по 1930 рік нараховується рекордна кількість її публікацій. Особливо це відноситься до 1930 року, що став її останнім роком творчої біографії, хоча в архіві авторки збереглися умови на видання творів «Софія друга», «Трактор», «Друга весна», про написання яких немає інформації. Залишилася недописаною й повість «У лабіринті» – про долі емігрантів.

Зосередившись на темі колективізації та формах оновлення села, Галина Орлівна відвідувала багато населених пунктів, безліч часу проводила серед простого народу. Результати досліджень, взятих у колгоспах Миргородщини, вона опублікувала у нарисі «Нове поле». Письменниця була свідком епізодів, коли селян примусово гнали у колгоспи, а вони з підозрою ставилися до цих подій, бо не хотіли віддавати худобу СОЗам (спільний обробіток землі). Саме такі моменти Галина Орлівна й показала у своєму найвідомішому оповіданні «Бабський бунт» (1930), вміщеному на сторінках часопису «Плуг».

Письменниця вважала, що колективізація – це рабство, в якому прості люди повинні віддати усе до останнього на користь держави: «Чого лізти туди, де тебе обдеруть та з торбами по під тиння пустять!», «Як почнуть паї на той СОЗ стягати, позабирають що тільки схотять: і свитину, де яка є, і скриню геть чисто випорожняють, дівками придбане все повитягують», «Сьогодні коней, завтра корів, а там овець, і все, до останньої курки, не те що з хати, а й із села вивезуть» (Орлівна, 1930: 3, 5, 10). Осторонь цієї тематики не залишились і критики, які стверджували, що Галина Орлівна змалювала колгоспи «як своєрідну кріпаччину» («Гарт», 1931, № 121 від 01. 01. 1931).

При тому, що авторка старанно намагалася «відповідати» партійним викликам часу, все ж елементи модерністської естетики у її творах продовжували займати чільне місце. Як і в перший період, творчість Галини Орлівни вирізнялася оригінальними художніми думками, ліричним змалюванням почуттів, психологізмом. «Зміст будь-якого словосполучення, складником якого є слово «поетика», обов'язково стосується поняття художності», – справедливо зауважує Г. Клочек. До того ж «пізнання поетики письменника – це пізнання творчих принципів, якими він керується» (Клочек, 2007: 12–13).

Галина Орлівна звертається й до символіки, яка сприяє глибокому і правильному прочитанню художніх текстів, допомагає розширити смислову перспективу твору. Савинці – не лише село, де відбуваються події, вони є символом усієї України та її жителів, які бояться заявити про свої права, відстояти власну думку та сказати «ні» нововведенням на селі: «Савинчани і досі мали несміливу,

налякану душу, яка боялася прийняти щось нове, яка боязко стискалася від думки: що, коли знову хтось забере оте поле, яке корчеві-зігнутими пазурями вихопив Савинчанин у графа в часи революції?..» (Орлівна, 1930: 4). Письменниця наголошує, що українці весь час борються за свою землю, майно, бо якщо не чужинці, то свої хочуть відібрати усе, що прості люди здобули власною працею. Корова в оповіданні Галини Орлівни також є символом порятунку, життя, адже з давніх-давен худоба годувала родину: «Чим будете дитину годувати, як коров одберуть? Жінкам, як крис об камень ота корова» (Орлівна, 1930: 5).

На відміну від чоловіків, жінки недовірко ставилися до нових впроваджень і намагалися усіляко пояснити, що не варто вступати в колгоспи й віддавати свою худобу: «Навіщо давати свого коня на люди? Нащо робити на когось?», але чоловіки й самі не знали, «чи воно доведе до добра – ота колективізація», і через постійні лайки тікали з хати (Орлівна, 1930: 4).

Галину Орлівну приваблює образ сильної жінки. Христя, головна героїня її оповідання, не боїться піти проти всіх та захистити власні інтереси: «Он кибинецькі жінки, так ті за чуба чоловіків із СОЗа витягали. Одна так штани на чоловікові подерла, поки з канцелярії до дому гнала...» (Орлівна, 1930: 12). Письменниця психологічно точно зображає її сумніви, використовуючи невластиву пряму мову: піти проти чоловіка та СОЗу чи віддати худобу, але залишитися вірною чоловікові? Вона думає: «Сьогодні йти, сама ж сказала перша... Проти СОЗу...». Боязко глянула на чоловіка що «зпросоння шукав рукою її теплого тіла. Згадала, що Олексій вчора на сході розпинався за СОЗ» (Орлівна, 1930: 13). Внутрішня сила та мужність перемогли її вагання, і Христя не відступила від своїх намірів. Як результат – вона стала ватажком руху проти колективізації на зразок отаманши Марії Соколовської, яка очолювала військовий загон у часи визвольних змагань в Україні, про яку писав Клим Поліщук в оповіданні «Отаманша Соколовська». Христя й Маруся були хоробрими жінками, бо не кожен зможе керувати рухом чи загоном. Як і Марусю «життя заставило зробитися отаманшею», так і Христю життєві події підштовхнули зробити такий важкий та рішучий крок.

Символічно показала письменниця бунт проти колективізації восьмого березня, бо весна – символ пробудження, сподівань на майбутнє. А свято жінок, як відомо, має історичне підґрунтя: 8 березня 1857 року нью-йоркські працівниці вийшли на демонстрацію, щоб відстояти свої права. У Радянському Союзі з початку 1920-х років затвердилась дата 8 березня, оскільки саме в цей день 1917 року з демонстрації робітниць почалась Лютнева революція. І вже традиційно з того часу щорічно восьмого березня жінки виходили на святкові демонстрації.

Схожі події відбуваються й у творі Галини Орлівни, де жінки вийшли на маніфестацію, що петереворилася на справжній бунт потайки від чоловіків, назвавши такий рух «жіночим днем». Неспроста ж вона назвала своє оповідання «Бабський бунт»?! Отже, авторка виводить на перший план жінок, змальовуючи вольовий, «амазонський» характер, їхню рішучість та відвагу. Письменниця включилася у полеміку: жінки в її оповіданні, на відміну від загальноприйнятих святкових маршів часів СРСР, вийшли на справжню маніфестацію відстоювати свої права.

Оповідання, що увійшли до збірки «Моя кар'єра» (2017) – іншої тематики, хоча містять схожі художні засоби. Героїня усіх чотирьох творів («Ілішва», «Без керми», «У закутку», «Пані») – жінка нової епохи, яка намагається знайти своє місце у суспільстві часів колективізації. Вона виступає на зборах, як героїня однойменного оповідання Ілішва, хоча через належність до східних народів не має права навіть стояти поруч із чоловіком; як Ганна Семенівна («Пані»), що змолоду, навчаючись у Женевському університеті й живучи ідеями гуманізму, будує школу в селі, закладає лікарню, намагається займатися суспільно корисними справами.

Водночас нова жінка хоче позбутися минулого: Ілішва, яка живе зі старим жадним Лаваном («Ілішва»), Зося («У закутку»), яка змушена важко працювати, щоб якось вижити із чоловіком – старою хворою людиною («чорна маса на кріслі»), в минулому – «предводителем дворянства», а нині розбитим, спаралізованим, що

супроводжує кожен її рух «звірячо-тривожним» поглядом хижих «з-під зведених брів» очей. Таке одиноке, «ніким не зігріте життя» (Моя кар'єра, 2017: 191) героїнь проходить зазвичай у хронотопі сільської місцевості, де й відбуваються події оновленого села: читання для селян, вибори голови сільради, виступ з лекцією перед народом, обговорення теми українізації.

Відчувши подих весни, жінка тягнеться назустріч змінам, у тому числі й у власному житті. Природа відгукується на усі порухи душі героїнь. Так, Ілішва найбільше всього цінувала той час, коли залишалася наодинці, бо мала змогу піти до річки, в ліс або на кручу. Коли приходила весна, дівчина частіше ходила милуватися природою: «Вийде на стрімку кручу та й задивиться, як річка, розбігшись по зеленому луку, берегів шукає. Шукає, шукає, а далі як закрутить несподівано за ріг, як заб'ється блакитно-срібною стрічкою... І чує Ілішва, що якась сила тягне її побігти за течією річки, догнати її, побігти аж до гирла, що не знати де, не знати коли ковтає в себе срібно-блакитну воду...» (Моя кар'єра, 2017: 132). Дівчина розмовляла зі «святим» дубом та благала його про допомогу, коли її силоміць видавали заміж за старкуватого чоловіка.

Тісний зв'язок з природою має і Віра з оповідання «Без керми», яка також «як до захисту, притулилася до велетенського дуба», коли зрозуміла, що за нею та її чоловіком, який переховувався в лісі, шпигували, і тепер їм загрозувала небезпека.

Не оминула Галина Орлівна і концепту музики. Авторка через твори не лише показувала естетичність цього виду мистецтва, але й вклала певні смисли в уривки пісень. Її творчість вирізняється мелодійністю мови, адже письменниця звертала увагу на ритміку, що вочевидь надавала життєвої сили, енергійності оповіданням.

Музичні реалії у творах Галини Орлівни супроводжують сюжетні лінії героїв, а іноді навіть замінюють слова персонажів. Жінки в оповіданні «Бабський бунт» несли через все село полотнище з написом «Всі селяни як один ставай проти колективізації!» та співали пісні:

Ой, сози, ви сози,
Ростуть на вас лози....
Ой горе тій чайці
Горенько небозі.
Пийте, люде, горілочку
Поки що не в Созі (Орлівна, 1930: 15–16).

Галина Орлівна не лише розкриває внутрішній світ своїх героїнь через звуки і мелодію, вона надає мистецтву сили впливати на стан жінок. Ілішва, наприклад, постійно чула спів солов'їв за вікном: «Т-я-г-н-у!... Т-я-г-н-у!.. В прірву!.. В прірву!..» (Моя кар'єра, 2017: 135). Дівчину дуже дратували пісні пташок, бо ця мелодія ще більше навіювала їй смуток, і вона почувала себе самотньою. А от пісня Тамраза, навпаки, підбадьорювала Ілішву, бо коли він співав, це означало, що він її чекає:

Та тазах діо карма
Атвах ал гаус,
Уп зі марзані на
Зріна караус.
Кумтах мадмуінва
Алаумтах таус (Моя кар'єра, 2017: 143).

Спів брата асоціювався в Ілішви з порятунком, бо у компанії з ним і зі своїм коханим вона почувалася у безпеці. Тому, як тільки чула спів, бігла за звуками якнайшвидше. Ця дивна пісня надає дівчині сили. Коли її змушують впасти на коліна та цілувати ноги чоловікові, якому вона зрадила, очі Ілішви загорілися і «наче сила звідкілясь іззовні увійшла в неї».

Пісні надають емоційного забарвлення творам. Після слів автора зустрічаємо уривки зі співанок, які допомагають розкрити настрій героїв, атмосферу або природні умови. Під час роботи на полі співали:

А в городі, ненько, ромен-ромен,
А той козаченько помер-помер...

А чи було літо, чи не було –

Чогось воно мені не докучило (Моя кар'єра, 2017: 161–162).

Наспівуючи, герої намагалися створити радісну атмосферу, підняти настрій. Пісня дарувала натхнення.

Віддаючи данину модернізму, все ж відчутно у творах Галини Орлівни бажання «відповідати» темам соціалістичного будівництва, однак відстань між її героїнями і сучасністю – дуже глибока. Дівчина зі сходу на загальних зборах не побоялася висловити думку, коли відчула підтримку того більшовика, що зустріла у лісі. «Очі в самої загорілися незвичним для неї огнем», – пише Галина Орлівна (Моя кар'єра: 131). Ілішва не розуміє, чому мусить мовчати, «чому сурайська жінка має ховати свого язика». Вона роздумує, чому в інших селах у хатах прибрано, чисто і приходиться до висновку: тому, що «вони всі разом – і чоловіки, і жінки – коло господарства пораються», а у їхніх сім'ях – лише жінки (Моя кар'єра, 2017: 122).

Як бачимо, письменниця показує принади радянської влади, що відкриває дорогу жінкам до освіти, рівності з чоловіками, навіть до можливості розлучення. Натомість надто сильними залишаються традиції й закони. Ніхто не захистив Ілішву, закохану в Павла, від жахливого покарання чоловіка. Героїня є водночас символом нової жінки, яка бореться не лише з минулим у власній долі – вона звинувачує співгромадян, які «не дають жити громаді». Дівчина залишилася нескореною: «Ілішвою вже опанувало щось буйне, непокірне, щось таке сильне, що може з'явитися тільки перед обличчям смерті» (Моя кар'єра, 2017: 145). Вона не стала на коліна, щоб просити вибачення й цілувати чоботи чоловікові – натомість прийняла жорстоке покарання.

Досліджуючи особливості художньої майстерності Галини Орлівни еміграційного періоду, ми наголосили на символіці очей у її малій прозі (Жиленко, 2019: 391–394). В оповіданнях 30-х рр. письменниця теж звертається до символу очей, що має психологічне навантаження.

Христя з оповідання «Бабський бунт», яка пішла проти свого чоловіка, глибоко в душі боялася і винила себе за свій вчинок. Психологічним маркером цього виступають очі. Як зазначає О. Переломова, «очі є найсуттєвішим у характеристиці персонажів, вони як ті вогники, які освітлюють найпотаємніші закутки душі героя, визначають ймовірність розвитку подій у творі» (Переломова, 2010: 59). Героїня не могла відступити від справи, яку почала: «Тільки груди поважно, уперто наперед виставлені, тільки очі – туди вгору, на майдан дивляться, – гарячі, звідкільсь із глибини злякані очі (Орлівна, 1930: 17), але жіноча впертість та її власна мужність здолали цей страх: «Захований в очах Христі ляк враз зник. Ображені жіночі гордощі переважили» (Орлівна, 1930: 18). Чоловікові важко було на це все дивитися, як жінка наважилася послухатись його, і по «гнівних, обурених Олексієвим очам» було видно, як він сердиться на Христю (Орлівна, 1930: 23).

Майстерно передала Галина Орлівна метаморфозу, що відбулася з Ілішвою завдяки символіці очей. Пор.:

– одруження: «оксамитові без блиску очі», «мов ужалена скорпіоном», «очі її зробилися мов сліпі – ні радості, ні смутку» (Моя кар'єра, 2017: 123, 125);

– зустрічі з коханим Петром: «зупинилася поглядом на очах, що дивилися на неї з захопленням», «загорілися очі», «нічого не бачила, крім цих очей» (Моя кар'єра, 2017: 131, 138, 145);

– час розплати: «розплющила очі. Обвела усіх чужим, майже байдужим поглядом», «у прірву, заплющивши очі», «блукаючи зором», «поширеними очима» (Моя кар'єра, 2017: 144, 150).

Щоб підкреслити емоційний стан своїх героїв, авторка часто наближує або зіставляє певні явища за ледве вловимою ознакою. Зазначимо, що порівняння й метафори, вжиті Галиною Орлівною, зазвичай зі світу тварин. У її героїні «над очима гадючками вигнулися брови», руки у неї, мов крила, «метнулася, мов спійманий птах», «мов ужалена скорпіоном», «очі забігали по всіх, шукаючи по-

звірячому виходу», «крик не то людини, не то сполоханого птаха» (Моя кар'єра, 2017: 123, 137, 144).

З метою відобразити внутрішній стан героїв своїх оповідань, письменниця змальовує частину їхнього психічного життя – сон. Зігмунд Фройд стверджував, що сновидіння – це символічний засіб відображення наших найпотаємніших думок, а також втрата зацікавленості у середовищі. «Найчастіше вони символічно відтворюють фантазії або побажання» (Фрейд, 2002: 213). Саме через сні невідомість героя намагається донести йому певну інформацію, і внаслідок цього формується певний мікросвіт, який впливає на героя і змушує його замислитися над подіями, що відбуваються у житті, та знайти відповіді на хвилюючі питання.

Авторка використовує образ-символ скорпіона в оповіданні «Ілішва». Героїня бачить сон, де скорпіон наставляє на неї жало, а вона його хоче стягнути. Дівчина була стурбована тим, до чого приснилося це земноводне, і що може віщувати таке сновидіння. Сон героїні є символічним, адже допомагає певним чином передбачити подальші події в її житті. Несвідомі переживання Ілішви перетворилися на сон, який попередив дівчину про загрозу: її чоловік вирішив покарати її за зраду і побив разом з односельцями так, що ні на обличчі, ні на тілі дівчини не залишилося живого місця. Після цього нещасного випадку Ілішва бачить ще один сон, у якому йде степом босою, з роздертими ногами. І раптом налітає віхола і валить її з ніг, рот та очі забиваються піском. Вона волає про порятунок, але у степу нікого немає. Безсумнівно, біль та страх, через які Ілішві довелося пройти, закарбувалися у пам'яті, і тепер уві сні ввижаються ті відчуття, той стан, коли її чоловіки буцали, як м'яч, але, як і уві сні, допомоги ні від кого було чекати (Моя кар'єра, 2017:124, 141).

Психологія страху та душевні муки приходять уві сні й до Віри («Без керми»), коханого якої вбили у кількох метрах від неї. У сновидінні вона бачить сестру Миколи, яка докоряє їй у вбивстві першого чоловіка та свого брата. Рая звинувачує Віру в тому, що та ніколи й нікого не кохала. Віра докоряє собі, що не змогла врятувати Миколу. Можливо, вона могла б пожертвувати собою, аби заподіяти вбивству. Такі хвилювання перетворюються на сновидіння, що психологічно точно зображають стан героїні.

Сон бачить і Ганна Семенівна («Пані»), але у жінки дещо інші картинки. Їй мріється про добрих та милих людей, які дякують їй за те, що вона допомагає їм стати кращими, жити в гарних умовах. Героїня «простягає їм руку й веде до світла, до знань» (Моя кар'єра, 2017: 200). Але в дійсності все навпаки: люди дивляться на неї злобними очима, бо не довіряють жінці, та ще й ображають. Сновидіння вибудовує мікросвіт, який дає зрозуміти Ганні Семенівні, що «темний народ» потребує змін у житті.

Критика прискіпливо ставилася до оновленої тематики оповідань Галини Орлівни. Зі сторінок радянської преси сипалися звинувачення у неспроможності письменниці долучитися до виконання «соціального замовлення». Через те, що вона не підходила до загального кон'юнктурного фону, на неї шукали компромат, нарікали, що у неї «немає класового підходу» («Червоний шлях», 1929, № 5).

Не могла партія дозволити писати твори, у яких героїня – «неприкаяна повітова панночка, сексуальна принадність якої мимоволі стає причиною «фатальної» загибелі кількох молодих чоловіків», як згадали з негативною конотацією про Віру, героїню оповідання «Без керми», автори посібника з історії української літератури 1970 р. Не можна було й писати про подружню зраду Ілішви, а ще й самогубство її – це не ті теми для соцреалізму. Невдало, мабуть, показала вона і таку героїню, як інтелектуалка Ганна Семенівна («Пані»), яка намагалася пристосуватися до життя, однак залишалася байдужою до проблем суспільства, не змогла вести пояснювальну роботу серед населення. Що вже й говорити про велику проблему, згадану Галиною Орлівною у цьому ж оповіданні! «Наше село пранцювате» (народна назва сифілісу) – повідомляє голова сільради Ганні Семенівні, на що та майже спокійно реагує, але коли їй люди почали задавати питання на зборах, як виликуватися, вона залишається безпорадною й тікає від них. Селяни

розповідають, що на «французьку хворобу» страждають ще з часів «миколаївської служби» (Моя кар'єра, 2017: 212), але ніхто не займається й досі вирішенням цього питання. Звичайно, не могла радянська влада дозволити такої правди життя у творах Галини Орлівни.

20 січня 1931 р. її було заарештовано за звинуваченням в українському націоналізмі та засуджено до 5-ти років заслання. Тюремний блокнот письменниці, що чудом уцілів, свідчить про її сподівання на щасливий кінець: «Хочу вірити, що, вивчивши мою справу, ГПУ не захоче відривати мене від роботи, урахувавши те, що коли за мною в минулому може і є деякі провини перед УРСР (перша з них – еміграція), то, караючи мене за них, держава матиме значно менше користі, ніж давши мені змогу працювати далі на літературно-громадському полі» (Цит. за: Ротач, 2000: 378). У в'язниці Галина Орлівна знайомиться з людиною такої ж долі, в'язнем із Волині Яковом Возним, з допомогою нитки вони обмінюються записками. Возний зумів зберегти один із тюремних творів Орлівни – «Квітку волі» (Ротач, 2000: 379).

Висновки та перспективи

Таким чином, харківський період у творчості талановитої письменниці Галини Орлівни позначений впливом соціалістичного реалізму. Проблематика її оповідань відбила комплекс соціально важливих питань суспільства міжвоєнної доби: тема оновленого села, колективізація, соціалістичне будівництво. У поезії творів письменниці присутні традиції української літератури ХІХ ст., і модерністська естетика початку ХХ ст.

Героїня оповідань Галини Орлівни – мужня, рішуча жінка, спроможна діяти впевнено і сміливо. Вона йде на компроміс як у суспільному житті, так і у власній долі. Авторка не боялася полемізувати із владою, торкатися заборонених тем, показуючи колективізацію як рабство, завзятість селян у відстоюванні власних інтересів, прірву у відносинах селян та інтелігенції, тому й не змогла «відповідати» вимогам часу.

У творах Галини Орлівни прослідковується весь спектр художньо-стилістичних засобів. Зачаровує символіка очей, метафоризм та музичність у її оповіданнях. Виразні засоби, які активно використовує письменниця, допомагають глибше зрозуміти психологічний стан її персонажів.

Питання проблематики і поезики у творчості Галини Орлівни львівського періоду потребують подальшої ретельної роботи дослідників, у тому числі й над повістю «Емігранти».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Білик, 2013 – Білик Г. Галина Орлівна – Клим Поліщук: «Дієві жертви великого історичного лихоліття». *Рідний край*. 2013. № 1 (28). С. 206–214.
- Жиленко, 2019 – Жиленко І. Р. Мала проза української й російської літературної еміграції 1919–1939 рр.: Проблемно-тематична парадигма та жанрово-стильова типологія: дис... докт. філолог. наук: 10.01.05. Київ, 2019. 465 с.
- Жиленко, 2022 – Жиленко І. Р. «Лечу думками на Україну...» (штрихи до літературних портретів забутих постатей доби червоного ренесансу Кліма Поліщука і Галини Орлівни). *Філологія початку ХХІ сторіччя: традиції та новаторство : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції*, 30 вересня – 1 жовтня 2022 р., м. Київ. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2022. С. 7–21.
- Заєць, 1930 – Заєць В. Плужани на ділянці великої форми. *Плуг*. 1930. №7. С. 61–79.
- Клочек, 2007 – Клочек Г. Енергія художнього слова. Збірник статей. Кіровоград: Редакційно-видавничий відділ Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, 2007. 448 с.
- Ковалів, 2007 – Літературознавча енциклопедія: У двох томах. Т. 2 / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. Київ : ВЦ «Академія», 2007. 624 с.

- Лисиченко, 1998 – Лисиченко Л. Мовна картина світу та її рівні. *Збірник Харківського історико-філологічного товариства*. 1998. Т. 6. С. 129–144.
- Логвиненко, 1992 – Логвиненко О. У лабіринті спинилася в 30-ті роки актриса й письменниця Галина Орлівна. *Літературна Україна*. 1992. 24 груд. (№ 51). С. 8.
- Мацкевич, 1990 – Мацкевич І. Шляхом чуття. *Україна*. 1990. Ч. 29. С. 14–15.
- Моя кар'єра, 2017 – Орлівна Галина. Іпішва; Без керми; У закутку; Пані // Моя кар'єра. Жіноча проза 20-х років. Київ : Темпора, 2017. С. 116–218.
- Ольшевський, 2016 – Ольшевський І. Е. Останній притулок знайшла на Волині. *Яровиця*. Луцьк, 2016. № 3–4 (13-14). С. 86–88.
- Орлівна, 1930 – Орлівна Галина. Бабський бунт. *Плуг*. 1930. №7. С. 3–39.
- Переломова, 2010 – Переломова О.С. Ідіостиль Валерія Шевчука: монографія. Суми, 2010. 138 с.
- Ротач, 2000 – Ротач П. Лубни, Кулябки, 18. Стежками життя Галини Орлівни // Павло Ротач. І слово, і доля, і пам'ять... *Статті, дослідження, спогади*. Полтава, 2000. С. 357–403.
- Фрейд (2002) – Фрейд З. Психология бессознательного. Санкт-Петербург, 2002. 319 с.

REFERENCES

- Bilyk H. (2013) Halyna Orlivna – Klym Polishchuk: «Diievi zhertvy velykoho istorychnoho lykholittia». *Ridnyi kraj*. No 1(28). pp. 206–214.
- Zhylenko I. R. (2019) Mala proza ukrai'ns'koi' j rosij's'koi' literaturnoi' emigracii' 1919–1939 rr.: Problemno-tematychna paradygma ta zhanrovo-styl'ova typologija [Flash prose of Ukrainian and Russian literary emigration in 1919–1939: problem-thematic and genre-style typology]: dys... dokt. filolog. nauk: 10.01.05. Kyi'v. 465 p. [in Ukrainian]
- Zhylenko I.R. (2022) «Lechu dumkamy na Ukrainu...» (shtrykhy do literaturnykh portretiv zabutykh postatei doby chervonoho renesansu Klyma Polishchuka i Halyny Orlivny). *Filolohiia pochatku KhKhI storichchia: tradytsii ta novatorstvo : materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii*, 30 veresnia – 1 zhovtnia 2022 r., m. Kyiv. Lviv – Torun : Liha-Pres, pp. 17–21. [in Ukrainian]
- Zajec' V. (1930) Pluzhany na diljanci velykoi' formy. *Plug*. Nr 7. pp. 61–79. [in Ukrainian]
- Klochek G. (2007) Energija hudozhn'ogo slova. *Zbirnyk statej*. Kirovograd: Redakcijnovydavnychyj viddil Kirovograds'kogo derzhavnogo pedagogichnogo universytetu imeni Volodymyra Vynnychenka, 448 p. [in Ukrainian]
- Lysychenko L. (1998) Mовna kartyna svitu ta ii' rivni. *Zbirnyk Harkivs'kogo istoryko-filologichnogo tovarystva*. V. 6. pp. 129–144. [in Ukrainian]
- Literaturoznachcha encyklopedija (2007): U dvoch tomah. T. 2 / avt.-uklad. Yu. I. Kovaliv. Kyi'v : VC «Akademija». 624 p. [in Ukrainian]
- Logvynenko O. (1992) U labirynti spynylasja v 30-ti roky aktrysa j pys'mennycja Galyna Orlivna. *Literaturna Ukrai'na*. 24 grud. (Nr 51). p.8. [in Ukrainian]
- Mackevych I. (1990) Shljahom chuttja. *Ukrai'na*. 1990. Ch. 29. pp. 14–15. [in Ukrainian]
- Ol'shevs'kyj I. E. (2016) Ostannij prytulok znajshla na Volyni. *Jarovycja*. Luc'k, 2016. Nr 3–4 (13–14). pp. 86–88. [in Ukrainian]
- Orlivna Galyna (1930). Babs'kyj bunt. *Plug*. Nr 7. pp. 3–39. [in Ukrainian]
- Orlivna Galyna. Piishva; Bez kermy; U zakutku; Pani // Moja kar'jera. *Zhinocha proza 20-h rokiv*. Kyi'v: Tempora, 2017. pp. 116–218. [in Ukrainian]
- Perelomova O.S. (2010) Idiostyl' Valerija Shevchuka: monografija. Sumy, 138 p. [in Ukrainian]
- Rotach P. (2000) Lubny, Kuljabky, 18. Stezhkamy zhyttja Galyny Orlivny // *Pavlo Rotach. I slovo, i dolja, i pam'jat'... Statti, doslidzhennja, spogady*. Poltava. pp. 357–403. [in Ukrainian]
- Freid Z. (2002) Psykholohyia bessoznatelnoho. Sankt-Peterburh. 319 p. [in Russian]

Received: 28 August, 2022

ЕСЕ ЯК ПРІОРИТЕТНИЙ ЖАНР АКАДЕМІЧНОГО ПИСЬМА**Ищенко Олена,**

доктор філософії за спеціальністю 035 Філологія
ORCID ID 0000-0001-9274-8566
Сумський державний університет
вул. Римського-Корсакова, 2, Суми, 40007, Україна
o.ishchenko@journ.sumdu.edu.ua

Черниш Анна,

кандидат філологічних наук,
ORCID ID 0000-0001-6183-7312
Сумський державний університет
вул. Римського-Корсакова, 2, Суми, 40007, Україна
anna_chernysh@ukr.net

Анотація. *Стаття присвячена осмисленню есе як жанру, що має виняткове значення для курсу “Академічне письмо”. Зазначено, що витоки явища простежуються у творчості античних авторів (Платон, Ісократ, Марк Аврелій), відомих філософів минулого (Дж. Аддісон, Вольтер, Д. Дідро, Г.-Е. Лессінг, Дж. Локк, О. Голдсміт, Г. Сковорода та ін.). Пізніше жанр отримав своє логічне продовження у доробку зарубіжних (Г. Велс, Дж. Голсуорсі, Т.-С. Еліот, А. Камю, Г. та Т. Манн, Ж. П. Сартр, Б. Шоу та ін.) та українських авторів, які представляють різні літературні періоди і течії (Ю. Андрухович, В. Винниченко, О. Гончар, І. Драч, М. Дочинець, С. Маланюк, Ю. Липа, У. Самчук, Т. Шевченко, Ю. Шерех та ін.). Визначено, що у науковому дискурсі під есе традиційно розуміють прозовий твір із довільною композицією, якому властива белетризація зафіксованих індивідуальних вражень, асоціацій чи інформації, отриманої з різних галузей знань, несистематичне поєднання філософських, літературно-критичних, науково-популярних, іноді специфічно наукових елементів.*

У розвідці акцентується прагнення сучасних дослідників розмежувати значення термінів “есе” та “академічне есе”, що пояснюється практичними потребами, позаяк поняття функціонують у різних площинах (художня література та дидактика). Стаття зосереджує увагу на інтеграції літературознавчого поняття у сферу методики. З’ясовано, що в сучасних наукових студіях посилюється увага до есе як пріоритетного виду роботи на заняттях з курсу “Академічне письмо”. Це пояснюється орієнтацією за закордонні моделі організації навчального процесу.

Зазначено, що в Сумському державному університеті під час занять із курсу “Основи академічного письма” вивчення особливостей жанру есе пріоритетне. Після засвоєння теоретичних знань студенти репрезентують творчу роботу, завдяки чому активізується письмова та усна наукова комунікація, а, отже, реалізується мета навчальної дисципліни.

Ключові слова: *есе, академічне есе, жанр, академічне письмо, Сумський державний університет.*

ESSAY AS A PRIORITY GENRE OF ACADEMIC WRITING

© Ishchenko O., Chernysh A., 2022

Ishchenko Olena,
PhD in Philology
ORCID ID 0000-0001-9274-8566
Sumy State University
2, Rymyskoho-Korsakova st., Sumy, 40007, Ukraine
o.ishchenko@journ.sumdu.edu.ua

Chernysh Anna,
PhD in Philology
ORCID ID 0000-0001-6183-7312
Sumy State University
2, Rymyskoho-Korsakova st., Sumy, 40007, Ukraine
anna_chernysh@ukr.net

Abstract. *The article is devoted to the understanding of the essay as a genre, which is of exceptional importance for the "Academic Writing" course. It is noted that the origins of the essay genre can be traced in the works of ancient authors (Plato, Isocrates, Marcus Aurelius), famous philosophers of the past (J. Addison, Voltaire, D. Diderot, H.-E. Lessing, J. Locke, O. Goldsmith, G. Fryying pan, etc.). Later, the genre received its logical continuation in the work of foreign artists (H. Wells, J. Galsworthy, T.-S. Eliot, A. Camus, G. and T. Mann, J. P. Sartre, B. Shaw, etc.) and Ukrainian authors representing various literary periods and currents (Yu. Andruhovych, V. Vynnycheko, O. Honchar, I. Drach, M. Dochynets, E. Malanyuk, Yu. Lypa, U. Samchuk, T. Shevchenko, Yu. Shereh, etc.). It was determined that in the scientific discourse, an essay is traditionally understood as a prose work with an arbitrary composition, which is characterized by the fictionalization of recorded individual impressions, associations or information obtained from various fields of knowledge, an unsystematic combination of philosophical, literary-critical, popular science, and sometimes specifically scientific elements.*

The research emphasizes the desire of modern researchers to distinguish the meaning of the terms "essay" and "academic essay", which is explained by practical needs, since the concepts function in different planes (fiction and teaching methods). The article focuses attention on the integration of the literary concept into the field of methodology. It has been found that in modern scientific studios, attention to the essay as a priority type of work in classes on the "Academic Writing" is increasing. This is explained by the orientation towards foreign models of the organization of the educational process.

It is noted that at Sumy State University, during classes on the "Fundamentals of Academic Writing" course, studying the features of the essay genre is a priority. After acquiring theoretical knowledge, students represent creative work, thanks to which written and oral scientific communication is activated, and, therefore, the goal of the educational discipline is realized.

Keywords: *essay, academic essay, genre, academic writing, Sumy State University.*

Вступ

На початку XXI століття процес оновлення системи вищої освіти в Україні відповідно до міжнародних стандартів активізував пошук перспективних шляхів організації навчального процесу. Особливого значення в останні роки набув компетентнісний підхід, що спрямовує навчально-виховний процес на підготовку всебічно розвиненого, конкурентноспроможного фахівця. Рада Європи наголошує на важливості формування у здобувачів вищої освіти таких компетенцій: політичних і соціальних, співіснування у мультикультурному суспільстві, лінгвістичних, використання новітніх інформаційних технологій, навчання протягом життя (Локшина, 2007, с. 19). Важливість обраного вектору реформування відзначена у низці державних документів, зокрема у Національній доктрині розвитку освіти України (2013), Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року (2013), Національна рамка

кваліфікацій (2019-2021), Закон України «Про вищу освіту» (2019), Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки (2022) та ін. Для реалізації компетентнісного підходу особливо важливим є інтегрований курс «Академічне письмо», що спрямований на формування комплексу ключових компетенцій здобувача вищої освіти: 1) лінгвістичних (мовних, синтаксичних, стилістичних, риторичних); 2) металінгвістичних (уміння логічно та критично мислити, аналізувати і синтезувати інформацію, створювати власні наукові тести та презентувати їх у форматі публічного виступу) (Домброван, 2018).

Особлива увага до дисципліни пояснюється активізацією інтеграції української системи вищої освіти в єдиний Європейський науково-педагогічний простір після приєднання до Болонського процесу. Автори методичних рекомендацій зауважують, що навчальна дисципліна спрямована на «формування у студентів академічної культури та оволодіння навичками наукового мовлення і письма», формування поняття про академічну доброчесність та основні види її порушення (Мартинюк, 2021, с. 3). С. Ревуцька та В. Зінченко наголошують, що для закордонного студента/студентки такі види роботи не є новими, позаяк вони ще у школі формують навички написання наукового тексту: тези, статті, есе (Ревуцька, 2019, с. 7). Тому у нашій системі вищої освіти й постала нагальна потреба впровадження спеціального курсу. І. Серебрянська переконана, що «Основи академічного письма» мають міждисциплінарне спрямування, «що зумовлене передусім його змістом та структурними елементами: мовленнєві питання тісно переплітаються з фаховими, формуючи вміння професійно висловлюватися, створювати власні спеціальні тексти» (Серебрянська, 2021, с. 96). Відтак, основним завданням дисципліни є розвиток комунікативних навичок (усне й писемне мовлення) здобувачів вищої освіти та вміння створювати наукові тексти різних жанрів, зокрема академічне есе, незалежно від спеціальності студентів.

Специфіку жанру есе вивчали Є. Васильєв, О. Галич, В. Гром'як, Н. Іванова, Ю. Коваль, Т. Корчук, М. Лаврусенко, Т. Левчук, Е. Мінцис, В. Назарець, К. Сільман, Ю. Торговець, І. Хлистун, О. Хорошева, О. Ципоруха, І. Шебеліст та ін.

Важливість академічного есе у процесі навчання досліджували С. Бабенко, О. Глазова, Н. Дика, О. Дідора, М. Добротенко, С. Кожушко, В. Кочубей, О. Кравець, І. Свириденко, О. Тарнопольський та ін.

Особливості наукового стилю та курсу «Академічне письмо» осмислені у розвідках Т. Бабенко, А. Вихрущ, Н. Духаніної, В. Ірклієнко, Ж. Колоїз, О. Кравець, О. Мартинюк, Н. Павлюк, С. Ревуцької, Л. Рижак, І. Серебрянська, І. Свириденко, Н. Суласвої, І. Шліхти, Н. Шліхти, Т. Яхонтової, Дж. Бін (*J. Bean*), Дж. Джонсон (*J. Johnson*), Р. Мак Уільямс (*R. Mc Williams*), Дж. Рамаж (*J. Ramage*), та ін.

Аналіз наукових публікацій з теми засвідчив, що незважаючи на низку різноаспектних публікацій, існує необхідність систематизації та узагальнення теоретичних знань про специфіку академічного есе, пошуки шляхів оптимізації навчального процесу під час засвоєння здобувачами вищої освіти вимог до цього виду робіт.

Мета – осмислення есе як пріоритетного жанру курсу «Академічне письмо» («Основи академічного письма»).

Завдання статті: 1) простежити генезу есе; 2) дослідити наукову рецепцію явища; 3) визначити труднощі і перспективи есе як жанру академічного письма.

Методи дослідження

Теоретичний аналіз, зіставлення й узагальнення концептуальних поглядів щодо сутності поняття «есе» в сучасних наукових студіях; уточнення поняттєво-термінологічного апарату означеної проблеми. Міждисциплінарний підхід сприяв залученню здобутків літературознавства та елементів дидактики для осмислення проблеми.

Об'єкт дослідження – академічне есе як провідний жанр академічного письма.

Предмет дослідження – генеза та жанрова специфіка есе.

Наукова новизна. У нашій роботі здійснена спроба систематизації знань про есе як пріоритетний жанр “Академічного письма”. Розглянуті особливості написання академічного есе на заняттях із курсу “Основи академічного письма” в Сумському державному університеті.

Результати дослідження та їх обґрунтування

У сучасному науковому дискурсі есе потрактовується як “прозовий твір із довільною композицією, якому властива белетризація зафіксованих індивідуальних вражень, асоціацій чи інформації, отриманої з різних галузей знань, несистематичне поєднання філософських, літературно-критичних, науково-популярних, іноді специфічно наукових елементів”, для якого характерна яскрава образність, суб’єктивність, афористичність, побутовість мовлення тощо (2007, с. 347). П. Білоус висловлює суголосну думку, потрактовуючи жанр як “літературний твір, що поєднує в собі довільний виклад поглядів на певну проблему та науковий і документальний матеріал” (2011, с. 320). Зазначені особливості, на думку О. Галича, засвідчують подвійну природу явища: художню і публіцистичну, або художню і науково-популярну (2006, с. 275). Сучасна дослідниця Н. Іванова також погоджується з осмисленням есе як літературного жанру, що балансує на “пограниччі художніх, фікціональних та теоретичних або ‘несюжетних’ текстів” (2007, с. 15). Невизначеність породжує числені дискусії щодо природи феномену.

Деякі дослідники, зокрема В. Гром’як та Ю. Ковалів, жанрові ознаки есе простежують у творчості Платона, Ісократ, Марка Аврелія та інших античних авторів (2006, с. 305). Виникнення терміна традиційно пов’язують з працею “Essai” (українською “Проби”) французького письменника М. Монтеня, який так пояснює свою концепцію: “Я вільно викладаю свою думку про всі предмети, навіть ті, що виходять за межі розуміння і кругозору. Висловлюю її не задля того, аби дати поняття про речі, а для того, щоб дати поняття про мої переконання” (цит. за: Галич, 2006, с.275). Одними з перших авторів-есеїстів вважають Ф. Бекона, Йосіда Кенко, Н. Мальбранша, Б. Ле Бов’є де Фонтенеля, А. Ковлі та ін. До жанру також долучилися філософи Дж. Аддісон, Вольтер, Д. Дідро, Г.-Е. Лессінг, Дж. Локк, О. Голдсміт, Г. Сковорода та ін. Пізніше до есе неодноразово зверталися письменники ХХ ст. Г. Велс, Дж. Голсуорсі, Т.-С. Еліот, А. Камю, Г. та Т. Манн, Ж. П. Сартр, Б. Шоу та ін. Українські письменники, які активно працювали в зазначеному жанрі: В. Винниченко, О. Гончар, І. Драч, Є. Маланюк, Ю. Липа, У. Самчук, Т. Шевченко, Ю. Шерех та ін. Серед сучасників варто зазначити Ю. Андруховича, Л. Дереша, М. Дочинця, В. Єшкеліва, В. Неборака, Т. Прохаська, С. Процюка та ін. (див.: Літературознавча енциклопедія, 2007, с. 347; Шебеліст, 2007; Целюх, 2018 с. 26).

Незважаючи на наявність традиційних визначень поняття “есе”, сучасні дослідники ще перебувають у пошуку вичерпної дефініції. Т. Левчук переконана, що проблема спричинена широким використанням терміна (“есе називають твори від подорожніх записок до літературних маніфестів”, наукові роботи, жанр художньої літератури тощо), помилковим жанровим означенням творів інших жанрів (наприклад, нарис, сповідь, портрет, бесіда, листи), особливості перекладу тощо (2012, с. 135).

В сучасному українському науковому дискурсі простежується прагнення переосмислити й уточнити існуючу концепцію жанру есе. Наприклад, Н. Іванова визначає жанр як зразок “небелетристичної літератури”, якими є переважно твори невеликого обсягу, “довільної структури та індивідуально-сповідної наративної природи, що подають, оформлюють і відбивають перебіг авторських міркувань з конкретного приводу, спертих на асоціативність, винахідництво у змістовому та формальному плані, парадоксальність і новизну, естетичну привабливість <...> ніж на моделях дискурсивного (раціоналістичного) аргументування” (2007, с. 24). Дослідниця акцентує суб’єктивність наративу та відкритість для подальших жанрових модифікацій.

Осмилюючи явище, вчені у своїх працях прагнуть розмежувати поняття “есе” та “академічне есе”, що, звичайно, зумовлюється сферами функціонування – художня література та навчальний процес. Скажімо, В. Кочубей розглядає власне академічне есе як засіб навчання, спілкування, творчості та передачі інформації, “як продукт аналітико-дослідницької роботи, як багатомірний текст, що інтегрує операційний, культурний та критичний компоненти. Змістове наповнення академічного тексту безпосередньо залежить від глибини аналізу матеріалу, його критичного осмислення та становить підґрунтя для генерування власних ідей” (2021, с. 146). У наукових розвідках визначаються характерні ознаки академічного есе. Скажімо, О. Галич зауважує про невеликий обсяг, конкретну тему, що розкривається у суб’єктивній інтерпретації, вільній композиції, відтворює парадоксальну манеру мислення тощо (2006, с. 275). І. Шебеліст наголошує логічність викладу думок, дбайливе ставлення до художньої форми, вираження нового, суб’єктивного судження про щось, образність, афористичність, використання свіжих метафор, нових поетичних образів, розмовну інтонацію та лексику, багатство тематики тощо. Дослідник виокремлює філософське, історико-біографічне, публіцистичне, літературно-критичне, науково-популярне, власне белетристичне есе та зауважує про суміжні жанри: поезія у прозі, науковий нарис, філософський трактат, листи, бесіди, роздуми (див.: 2007, с. 49).

Поряд із пошуком вичерпної дефініції та виокремленням характерних ознак академічного есе, простежуються спроби класифікувати його види. І. Шебеліст у своїй розвідці зауважує про національні особливості осмислення поняття. Так, у Франції есе – це “певне питання без прагнення до його повного висвітлення”, у Великобританії – стаття-роздум на актуальну для автора проблематику, в Америці – основний жанр літератури “нарівні з поезією, художньою прозою і драмою”. Дослідник акцентує зарубіжні класифікації видів есе. Так, за американською традицією виокремлюється тексти: формальні, неформальні. Англо-американське неформальне есе поділяється на афористичне, періодичне та особистісне (2007, с. 49-53). На сьогодні поширеним вважається американське есе (мова про вид роботи у закладах вищої освіти), що поділяється на особистісне, описове, інформативне, критичне, порівняльне, літературне (Ципоруха, 2000, с. 61-62). М. Балаклицький пропонує “більш пристосовану до реальної української практики і потреб типологію” і зауважує такі види есе: загальне есе, що поєднує подорож, філософію, рецепцію прочитаної літератури, есе-лист у формі розмови з адресатом, есе-замальовку з певної теми, есе-статтю дидактичного спрямування, есе-лекція, есе-щоденник як авторське осмислення подій (2007, с. 32).

Незважаючи на певні відмінності в осмисленні явища та різні класифікації, І. Шебеліст акцентує єдину “класичну” структуру твору: 1) висхідний параграф, який знайомить читача з темою; 2) вступний, який проголошує його ключову тезу; 3) перехідний; 4) основний (найбільший за обсягом і найнасиченіший, оскільки шляхом логічної системи аргументів пояснює авторську позицію); 5) заключний – із функцією узагальнення. Спираючись на працю О. Маськової, дослідник зауважує основні характерні ознаки есе: 1) об’єкт відображення в есеї – пропущена крізь призму суб’єктивного авторського сприйняття емпірична реальність; 2) призначення жанру найповніше виявляється в його функціях – переконанні, формуванні суспільної думки, пізнавальній і естетичній; 3) масштаби висновків і узагальнень в есе не є результатом детального об’єктивного аналізу; 4) особливостям мовно-стилістичних засобів відповідає образно-експресивний характер есеїстичної розповіді (2007, с. 49-54). Аналізуючи стилістично-композиційні специфіку есе на прикладі творів сучасних америнакських письменників (Гелен Келлер, Нормана Макклера, Марка Твена, Стюара Чейза та ін.), Е. Мінцис (2002) виокремлює заголовок (*title*), ключове речення (*thesis*), початок і закінчення (*beginning and ending*), цілісність/когерентність (*unity*), порядок викладення фактів (*organization*), абзац (*paragraph*), зв’язність або когезія (*cohesion*) як основні елементи цього жанру.

У сучасних наукових та методичних студіях посилюється увага до вивчення специфіки та перспектив есе у межах курсу “Академічне письмо”. Зазначається, що

дисципліна зосереджена на формуванні “академічної культури та оволодіння навичками наукового мовлення і письма, отримання вмінь для написання наукових робіт і презентацій результатів досліджень” (Мартинюк, 2021, с. 4). Визначаються та обґрунтовуються основні тематичні напрямки, скажімо поняття про академічну доброчесність та її порушення, розглядаються основні групи вмінь, необхідних сучасному студенту: 1) академічна грамотність (читання, усна і письмова мова з урахуванням мети висловлювання; вираження думок за допомогою інструментарію дискусій і досліджень); 2) інформаційна грамотність (визначення інформаційних потреб і пошук джерел інформації; їх оцінка і переробка); 3) міжкультурна грамотність (знання про різні культури, зокрема про традиції і цінності (Кузнецова, 2017, с. 89)). У численних дослідженнях простежується особлива увага до жанрів наукового стилю. Зазначається, що у межах курсу “Академічне письмо” студенти отримують базові знання про великі форми наукових текстів та мають досвід написання малих жанрових форм: анотації, відгуку, рецензії, тез, статей. Уведення до навчальної програми есе, або ж академічного есе, що поступово набуває усе більшого значення у процесі формування необхідних компетентностей, пояснюється орієнтацією на закордонні моделі організації навчального процесу у вищих навчальних закладах. Наприклад, у США чи Великобританії цей жанр вважається традиційною формою роботи на занятті, що дозволяє студенту/студентці продемонструвати набуті знання та розвивати творчі здібності (див.: Добротенко, 2018, с. 5).

Активне впровадження есе у вищих навчальних закладах активізувало у науково-методичних студіях процес осмислення літературного жанру як пріоритетного виду навчальної діяльності на заняттях з курсу “Академічне письмо”. Дослідники, зокрема М. Добротенко, розглядають есе як самостійну письмову реферативно-аналітичну роботу, що “висвітлює сучасний стан конкретно обраної авторської теми, розкриття якої на рефлексивному рівні допомагає знайти відповіді на багато питань” (2018, с. 4-5). Методисти наголошують на необхідності цього виду роботи на занятті, позаяк написання творчої роботи формує вміння логічно розташовувати компоненти тексту, забезпечує розвиток умінь аналізувати та систематизувати інформацію, аргументувати власну думку тощо. Традиційно структуру есе на занятті з курсу “Академічне письмо” радять вибудовувати за такою схемою: вступ, що проголошує головну тезу висловлювання (має заінтригувати потенційного читача), основна частина – аргументація та аналіз, висновок. Осмислення теми, планування, написання, перевірка визначаються як основні етапи написання творчої роботи (2018, с. 10-14).

Викладаючи в Сумському державному університеті інтегрований курс “Основи академічного письма”, авторка статті дотримується такої структури: 1) “Академічне письмо: комплекс ключових компетенцій”; 2) “Базові аспекти інформаційної грамотності та інформаційної безпеки. Основи критичного мислення”; 3) “Науковий стиль української мови: основні ознаки та специфічні мовні засоби”; 4) “Жанри академічних текстів”; 5) “Академічне есе. Загальні питання організації і викладення думки”; 6) “Усна академічна комунікація”; 7) “Жанри професійної самопрезентації”. Спочатку студенти засвоюють основні поняття курсу: “академічна доброчесність”, “академічна культура”, “кодекс академічної доброчесності” тощо. Аналізуючи тексти законів України “Про освіту”, “Про вищу освіту”, “Про науково і науково-технічну діяльність”, “Про авторське право і суміжні права”, нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України, чинні накази й рекомендації МОН України, Кодекс академічної доброчесності Сумського державного університету та інших вищих навчальних закладів, здобувачі вищої освіти формують власні рекомендації, що допоможуть уникнути будь-яких проявів академічної нечесності. Наступний крок – актуалізація та поглиблення знань про науковий стиль сучасної української літературної мови, великі й малі жанри академічного письма, усну наукову комунікацію та основні стратегії професійної самопрезентації (написання резюме та мотиваційного листа). Елементи курсу (теми) розташовані так, щоб поступово

розвивати необхідні для написання навички аналізу інформації, синтезу та порівняння, вміння логічно й переконливо висловлювати думку. Студенти отримують знання про специфіку есе як літературного жанру і жанру академічного письма, генезу явища, особливості написання такого виду робіт та його диференціальні особливості. Відтак, написання академічне есе є фактично підсумком курсу.

Варто зазначити, що жанр есе вдається опанувати не всім однаково добре. Як і під час створення інших наукових текстів, студенти вдаються до помилок. Наприклад, такі: 1) спостерігається порушення традиційної структури “вступ-основна частина-висновки” (автор після висновків знову починає наводити аргументи чи нагромаджує цитати); 2) значні запозичення тексту з Інтернету чи інших джерел без творчого переосмислення; 3) відсутність чітких висновків; 4) відсутність прикладів, цитат на підтвердження власної думки; 5) відсутність експресивності та художніх засобів, тропів (епітетів, метафор, порівнянь, алегорій тощо). Слушною є думка В. Кочубей, яка пропонує подолати зазначені труднощі за допомогою укладання логіко-структурної схеми, плану до початку власне написання тексту есе. Дослідниця також радить дотримуватися “принципу наступності інформації між реченнями, послідовного викладу матеріалу, дотримання лінії аргументації впродовж тексту, використання певного способу організації інформації – причинно наслідкового, хронологічного, тематичного” (2021, с. 147).

Працюючи зі студентами авторка статті помітила позитивне ставлення до жанру есе серед студентів, що, швидше за все, пояснюється можливістю презентувати власні думки і переконання однокласникам, відтак краще “познайомитися”. Студенти обирають одну із запропонованих викладачем тем (про життя відомої людини або осмислене актуальну проблематику: інформаційна безпека, перспективи штучного інтелекту, освоєння космосу, видатні відкриття в астрономії, фізиці, хімії та ін. науках на початку ХХІ століття, тощо), чи пропонує власну. Автор есе виступає перед аудиторією, відповідає на запитання викладача і однокласників, дискутує.

Висновки

Посилена увага до жанру есе у сучасній науково-методичних розвідках пояснюється необхідністю рецепції явища в контексті орієнтації вітчизняного освітнього процесу на закордонні стандарти після приєднання України до Болонського процесу. Дослідники зосереджують увагу на пошуку вичерпної дефініції терміна, простежують особливості явища, створюють класифікації тощо. Численні студії обґрунтовують доцільність активного використання есе у вищих навчальних закладах у процесі вивчення курсу “Академічне письмо”, розглядають основні проблеми та перспективи.

У Сумському державному університеті жанр есе має пріоритетне значення на заняттях із дисципліни “Основи академічного письма”. Студенти актуалізують набуті під час навчання в школі базові знання про функціональні стилі сучасної української літературної мови, отримують інформацію про структуру академічного тексту, основні жанри та підстили наукового стилю. Вивчаючи специфіку есе, здобувачі вищої освіти дізнаються про походження терміна, види і структуру явища. Після засвоєння теоретичних знань, кожен студент/студентка презентує свою творчу роботу, завдяки чому відбувається письмова та усна наукова комунікація, а, отже, реалізується мета навчальної дисципліни.

Перспективу подальших наукових досліджень вбачаємо в осмисленні перспектив відгуку та рецензії як жанрів академічного письма.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Академічне письмо, 2019 – *Академічне письмо: навч. посібник* / Уклад. Ревуцька С., Зінченко В. Кривий Ріг, 2019. 130 с.
- Балаклицький, 2007 – *Балаклицький М.* Есе як художньо-публіцистичний жанр: *Методичні матеріали для студентів зі спеціальності “Журналістика”*. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2007. 74 с.
- Білоус, 2011 – *Білоус П.* Теорія літератури: навч. посібн. Київ: ВЦ “Академвидав”, 2011. 336 с.
- Галич, 2006 – *Галич О.* Теорія літератури: підручник/ За наук. ред. О. Галича. 3 вид. Київ: Либідь, 2006. 488 с.
- Добротенко, 2018 – *Добротенко М.* Практикум підготовки і написання есе. Київ. 2018. 27 с.
- Домброван, 2018 – *Домброван Т.* Робоча програма навчальної дисципліни Англійське академічне письмо. Ізмаїл, 2018. 10 с.
- Іванова, 2007 – *Іванова Н.* Специфіка есею як жанру художньо небелетристичної літератури. *Слово і Час*. 2007. № 9. С. 15-25.
- Кочубей, 2021 – *Кочубей В.* Труднощі написання академічного есе та шляхи їх подолання. *Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Германська філологія*. 2021. Вип. 831-832. С. 147-156.
- Кузнєцова, 2017 – *Кузнєцова О.* Академічне письмо: проблеми та шляхи вирішення. *Методичні та психолого-педагогічні проблеми викладання іноземних мов на сучасному етапі: шляхи інтеграції школи та ВНЗ: матеріали ІХ Міжнародної науково-методичної конференції (м. Харків, 28 квітня 2017 р)*. Харків, 2017. С. 89-90
- Левчук, 2012 – *Левчук Т.* Модифікації жанру есе в аспекті інтермедіальності. *Питання літературознавства*. 2012. Випуск 86. С. 134-141.
- Літературознавча енциклопедія, 2007 – *Літературознавча енциклопедія У 2-х т.* Т. 1 / автор-укладач Ю. Ковалів. Київ: ВЦ «Академія», 2007. 608 с.
- Літературознавчий словник-довідник, 2006 – *Літературознавчий словник-довідник* / За ред. Р. Гром'яка, Ю. Коваліва та ін. Київ, 2006. С. 305.
- Локшина, 2007 – *Локшина О.* Розвиток компетентнісного підходу в освіті Європейського Союзу. *Шлях освіти*. 2007. № 4. С. 16-21.
- Мартинюк, 2021 – *Мартинюк О.* Академічне письмо (конспект лекцій): навчально-методичне видання. Луцьк: Вежа, 2021. 48 с.
- Мінцис, 2002 – *Мінцис Е.* Стилїстично-композиційні особливості есе (на матеріалі творів сучасних американських письменників). URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/75595>.
- Серебрянська, 2021 – *Серебрянська І.* “Основи академічного письма” в закладах вищої освіти: міждисциплінарне спрямування. *Освітологічний дискурс*, 2021, № 1 (32). С. 87-100.
- Целюх, 2018 – *Целюх Т.* Концепція людини в есеїстиці Костянтина Москальця. Кривий Ріг. 2018. 88 с.
- Ципоруха, 2000 – *Ципоруха О.* Теорія есе: європейські та американські концепти. *Мандрівець*. 2000. № 5,6. С. 58-63.
- Шебелїст, 2007 – *Шебелїст С.* Теоретичні аспекти жанру есею. *Слово і час*. 2007. № 11. С. 48-56.

REFERENCES

- Akademichne pys'mo, 2019 – *Akademichne pys'mo: navch. posibnyk* / Uklad. Revuts'ka S., Zhinchenko V. Kryvyi Rig, 2019. 130 s. [in Ukrainian].
- Balaklytskyi, 2007 – *Balaklytskyi M.* Ese yak hudoznio-publystychnyi zhanr: *Metodychni materialy dlia studentiv zi spetsial'nosti “Gurnalistyka”*. Kharkiv: HNU imeni V. N. Karazina, 2007. 74 s. [in Ukrainian].

- Bilous, 2011 – Bilous P. Teoriia literatury: navch. posibn. Kyiv: VTS “Akademvydav”, 2011. 336 s. [in Ukrainian].
- Halych, 2006 – Halych O. Teoriia literatury: pidruchnyk / za nauk. red. O. Halycha. 3 vyd. Kyiv: Lybid’, 2006. 488 s. [in Ukrainian].
- Dobrotenko, 2018 – Dobrotenko M. Praktykum pidgotovky i napysannia ese. Kyiv: 2018. 27 s. [in Ukrainian].
- Dombrovan, 2018 – Dombrovan T. Robocha programa navchal’noi dystsypliny Angliis’ke Akademichne pys’mo. Izmajil, 2018. 10 s. [in Ukrainian].
- Ivanova, 2007 – Ivanova N. Spetsyfika eseju jak zanru hudoznio nebeletrystychnoji literatury. *Slovo I Chas*. 2007. № 9. S. 15-25. [in Ukrainian].
- Kochubei, 2021 – Kochubei V. Trudnoshchi napysannia akademichnogo ese pta shliahy jich podolannia. *Naukovyi visnyk Chernivetskogo natsional’nogo universytetu imeni Yuria Fed’kovycha. Germans’ka filologia*. 2021. Vyp. 831-832. S. 147-156. [in Ukrainian].
- Kuznitsova, 2017 – Kuznitsova O. Akademichne pys’mo: problemy ta shliahy vyrishennia. *Metodychni ta psykologo-pedagogichni problemy vykladannia inozemnyh mov na suchasnomu etapi: shliahy integratsii shkoly ta VNZ: materialy IX Miznarodnoji nauково-metodychnoji konferentsii (m. Kharkiv, 28 kvitnia 2017 p)*. Kharkiv, 2017. S. 89-90. [in Ukrainian].
- Levchuk, 2012 – Levchuk T. Modyfikatsii zhanry ese v aspekti intermedial’nosti. *Pytannia literaturoznavstva*. 2012. Vypusk 86. C. 134-141. [in Ukrainian].
- Literaturoznavcha entsyklopedia, 2007 – *Literaturoznavcha entsyklopedia U 2-h t. T. 1 / avtor-ukladach Yu. Kovaliv*. Kyiv: VTS “Akademvydav”, 2007. 608 s. [in Ukrainian].
- Literaturoznavchii slovnyk-dovidnyk, 2006 – *Literaturoznavchii slovnyk-dovidnyk / Za red. R. Gromjaka, Yu. Kovaliva ta in*. Kyiv, 2006. S. 305. [in Ukrainian].
- Lokchyna, 2007 – Lokchyna O. Rozvytok kompetentnitsnogo pidhodu v osviti Yevropeis’kogo Soyusu. *Shliah osvity*. 2007. № 4. S. 16-21. [in Ukrainian].
- Martyniuk, 2021 – Martyniuk O. Akademichne pys’mo (konspekt leksii): navchal’no-metodychne vydannia. Luts’k: Vezha, 2021. 48 s. [in Ukrainian].
- Mintsis, 2002 – Mintsis E. Stylistychno-kompozytsiini osoblyvosti ese (na materialy tvoriv suchasnyh amerykans’kyh pys’mennykiv). URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/75595>. [in Ukrainian].
- Serebrians’ka, 2021 – Serebrians’ka I. “Osnovy akademichnogo pys’ma” vv zakladah vyshoji osvity: mizhdystsyplinarne spriamuvannia. *Osvitilogichni dyskurs*, 2021, № 1 (32). s. 87-100. [in Ukrainian].
- Tseliuh, 2018 – Tseliuh T. Kontseptsia liudyny v esejistytsi Kostiantyna Moskal’tsia. Kryvyi Rig. 2018. 88 s. [in Ukrainian].
- Tsyporuha, 2000 – Tsyporuha O. Teoria ese: yevropeiski ta amerykans’ki kontsepty. *Mandrivets’*. 2000. № 5,6. s. 58-63. [in Ukrainian].
- Shebelist, 2007 – Shebelist S. Teoretychni aspekty zhanru eseiu. *Slovo I Chas*. 2007. № 11. S. 48-56. [in Ukrainian].

Received: 06 July, 2022

ЖАНРОВО-СТИЛЬОВЕ НОВАТОРСТВО СТАНІСЛАВА ЛЕМА В РОМАНІ «СОЛЯРІС»

Кеба Олександр,

доктор філологічних наук, професор

ORCID ID 0000-0003-2372-0425

Кам'янець-Подільський національного університету імені Івана Огієнка

м. Кам'янець-Подільський, вул. Івана Огієнка, 61, 32302

keba9591@gmail.com

***Анотація.** Роман «Соляріс» займає ключове місце у творчій біографії С. Лема. Починаючи з цього твору, письменник рішуче відходить від утопічних проєктів майбутнього людства, які на той час поширювались у найрізноманітніших варіантах. Так само рішуче відкидає він «пригодницький» і «науково-технологічний» зріз фантастичного жанру. Його увага зосереджується на класичній формі роману з мінімально необхідними технічними умовностями зображення життя майбутнього. Окрім іншого, новий вектор письменницьких пошуків вимагав пильної уваги до розроблювання різноманітних форм і засобів психологізму, що вияскравило додаткові грані митецького дару Лема. Водночас це не було звичайним поверненням до класики. Лем не просто переходить від безособової форми наративу до «Я-розповіді» із заглибленням у саморефлексію персонажа, – він формує стратегію «ненадійного» наратора із численними полями невизначеності і нез'ясовності, чим фактично у художньому форматі випереджає концепції «наративного дискурсу» П. Ліотара і Ж.-Ф. Ліотара та «рецептивної поетики» В. Ізера і Р. Яусса. Започатковані в «Солярісі» стратегії не були абсолютно новими для світової літератури, однак для науково-фантастичного жанру це стало справді новаторським явищем.*

З висоти сьогодення «Соляріс» виглядає «несвоєчасною» книжкою, яка не вписувалася в магістральні тенденції розвитку новітньої наукової фантастики. Змістові й поетико-стильові доміанти твору дають підстави вважати його футурологічним екзистенціальним романом.

***Ключові слова:** наукова фантастика, футурологія, роман, наратив, психологізм, екзистенціальність.*

GENRE AND STYLE INNOVATION OF THE NOVEL "SOLARIS" BY STANISLAVA LEMA

Keba Oleksandr,

Doktor of Filological Science, Professor

ORCID ID 0000-0003-2372-0425

Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohiienko University

Ivan Ohiienko str., 61, ap. 407. Kamianets-Podilskyi, Ukraine, 32302.

keba9591@gmail.com

***Abstract.** The novel "Solaris" occupies a key place in the creative biography of S. Lem. Starting with this work, the writer decisively departs from the utopian projects of the future, which at that time were spread in the most diverse versions. He also resolutely rejects the "adventure" and "technological" variants of the SF fiction. His attention is focused on the classic form of the novel with the minimum necessary technical conventions of depicting life in the future. Among other things, a new vector of literary searches required close attention to the development of various forms and means of psychologism, which revealed additional facets of Lem's talent. At the same time, it was not an ordinary return to the classics. Lem does not simply move from an*

© Keba O., 2022

impersonal form of narrative to an "I-narrative" delving into the character's self-reflection, – he forms the strategy of an «unreliable» narrator with numerous fields of uncertainty and inexplicability. So he actually anticipates the concepts of narrative discourse (J.F. Lyotard, P. Ricœur) and the ideas of receptive poetics and aesthetics (W. Iser, H. R. Jauss). The strategies presented in «Solaris» were not completely new to world literature, but for the science fiction it was a truly innovative phenomenon.

From today's height «Solaris» looks like an «untimely» novel that did not fit into the main trends in the development of modern science fiction. The dominants of the content and poetics of «Solaris» give reasons to consider the work is a futuristic existential novel.

Key words: *science fiction, futurology, novel, narrative, psychologism, existentialism.*

Вступ

Від часу написання роману «Солярис» – безперечно, найвідомішого широкому загалу твору Станіслава Лема – минуло понад шістдесят років. Між тим інтерес до цієї книжки не зменшується ані серед читачів (про що свідчать незліченні републікації), ані серед медіа-трансформаторів (екранізації, театральні та балетні постановки, комп'ютерні ігри тощо), ані серед науковців-гуманитаріїв – філософів, культурологів, літературознавців...

Лем уважав «Солярис» своїм найкращим твором. У книжці «Мій погляд на літературу» він, зокрема, писав: «"Солярис" – це особлива річ, її я більше поважаю, ніж люблю, – я навіть коригувати її не хочу! Фантазія, яку я ціную, це крила, що виносять за межі вже Пізнаного та Випробуваного, вже пізнавально асимільованого, і та обставина, чи відбувається ця трансценденція досягнутих меж у вигляді дискурсу («фіктивної онтології», «теології», «філософії», «лінгвістики») і т.ін.), чи у вигляді белетристики (гротеску або «візіонерської атаки»), – має для мене суто ТАКТИЧНЕ значення. Яка вершина, які перешкоди при її штурмі, така і тактика, що застосовується, і нічого зверх цього. Це не означає, що я – предтеча, а ви – традиціоналіст, що я висунувся кудись там, а ви позаду, це означає лише, що я – егоїст і що роблю (і читаю також) ТЕ, що мене займає, від чого я отримую задоволення, яке я не розкладаю на основні елементи (скільки естетичного задоволення, скільки пізнавального, скільки розваг, скільки розчарування)...» (Лем 2009: 606-607).

Дискусії, які викликав «Солярис» ще в 1960-ті, не вщухають і досі. Коло обговорюваних проблем все розширюється: футурологія і позаземне життя, наукова фантастика і можливості людського розуму, наука і метанаука; утопія й антиутопія, ксенофантастика і художня умовність, психологічні та екзистенційні несподіванки зустрічі з «іншим»... Як видно, коло цих проблем почасти виходить за межі академічного літературознавства. Між тим, прояснення саме художньо-естетичних аспектів новаторства Лема у романі «Солярис» і, насамперед, його жанрово-поетикальної специфіки може сприяти вирішенню фундаментальних проблем сучасного лемознавства. Отож актуальність заявленої теми зумовлена потребою подальшого студіювання творчої спадщини С. Лема і виявленню художньо-естетичної специфіки його прози.

Метою розвідки є з'ясування жанрового і поетико-стильового новаторства С. Лема у романі «Солярис», яке виявнюється на рівні сюжетно-композиційної і наративної структури твору.

Матеріали та методи дослідження

Аналіз роману «Солярис» в силу його багатоплановості вимагає застосування різних літературознавчих методів, з-поміж яких у контексті нашого дослідження особливе значення має жанрологічний підхід. Твір був написаний, коли наукова фантастика набирала все більшої ваги у літературному процесі, і її жанрова специфіка недостатньо чітко усвідомлювалася. З часу публікації твору жанрологія пройшла значний шлях, напрацювавши істотну методологічну базу і створивши розгалужені класифікації фантастичної літератури (див.: Наукова фантастика, 2001: 363-365). Значним є внесок українських дослідників у дослідження різних жанрових систем, і, зокрема, фантастики як своєрідного літературного метажанру. Так, Нонна Копистянська виявила різні модифікації футуристичного, науково-фантастичного соціального роману та антиутопій (Копистянська,

2005: 46). Тетяна Бовсунівська здійснила ретельне зіставлення та розмежування фантастичного роману і фентезі (Бовсунівська, 2009: 442-455).

Важливу роль в осягненні специфіки даного феномену відіграли теоретичні побудови відомого французького філософа і семіотика Цветана Тодорова. Вважаючи жанр «історично засвідченою кодифікацією дискурсивних властивостей» (Тодоров, 2006: 30), дослідник водночас встановлює співвідношення у ньому «історичної реальності та реальності дискурсивної». На думку Тодорова, фантастична література «кодує прагматичну властивість дискурсивної ситуації: позицію читача, таку, яку йому приписує книжка (і на яку індивідуальний читач може пристати або ні). Ця роль читача в більшості випадків не залишається імпліцитною, а зображується в самому тексті через персонажа-свідка; їх ототожнення полегшується наданням цьому читачеві функції оповідача: використання займенника першої особи «я» дає змогу читачеві ототожнити себе з оповідачем, а отже, з тим персонажем-свідком, який вагається щодо пояснення подій...» (Тодоров, 2006: 36). Ця теза має виняткове значення для дослідження своєрідності нарації в романі «Соляріс», адже розповідь у ньому ведеться від першої особи у форматі постійної дискурсивної рефлексії розповідача щодо природи подій, свідком і учасником яких він стає на космічній станції.

Значних зусиль для теоретичного осягнення новітньої наукової фантастики доклав і сам Лем. У книжці «Фантастика і футурологія» він детально розглядає онтологію, епістемологію, соціологію наукової фантастики, а також відмінності у структурно-нарративних аспектах «реалістичного» і «фантастичного» творів. Окрему увагу письменник приділяє проблемі читача у фантастичній літературі, наголошуючи на необхідності створення автором особливої художньої атмосфери «гіпнозу», в якій має перебувати читач (Лем, 2004: 507).

Ще одна суттєва методологічна проблема дослідження жанрово-стильового новаторства Лема пов'язана з дослідженням феномену інакшості в його філософсько-екзистенціальному сенсі. Тут слід, з огляду на виняткову роль тілесних аспектів зіткнення персонажів «Соляріса» з проявами інакшості, врахувати новітні студії феномену тілесності. Так, Моріс Мерло-Понті проблему Іншого розглядає крізь призму «феноменологічного тіла», яке є своєрідною «точкою збирання», що об'єднує людину і світ, центром сходження як чуттєвих даних, так і метафізичних смислів. Водночас людське тіло можна порівняти з витвором мистецтва: «воно є вузлом живих значень, а не законом певного числа коваріантних термінів...» (Мерло-Понті, 2001: 180-181). Український учений Фелікс Штейнбук присвятив проблемі тілесності в літературі цілу низку своїх праць (щонайменше три монографії і один навчальний посібник). В одній із них він зауважує, що «без переживання «болю», «страху», «жаху» чи «відчаю» мислення просто не могло б розвиватися. Адже жест конкретно спрямованого заперечення і дозволяє виявити в об'єкті жакхливе, але одночасно, відтворюючи це жакхливе, прийняти його, «дозволити йому увійти» до свідомості» (Штейнбук, 2007: 99). Саме такі процеси відбуваються на рівні перцепції й у свідомості персонажів «Соляріса».

Таким чином, з огляду на поставлені проблеми методологічний спектр дослідження роману «Соляріс» має бути багатовекторним і водночас релевантним та комплексним.

Обговорення

Намагаючись осягнути колосальний обшир критичної літератури про роман «Соляріс», згадаймо, як у самому творі представлена так звана «соляристика», тобто наука про планету Соляріс: «дослідників і точок зору була незліченна кількість. Утім, крім спроб налагодити контакт, були й інші проблеми соляристики, де спеціалізація зайшла так далеко, особливо за останню чверть століття, що солярист-кібернетик насилу міг зрозуміти соляриста-симетриадолога...» (Лем, 2007: 24).

Про «Соляріс» писали багато й різнопланово. В ньому вичитували постановку актуальних філософських, моральних та психологічних проблем, бачили алегорію певних соціальних процесів, психологічних станів, тенденцій розвитку науки (технократичну й гуманістичну) і т. ін. Наразі дослідники роману найбільше уваги приділяють проблемі філософської позиції автора, почасти акцентуючи на його «антропологічному песимізмі» (Kwosek, 2019: 54); аналізують природу фантастичного (Кияк, 2010); своєрідність Лемової

«симуляції буття», з якої висновується ідея, що «можливість існування буття, ідентичного людському, ставить під сумнів уявлення про унікальність та первісність людського життя» (Jordan, Haladyn, 2010: 256).

Серед українських студій роману «Солярис» виділимо публікації Ірини Кияк, яка системно аналізує творчість Лема в контексті епістемологічної проблематики фантастики (Кияк, 2011), дефінітивних проблем жанрів фантастики (Кияк, 2012). На думку дослідниці, «футурологія С. Лема і сьогодні має прикладний характер, бо автор був переконаний у тому, що здібності людини безмежні і вдосконаленню також немає меж – людство завдяки науковим відкриттям здатне багатократно збільшити інтелектуальні та фізичні можливості, творчий потенціал...» (Кияк, 2012: 364).

Одним із постійних аспектів обговорення роману «Солярис» є його зіставлення з кіноверсіями твору, створеними відомими режисерами А. Тарковським і С. Содербергом. Сам Лем доволі ретельно ставився до митецьких інтерпретацій роману (з критикою екранізацій російського і американського режисерів можна ознайомитися за книжкою «Так говорив ... Лем» (Лем, 2006а: 181-182; 207-208)).

Так само Лема зазвичай не влаштовували переклади та літературно-критична рецепція роману. Численні спекуляції літературних критиків із Радянського Союзу, для яких Океан і соляристи насамперед сигналізували про проблему «суспільство і особистість», Лем уважав «цілком помилковими» (Лем, 2004: 422). Вкрай скептично висловлювався Лем і щодо театральних та балетних постановок за мотивами його творів (Лем, 2006а: 199).

Втім, на матеріалі Лемових претензій фактично до всіх, хто намагався перетлумачити його роман, можна побудувати окремий багатовекторний майданчик дискусій із автором, оскільки у його «інтерпретаціях інтерпретацій» вчувається те, що сам Лем називав «егоїстичним геном» (Лем, 2006а: 174).

Результати дослідження

За декілька десятиліть років активної присутності роману «Солярис» у світовому літературному процесі твір набув статусу своєрідного взірця наукової фантастики. Про це часто говорили самі письменники-фантасти (як-от брати А. і Б. Стругацькі, С. Лук'яненко та ін.). Між тим аналіз контексту творчої біографії письменника й численні авторські коментарі змушують знову й знову вдаватися до перегляду навіть авторитетних оцінок щодо «типовості» Лемового роману як науково-фантастичного роману.

Добре відомо, що Лем отримав визнання як письменник-фантаст на межі 1950-1960-х, коли були опубліковані «Едем», «Повернення з зірок», «Солярис». Це був період всезагального захоплення науковою фантастикою. Але попри те, що Лема відразу прописали в цьому середовищі, сам письменник довгий час сумнівався щодо літературного статусу жанру, в якому працював. В цей час проявився і талант Лема як есеїста та популяризатора наук. Вибудовуючи ланцюжки вишуканих розмислів про можливості створення штучного розуму, оптимальної системи організації земного життя, перспективи освоєння космосу, письменник одночасно сформулював засади своєї філософії Невідомого, себто непередбачуваності того, що очікує землян у космічному просторі. Згодом Лем звернувся до фундаментальних проблем гносеології, тісно пов'язавши її з футурологічними ідеями.

Навіть побіжне зіставлення «Соляриса» з творами наукової фантастики 1960-1970-х рр. доводить, що роман не вписується в загальну картину розвитку наукової фантастики. З одного боку, починаючи з «Соляриса», Лем рішуче відходить від утопічних проєктів майбутнього людства в поширених у той час різноманітних варіантах. З другого боку, Лем рішуче не приймав «американського» варіанту наукової фантастики, з її, як він казав, примітивністю художньої форми, конформізмом, інтелектуальною обмеженістю, нав'язливим антропоморфізмом. Так само, разом із «пригодницьким» зрізом фантастичного жанру Лем не приймає і його суто «науково-технологічного» виміру.

Колосальне поширення трафаретних форм у тогочасній науковій фантастиці робило проблематичною появу таких варіантів науково-фантастичної белетристики, які відповідали б високому статусу роману як літературного жанру. Для Лема роман – це

«відкритий простір з численними спорудами, відтак читач у міру розвитку дії ніби піднімається все вище і вище, все повніше відкриваючи собі внутрішню логіку, задум архітектора, заплутані взаємозв'язки між окремими елементами цілого і, нарешті, – саме це ціле, не тільки як алгебраїчну суму, але як інтеграл, що має власну, невідому раніше цінність. <...> Цього поступового розширення поля зору, збагачення інтерпретацій, ускладнення не перипетій, але відносин, реляцій, зв'язків, явищ у переважній більшості випадків не вистачає романам у жанрі наукової фантастики...» (Цит. за: Кайтох, 2020: 58).

Ці думки Лема, висловлені ще у 1962 р., спонукали його зосередитися на класичній формі роману з мінімально необхідними технічними умовностями зображення життя у майбутньому. Окрім іншого, новий вектор письменницьких пошуків вимагав пильної уваги до розроблення різноманітних форм і засобів психологізму, що вияскравило додаткові грані митецького дару Лема.

До «Соляріса» Лем визнавав за автором право на всевладдя над створеною ним художньою реальністю і допускав необхідні нараторські коментарі до подій та вчинків персонажів, хоча й намагався не переважувати ними текст. Прикметно, що в час роботи над «Солярісом» Лем працював над есеєм про «Падіння» Альбера Камю, що отримав публікаційну назву «Говорить голос у темряві» («Mówi głos w ciemności», 1957), де, зокрема, акцентував на можливостях, відкритих в результаті розвитку модерної літератури, особливо ж цілого комплексу наративних новацій, пов'язаних із відмовою від «всевідного» і «всеприсутнього» безособового наратора й використання переваг персональної оповідальної перспективи. Фактично у романі Лема послідовно витримується поетико-стильова стратегія, що згодом завдяки публікаціям Ролана Барта оформилась як концепція «смерті автора».

Отож звернення до класичної форми роману супроводжувалося для Лема усвідомленням радикальних змін у наративній структурі великого епічного тексту. Лем не просто переходить від безособової форми наративу до «Я-розповіді» із заглибленням у саморефлексію персонажа, – він формує стратегію «ненадійного» наратора із численними полями невизначеності й нез'ясовності.

Безпосередньою підставою застосування такої стратегії було переконання Лема в тому, що космічний простір для людини, яка ставить собі за мету його освоєння, неминуче залишатиметься сферою невідомого. У передмові до одного з видань «Соляріса» він абсолютно чітко висловився з цього приводу: «...я не писав теоретично-абстрактний трактат і тому повинен був розповісти цілком конкретну історію, щоби за її посередництвом висловити одну просту думку: "Поміж зірок нас чекає Невідоме..."» (Цит. за : Лем, 2006b: 30).

Феномен зустрічі з Іншим, іншими світами, іншим розумом, іншими формами життя є найважливішим у «Солярісі». Невипадково у самому тексті роману фігурує ціла група слів і фраз із семантикою невизначеності та непевності («якимсь незбагненим способом», «не здатні зрозуміти», «неможливо передбачити» і т.ін.). Їх ніби обіймає класична латинська формула «Ignoramus et ignorabimus» («Ми не знаємо і не дізнаємось») (Лем, 2007: 24), яку згадує Кріс Кельвін, переглядаючи бібліотеку з соляристики. Тут знову ж таки дається ознака основний Лемовий принцип створення науково-фантастичних творів: будучи мірилом земних речей, людина не є мірилом всього космосу: «не розкриті до кінця загадки таких планет, як Соляріс, я не можу з'ясувати в «Далі буде», оскільки це суперечило би основному принципу...» (Лем, 2009: 12-13).

Створення картини гіпотетичної зустрічі землян із «Невідомим» вимагало від письменника, орієнтованого на класичну романну стратегію, ретельного відтворення реакції індивіда на абсолютно безпрецедентні для його життєвого досвіду явища, відтак психологізм Лема набув відчутного екзистенціального забарвлення, підтриманого і власне наративними стратегіями.

За формою розповіді «Соляріс» є суб'єктно-рефлексійним щоденником Кріса Кельвіна. При цьому його хронологія вочевидь зміщена (із двох місяців дії Кріс описує лише шість днів) і відповідає тому коливально-градаційному ритму, що послідовно витримується в тексті.

Наратив ускладнюється й за рахунок вкладених конструкцій типу «текст у тексті» (наприклад, бортовий журнал пілота Бертона, протоколи роботи комісії, що працювала з Бертоном і намагалася звести його свідчення до проявів психічної хвороби, фотокопія однієї сторінки листа доктора Мессенджера, який мав особливу думку щодо історії з Бертоном і т.ін.).

Вкрай важливим для наративної специфіки роману є й те, що персонаж-наторатор за своїм основним фахом є психологом. Тож він постійно вдається до інтроспективного аналізу своїх внутрішніх переживань і робить тонкі зауваження щодо поведінки Сарторіуса і Снаута. Цей прийом дає змогу авторові продемонструвати, як люди по-різному реагують на зіткнення з Невідомим. Їхню поведінку Лем досліджує у двох аспектах: спроби раціонального осмислення та переживання нездоланого страху перед непередбачуваною поведінкою «гостей». При цьому у наративі реєстри рефлексії і напруження постійно коливаються, час від часу створюючи кульмінаційні піки, як-от у ситуації, коли Кріс вперше намагається позбутися Гері: «Відчуваючи, що потрапив у жахливу пастку, шукав виходу, перебираючи подумки дедалі нещадніші способи боротьби. Якби мене в цю мить хтось запитав, що зі мною діється і що все це означає, я не міг би видушити з себе й слова, але мені вже було ясно: те, що коїться на Станції з усіма нами, становить одне ціле, таке ж страшне, як і незабгненне. Та в цю хвилину мене цікавило зовсім інше – я силкувався знайти якийсь викрут, якусь лазівку для втечі...» (Лем, 2007: 59).

Новаторським елементом художньої системи Лемового роману стала підміна гостросюжетної інтриги, що розвивається на тлі фантастичних реалій, серйозною гносеологічною проблематикою. Події, що відбуваються на станції, саме як події, тобто у фабульному сенсі, не мають гостро-динамічного розвитку. Інтрига тримається на іншому – на сприйнятті невідомого й на непередбачуваності кожного наступного моменту контакту з цим невідомим. Так, для Кріса стає абсолютно неочікуваним те, що його спілкування з «новою» Гері переростає в нову закоханість. «Ти її вже заслонила», «я – це не вона» (Лем, 2007: 140-141) – в унісон повторюють Кріс і Гері. Цікаво, що цей ключовий їхній діалог ніби нічим не закінчується. Наведеними вище словами Гері черговий розділ роману обривається, що «працює» на посилення читацької активності в осмислюванні загальної ситуації і нового повороту у стосунках між персонажами. Врешті-решт зникнення Гері, хоча й нібито, згідно з поясненнями Снаута, є самогубством, не можна однозначно інтерпретувати, особливо враховуючи загальну невизначеність дій Океану щодо соляристів.

Тут спрацьовує ще один істотний принцип художньої системи Лема – принцип некогерентності. Лем реалізує його як на рівні сюжету, так і в гносеологічному плані. Дослідження Океану, спроби осягнути його походження, систему функціонування, «розумність» дій щодо землян мають у романі силу-силенну пояснень, однак вони не зводяться до спільного знаменника, не узгоджуються з жодним із відомих землянам типів розумної діяльності. У романі детально відтворюється історія соляристики. Лем свідомо гальмує розвиток сюжету, ніби змушуючи доктора Кельвіна знову й знову переглядати різноманітні концепції і версії, вдаватися до побіжного аналізу хоча б мізерної частини соляристичної бібліографії, що налічує тисячі позицій. Учені-соляристи зафіксували різноманітні прояви «розумної активності» Океану, стадії виникнення й особливості функціонування соляріанських утворень – «симетриад», «асиметриад», «мімоїдів», однак не змогли ані вписати їх у якусь певну систему, ані визначити їх функціональне призначення. Принцип некогерентності, вочевидь, актуалізується і для читача, логічно підводячи його до висновку, що соляристика є суто ідіографічною наукою, що так і не вивела за сто років напружених пошуків жодного фізичного чи навіть спекулятивного закону.

Зустріч із позаземним інтелектом в «Солярисі» виявилася зовсім не такою, якої прагнули й на яку очікували земляни. Цікаво, що внаслідок зіткнення з неосяжністю Океану та проявів його активності щодо тих, хто перебуває на Станції, самі вони схильються до перегляду сенсу людських пошуків у всесвіті. Симптоматичним є зізнання Снаута: «Ми не шукаємо нікого, крім людей. Нам не потрібні інші світи. Нам потрібне наше відображення. <...>. Ми хочемо знайти свій власний, ідеалізований образ; це повинні бути планети з цивілізаціями, досконалішими, ніж наша; в інших ми сподіваємося знайти

модель нашого примітивного минулого. А тим часом по той бік є щось таке, чого ми не приймаємо, від чого захищаємося. Але ж ми принесли з Землі не тільки дистилат чеснот, не тільки ідеал героїчної Людини! Ми прилетіли сюди такими, якими є насправді, а коли друга сторона показує нам нашу реальну суть – тобто те, що ми замовчуємо, – ми не можемо з цим примиритися!» (Лем, 2007: 71).

Читацька активність, яку постійно провокують всілякого роду невизначеності в романі, очевидно, була передбачена автором. І тут Лем явно корелює з ідеями «рецептивної поетики» В. Ізера і Р. Яусса, ба навіть випереджає їх. У праці «Апеллятивна структура тексту» (1970) Вольфганг Ізер, відштовхнувшись від уведеної Романом Інгарденом категорії невизначеності літературного твору, наголошував, що естетичний досвід читача формується саме завдяки наявності в тексті «ділянок невизначеності», або «пустих місць». Дослідник склав цілий каталог умов і прийомів, що породжують у тексті «пусті місця». Це – порушення в структурі інтенціональних корелятивів фраз, різні прийоми вкладення, монтажу і композиції тексту, коментарі оповідача, які неначе «розчиняють» перспективи історії, що розповідається, надаючи читачу широкий спектр самостійних оцінок і суджень відносно розв'язки тієї чи іншої ситуації у розповіді (Див.: Кеба, 2017: 134-135).

Показово, що Лем пізніше, у спогадах зазначав, що сам він у процесі написання роману часто почувався у ролі читача власного твору і йому самому інколи був невідомий подальший розвиток подій.

Започатковані в «Солярісі» нарративні стратегії, звісно, не були абсолютно новими для світової літератури, однак для науково-фантастичного жанру це стало справді новаторським явищем.

Поетико-стильове і водночас жанрове новаторство «Соляріса» стало чи не найважливішим чинником колосальної популярності твору. Втім, її можна пояснювати, виходячи з різних установок і поглядів. Для пересічного, «безпосереднього, реального» читача, вочевидь, найбільше важила (чи позасвідомо впливала на нього) «наочність» всього, про що розповідалося і що описувалося в книжках письменника. У зв'язку з цим висловимо припущення, що тут спрацювала потужна традиція Джозефа Конрада, для якого головним у роботі митця було «змусити читачів чути <...>, відчувати, але насамперед – змусити бачити...» (Цит. за : Кеба, Шенкнехт, 2016: 5).

Висновки та перспективи

Проведений аналіз місця роману «Соляріс» у творчій біографії Лема, особливостей його сюжетно-композиційної та нарративної організації дає змогу говорити про те, що ця книжка значно випередила розвиток новітньої наукової фантастики. Лем продемонстрував своїм романом, що пропоновані тогочасною літературою різноманітні проєкти майбутнього «легкого шляху» людства просторами Всесвіту є утопічною облудою. Водночас Лем рішуче відкинув «пригодницький» і «науково-технологічний» зріз фантастичного жанру. У пошуках художньої форми для втілення свого бачення конфліктності під час зустрічі землян із «Невідомим» у космосі письменник зупиняється на класичній формі роману з мінімально необхідними технічними умовностями зображення життя майбутнього. Вектор письменницьких пошуків вимагав пильної уваги до розроблення різноманітних форм і засобів психологізму, що вияскравило додаткові грані митецького дару Лема. Водночас це не було звичайним поверненням до класики. Лем не просто переходить від безособової форми нарративу до «Я-розповіді» із заглибленням у саморефлексію персонажа, – у «Солярісі» він формує стратегію «ненадійного» наратора із численними полями невизначеності і нез'ясовності, чим фактично у художньому форматі випереджає концепції «нарративного дискурсу» П. Ліотара і Ж.-Ф. Ліотара, «рецептивної поетики» В. Ізера і Р. Яусса і «смерті автора» Р. Барта. Започатковані в романі стратегії не були абсолютно новими для світової літератури, однак для науково-фантастичного жанру це стало справді новаторським явищем.

Таким чином, змістові й поетико-стильові домінанти «Соляріса» дають підстави вважати його унікальним взірцем футурологічного екзистенціального роману. Перспективи подальшого студіювання твору додаються у зв'язуванні його жанрово-стильової генези в

історико-літературному і компаративному вимірах, що передбачає широке залучення контексту художньо-естетичних пошуків у новітній літературі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Бовсунівська, 2009 – *Бовсунівська Т.В.* Теорія літературних жанрів : Жанрова парадигма сучасного зарубіжного роману. Київ : Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2009. 519 с.
- Кайтох, 2020 – *Кайтох, Войцех.* Вступление к роману Станислава Лема «Солярис». Кайтох, Войцех. Солярис. Саракш, Краков. Москва : Статьи и очерки о фантастике и на другие темы. Арканар : Метагом, 2020. С. 49-70.
- Кеба, 2017 – *Кеба О.В.* Рецептивна естетика в контексті сучасних літературознавчих стратегій. Фондові лекції викладачів факультету іноземної філології. Частина 5. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2017. С.128-138.
- Кеба, Шенкнехт, 2016 – *Кеба О.В., Шенкнехт Н.М.* Проза Джозефа Конрада: проблематика і поетика екзистенціального світосприйняття. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2016. 188 с.
- Кияк, 2012 – *Кияк І.* Дефінітивні проблеми жанрів фантастики у творчості Станіслава Лема. Київ. *Київські полоністичні студії*, 2012. Т. 19. С. 359-364.
- Кияк, 2011 – *Кияк І.* Засадничі принципи та структура епістемологічної проблематики фантастики і футурології Станіслава Лема. *Київські полоністичні студії*. 2011. Т. 18. С. 318-321.
- Кияк, 2010 – *Кияк І.* Природа фантастичного у творчості Станіслава Лема. *Київські полоністичні студії*. 2010. Т. 16. С. 417-424.
- Копистянська, 2005 – *Копистянська Н.* Жанр, жанрова система у просторі літературознавства : Монографія. Львів : ПАІС, 2005. 368 с.
- Лем, 2004 – *Лем С.* Фантастика и футурология: В 2 кн. Кн. 1. Москва : ООО «Издательство АСТ» :ЗАО НПП «Ермак», 2004. 591 с.
- Лем, 2009 – *Лем С.* Мой взгляд на литературу. Размышления и очерки. Москва : АСТ, АСТ Москва, 2009. 864 с.
- Лем, 2006а – *Лем С.* Так говорил... ЛЕМ. Москва : АСТ : АСТ МОСКВА : ХРАНИТЕЛЬ, 2006. 764 с.
- Лем, 2006б – *Лем, Станіслав.* Зарубіжні письменники. Енциклопедичний довідник. У 2 т. Т. 2 : Л – Я / За ред. Н. Михальської та Б. Щавурського. Тернопіль : Навчальна книга. Богдан, 2006. С. 29-31.
- Лем, 2007 – *Лем, Станіслав.* Солярис. Львів : Кальварія, 2007. 200 с.
- Мерло-Понті, 2001 – *Мерло-Понті, Моріс.* Феноменологія сприйняття. Київ : Український Центр духовної культури, 2001. 552 с.
- Наукова фантастика, 2001 – *Наукова фантастика.* Лексикон загального та порівняльного літературознавства.. Чернівці : Золоті литаври, 2001. С. 363-365.
- Тодоров, 2006 – *Тодоров Цветан.* Поняття літератури та інші есе. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. 162 с.
- Штейнбук, 2007 – *Штейнбук Ф. М.* Засади тілесного міметизму у текстових стратегіях постмодерністської літератури кінця ХХ – початку ХХІ століття: монографія. Київ : Педагогічна преса, 2007. 292 с.
- Jordan, Haladyn, 2010 – *Jordan M., Haladyn J.J.* Simulation, Simulacra and Solaris. *Film Philosophy*. Volume 14, Issue 1, February, 2010. P. 253-273.
- Kwosek, 2019 – *Kwosek J.* Literatura jako narzędzie filozofii na wybranych przykładach twórczości Stanisława Lema. *Filozoficzne aspekty literatury. Studia i szkice*. Lublin : Wydawnictwo Naukowe TYGIEL. 2019. S. 50-59.

REFERENCES

- Bovsuniv's'ka, 2009 – *Bovsuniv's'ka T.V.* Teoriya literaturny`x zhanriv : Zhanrova parady`gma suchasnoho zarubizhnogo romanu. Ky`yiv : Vy`davny`cho-poligrafichny`j centr "Ky`yiv's'ky`j univerty`tet", 2009. 519 s.

- Kajtox, 2020 – *Kajtox, Vojcex*. Vstupleny`e k romanu Stany`slava Lema «Solyary`s». Kajtox, Vojcex. Solyary`s. Saraksh, Krakov. Moskva : Stat`y` y` ocherky` o fantasty`ke y` na drugy`e teme. Arkanar : Metagom, 2020. S. 49-70.
- Keba, 2017 – *Keba O.V.* Recepty` vna estety`ka v konteksti suchasny`x literaturoznavchy`x strategij. Fondovi lekciyi vy`kladachiv fakul`tetu inozemnoyi filologii. Chasty`na 5. Kam`yanecz`-Podil`s`ky`j : Aksioma, 2017. S.128-138.
- Keba, Shenknext, 2016 – *Keba O.V., Shenknext N.M.* Proza Dzhozefa Konrada: problematy`ka i poety`ka ekzy`stencial`nogo svitospry`jnyattya. Kam`yanecz`-Podil`s`ky`j : Aksioma, 2016. 188 s.
- Ky`yak, 2012 – *Ky`yak I.* Definity`vni problemy` zhanriv fantasty`ky` u tvorchoosti Stanislava Lema. *Ky`yivs`ki polonisty`chni studiyi*, 2012. T. 19. S. 359-364.
- Ky`yak, 2011 – *Ky`yak I.* Zasadny`chi pry`ncy`py` ta struktura epistemologichnoyi problematy`ky` fantasty`ky` i futurologiyi Stanislava Lema. *Ky`yivs`ki polonisty`chni studiyi*. 2011. T. 18. S. 318-321.
- Ky`yak, 2010 – *Ky`yak I.* Pry`roda fantasty`chnogo u tvorchoosti Stanislava Lema. *Ky`yivs`ki polonisty`chni studiyi*. 2010. T. 16. S. 417-424.
- Kopy`styans`ka, 2005 – *Kopy`styans`ka N.* Zhanr, zhanrova sy`stema u prostori literaturoznavstva : Monografiya. L`viv : PAIS, 2005. 368 s.
- Lem, 2004 – *Lem S.* Fantastika i futurologija: V 2 kn. Kn. 1. Moskva : OOO «Izdatel'stvo AST» :ZAO NPP «Ermak», 2004. 591 s.
- Lem, 2009 – *Lem S.* Moj vzgljad na literaturu. Razmyshlenija i ocherki. Moskva : AST, AST Moskva, 2009. 864 s.
- Lem, 2006a – *Lem S.* Tak govoril... LEM. Moskva : ACT : ACT MOSKVA : HRANITEL", 2006. 764 s.
- Lem, 2006b – *Lem, Stanislav.* Zarubizhni py`s`menny`ky`. Ency`klopedy`chny`j dovidny`k. U 2 t. T. 2 : L – Ya. Za red. H. My`xal`s`koyi ta B. Shhavurs`kogo. Ternopil` : Navchal`na kny`ga. Bogdan, 2006. S. 29-31.
- Lem, 2007 – *Lem, Stanislav.* Solyaris. L`viv : Kal`variya, 2007. 200 s.
- Merlo-Ponti, 2001 – *Merlo-Ponti, Moris.* Fenomenologiya spry`jnyattya. Ky`yiv : Ukrayins`ky`j Centr duxovnoyi kul`tury`, 2001. 552 s.
- Naukova fantasty`ka, 2001 – Naukova fantasty`ka. Leksy`kon zagal`nogo ta porivnyal`nogo literaturoznavstva.. Chernivci : Zoloti ly`tavry`, 2001. S. 363-365.
- Todorov, 2006 – Todorov Czvetan. Ponyattya literatury` ta inshi ese. Ky`yiv : Vy`d. dim «Ky`yevo-Mogy`lyans`ka akademiya», 2006. 162 s.
- Shtejnbuk, 2007 – Shtejnbuk F. M. Zasadny` tilesnogo mimety`zmu u tekstovy`x strategiyax postmodernists`koyi literatury` kincya XX – pochatku XXI stolittya: monografiya. Ky`yiv : Pedagogichna presa, 2007. 292 s.
- Jordan, Haladyn, 2010 – Jordan M., Haladyn J.J. Simulation, Simulacra and Solaris. *Film Philosophy*. Volume 14, Issue 1, February, 2010. P. 253-273.
- Kwosek J. Literatura jako narz`edzie filozofii na wybranych przyk`ladach twórczości Stanisława Lema. *Filozoficzne aspekty literatury. Studia i szkice*. Lublin : Wydawnictwo Naukowe TYGIEL. 2019. S. 50-59.

Received: 30 July, 2022

**МОВНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ «ЕНЕЇДИ» ІВАНА КОТЛЯРЕВСЬКОГО
ВИДАНЬ 1798 ТА 1980 РОКІВ**

Марченко Тетяна,

кандидатка філологічних наук, доцентка

ORCID ID 0000-0002-2694-5315

Сумський національний аграрний університет

вул. Г. Кондратьєва, 160, 40021, Україна

tetiana_march@ukr.net

***Анотація.** Питання відновлення автентичності української мови є на часі навіть під час війни в Україні, бо, як виявилось, саме мова є надпотужним ідентифікатором національної приналежності. Першим значимим кроком до цього став проєкт нового українського правопису 2019 року, який запустив процес відродження власнеукраїнських мовних норм на фонетичному, лексичному, граматичному рівнях.*

У цьому контексті аналіз давніх творів, написаних українськими авторами до українофобних указів, має на меті відновити втрачене, визначити шляхи повернення давно забутого, доцільність вживання у сучасній мові, що є надзвичайно актуальним на сьогодні.

На жаль, правописні норми української мови протягом багатьох десятиліть пристосовувалися до мови держави, яка встановлювала не лінгвістичні, а політичні правила. Саме тому навіть наявні правописи української мови ХХ століття не можуть визнаватися як власнеукраїнські.

Тож, великої ваги набирає лінгвістичний аналіз автентичних текстів українською мовою, тих видань, які не були «зацензуровані» державною машиною, містили живу мову, притаманну її носіям.

Бурлескно-трагедійна поема Івана Котляревського «Енеїда», написана наприкінці XVIII – початку XIX століття є прикладом вживання тогочасної розмовної української мови, яка уповні представлена у творі. Звичайно, розвиток мови на будь-якому етапі має свої особливості, тож не можна сьогодні легко й бездумно копіювати те, що було притаманне мові у XVIII-XIX століттях; важливим є віднайти автентичність мови (на різних її рівнях), що логічно, правильно зафіксується у сучасних нормах.

***Ключові слова:** правопис, лексична одиниця, деевфемізація, етимологічний аналіз, синтаксичні норми.*

**LANGUAGE TRANSFORMATIONS OF “ENEIDA”
BY IVAN KOTLIAREVSKII IN THE 1798th AND 1980th EDITIONS**

Marchenko Tetiana,

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor

ORCID ID 0000-0002-2694-5315

Sumy National Agrarian University

160, H. Kondratieva Str., 40021, Ukraine

tetiana_march@ukr.net

***Abstract.** The issue of restoring the authenticity of the Ukrainian language is timely even during the war in Ukraine, because, as it turned out, language itself is a powerful identifier of national belonging. The first significant step towards the project of the*

© Marchenko T., 2022

new Ukrainian spelling (orthography) of 2019, which launched the process of reviving Ukrainian language norms at the phonetic, lexical, and grammatical levels.

In this context, the analysis of ancient works written by Ukrainian authors before the Ukrainophobic decrees aims to restore the lost, to determine the ways of returning the long-forgotten, the expediency of using it in the modern language, which is extremely relevant today.

Unfortunately, for many decades, the spelling norms of the Ukrainian language were adapted to the language of the state, which established not linguistic, but political rules. That is why even the existing spellings of the Ukrainian language of the 20th century cannot be recognized as proper Ukrainian.

Therefore, the linguistic analysis of authentic texts in the Ukrainian language, those publications that were not "censored" by the state machine and contained a living language inherent to its speakers, is gaining great importance.

The burlesque-travesty poem "Eneida" by Ivan Kotliarevskii, written at the end of the 18th - beginning of the 19th century, is an example of the use of the colloquial Ukrainian language of that time, which is fully presented in the work. Of course, the development of a language at any stage has its own characteristics, so one cannot easily and thoughtlessly copy today what was inherent in the language in the XVIII-XIX centuries; it is important to find the authenticity of the language (at its various levels), which will be logically and correctly recorded in modern standards.

Key words: *spelling, lexical unit, de-euphemization, etymological analysis, syntactic norms.*

Вступ

Сьогодні минає 224 роки з дати першої публікації «Енеїди» 1798 року у Петербурзі під назвою «Енеида, на малороссийский язык перелицеванная И. Котляревским» колезьким асесором, конотопським поміщиком, ентузіастом Максимом Парпурою (1763-1828). І, хоча це було зроблено без відома автора, а лише як прояв любові до «малоросійського слова», саме це видання почало славетну історію сучасної поеми Івана Котляревського.

Як відомо, авторові не вдалося за життя опублікувати остаточний варіант свого твору, проте існування декількох автентичних варіантів – це неоціненний подарунок нащадкам з огляду на вивчення рідної мови: «Аналіз списків та видань поеми дав підстави зробити висновок, що всі три варіанти її назви належать авторові, який із часом міняв їх у процесі роботи над твором. Перша назва, не призначена для друку, - жартівлива: «Перецыганенная Енеида с русского языка на малоросійский», друга, також не призначена для друку, ще має вказівку на трагедійний жанр: «Енеида, на малороссийский язык перелицеванная», третя - остаточна, для друку» (Нахлік 2015: 74).

На сьогодні поема «Енеїда» переживає новий виток переосмислення не тільки літературознавцями, але й викликає неабиякий лінгвістичний інтерес - пошук автентичного в українській мові, відродження власнеукраїнських мовних традицій, прогнозування подальшого розвитку мови тощо (Кралуок).

Матеріалом для сучасного дослідження став найвідоміший на сьогодні твір української літератури - «Енеїда» Івана Котляревського, а точніше його перше видання 1798 року (три частини) (Сто) є авторським, найменше доторкане цензурою та «авторськими перелицюваннями»: «Але те, що залишалось розкиданим по окремих, дрібних і часто малодоступних віршах, у Котляревського було зосереджене в одному творі, досконалому за формою і значному за обсягом (навіть якщо мати на увазі лише перші три частини його поеми, видані 1798 року). «Енеїда» синтезувала здобутки українського письменства XVIII ст., ставши на вершині попередньої літературної традиції, з якої органічно виросла» (Нахлік 2015: 54). А сучасний розвиток української мови сьогодні вимагає глибокого занурення до становлення та

розвитку мови минулих століть. Видання поеми 1980 року є протизважним джерелом для дослідження.

З огляду на структуру власне твору матеріалом для дослідження також слугував словник – «СОБРАНІЄ Малоросійських слів содержащихся въ Энеидѣ, и сверхъ того еще весьма многихъ иныхъ издревле вошедшихъ в Малоросійское нарѣчіе съ другихъ языковъ, или и коренныхъ Россійскихъ, но не употребительныхъ», укладений автором для легкого прочитання свого твору.

Під час роботи було використано такі **методи дослідження**: порівняльно-історичний, де бралися до уваги видання одного й того ж твору, але зі значною різницею у часі (майже 200 років); метод етимологічного аналізу, який допоміг встановити необхідні для сучасного розуміння значення окремих лексичних одиниць; метод лінгвістичного аналізу тексту, що з'ясував основні зміни на різних мовних рівнях (лексичному, словотвірному, синтаксичному).

До роботи залучалися словники української мови: Етимологічний словник української мови. Ред. кол.: О. С. Мельничук (гол. ред.), В. Т. Коломієць, Т. Б. Лукінова, Г. П. Півторак, В. Г. Склярєнко, О. Б. Ткаченко; Укладачі: Г. П. Півторак, О. Д. Пономарів, І. А. Стоянов, О. Б. Ткаченко, А. М. Шамота. НАН України. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ. Наукова думка. Т. 1-6. 1982-2012; Словник української мови. В 11-ти т. Київ. Наукова думка. 1970 – 1980; Казачий словарь-справочник. Сан. Ансельмо, Калифорния, С.Ш.А. Составитель словаря Г.В. Губарев, редактор-издатель А.И. Скрылов. 1966-1970.

Основним джерелом дослідження став текст «Енеїди» Івана Котляревського двох видань – 1798 та 1980 років, а також статті, присвячені вивченню творчості автора поеми, роботи Євгена Нахліка, Валерія Шевчука («головною її [Енеїди] ідеєю є протест проти зруйнування імперською Росією Української Козацької держави, віра у відродження колишньої слави 4 слов'янської Трої – Києва, нової української держави, побудованої на принципі «общого блага»» (Жила)), Тетяни Панасенко, Миколи Ткачука та інших.

Порівняльно-історичний аналіз змін на лексичному, граматичному, синтаксичному, правописному рівнях у двох виданнях 1798 року та 1980 року став основною **метою** дослідження: «З'явившись на рубежі літературних та історичних епох, твори Котляревського їх специфічно поєднували й водночас роз'єднували. З цими творами пов'язані не лише національно-естетичні коди, даліше мистецьке входження українського письменства в європейський культурний простір, а й формування національної свідомості українців і модерної української нації» (Нахлік 2015: 9).

Порівнюючи два різних за формою та часом видання поеми «Енеїда», було зафіксовано зміни на різних мовних рівнях.

На орфографічному рівні у виданні 1798 року нормативним є вживання літер старого алфавіту **Ѣ, ѣ, ѣ** для передачі фонем [i] – [ji], [-], [u]. Варіативно вживаються літери **Э/Е** в імені головного героя Енея та Еола: *Енея не любила страхъ – Що пробу закричав Эней; Здоровъ Еоле, пане свату! – Стругнула где Эоль живавъ.*

В «Енеїді» 1798 року прослідковується непослідовне вживання літери **ѣ**: *И кинувъ въ Карпагену окомъ* (Енеида 1798: 22) - *И кинув в Карфагену оком* (Котляревський 1980: 33). Проте в словничку, що Іван Котляревський подає до свого твору є такі лексеми з літерою **ѣ**: *ѣарба - НѢм.сл. Farbe, краска; ѣартукъ - НѢм.сл., передникъ, ѣиги – винные ягоды, ѣиги-миги – фокусъ покусъ, ѣигли - штуки, ѣесько – ѣеодосій, ѣили – волны, ѣуга - вѢюга* (Енеида 1798: 21). Іван Котляревський у своєму словничку («СОБРАНІЄ...») лише двічі наголошує на запозиченні лексичних одиниць з літерою **ѣ**, що, можливо, говорить про пізніший час запозичення цих слів до активного словника.

У творі також є фонетичні розбіжності у вживанні окремих фонем: *ѣй* (Енеида 1798: 27) – *їй* (Котляревський 1980: 36) (je -ji); *тільки* (и -i) (Енеида 1798: 27) – *ті́лько* (Котляревський 1980: 36).

Загалом, фонетичне оформлення всього тексту поеми є українським з певними чужорідними елементами (русизми, просторічна лексика, діалектизми).

У виданні 1798 року постійне написання з великої літери антропонімів та топонімів (національність, державний статус, приналежність до громад, угруповань): *Татарва, Шведчина, Москалі, ТроянцѢ, Троянська громада, Сициліянци, Греки, Король, Царь, И Панночок филтифкетных*; сучасна повернута норма написання з великої літери слів *Бог, Боже* засвідчена у виданні 1798 року (хоча й не послідовно): «*Хто въ Бога вѢруе, ратуйте!*» (Енеїда 1798: 26, III) – «*А буде те, що богъ намъ дастъ*» (Енеїда 1798: 14, I).

Видання 1798	Видання 1980
Еней болячка бувъ ЮнонѢ, Якъ жорна серце Ъй давивъ; Тугійшій бо бувъ отъ супонѢ, Ни въ чимъ Юноны не просивъ (2)	Еней був тяжко не по серцю, Юноні – все її гнівив; Здававсь гірчіший їй від перцю, Ні в чим Юнони не просив (23)

У цьому уривкові заміна лексичних одиниць призвела до пом'якшення змісту, одночасно забезпечивши відхід від просторіччя до розмовної традиції, хоча й знівельовала давніші ідіоматичні вирази: *болячка – тяжко не по серцю; Якъ жорна серце Ъй давивъ – гнівив; Тугійшій отъ супонѢ – гірчіший від перцю.*

Видання 1798	Видання 1980
Кужилку кинула пидъ лаву Впрагла у тарадайку паву, И килимомъ сѢнце заславъ, Взяла спидницю и шнуривку, И бублыківъ за шагъ въ талѢрку Стругнула где Эоль живавъ (3)	Впрягла в гринджолята павичку, Сховала під кибалку мичку, Щоб не світилася коса; Взяла спідницю і шнурівку, І хліба з сіллю на тарілку, К Еолу мчалась, як оса (24)

Лексеми *кужилка* ([кужйлка] «посудина, в яку косарі вкладають мантачку»; — очевидно, пов'язане з [кутка] кужіль «прядиво, або вовна, намотані на кужівку»); *гринджоля* (санки), *кибалка* (головний убір), *мичка* (тут: *пасмо волосся*): етимологічно це назва рослини «дрібна трава, схожа на щітку», очевидно, результат перенесення на рослини назви *мичка* – «пасма льону» (ЕСУМ 1989: 469, III). Такі трансформації пов'язані із бажанням спростити розуміння тексту поеми.

Видання 1798	Видання 1980
Ты знаешъ вінъ який суцига, Палывода и коновидъ; По свѢту якъ ище побѢга, Багацько вин наробить бѢдъ. Пошли ты въ море злюю тучу, Щобъ всю Энейску челядь сучу Пустить на дно и зъ нимъ къ чортамъ. За се же дѢвку чернобрыву, Товстеньку, гарну, уродливу ТобѢ я, далыби, що дамъ (4)	Ти знаєш, він який суцига, Паливода і горлоріз; По світу як іще побіга, Чийхсь багацько вилле сліз. Щоб люди всі, що при Еней, Послизли, і щоб він і сам... За сее ж дівку чорнобриву, Смачную, гарну, уродливу Тобі я, далєбі, що дам» (24)

У двох варіантах поеми відбулася заміна лексичних одиниць на відносно синонімічні: *коновидъ – горлоріз; наробить бѢдъ – вилле сліз; всю Энейску челядь сучу – люди всі, що при Еней; Пустить на дно и зъ нимъ къ чортамъ – Послизли; Товстеньку – Смачную.*

Видання 1798	Видання 1980
Багацько війська тутъ пропало; Козацьки головы легли *** Нептунъ дочувсь въ склянихъ будинкахъ, Що пробу закрячавъ Эней; Винъ въ жинчиныхъ метнувьсь патынкахъ,	Багацько війська тут пропало; Тоді набрались всі сто лих! *** Нептун іздавна був дряпичка, Почув Енейв голосок; Шатнувся зараз із запічка, Півкопи для його кусок!.. (25)

Мовь кить оть сала до дверей (6)

Заміна фрази *Козацьки голови легли* виходить із загальної історичної концепції Російської імперії щодо знищення всього українського (історії, мови): «Валерій Шевчук... підвів слухачів до думки, що головною її ідеєю є протест проти зруйнування імперською Росією Української Козацької держави, віра у відродження колишньої слави слов'янської Трої» (Жила: 3-4).

Заміна лексичних одиниць при описові героїв поеми призводить до здрібніння характеру цієї дійової особи: Нептун - *въ жинчиныхъ метнувьсь патынкахъ, Мовь кить оть сала до дверей* (має значення - *спійманий на гарячому, швидкий*) – Нептун – *дряпичка, шатнувся, півкопи для його кусок* (має значення – *нікчема, дріб'язковий*). Оскільки усі боги Олімпу у поемі ототожнюються з гетьманами та кошовими війська козацького, то й таке приниження навіть у бурлескно-травестійній манері призводить до нівелювання героїчності.

Неодноразово під час заміни лексичних одиниць відбувається процес деевфемізації (згрубілості) лексичних одиниць твору, що призвело до зміни загального сприйняття художніх образів, а в цілому й українського суспільного духу:

- *Венера, якъ на все швидкая* (Енеїда 1798: 8) - *Венера, не послідня шльоха* (Котляревський 1980: 26); - *ШЛЬОХА, и, жін., вульг., лайл. Те саме, що шлюха. Венера, не послідня шльоха, Проворна, враг її не взяв, Побачила, що так полоха Еол синка, що аж захляв* (Іван Котляревський, I, 1952, 69) (СУМ 1980: 497, XI); посилання у Словнику української мови на «Енеїду» видання 1952 року уже містить лексему «шльоха», що й надалі збережено у наступних виданнях твору. Етимологічний словник подає таке тлумачення лексеми «шльоха», «шлюха»: «відлига, мокра погода», експресивне утворення; до словотвору пор. *мандрьоха, чистьоха; шлюха* – «розпусна жінка», *шльоха* «т.с.»; форма *шльоха*, мабуть, український новотвір, що виник під впливом *мандрьоха* «волоцюга, повія» (ЕСУМ 2012: 441-442, VI); *И завтражъ в пору неробочу* (Енеїда 1798: 6, II) - *И завтра ж – далі не одстрочу* (Котляревський 1980: 42); *А панъ Еней такъ розходився, Що трохи не увередився Кружкомъ сидавши гайдука* (Енеїда 1798: 16) - *Еней, матню в кулак прибравши И не до соли примовлявши, Садив крутенько гайдука* (Котляревський 1980: 30); *Въ огонь одежу положивши, Да и сама тутъ улеглась* (Енеїда 1798: 31) – *В огонь лахміття все зложивши, Сама в огні тім простяглась* (Котляревський 1980: 39); *И такъ, и сякъ отъ ней хлявляся, Би щобъ швидше утомить* (Енеїда 1798: 16) - *Коло Дідони терся, м'яся, Її щоб тільки вдовольнить* (Котляревський 1980: 32).

Відчутний вплив російської мови: *И опромѣтью всѣ пустились* (Енеїда 1798: 7, II) - *И зараз миттю всі пустились* (Котляревський 1980: 43).

У бажанні надати більшої зрозумілості для прочитання твору деякі лексичні одиниці зникли з поеми: *И нужи повна очкурня* (Енеїда 1798: 13) – *Охляли, ніби в дощ щеня!* (Котляревський 1980: 29): *очкур/учкур* – «шнурок, який затягується у спідні чоловічі штани» (ЕСУМ 2012: 57, VI); заміна лексичних одиниць при збереженні рими: *И Ъли юрду и макуху* (Енеїда 1798: 14) - *И їли сім'яну макуху* (Котляревський 1980: 29): *юрда* – рижій дрібноплодний *Camelina microcarpa Andrz.* (культура родини капустяних, широко використовується як лікарська) (ЕСУМ 2012: 523, VI).

Видання 1798	Видання 1980
ЛемѢшку, <i>хляки</i> , путрю, квашу И зъ макомъ медовий шуликъ... (Енеїда 1798: 14, I)	Лемішку, <i>зубці</i> , путрю, квашу І з маком медовий шулик... (Котляревський 1980: 29)

Заміна м'ясної страви на пісну, що збіднює дієту дійових осіб твору, а значить й різноманіття української кухні (м'ясна страв замінені на пісну): *Хляки* – див. *фляки* – «свинячі або телячі тельбухи, порізані на шматочки і зварені в пшоняній каші» (ЕСУМ 2012: 113, VII); *Зубці* – (заст.) «страв з очищених зерен ячменю, зварених або підсмажених; ячмінна каша, зварена в конопляному молоці» (ЕСУМ 1985: 283, II).

Такі заміни трапляються і надалі у різних варіантах твору: (спочатку видання 1798 року, потім – 1980 року): *пили вишнівку – пили слив'янку; тернівку – калганка; Ой, ненька, на цымбали грали – Санжарівки на скрипці грали* (санжарівка – (заст.) народна пісня та танець, виводиться від назви населеного пункту Санжари Новосанжарського району Полтавської області) (ЕСУМ 2006: 177, V); *И хто пивъ разомъ пивкондйки* (Енеїда 1798: 10, II) - *И хто пив разом три осьмухи* (Котляревський 1980: 44): ОСЬМУ́ХА, и, жін., діал. - Давня міра хмільних напоїв і сипких тіл, що дорівнювала восьмій частині більшої міри (СУМ 1974: 798, V) – кандейка (донське) - черпак, кружка (КСС).

Заміна прикметника на сучасніший, що, можливо, пов'язано зі зміною моди на тканину: *карсет люстровый* (Енеїда 1798: 17, I) (*люстровий* – блискуча тканина)– *карсет шовковий* (Котляревський 1980: 31).

Правописні норми періоду написання поеми Іваном Котляревським невпорядковані, що й підтверджується чисельними прикладами:

- злитне написання частки *жс* та написання окремо/разом часток *б, бы, таки, чи* та *не* (з дієсловами, прислівниками): *Дідонажъ* *тяжко сподобала Енея, такъ, що й незнала* (Енеїда 1798: 18); *Еней въ Дидоны живъ не мало; Колись Юпитеръ не нарокомъ; Якъ бы його врагъ не спиткавъ* (Енеїда 1798: 22, I); *Ужежъ було не безъ грѣха* (Енеїда 1798: 20, I); *Забувъ и въ Римъ що бѣ мандровать* (Енеїда 1798: 21, I); *Еней Дідонубъ забувавъ* (Енеїда 1798: 23, I); *Мене у друге не дождишь* (Енеїда 1798: 25, I); *чи_мало* (варіант - *чи_малъ*) (Енеїда 1798: 31, I);

- написання окремо складного прислівника щодень: *Що день було у них похмѣлье* (Енеїда 1798: 20);

- написання через дефіс різних частин мови: *Да-й-сам Еней* (Енеїда 1798: 20); *Отъ-такъ Еней живъ у Дидоны* (Енеїда 1798: 21, I); *А зъ-зади зъ сухарями сунка* (Енеїда 1798: 23, I); *Чи сежъ-таки ти дѣло робишь, Що-й досѣ тута загулявь?*; *Отъ-тільки йще тутъ побарись* (Енеїда 1798: 25); *Зъ-за печи часто выглядада* (Енеїда 1798: 27, I); *И давъ чѣмъ-дужъ ізъ лѣсу драла* (Енеїда 1798: 19, III); *Не ждить, щобъ три-шія дала* (Енеїда 1798: 21, III); *якъ-ось перед якуюь гору* (Енеїда 1798: 24, III); *Якісь злы-дні ще стояли* (Енеїда 1798: 26, III); *Сыва, ряба, безъ-зуба, коса* (Енеїда 1798: 9, III);

- непослідовне подвоєння приголосних: *Енеевѣ такъ якъ боляциѣ, Або осинній лихорадиѣ* (Енеїда 1798: 20, I).

Синтаксичні особливості тогочасних правописних норм також невідпрацьовані:

- відсутня кома перед порівняльним зворотом: *Хоть голы прибрили якъ пень* (Енеїда 1798: 20, I); *Мутивъ якъ у селѣ Москаль!*; *И острый як на бритву сталь* (Енеїда 1798: 21, I);

- відсутність норм щодо оформлення прямої/непрямої мови: *Давайте, крикнуй, пить теперъ* (Енеїда 1798: 9, II) - *Давайте, - крикнуй, - пить тепер!* (Котляревський 1980: 44).

Наступні приклади відмінностей у різних виданнях «Енеїди» засвідчують бажання автора/авторів до кращого римування твору, обмеження вживання застарілої лексики, зовсім не мають підстав для змін:

Видання 1798, частина I	Видання 1980
Прочумавъ, где зимують раки – И доброй натрусивъ кабаки... Мутивъ якъ у селѣ Москаль! Бо хрѣн його не взявъ, моторный, Ласкавий гарный и проворный, И острый як на бритвѣ сталь (Енеїда 1798: 21)	Дідону мав він мов за жінку, Убивши добру в неї грінку, Мутив, як на селі москаль! Бо – хрін його не взяв - моторний, Ласкавий, гарний, і проворний, І гострий, як на бритві сталь (Котляревський 1980: 33)
***	***
Матня подралась и колоши, Рубецъ бувъ на рубцѣ въ штанахъ	Мав без матні одні холоші, І тільки слава, що в штанах

<p>(Енеида 1798: 28)</p> <p style="text-align: center;">***</p> <p>Чи яжъ тебе не годовала? Хиба ты трясци захотѣвъ? (Енеида 1798: 31)</p> <p style="text-align: center;">***</p> <p>Стоявъ въ Дидони у загоны Съ кизяку складеный кирпичъ Юго волю придбали-и-кони – Зимою им топили пѣчь (Енеида 1798: 31)</p>	<p>(Котляревський 1980: 36)</p> <p style="text-align: center;">***</p> <p>Чи я ж тобі та не годила? Хіба ріжна ти захотів? (Котляревський 1980: 36)</p> <p style="text-align: center;">***</p> <p>Стояв у неї на городі В кострі на зиму очерет; Хоть це не по царській породі, Та де ж взять дров, коли все степ (Котляревський 1980: 39)</p>
--	--

Стилістично збережено опис молодиць у пеклі (немає у виданні 1980 року, а засвідчено лише у виданні 1798): «*На супротивъ сихъ окаянныхъ Була ватага волоцюгъ, Мандріохъ, фиглярюкъ притаманныхъ И бахурѣв на цѣлый плугъ; Зъ обстриженными головами, Зъ пидрѣзанными пеленами, Воны стояли на голо. И Панночокъ филтифкетныхъ, Ласкавыхъ, гарныхъ, и доштетныхъ, Багацько вельми щось було*» (Енеида 1798: 27, III) / Видання 1980 (найближче за стилістичним забарвленням, наявне в обох виданнях): «*Були і тії там панянки, Що наряджались на показ; Мандрьохи, хльорки і дїтянки, Що продають себе на час. Сі в сірці і смолі кипіли За те, щ жирно дуже їли І що їх не страшив і піст; Що все прикушували зуби, І скалили біленькі зуби, І дуже волочили хвіст*» (Котляревський 1980: 80).

Висновки

Навіть такий короткий аналіз двох видань поеми Івана Котляревського «Енеїда» 1798 року та 1980 року видання дає підстави зробити такі висновки:

1.Різні видання твору зазнали змін на фонетичному, орфографічному, лексичному, синтаксичному рівнях української мови;

2.Найбільшої трансформації зазнав лексичний склад мови, що має такі причини: відхід від давніх форм до сучасніших, удосконалення римування поеми, приховування української автентичності, деевфимізація твору;

3.Фрагментарно зміни є безпідставними (чи то авторськими, чи то цензурованими);

4.Деякі застарілі норми, проте власнеукраїнські (написання з великої літери, вживання літери *ѣ*, використання літери *и* на початку та в кінці слова), уже повернуті до норм сучасного українського правопису, що спонукає до подальшого дослідження автентичних творів художньої літератури до періоду українофобних законів.

Достатній обсяг видання «Енеїди» 1798 року (три частини) дозволяє розширювати межі дослідження до написання дисертаційної роботи, що стало б важливою складовою у відновленні власнеукраїнських правописних норм.

Також матеріал цієї статті можна використовувати при вивченні різних програмних дисциплін (як шкільних, так і університетських).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Енеида - Енеида на малоросійській языкъ перелицованная И. Котляревскимъ. Съ дозволенія Санктпетербургской Цензуры. Иждивеніемъ М.Парпуры. В Санктпетербургѣ, 1798 года. Любителямъ марососійскаго слова усерднѣйше посвящается.

ЕСУМ -Етимологічний словник української мови. Ред. кол.: О.С. Мельничук (гол. ред.), В.Т. Коломієць, Т.Б. Лукінова, Г.П. Півторак, В.Г. Складенко, О.Б. Ткаченко; Укладачі: Г. П. Півторак, О.Д. Пономарів, І.А. Стоянов, О.Б. Ткаченко, А.М. Шамота. НАН України. Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні. Київ. Наукова думка. Т. 1-6. 1982-2012.

- Жила - Жила Світлана. Рецепція «Енеїди» Івана Котляревського: інтерпретація Валерія Шевчука. URL: <http://erpub.chnpu.edu.ua:8080.pdf> (дата звернення: 23.10.2022)
- КСС - Казачий словарь-справочник. Сан. Ансельмо, Калифорния, С.Ш.А. Составитель словаря Г.В. Губарев, редактор-издатель А.И. Скрылов. 1966-1970 <https://kazak.academic.ru> (дата звернення: 26.10.2022)
- Котляревський - Котляревський І.П. Твори. Київ. ВХЛ «Дніпро». 1980. 311с.
- Кралоук- Кралоук Петро. Іван Котляревський кинув виклик Російській імперії. Його творчість актуальна і в нинішній війні. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/30225416.html> (дата звернення: 03.10.2022)
- Нахлік - Євген Нахлік. Перелицьований світ Івана Котляревського: текст-інтертекст-контекст. Національна академія наук України. ДУ «Інститут Івана Франка». Серія «Літературознавчі студії». Випуск 21. Львів. 2015. 543с.
- СУМ - Словник української мови. В 11-ти т. Київ. Наукова думка. 1970 - 1980.
- Сто - 100 ключових подій української історії. Вихід «Енеїди» І. Котляревського. URL: <https://uahistory.co/book/100-key-events-of-ukrainian-history/55.php> (дата звернення: 27.10.2022)

REFERENCES

- Eneida - Eneida na malorosiiskii yazyk perelytsiovannaia I. Kotliarevskim. S dozvolenia Sanktpeterburhskoi Tsenzury. Izhdiveniem M. Papury. V Sanktpeterburhe, 1798 hoda. Liubiteliam malorosiiskoho slova userdniishe posviashchaetsia.
- ESUM - Etymolohichnii slovnyk ukrainskoi movy: in 7 v. Edit.: O. S. Melnychiuk (chief editor), V.T. Kolomiets, O.B.Tkachenko, et.al . AN URSR. Inst. movoznavstva im. O.O. Potebni. Kyiv: Naukova dumka, 1985 -2012.
- Zhyla – Zhyla Svitlana. Retseptsia “Eneidy” Ivana Kotliarevskoho: interpretatsia Valeria Shevchuka. URL: <http://erpub.chnpu.edu.ua:8080.pdf> (data zvernennia: 23.10.2022).
- KSS – Kazachii slovar-spravochnik. San. Anselmo, Kalifornia, U.S.A. Sostavitel slovaria H.V.Gubarev, redactor-izdatel A.I.Skrylov. 1966-1970 <https://kazak.academic.ru> (data zvernennia: 26.10.2022).
- Kraliuk – Kraliuk Petro. Ivan Kotliarevskii kynuv vyklyk Rosiiskii imperii. Yoho tvorchist aktualna i v nynishnii viini. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/30225416.html> (data zvernennia: 03.10.2022)
- Nahlik – Yevhen Nahlik. Perelytsiovanii svit Ivana Kotliarevskoho: tekst-intertekst-kontekst. National Academy of Sciences of Ukraine. DU “Instytut Ivana Franka”. Seria “Literaturoznavchi studii”. Vypusk 21. Lviv. 2015. 543p.
- SUM – Slovnyk ukrainskoi movy. V 11-ty tomah. Kyiv. Naukova dumka. 1970-1980.
- Sto – 100 kliuchovyh podii ukrainskoi istorii. Vyhid “Eneidy” I.Kotliarevskoho. URL: <https://uahistory.co/book/100-key-events-of-ukrainian-history/55.php> (data zvernennia: 27.10.2022)

Received: 23 July, 2022

WAYS OF GENERATING NEOLOGISMS IN MODERN ENGLISH**Medvid Olena,**

PhD in Philology

ORCID ID 0000-0003-0723-5753

Sumy State University

2, Rymskoho-Korsakova st, Sumy, 40007, Ukraine

o.medvid@gf.sumdu.edu.ua**Malovana Nina,**

PhD in Philosophy

ORCID ID 0000-0001-5075-1804

Sumy State University

2, Rymskoho-Korsakova st, Sumy, 40007, Ukraine

n.malovana@el.sumdu.edu.ua**Vashyst Kateryna,**

Lecturer

ORCID ID 0000-0002-2381-1143

Sumy State University

2, Rymskoho-Korsakova st, Sumy, 40007, Ukraine

k.vashyst@gf.sumdu.edu.ua

Abstract. *The article considers the problem of language development, in particular its lexical layer. The rapid development of all areas of modern human life is reflected in the language, the evolution of lexis is not just a change in the vocabulary. The authors study the modern paradigms of neology in terms of a functional approach to language, analyze the factors of the appearance of new words and correlate them with the pragmatic needs of society as a whole and of different social groups in particular.*

The article presents the principal nominative types and models of English-language neologisms over the past decades. Some factors contributing to the replenishment of the English lexical layer regarding the sociolinguistic aspect are given. Social spheres significantly influence the appearance of new words because they shape a person's attitude to the realities of the linguistic picture of the world.

The relevance of this research is determined by the insufficient study of the processes of lexical formation, in particular neological units, which are intensively occurring at the current stage of society globalization and require an analysis of the ways of formation and definition of critical concepts that cause the need for the functioning of innovative non-standard, both structurally and semantically, lexical units in the modern English language, in particular their systematization and classification. The scientific novelty of the study consists in developing the theory of neology through the classification of borrowings as a particular group of neologisms, systemizing means of their penetration, and adaptation in the modern English language.

The goal of the research is to study the sociolinguistic role of neologisms in the modern English language, to determine their functional and semantic features and ways of speech adaptation, of neologisms-borrowings in particular.

The research methodology is based on the functional-semantic approach and is complex in nature using structural-semantic and sociolinguistic analyses, allowing to identify the most successful and popular universal methods and techniques for creating neologisms; the study also relies on the principles of systematization and classification, which helps to organize empirical material and contributes to a more thorough study of the process of

© Medvid O., Malovana N., Vashyst K., 2022

neologization of English-language discourse as the basis of interlanguage communication in the world today.

ШЛЯХИ ГЕНЕРАЦІЇ НЕОЛОГІЗМІВ У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Медвідь Олена,

кандидат філологічних наук
ORCID ID 0000-003-0723-5753
Сумський державний університет
вул. Римського-Корсакова, 2, м.Суми, 40007, Україна
o.medvid@gf.sumdu.edu.ua

Мальована Ніна,

кандидат філософських наук
ORCID ID [0000-0001-5075-1804](https://orcid.org/0000-0001-5075-1804)
Сумський державний університет
вул. Римського-Корсакова, 2, м.Суми, 40007, Україна
n.malevana@el.sumdu.edu.ua

Вашист Катерина,

викладач
ORCID ID 0000-0002-2381-1143
Сумський державний університет
вул. Римського-Корсакова, 2, м.Суми, 40007, Україна
k.vashyst@gf.sumdu.edu.ua

***Анотація.** Стаття розглядає проблему розвитку мови, зокрема її лексичного прошарку. Бурхливий розвиток усіх областей сучасного людського життя знаходить своє відображення у мові, еволюція лексики – це не просто зміна складових словника. Автори вивчають сучасні парадигми неології в аспекті діяльнісного підходу до мови, аналізують чинники появи нових слів та співвідносять їх з прагматичними потребами суспільства в цілому, і окремих соціальних груп зокрема.*

У статті зроблено спробу представити основні номінативні типи і моделі англомовних неологізмів за останні десятиріччя. Наведено низку чинників, які сприяють поповненню лексичного складу англійської мови залежно від соціолінгвальних факторів. Соціальні сфери мають значний вплив на появу нових слів, адже формують ставлення людини до реалій мовної картини світу.

***Актуальність** даного дослідження визначається недостатньою вивченістю процесів лексикотворення, зокрема неологічних одиниць, що інтенсивно відбуваються на сучасному етапі глобалізації суспільства, і потребують аналізу шляхів утворення і визначення ключових понять, що спричиняють необхідність функціонування інноваційних нестандартних, як структурно, так і семантично, лексичних одиниць в сучасній англійській мові, зокрема їх систематизації і класифікації. **Наукова новизна** роботи полягає в поглибленні вивчення теорії неології через класифікацію запозичень як особливої групи неологізмів, засобів їх проникнення і адаптації в сучасній англійській мові.*

***Мета роботи** – вивчити соціолінгвальну роль неологізмів в сучасній англійській мові, визначити їх функціонально-семантичні особливості і шляхи мовленнєвої адаптації неологізмів-запозичень зокрема. **Методика дослідження** базується на функціонально-семантичному підході і носить комплексний характер із використанням структурно-семантичного та соціолінгвального аналізів, дозволяє виявити найвіддаліші та найпопулярніші універсальні методи і прийоми креації неологізмів; дослідження також спирається на принципи систематизації та класифікації, що допомагає упорядкувати емпіричний матеріал та сприяє*

Introduction

Nowadays, the English language, like many other languages, is experiencing the so-called "neological boom". A huge flow of new words as a result of socio-political and scientific progress, as well as the globalization of the world, requires their study and systematization. The complex system of identifying new objects and phenomena in the world includes a communicative component, which is the subject of research in many scientific fields, particularly linguistics. Innovative nominations firmly enter the language and expand its lexical system, which determines both the theoretical and practical significance of neologisms` creation and their functioning. This led to the expansion of the research paradigms in neology, in particular, not only the discovery of new words and meanings and the study of their formation means, but also a thorough sociolinguistic analysis of their creation factors, taking into account the functional-semantic approach to their lexicographic processing – this determines the **relevance** of our study.

The new realities of world dynamics require the acceleration of the nomination process, the study of which led to the appearance of a significant number of scientific works by researchers in the field of neology. The **scientific basis** of our study is the works of well-known lexicographers R. Burchfield, N. Webster, Ph. Gove, etc., as well as foreign linguists of a later period, including Crystal D. & Davy D. (1969), Barnhart D. K. (1985), Algeo J. (1991), Rey A. (1995), Metcalf A. (2004), Cook P. C. (2010), Rets I. (2016), Clayton D. (2016), Guerra A. R. (2016), etc.

Considering the fact that English is the language of active interlingual communication, anglicisms, especially new Internet era formations, have a tendency to seep into other languages of the world, and Ukrainian in particular. Therefore, Ukrainian linguists are not only interested in but also carefully study English-language neologisms, among them are: Zatsny Yu. (2001, 2010), Levytskyi A. (2005), Fedorenko O. (2005), Selivanova O. (2006), Kovtun K. (2007), Borysova O. (2008), Andrusiak I. (2010), Shutova M. (2010), Holovko O. (2012), Dziubina O. (2014), Ostafiichuk O. (2020) and others.

The **goal** of the article is to study the sociolinguistic role of neologisms in the modern English language and to determine their functional and semantic features and ways of speech adaptation of neologism borrowings.

The set goal involves solving the following **tasks**:

- 1) to investigate the peculiarities of the neologisms` occurrence in various English-language discourses;
- 2) to analyze the most common spheres of neologisms` functioning;
- 3) consider the criteria for the systematization of neologisms and neologism borrowings in particular;
- 4) to study the main sources of the penetration of borrowings into the modern English language and ways of their adaptation as neological units.

The **subject of the study** is the occurrence peculiarities and functional characteristics of neologisms, in particular neologism borrowings, in various English-language discourses.

Neologisms collected from dictionaries, scientific works, and periodicals of English-speaking countries were used as **material** for empirical analysis.

The **research methodology** is based on the functional-semantic approach and is complex with the use of structural-semantic and sociolinguistic analyses, allowing to identify of the most successful and popular universal methods and techniques for creating neologisms; the study also relies on the principles of systematization and classification, which helps to organize the material and contributes to a more thorough study of neologization of English-language discourse as the basis of interlingual communication in the world today.

Discussion and research results

Over the past decades, there were published three one-volume supplements to the third edition of the Merriam-Webster Dictionary edited by F. Gove: "6,000 words", "9,000 words", "12,000 words" (MWD, 2022). A significant achievement is also the release of a four-volume supplement to the Oxford English Dictionary edited by R. Burchfield, which contains more than 60,000 dictionary entries and more than half a million illustrated examples (OED, 2022). The peculiarity of neologisms is that they are difficult to record because they can appear situationally and exist for a certain period, reflecting a certain satisfaction, dissatisfaction, or emotional reaction of society to changes. They can remain in the status of occasionalisms and later be forgotten due to a decrease in a certain topic interest. To include a word in the dictionary according to the requirements of the lexicographic center of Oxford University, it must be used for five years, which excludes the possibility of recording so-called "one-day" words. And if at the end of the 20th century, researchers estimated the number of new English words in the range of 12,000 per year (Barnhart, 1985), in 2002, this figure increased by some estimates to 10,000 new words and word forms per day (Metcalf, 2004). The number of neologisms that appear every day in the language of our time is incalculable. Although according to some data (Guerra, 2016), on average, 800 new words appear in the English language per year — more than in any other language in the world. Replenishment of the language vocabulary is carried out by various means. The patterns of word compounding and word blending are currently decisive in creating new words, but existing words do not stop expanding their meanings too. In our era of globalization, the role of borrowings as a separate layer of neologisms is increasing, filling at an accelerated pace the gaps in the nominations of the results of dynamic progress and seeping into the English language, which functions in all countries of the world now.

Neologisms Taxonomy

A neologism is a new word in the lexicon of one or another language in terms of form or content. Therefore, according to these characteristics, there are distinguished (Crystal&Davy, 1969):

1. **Neologisms proper** (the novelty of the form is combined with the novelty of the content): *bio-computer* – a computer that imitates the nervous system of living organisms.

2. **Transnomination**, which combines the novelty of the word form with the meaning that was previously conveyed by another form: *soap opera* - a TV drama serial dealing typically with daily events in the lives of the same group of characters, *big C* - (med.) cancer.

3. **Semantic innovations or reinterpretations** (a new meaning is indicated by a form that was already in the language): *bread* – “money”, *drag* – “nausea”.

Semantic innovations can also be:

1) old words that completely change their meaning, losing the previously existing one;

2) another lexico-semantic variant (LSV) appears in the semantic structure of the word while preserving all the traditional ones: *mafia* came to mean "any secret organization, closed circle, clan", *charisma* – "a strong personal attractive force", *bummed out* – "disappointed", *go-go* – "dynamic, modern", etc). The adjective *heavy* in the new meaning "serious" is widely used in both versions of the English language (British and American): especially in the phrase: *It is a heavy question (problem)*. Semantic neologisms are used in slang to a greater extent than other types of neologisms.

Regarding the way of creation, neologisms are divided into: phonological, borrowed, semantic, and syntactic (Cook, 2010).

Phonological neologisms are formed from individual sounds. They are sometimes called "artificial". The group of these neologisms conditionally includes those formed from exclamations. For example: *Zizz* – a short sleep (an imitation of a person's sounds in a sleep, often conveyed in comics using the three letters ZZZ). Or *qwerty*, which is a standard English-language typewriter or computer keyboard on which the first six letters of the second row are *q, w, e, r, t, and y* (MWD, 2022). Such neologisms have the highest level of

novelty connotation and can be classified as “strong neologisms.” The high level of novelty is explained by the unusualness and freshness of their forms.

Borrowed neologisms can also be classified as “strong”. Borrowings have played a vital role since the 13th and 14th centuries, when three languages functioned simultaneously in England: English – the language of the population, French – the language of state and legislative bodies, and Latin – the language of the church and science.

The **word formation** is an active source of neologisms at all times, involving such processes as: conversion, compression, abbreviation, affixation / de-affixation, stemming, separation of meanings, and other various types of lexical blending.

Affixal units, as a rule, create lexical innovations entirely in line with English word-formation traditions. Therefore, the appearance of derivative neologisms is noticed by native speakers only when they realize the word's new meaning. Affixal units make up 24% of all neologisms and are slightly inferior to complex words. A total of 103 suffixes were used in the formation of new words in the last 20 years: **-ability, -able, -ac, -acy, -ance, -ant, -ative, -ed, -ee, -er/or, -ery, -ing, -ion, -ional, -ish, -ism, -ist**, etc. Among the prefixes, units of Latin origin prevail: **a(n)-, aero-, agri-, anti-, audio-, Euro-, extra-, flexi-, poli-, post-**, etc. (Clayton, 2016). For example: *antiviral* – an antivirus program in a computer, *teleshopping* – making purchases using a computer or phone, *telebanking* – a financial organization that allows you to make bank transactions through a computer, *superscalar* – a computer microprocessor that executes more than one instruction immediately, *megadual* is something very good. Affixes are increasingly subject to changes and expansion of meaning. Particularly productive are nouns formed from adjectives ending in *-ic*: *acrylic, astigmatic, geriatric, prepsychotic*. It is interesting that now this morpheme has expanded its form and meaning: *work-aholic* – a person who likes to work, *clotheaholic* – a person who likes clothes.

Conversion is significantly inferior to all other methods of word formation in the English language. Here, the primary model remains *Noun – Verb*, after which many new words are formed: *to leaflet* – to issue leaflets, *to butterfly* – to walk aimlessly around the city. According to the professional parameter, the central mass of converted neologisms is limited in use. As a result of the analysis, neologisms' professional differentiation spheres are distinguished: sports, medicine, computer technology, education, and politics. For example: *to access* – to treat with needles, *to access* - to extract data from a computer's storage device (limited to the field of microelectronics), *to summit* - to participate in a meeting at the highest level (limited to the area of politics) (Ostafiichuk, 2020).

The next way of creating new words is stem composition, for example: *ethnic cleansing* - mass expulsion or extermination of people of an ethnic minority or religious group in a specific territory, *hot button* - a result or curiosity that prompts people to make a unique choice, *safe haven* - a protective zone in a country, intended for members of a religious or ethnic minority (Shutova, 2010).

Separation of meaning is the detachment of a word in one of its meanings into an independent vocabulary unit. For example, the noun "ton" (previously spelled *tun*) is separated by the meaning of the word *tun* - "big barrel". The noun *pound* - "pound sterling" arose as a result of the separation of the meaning "measure of weight". Later, this meaning was separated after, instead of silver, of which the pound was a monetary unit, gold, which differed from silver in weight, was used as money. As under the action of other methods, when the meaning is separated, a new vocabulary unit is formed (Dziubina, 2014).

Abbreviations and acronyms (*PC – personal computer, GASP – Group Against Smoke and Pollution*) occupy a large place among neologisms.

Thus, morphological neologisms repeat the rules that have long been productive in the English language. However, there is currently an accumulation of neologisms due to the analytical models (lexical blending).

Neologisms are associated with almost all spheres of modern English-speaking society; therefore, they are divided not only by their origin but also by spheres of use (Zatsny, 2002-2009). Due to scientific progress, we can note lexical units that mean types of computers or their components (*multi-user* – a laptop for several users, *neurocomputer* –

an electronic analogue of the human brain, *to trouble-shoot* – to destroy part of the data in the computer's memory).

A large number of terminological neologisms emerged in linguistics (*interlingual* – an artificial language for machine translation, *google translator* – a translation program).

In the field of cinematography, television, and video technology, many new technical tools appeared. As a result, many neologisms arose (*inflight movies* – movies shown on board a plane, *featurette* – a short documentary film, *kidvid* – television programs for children).

It is interesting to note that in the early 1980s, members of the feminist movement declared the English language to be sexist, that is, a language that discriminates against the female sex. It was about the fact that the masculine form dominated the English language. Due to the feminist movement, many new lexical units emerged (*the Lib Movement* – feminist movement, *libber libbie* – participant or supporter of the feminist movement, instead of *fireman* – *firefighter*, *policeman* – *police-officer*, *stewardess* – *flight attendant* (Andrusiak, 2010).

The English language, like other languages of the world, is actively enriched by the vocabulary inherent in representatives of various professions, social groups, and age categories. For example, the need at least in the name of different professional jargon gave rise to a large number with the *-speak* component: *Artspeak* – the jargon of artists; *Sportspeak* – the jargon of athletes; *Medspeak* – medical jargon, etc.

Also, many neologisms can be found in the conversations of teenagers: *Drugs!* - Okay! *idly* – lazily, *loopholes* – ways-out, *buddy* – friend, etc.

Over the past decades, many words related to such a common phenomenon as drug addiction have appeared in English. To designate *marijuana*, for example, words neutral in their initial semantics are used: *grass*, *pot*, *hash*, *herb*, *smoke*, *Acapulco gold*, *stuff*. Synonymous series such as *head*, *smack-head*, *pill-head*, *freak*, *grass-hopper* appeared for the nomination of drug addicts. The verbs *to blow*, *to hit*, *to shoot* are used to describe actions related to drug use. To describe the results of drug use, the synonyms *dirty*, *spaced*, *zonked* are used, which mean to be under the influence of drugs (Guerra, 2016).

Undoubtedly, the vocabulary of the modern English language is a historical mirror that reflects the social life of all humanity and its scientific and technical progress. The appearance of new words is nothing more than the need to give names to new objects, phenomena, new branches of economy, science, industry, culture, politics, and other spheres of human activity.

Classification of borrowings and their assimilation in the English language

Borrowings are words borrowed from another language that have modified their phonemic form, meaning, and pronunciation to meet English standards. Borrowings belong to the category of so-called strong neologisms, which are distinguished by phonetic distribution, which is not characteristic of the English language, as well as by atypical morphological division and lack of motivation.

Borrowed words existing in the vocabulary of the language can be classified based on the key taxonomy of neologisms:

- by the source of borrowing;
- by the aspect of the borrowed word;
- according to the degree of assimilation.

An analysis of borrowings in the English language shows that traditional sources (French, Spanish, Italian, Russian, German, Greek, Portuguese, and other European languages) gave 52% of borrowings, which is a little more than half. Some borrowings are characterized by their use in one or less often two versions of the English language (British, Canadian, Australian, etc.). For instance, a borrowing from the German language *patzer* (amateur chess player) is used mainly in American slang, and a borrowing from the French language *touriste* /turi:st/ (diarrhea caught during a tourist trip) is primarily used in Canadian slang. The phrase *numero uno*, which means “number one” (the first, the best, the most important) is borrowed from the Spanish language and used in both American and Canadian English. Nowadays, the English language more often "gives" its

words to other languages than "receives" them. It is because the English language acquired the status of the *Lingua franca* (the language of communication) of the 20th century.

Our research proves that the bulk of English borrowings is concentrated in eight thematic subgroups of the largest group, "Socio-political vocabulary" (MWD, 2022):

1. *Social relations and phenomena*, for example:

yakuza [ja:ku'za:] (Japanese) – a Japanese hooligan or gangster, *Chozrim* [hoz'rim] – the Jews who returned to Israel after emigration;

2. *Politics*, for example:

Brigatisti [briga'tisti:] (Italian) – members of the terrorist organization "Red Brigades", (*Al*)*fatah* – the largest partisan group of the Palestine Liberation Organization;

3. *Culture*, for example:

hayashi (Japanese) – Japanese orchestra, *salsa* (Spanish) – Caribbean dance music reminiscent of mambo, with elements of jazz and rock music;

4. *Finance*: this thematic group is dominated by the names of currency units of African and Asian countries, for example: Swaziland – *Lilangeni*; Equatorial Guinea – *ekpwele*, etc.;

5. *Cooking*: this includes borrowings from French, Italian, Spanish, Greek, Chinese, etc., for example:

calzone – a big pie with cheese (Italian), *burrito* – corn pancakes with a filling of beef, cheese, and fried beans (Spanish);

6. *Science*: most borrowings in this thematic group came from the Latin language, for example: *bioplasma*, etc.;

7. *Sports*: this thematic group is dominated by borrowings from the Japanese language, for example: *iaido* – a Japanese type of fencing;

8. *Religion*: *atsang* – Hindu sermon (Sanskrit), *zazen* – meditation in Zen Buddhism (Japanese);

9. *Medicine*: *shiatsu* – a type of massage that relieves pain, fatigue, etc. (Japanese); *sulfazin* / *sulphazin* – a medicine for the treatment of mentally ill patients (Latin).

Borrowing can also be classified according to which aspect of the word is new to the receiving language. According to this principle, neologisms are divided into:

- phonetic;
- translation-loans;
- semantic;
- the borrowing of word-forming elements (hybrids).

The first type, **phonetic borrowings**, make up the main and most numerous group. They are characterized by the fact that their general sound complex is new for the receiving language. The specified characteristics are inherent, for example, in today's widely used words such as *sport*, *labor*, *travel*, which are phonetic borrowings.

In globalization, the group of phonetic borrowings in English is enriched by new lexical units. Such is the once very progressive lexical unit *perestroika*, which was a harbinger of a new democratic era in Eastern Europe, and which is semantically very close to the new neologism lexeme *maidan*, popular at the beginning of the 21st century. And many of such borrowings from Ukrainian appeared in modern English during the Russo-Ukrainian war: *chornobaivka*, *ukrained*, *rashism*, *orks*, *bavovna*, etc.

Translation-loans are borrowings in the form of a literal translation of a foreign word or expression and its exact reproduction by means of the receiving language, sometimes even preserving the morphological structure.

For example, the German word *Leberwurst* is a loan translated in *liversausage*, the French *marché aux puces* is taken as *flea market*, and the Spanish *luna de miel* turned into *honeymoon* in English.

Semantic borrowings mean borrowing a new meaning, often transferred to a word that already exists in the language. The words *pioneer* and *brigade*, for example, have now acquired their original meanings, although a couple of decades ago, they belonged to the

group of so-called "sovietisms", as they received the meanings "member of a children communist organization" (*pioneer*) and "labor team" (*brigade*) only in the Russian language under the influence of the Soviet ideologies.

It is known that the degree of assimilation can be different and depends on how long ago the borrowing took place, whether it happened orally or through literature, how often the word is used, etc. Examples of fully assimilated observations can be words that were borrowed a long time ago: from Latin – *pope, mass, candle, wine*; from Scandinavian – *ill, low, wing, happy*. These words are not perceived by native speakers as foreign, as they correspond to English grammar, phonetics, orthographic systems, and pronunciation.

For example, verbs are included in the system of standard English verbs, receiving a dental suffix in the past tense: *associat-ed, exaggerat-ed, accumulat-ed*; nouns receive standard endings in the plural: *kelims, honchos, nefuseniks, boutiques*. In modern English, only some borrowed nouns have retained the plural inflection they had in the language from which they came: *schema, lacuna, phenomena*, etc.

Adjectives with the suffix *-ly*, adjectives ending in *-less* and abstract nouns ending in *-ness, -ship, -dom* are also freely formed from French stems.

English prefixes *un-, fore-, over-, be-* can be attached to the stems of borrowed words: *unaided, forecast*. Words composed of elements of the borrowed words or aspects of partially borrowed words are known as **hybrids**: *beautiful* (French root + English suffix), *unionist* (English prefix + French root).

The degree of phonetic assimilation can also be different. If the English language already had all the sounds that make up borrowed words, then they are reproduced accurately; if there are any sounds left that are not in the English language, each of them is replaced by a close English sound. After complete phonetic assimilation of a word, all sounds change historically.

The interaction between the semantics of a word and its form is related to word variation. The essence of word variation consists only in changing a word's phonetic and grammatical aspects and does not affect its lexical meaning and internal structure. But taking into account the fact that the formal system is interconnected with the inner system of the word, it is important to establish the limits of variation and conditions for the formation of new lexical units. Variants of words are defined as phonetical and morphological variations of a word. They have no semantic differences and completely coincide with the meaning of the words.

Conclusion

Neologisms enrich the vocabulary of the language and thus confirm the dynamics of language development. Neologisms do not clutter the language; they only enrich and contribute to the in-depth study of these lexical units and the reasons for their occurrence. Neologisms now meet the communicative needs of speakers. Not all neologisms are recorded in dictionaries because it takes several years to trace the active and actual use of words and phrases. The appearance of new words indicates the expansion of the speakers' picture of the world and a change in reality, needs, connections, desires, and means of realizing one's own desires.

Among the new vocabulary, some nominations are new both in form and content. The analysis of new nominative units by the creation method showed that the language of recent decades is dominated by morphological neologisms (the units created according to the patterns that already exist in the language system), as well as non-standard language units as a result of blending lexical elements which combine the novelty of the form with the novelty of the content.

The study of the peculiarities of neologism borrowings of the last decades allows us to conclude that the English language not only dominates in the modern world but also replenishes its vocabulary at the expense of many other languages in the context of globalization. But the majority of borrowings traditionally come from the French language. New and borrowed into the English language lexical units can be classified: by the source of borrowing, by the degree of assimilation, and by structural features. Borrowings are

divided into: phonetic, translation-loans, semantic, and hybrid, which are assimilated and partially assimilated. The main centers of attraction of neologism-borrowings are social fields: culture, politics, science, technology, everyday life, etc.

Therefore, changes in the active experience of a person lead to the appearance of new and expansion of old fragments of the world picture, which in turn should be fixed on the "language" map of the world.

New spheres, branches, and relationships appear – the language will continue to receive new nominations. It means that new words will continue to appear in the language, eventually going through all the stages of socialization and lexicalization, and being accepted in society. The most common fields of neologisms are those where innovations are directly traced; these are modern new technologies, new and significant events taking place in the life of society. However, many research areas in neology require more detailed analysis, new approaches, clarification of linguistic and extralinguistic causes and influences on word formation processes.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Андрусак, 2010 — Андрусак І. В. Спосіб життя та дозвілля: фрагмент концептуального аналізу англійських неологізмів кінця ХХ століття. *Вісник Запорізького національного університету. Серія «Філологічні науки» : збірник наукових праць*. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2010. 282 с.
- Борисова, 2008 — Борисова О.В. Способи перекладу неологізмів та особливості їх опанування студентами на заняттях з практики перекладу. *Мовні та концептуальні картини світу: збірник наукових праць*. Київ : КНУТШ. Вип. 24, ч. 1. 2008. 359 с.
- Головко, 2009 — Головко О. М. Неологізми і процеси розвитку мови. *Нова філологія : збірник наукових праць*. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2009. № 33. С. 203–207.
- Головко, 2012 — Головко О. М. Роль екстралінгвальних чинників у формуванні англійських темпоральних інновацій. *Нова філологія : збірник наукових праць*. Запоріжжя : ЗНУ, 2012. № 50. С. 34–39.
- Дзюбіна, 2014 — Дзюбіна О.І. Особливості утворення та функціонування семантичних неологізмів англійської мови в сфері інтернет-комунікації. *Записки з романо-германської філології*. 2014. Вип. 2 (33). С. 17–23.
- Зацний, 2002 — Зацний Ю. А. 11 вересня 2001 року і поповнення словникового складу англійської мови. *Вісник Сумського державного університету*. Суми, 2002. № 4. С. 75-79.
- Зацний, 2009 — Зацний Ю. А. Шляхи і способи збагачення сучасної розмовної лексики англійської мови. *Нова філологія : збірник наукових праць*. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2009. № 34. С. 189–195.
- Зацний & Федоренко, 2005 — Зацний Ю. А., Федоренко О. О. Демографічні неологізми англійської мови. *Вісник Запорізького державного університету. Серія «Філологічні науки» : збірник наукових статей*: головний редактор В. О. Толок. Запоріжжя : ЗДУ, 2005. 156 с.
- Ковтун, 2007 — Ковтун К. В. Образование и функционирование неологизмов в современном английском языке. *Нова філологія : збірник наукових праць*. Запоріжжя : ЗНУ, 2007. № 27. 333 с.
- Левицький, 2005 — Левицький А. Е. Актуальні проблеми розвитку неології (на матеріалі сучасної англійської мови). *Вісник Житомирського держ. ун-ту ім. І. Франка*. 2005. № 23. С. 16–21.
- Остафійчук, 2020 — Остафійчук О. Д. Неологізми англійської мови в сучасному суспільстві. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. 2020. Том 31 (70). № 3 Ч. 1 С.156-160
- Селіванова, 2006 — Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля – Київ, 2006. 716 с.

- Шутова, 2010 — Шутова М.О. Неологізми в сучасній англійській мові. *Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО КНЛ. Серія Філологія. Педагогіка. Психологія*. 2010. Випуск 21. С. 79–85.
- Algeo, 1991 — Algeo J. Fifty years among the new words: A dictionary of neologisms, 1941—1991. Cambridge: Cambridge University Press, 1991.
- Barnhart, 1985 — Barnhart D. K. Prizes and pitfalls of computerized searching for new words for dictionaries. *Dictionaries*. 1985. No 7. pp. 253—260.
- Bloomsbury, 1996 — Bloomsbury G J. Dictionary of New Words / Green J. Moscow: Вече, Персей, 1996. 352 с.
- Clayton, 2016 — Clayton D. Attitudes to language change and variation. *Knowing about language: Linguistics and the secondary language classroom*. London and New York: Routledge, 2016.
- Cook, 2010 — Cook P.C. Exploiting linguistic knowledge to infer properties of neologisms: [dissertation]. Canada: University of Toronto, 2010.
- Crystal&Davy, 1969 — Crystal D. & Davy D. Investigating English Style. 1969.
- Guerra, 2016 — Guerra A. R. Dictionaries of Neologisms: a Review and Proposals for its Improvement. *Open Linguistics*. 2016. 2(1). URL: https://www.researchgate.net/publication/311499466_Dictionaries_of_Neologisms_a_Review_and_Proposals_for_its_Improvement
- Metcalf, 2004 — Metcalf A. Predicting New Words: The Secrets of Their Success. Boston, MA: Houghton Mifflin company, 2004.
- OED, 2022 — Oxford English Dictionary. URL: <https://public.oed.com/updates/>
- Rets, 2016 — Rets I. Teaching Neologisms in English as a Foreign Language Classroom. International Conference on Teaching and Learning English as an Additional Language, GlobELT 2016, 14—17 April 2016, Antalya, Turkey. *Procedia: Social and Behavioral Sciences*, 2016. No 232. pp. 813—820 Available from: https://www.researchgate.net/publication/320413028_NEOLOGISMS_IN_THE_ENGLISH_LANGUAGE_IN_THE_21ST_CENTURY.
- Rey, 1995 — Rey A. Semantics. Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1995. 184 p.
- MWD, 2022 — Merriam-Webster Dictionary of New Words. URL: <https://www.mentalfloss.com/posts/merriam-webster-dictionary-new-words-2022>

REFERENCES

- Andrusiak, 2010 — Andrusiak I. V. (2010) Lifestyle and leisure: fragment of conceptual analysis of English neologisms of the late 20th century [Sposib zhyttia ta dozvillia: Fragment konzeptualnoho analizu angliiskikh neologizmiv kinzia XX stolittia]. *Bulletin of Zaporizhia National University. "Philological sciences" series: a collection of scientific papers*. Zaporizhia National University. 282 p. [in Ukrainian].
- Borysova, 2008 — Borysova O.V. (2008) Ways of translating neologisms and features of their mastery by students in translation practice classes. [Sposoby perekladu neologizmiv ta osoblyvosti ikh opanuvannia studentamy na zaniattiakh z praktyky perekladu]. *Linguistic and conceptual pictures of the world: a collection of scientific papers*. Kyiv: KNUTSH. Vol. 24, part 1. 359 p. [in Ukrainian].
- Holovko, 2009 — Holovko O. M. (2009) Neologisms and processes of language development. [Neologizmy u protsesi rozvytku movy]. *New philology: a collection of scientific papers*. Zaporizhia National University. No. 33. pp. 203–207. [in Ukrainian].
- Holovko, 2012 — Holovko O. M. (2012) The role of extralingual factors in the formation of English-language temporal innovations. [Rol' ekstralingvalnykh chynnykiv u formuvanni anglomovnykh temporalnykh innovatsii]. *New philology: a*

- collection of scientific papers*. Zaporizhia: ZNU. No. 50. pp. 34–39. [in Ukrainian].
- Dziubina, 2014 — Dziubina O.I. (2014) Peculiarities of the formation and functioning of semantic neologisms of the English language in the field of Internet communication. [Osoblyvosti utvorennia ta funktsionuvannia semantychnykh neologizmiv angliiskoi movy v sferi internet komunikatsii]. *Notes on Romano-Germanic philology*. Issue 2 (33). pp. 17–23. [in Ukrainian].
- Zatsny, 2002 — Zatsny Yu. A. (2002) September 11, 2001 and replenishment of the vocabulary of the English language. [11 veresnia, 2001 I popovnennia slovnkovoho skladu angliiskoi movy]. *Bulletin of Sumy State University*. Sumy, 2002. No. 4. pp. 75-79. [in Ukrainian].
- Zatsny, 2009 — Zatsny Yu. A. (2009) Ways and methods of enriching the modern colloquial vocabulary of the English language. [Shlakhy I sposoby zbahachennia suchasnoi rozmovnoi leksyky angliiskoi movy]. *New philology: a collection of scientific papers*. Zaporizhia National University. No. 34. pp. 189–195. [in Ukrainian].
- Zatsny & Fedorenko, 2005 — Zatsny Yu. A., Fedorenko O. O. (2005). Demographic neologisms of the English language. [Demografichni neologizmy angliiskoi movy]. *Bulletin of Zaporizhia State University. "Philological sciences" series: a collection of scientific articles: editor-in-chief V. O. Tolok*. Zaporizhia: ZDU. 156 p. [in Ukrainian].
- Kovtun, 2007 — Kovtun K. V. (2007). Formation and functioning of neologisms in modern English language. [Obrazovaniye I funktsionirovaniye neologizmov v sovremennom angliiskom yazyke]. *New philology: a collection of scientific papers*. Zaporizhia: ZNU. No. 27. 333 p. [in Ukrainian].
- Levytskyi, 2005 — Levytskyi A. E. (2005). Actual problems of the development of neology (on the material of the modern English language). [Aktualni problemy rozvytku neologii]. *Bulletin of the Zhytomyr State. University named after I. Franko*. No. 23. pp. 16–21. [in Ukrainian].
- Ostafiichuk, 2020 — Ostafiichuk O. D. (2020). Neologisms of the English language in modern society. [Neologizmy angliiskoi movy v suchasnomu suspilstvi]. *Scholarly notes of TNU named after VI Vernadskyi. Series: Philology. Social communications*. Volume 31 (70). No. 3 Part 1 pp.156-160. [in Ukrainian].
- Selivanova, 2006 — Selivanova O. O. (2006). Modern linguistics: a terminological encyclopedia. [Suchasna lingvistyka: terminolohichna entsyklopedia]. Poltava: Environment - Kyiv. 716 p. [in Ukrainian].
- Shutova, 2010 — Shutova M.O. (2010). Neologisms in modern English. [Neologizmy v suchasni angliiskii movi]. *Scientific Bulletin of the UNESCO Department of the KNL. Series: Philology. Pedagogy. Psychology*. Issue 21. pp. 79–85. [in Ukrainian].
- Algeo, 1991 — Algeo J. (1991). Fifty years among the new words: A dictionary of neologisms, 1941—1991. Cambridge: Cambridge University Press.
- Barnhart, 1985 — Barnhart D. K. (1985). Prizes and pitfalls of computerized searching for new words for dictionaries. *Dictionaries*. No 7. pp. 253—260.
- Bloomsbury, 1996 — Bloomsbury G J. (1996). *Dictionary of New Words* / Green J. Moscow. 352 p.
- Clayton, 2016 — Clayton D. (2016). Attitudes to language change and variation. *Knowing about language: Linguistics and the secondary language classroom*. London and New York: Routledge, 2016.
- Cook, 2010 — Cook P. C. (2010). Exploiting linguistic knowledge to infer properties of neologisms: [dissertation]. Canada: University of Toronto.
- Crystal&Davy, 1969 — Crystal D. & Davy D. (1969). *Investigating English Style*.
- Guerra, 2016 — Guerra A. R. (2016). Dictionaries of Neologisms: a Review and Proposals for its Improvement. *Open Linguistics*. 2(1). Available from:

- https://www.researchgate.net/publication/311499466_Dictionaries_of_Neologisms_a_Review_and_Proposals_for_its_Improvement
- Metcalf, 2004 — Metcalf A. (2004). Predicting New Words: The Secrets of Their Success. Boston, MA: Houghton Mifflin company.
- OED, 2022 — Oxford English Dictionary. Available from: <https://public.oed.com/updates/Rets>, 2016 — Rets I. (2016). Teaching Neologisms in English as a Foreign Language Classroom. International Conference on Teaching and Learning English as an Additional Language, GlobELT. 14-17 April 2016, Antalya, Turkey. Procedia: Social and Behavioral Sciences, 2016. No 232. pp. 813—820 Available from: https://www.researchgate.net/publication/320413028_NEOLOGISMS_IN_THE_ENGLISH_LANGUAGE_IN_THE_21ST_CENTURY.
- Rey, 1995 — Rey A. (1995). Semantics. Cambridge: Cambridge Univ. Press. 184 p.
- MWD, 2022 — Merriam-Webster Dictionary of New Words. Available from: <https://www.mentalfloss.com/posts/merriam-webster-dictionary-new-words-2022>

Received: 09 August, 2022

ДЖЕРЕЛА НАШОГО ГЕРОЇЗМУ

(духовна та мілітарна стійкість в українських народних думах і сучасність)

Набок Марина,

кандидат філологічних наук

ORCID ID 0000-0001-9422-730X

Сумський державний університет

вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, 40000, Україна

докторант

Львівський національний університет імені Івана Франка

вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000, Україна

m.nabok@drl.sumdu.edu.ua

Анотація. У статті на матеріалі українських народних дум розглядаються джерела героїзму українського народу. Увагу зосереджено на духовній та мілітарній стійкості епічних героїв дум, що є виразниками національного світорозуміння, заснованого на сприйнятті землі як священної, яка була передана предками й заповідана нащадкам зберегти її, на вірності Україні, козацькому шляхетному товариству, як архетипному колективному Великому Роду, на прагненні військової верстви до свободи й звичаєному неприйнятті будь-якого насильства і зверхності над собою. Наголошено, що саме цим пояснюється в українців виняткова увага і повага до людської особистості й патріотизм, необхідність збереження повторюваних усталених позитивних циклів духовного й повсякденного буття українця з метою забезпечення тяглості, безперервності і спадкоємності етносвідомості нації. Тому герої дум – вірці духовної, мілітарної стійкості, які виховали й передали у спадок ідею спротиву і боротьби, загартували національний дух мільйонам українців, в тому числі й воїнів-лицарів у російсько-українській війні 2022 р.

На цих підставах розкриваємо зміст ідеї Роду та Родовідповідності, яка трансформувалася в українських народних думах в поняття «нація», «державна». Відтак воїн (козак, лицар) в думовому епосі не лише той, хто в бою з шаблею чи то пістолем захищає рідну землю від ворога-завойовника. Воїн – це той, хто протистоїть будь-якій неправді, злу, насильству, які чиняться його нації, руйнують її як Великий Духовний та Ідейний Рід. Спадок від предків, який виформувався у досконалий національний характер, визначив той опорний космологічний духовний гарт, що закладений в українських лицарях й до сьогодні.

Ключові слова: українські народні думи, джерела героїзму, національна свідомість, традиція, духовна та мілітарна стійкість, лицарство.

SOURCES OF OUR HEROISM

(spiritual and military resilience in Ukrainian folk dumas and modernity)

Nabok Maryna,

PhD of Philological

ORCID ID 0000-0001-9422-730X

Sumy State University

2, Rymsky-Korsakov St., Sumy, 40000, Ukraine

Doctoral student

Lviv National University named after Ivan Franko

1, Universytetska St., Lviv, 79000, Ukraine

m.nabok@drl.sumdu.edu.ua

© Nabok M., 2022

Annotation. *The source of heroism of the Ukrainian people is considered in the article based on the material of the Ukrainian folk's dumas. Attention is focused on the spiritual and military stability of the epic heroes of dumas, which are expressions of the national worldview, based on the perception of the land as sacred, which was handed down by ancestors and bequeathed to descendants to preserve it, on loyalty to Ukraine, the Cossack noble society, as an archetypal collective Great Family, on the desire of the military stratum for freedom and the habitual rejection of any violence and superiority over oneself. It is emphasized that this is what explains the exceptional attention and respect of the human personality and patriotism among Ukrainians, the need to preserve repeated established positive cycles of the Ukrainian's spiritual and everyday life in order to ensure the durability, continuity and continuity of the nation's ethnic consciousness. Therefore, the heroes of dumas are models of spiritual and military stability, who brought up and passed on the idea of resistance and struggle, hardened the national spirit of millions of Ukrainians, including the warriors-knights in the Russian-Ukrainian war of 2022.*

On this basis, we will reveal the meaning of the idea of the Family (Reed), which was transformed in the Ukrainian дума the concepts of «nation», «state». Therefore, the warrior (cossack, knight) in the дума epic is not only the one who defends his native land from the conquering enemy in battle with a saber or a pistol. A warrior is one who opposes any untruth, evil, violence, which is perpetrated by his nation, destroys it as a Great Spiritual and Ideological Race. Inheritance from ancestors, which was formed into a perfect national character, determined that supporting cosmological spiritual heart, which is embedded in Ukrainian knights to this day.

Keywords: *Ukrainian national dumas, sources, heroism, national consciousness, tradition, spiritual and military stability, chivalry.*

Вступ

З огляду на ті жорстокі випробування, які випали на долю українського народу, і з новою силою заявили про себе на фронтах російсько-українських воєн 2014 та 2022 років, винятково важливого значення набуває духовна та мілітарна стійкість наших предків, яка визначила основне ідейне спрямування українських народних дум і з покоління в покоління передавалася народними співцями-музикантами – кобзарями, бандуристами та лірниками, – гартувала нашу волю до свободи і незалежності. Значення це пояснюється ще й тим, що саме такий зміст нашого героїчного епосу та його спадкоємність в окупаційних властей викликали не просто побоювання чи то занепокоєння, а безмірну і жорстоку потребу викоринювати їх з духовного простору та свідомости українців як одну із загроз самому існуванню цих властей. Наслідки цього дають про себе знати й сьогодні: шкільні програми з української літератури, музики та співів, історії України навіть за обставин незалежності України не передбачають повноцінного вивчення дум та історії кобзарства і бандурного музикування, вони вилучені з національної свідомости українців, а в побуті лише за почину та зусиллями кобзарських братств без будь-якої підтримки держави лише починається відродження їх побутування як то було за раніших часів. Якнайпереконливіше це засвідчує історія нищення кобзарства.

Так, після придушення народно-визвольного повстання 1768 року проти польсько-шляхетського гноблення (Коліївщини) за те, як свідчить «Коденська книга», що «гайдамакам на бандурах грали», були скарані на смерть бандуристи Прокіп Скрыга з Остапова, Михайло, Сокового зять з Шаржиполя та Василь Варченко із Звенигородки. Переслідування і нищення кобзарів, бандуристів та лірників продовжувалось і за царського та комуно-советського режимів. Досить тут нагадати хоча б про так званий Кобзарський з'їзд, який нібито відбувся у Харкові на початку 30-х років минулого століття. Тоді до Харкова справді було запрошено близько 70-100 народних співців-музикантів, яких було вивезено з міста і знищено. Ці події стали основою кінофільму «Поводир» (докладніше про це читайте у книзі Костя Черемського «Повернення традиції. З історії нищення кобзарства» (1999). Але й це не зламало кобзарів. «Я не боюсь тюрми і ката. Вони для мене не страшні.

Страшніш тюрма у рідній хаті. Неволя в рідній стороні», – уже за брежневських часів виспівув у селах Чернігівщини та Сумщини кобзар Ігор Рачок, за що був ледь не запроторений до в'язниці.

Це формувало своєрідний «генетичний код», що обумовлювався особливостями світосприйняття і світорозуміння наших пращурів, народним світоглядом, що включає в себе явища як естетичного, так і психологічного, соціального, філософського характеру. Відповідно, ми можемо визначити умовну модель, схему творення естетико-філософського принципу пізнання кобзарями та їх слухачами навколишнього світу: *духовність* (дух, як носій життя із закладеним у ньому «генетичним кодом») – *естетичне споглядання* (співзвучність людського та природного через добро, красу, гармонію) – *етносвідомість* (етика, мораль, ідея спротиву та боротьби, естетика героїчного).

Матеріали та методи дослідження

На основі порівняльного методу, семантико-когнітивного аналізу та концепт-аналізу визначаються національні особливості світосприйняття, світорозуміння та світоствердження героїв українських народних дум, які вказують на відповідні джерела формування героїчного характеру українців. Увагу зосереджено на ролі творця і виконавця українських народних дум, трансформації мовних знаків національно маркованої лексики, що є виразом особливостей українського національного характеру, які формують внутрішню багату і духовно стійку особистість у протидії зовнішнім впливам. Завдяки структурно-генетичному методу ми з'ясуємо особливості архетипно-родоцентричних цінностей як джерела формування духовної та мілітарної стійкості; проаналізуємо природу світоглядних, естетичних, моральних, духовних цінностей; дослідимо діалектику становлення і формування національного світогляду та духовної і мілітарної стійкості української національно розвинутої особистості.

Обговорення

Важливе значення для розуміння духовної та мілітарної стійкості в українських народних думках мають праці з проблем козацької педагогіки. Так, Ю. Руденко визначає такі складові кодексу лицарської честі: непохитна вірність принципам народної моралі, духовності; відстоювання свободи і незалежності, народу, держави; уміння скрізь і всюди поступати благородно, виявляти лицарські чесноти; готовність боротися до загибелі за волю, честь і славу України; ненависть до ворогів, прагнення визволити рідний край від чужих заброд-завойовників; здатність відстоювати рідну мову, культуру, право бути господарем на власній землі; героїзм, подвижництво у праці і в бою в ім'я свободи і незалежності України (Руденко, 1994: 16). Одним із важливих складових становлення національного характеру, духовної та мілітарної стійкості є лицарство. Лицарство – це сукупність вироблених народом упродовж віків правил поведінки, національного розуміння честі, гідності, обов'язку і т. д. Ці якості національного характеру досить глибоко і повно розкриваються в українських народних думках, вони становлять основну мету козацької педагогіки, а відтак, утверджують вільнолюбність, готовність на самопожертву в ім'я України як основу лицарства, а відтак і патріотизму як ідеї загалом. На жаль, усвідомлення цієї основи в українській науковій думці відбувається за досить складних і суперечливих пошуків. Зокрема, для С. Безклубенка «національна ідея» – «болячка», що становить «хворобливу рису національного характеру» (Безклубенко, 2002: 22). Безпідставність такого твердження цілком очевидна. Адже, історичні умови склалися так, що українська нація жорстоко і цинічно позбавлялась можливостей повнокровного соціального, духовно-морального розвитку і весь час потребувала свого утвердження. Тому маємо не нехтувати духовними цінностями, а навпаки, створювати ґрунт для особистісного самовизначення кожної людини, розвитку національної самосвідомості, патріотизму і т. д. Відрадно, що саме на це спрямовують зусилля у своїх дослідженнях В. Дутчак «Традиційне кобзарство в

середовищі української діаспори: історія і сучасність» (2017), П. Іванишин «Вульгарний «неоміфологізм»: від інтерпретації до фальсифікації Т. Шевченка» (2001), К. Черемський «Шлях звичаю» (2002), І. Денисюк «Релікти лицарсько-дружинної та билинної поезії» (2003), М. Дмитренко «Українська фольклористика: історія, теорія, практика» (2001), О. Майборода «До питання про структуру і зміст національної ідеї» (2002), М. Набок «Національна спрямованість художньо-естетичного вираження соціальної стійкості в українських народних думках» (2022), «Національна стійкість в духовному просторі міжкультурного діалогу» (2022), Ж. Янковська, М. Набок «Національна своєрідність потрактування образу землі в українських народних думках та творчості Василя Стефаника: психологічний аспект» (2022) та інші вчені.

Результати дослідження

Головними персонажами українських народних дум є козаки, тому у зв'язку з цим звертаємо увагу на винятково мілітарне визначення цього слова. «Козаки» – це шляхетний орденський титул, суто національний визначник особливої суспільної станової приналежності, знак прийняття добровільної обітниці «моє понад-Я – у відреченні від себе», клейнод особистої присяги перед власним сумлінням, живим Богом, живою Вітчизною, рідною землею. Навіть за обставин тридцятирічного ув'язнення неволя викликає у них не розпач, а протест, формує їх характер і питомо національну громадянську позицію (Азьомов, 2022: 5). На основі визначених Ю. Руденком складових кодексу лицарської честі та інших складових лицарства ґрунтується національний характер, духовна та мілітарна стійкість героїв дум «Козак Голота», «Самійло Кішка», «Іван Коновченко Вдовиченко», «Про Сулиму, Павлюка ще й про Яцька Остряницю», «Отаман Матяш старий», «Хмельницький та Барабаш», «Богдан Хмельницький і Василь Молдавський», «Іван Богун», «Білоцерківський мир і нове повстання проти польської шляхти», «Корсунська перемога» та ін.

Коли в Західній Європі лицар – це воїн, який мав бути із так званої благородної сім'ї, пов'язаний з класовими феодальними привілеями, то в українському фольклорі – це простий козак, який вільно гуляє степами, у боях з ворогами, у повсякденному житті виявляє названі вище чесноти. За всієї спорідненості лицаря західноєвропейського середньовіччя, українське лицарство глибоко закорінене в етнічні вояцькі особливості родоплемінного суспільства, бере в ньому свої початки. На ранньому етапі парубоцька верства ще не мала військової організації і керувалась подвійною, побутово-парубоцькою та лицарською етикою, все ж дотримувалась певних моральних настанов, спрямованих на плекання мужності, відваги та дисциплінованості. Коли ж звернутися до етимології слова «козак», то зазначимо, що смисл цього слова увібрав у себе первісне розуміння навколишнього світу і це дає змогу точніше окреслити суть природи козацтва. Так, чимало дослідників намагались пояснити це слово як запозичене. Нині воно трактується як суто праукраїнське, що мало коріння ще з часів держави артів. Тоді існувало слово «кес» (варіанти «кос», «касс»), що означало «меч». Слово «кесар» складалося із двох слів «кес» (меч) і «сар» (головний), і мало значення перший воїн. Переходячи в інші мови, воно набирало іншого звучання. Так, люди озброєні «кос» (мечами) були «косаками», звідси й слово «козак» (Братко-Кутинський, 2008: 82–85). Відтак, характер козаків відтворював істинне прагнення до боротьби, що було властиве пешому воїнові у ній, пройнятому поривом до перемоги, бажанням здобути собі славу, яка має бути вічною. «Слава не вмре, не поляже, отнині до віка!», – так закінчуються думи. У думках героїчного циклу не лише стверджується ідея боротьби, а й смерть сприймається як священнодійство. Слово «Січ» теж багато в чому виражає внутрішню суть козацтва. Традиційно його значення пояснювали як «сікти», «висікати» в розумінні рубати, висікати у важкодоступній лісовій місцевості місце, придатне для життя. Але козацькі Січі будувались у степовій зоні і не стосувалися лісу, то, як зазначає Д. Яворницький, «обране місце для влаштування у ньому Січі вимагало штучних укріплень; для цього висікали десь поблизу наміченого для Січі

місця товсті дерева, загострювали їх згори, осмольовали знизу і вбивали частоколом навколо якогось острова чи мису правильною підковою...» (Яворницький, 1990: 53). Однак слід взяти до уваги й інше потрактування значення цього слова. «Січ» має своє коріння ще з «доскитських часів і утворене від слова «сік» («січ»), що у мові наших предків і їх родичів шумерів означало «удар» (Братко-Кутинський, 2008: 88). Тобто, Січ для козаків була центром організації швидкого відплатного удару. Отже, зміст слів «козак» та «Січ», що виражався у значенні першого воїна у швидкій відплатній реакції на удар, відповідав внутрішній суті характерів козаків і разом з тим творив своєрідність їх світосприйняття та жанрову оригінальність народних дум. Поряд з цим зазначимо, що із намаганнями удостоїти себе честі й слави шляхом стійких і вмотиваних дій, козаки організовували оборону від нападів і, відповідно, реакція захисту вимагала наносити відплатний удар. Тож козаки не були загарбниками, а були лише оборонцями рідної землі, віри й часті походи у турецькі землі здійснювались тільки за наявності небезпеки. До того ж, прагнення козаків до боротьби не мало у своєму змісті ідеології насильства. Наша національна символіка (тризуб, синьо-жовтий прапор), бойова символіка (прапори, герби, печатки козацьких старійшин тощо) виражають не агресивну ідеологію, а життєтворчу силу. Тому, маючи таку природну основу, українська ідеологія владу над життям доводила не відбиранням його, а утвердженням життєтворення і розбудови.

Які ж основні етнопсихологічні характеристики криються в національному характері українців? Трипільська пракультура залишила у спадок українцям «терплячість, мовчазну відвагу, скромність, ... впертість у досягненні мети і вміння стійко сприймати невдачі», «демократичний громадський устрій». Від понтіїської пракультури «українці успадкували відвагу, ... творчий дух, ... потяг до різних спілок, громад, артілей». Готськими впливами визначалися «стійкість характеру, військова й державна дисципліна, дотримання угод, організованість». «Цікаве поєднання готизму з еллінізмом (понтіїством) дало тип запорозького козака, який дивував іноземних істориків...». Київсько-руський первень визначив «дух волелюбності й національної гордості, ... глибокий український патріотизм» (Лозко, 2011: 512).

Відтак, простежимо вияви цих особливостей духовної та мілітарної стійкості в українському героїчному епосі. Так, в думі «Про смерть Івана Коновченка і похід проти татар», записаній М. Цертелевим від невідомого кобзаря на Миргородщині 1814 року, полковник Філоненко звинувачує не молодого Коновченка, а товаришів:

О це ви братци не добре зробили,
Що напирого козака гуляти пустили
(Українські народні думи, 1931: 29)

На причині невдачі в думі не наголошується, основною є мета, заснована на прагненні відстояти честь і славу козацького війська. До того ж, смерть у думках освячується і, головне, вона позбавлена тяжких фізичних мук.

У «Думі про Хведора Безродного», що її записав О. Русов від кобзаря О. Вересая, зазначається, що «Хведор Безродний, бездольний пробуває, порубаний, постріляний на рани смертельні не змагає» (Українські народні думи, 1931: 117). Далі в думі на фізичних болях увага не зосереджується, їх наче не існує, натомість наголошується на розумінні мети і дій Хведора Безродного: «Високою могилу висипали ... І премудрому лицарові славу учинили» (Українські народні думи, 1931: 117). Н. Кононенко потрактовує образи козаків як мучеників. «Саме те, що козаки страждали й гинули на війні, – пише вона, – було суголосним життям святих та поневірянням сиріт, що жебраки оповідали своїм слухачам... Саме через цей наголос на стражданнях козаки виступали в думках ніби в мантиях християнських мучеників: із звичайних людей вони перетворювалися на святих» (Кононенко 1993: 29). Козаки аж ніяк не мученики, вони активні борці! Життя для них – не страждання, а активна дія, що є виявом світогляду, заснованого на священнодійстві народження, життя і смерті. Християнській ідеології «притаманна віра у вічне життя, але головна ідея зводиться до покірності, слухняності, відмови від земних благ, за які нібито людина

отримає компенсацію в потойбічному світі» (Лозко, 1994: 19). Тому «якщо людина прожила благочестиво, її смерть – легка і швидка. Якщо ж грішна, то смерть тяжка і довга» (Зварич, 1993: 43). Цей спосіб мислення для козаків неприйнятний, адже вони аж ніяк не смиренні, активно діють, а не відсиджуються чи очікують чогось. Власне ця дієвість епічних героїв визначається епічним складом дум і впливає на їх характеристику, яка «здійснюється не драматично – постановкою особи в різних обставинах, а шляхом безпосереднього опису: оповідач або ж від себе робить коротку характеристику особи, або ж вкладає цю характеристику в мову іншого героя» (Лисовській, 1890: 19). Гетьман Потоцький, наприклад, має «розум жіночий» (дума «Про похід Богдана Хмельницького в Молдавію»), Юрасю Хмельницькому «не подобало над козаками гетьманувати, а подобало козацькі курені підмітати» (дума «Про смерть Богдана Хмельницького») тощо.

Скажімо, в думі «Козак Голота», записаній П. Кулішем у 1854 році на хуторі під Оржицею від лірника А. Никоненка із села Оржиці Полтавської губернії, розкривається характер героя через його дії і вчинки, зумовлені суто українським морально-етичним підґрунтям. Зауважимо, що козак Голота походить родом не з вищих верств українського суспільства. Це – представник простого народу, який за свій обов'язок обрав захист рідної йому землі. Смісл його життя не в тому, щоб просто жити, а в тому, для чого жити. Наповнення його буття високим духовним змістом – це складний процес становлення Голоти як лицаря.

Незважаючи на убогу зовнішність козака («Правда, на козакові шапка-бирка, / Зверху дірка, / Травою пошита, / Вітромъ підбита, / Куди віє, туди й провіває, / Козака молодого прохоложає» (Українські народні думи, 1931: 9), він «Не боїтця ні огня, ні меча, ні третєго болота» (Українські народні думи, 1931: 9). Та й Д. Яворницький підкреслював, що «... не знали вони (козаки) розкоші ні в одязі, ні в прикрасах, ні в самій їжі, яку господар мав завжди одну і майже завжди однаковою, ... на простоту і скромність у житті запорожці дивилися як на одну з найважливіших причин їх непереможності в боротьбі з ворогами» (Яворницький 1990: 9), що було виявом суто українського розуміння лицарства, сформованого упродовж віків. Це обумовило в характері козака духовну та мілітарну стійкість, устремління до спротиву і перемоги над ворогом. За умов цілісного і постійно зв'язку з народом, що суттєво помножило його життєвий досвід, Голота формується як людина, наділена незвичайною хоробрістю, що відтак зумовлює нехтування небезпекою. «Мешканці Малоросії не злі люди, вони віддають перевагу хоробрості над хитрощами, тоді як мешканці Великоросії радше злі, ніж хоробрі» (Шерер Жан-Бенуа, 1994: 71), – писав з цього приводу французький дипломат Ж.-Б. Шерер.

Козак Голота вільний як соціально, так і духовно. Соціально, себто не маючи власної домівки, сім'ї, духовно – глибинно, з власної волі й потреб підпорядковуючись ідеям вищим, зокрема таким, як честь, гідність, відвага і т. ін. Він сприймає життя дійсним, таким, як воно є, що дає підстави діяти відповідно моральних норм української нації і, водночас, визначає його як людину честі та лицарської вдачі. Власне, різниця Голоти і татарина у поглядах на вищі ідеї, що розгортаються далі в діалозі-суперечці і переходять в діалог-боротьбу, створює обставини на основі яких виникають гострі суперечності, що виявляються в ряді подій, зображених у думі. Зазначимо, що вони є важливою формою розгортання конфлікту, в якому й продовжує розкриватись характер козака Голоти. Високоморальність дій, усвідомлення переваги добра над злом увиразнює особистість козака Голоти, вільно спрямовує дії та вчинки героя на їх здійснення. Власний життєвий світ Голоти гармоніє із потребами української нації у свободі й незалежності. Він виборює право бути вільним, тому й

На присішкахъ ставъ,
Без міри пороху підсипає,
Татарину гостинця въ груди посилає.
Ой ще козакъ не примірівся,
А Татаринь икъ лихій матері съ коня покотився

Вінъ ёму віри не донімає,
До ёго прибуває,
Келепомъ міжи плечі гримає,

Коли жь огледитця, ажь у ёго й духу немає!

(Українські народні думи, 1931: 10).

Маємо зазначити, що об'єктивний рух дійсності з її поворотами, життєвими обставинами створює так званий морально-психологічний стан обох героїв думи, а саме, зіткнення відваги і боягузтва, дисципліни і розбещеності. Ця сутність, як ми бачимо, веде до переростання розвитку ситуації в драматизм, який і був породжений характером конфлікту. Напружена тональність, пластичність зображення, діалог-суперечка, діалог-боротьба, портретні характеристики, поведінки героїв – все зображується у ході наростання драматичного сюжетного часу. Адже із самого початку розгортання подій у думі чітко зауважуємо загострення взаємин між виразниками різних поглядів, переконань, релігій тощо.

Чимало науковців у своїх поглядах на український народ висловлювали думки, що він занадто емоційний, м'який, щоб говорити про власне самостійну державу. Та історія дає чимало фактів, коли простий народ не лише захищав власну землю, а й часто домагався у своїх ватажків про наступні походи проти докучливих ворогів. Підтвердженням цьому є дума про «Козака Голоту», герой якої хоча і родом із низового селянства, але із яскраво вираженими ідеями державного самоздійснення України, а також спротив українського народу російським окупантам у нинішній російсько-українській війні.

Стійкість духу, тіла і віри характеризує героїв думи «Самійло Кішка», записаний П. Лукашевичем близько 20 липня 1832 року в Полтавській губернії від бандуриста І. Стрічки. Ця дума є найбільшою за обсягом і розповідає нам про втечу на галерах Самійла Кішки разом з козаками із турецького полону. Як зазначається у примітках до даної думи, Самійло Кішка брав участь у морських походах запорізьких козаків проти султанської Туреччини, був керівником повстання невольників на турецькій галері. І після звільнення його обрали гетьманом запорізьких козаків (Українські народні думи, 1972: 446). Вступна частина думи має розповідний характер і спрямовується оповідачем-виконавцем через призму тяжкого минулого невольників у теперішнє, де зосереджено основні дії героїв. Всі вчинки Самійла Кішки набувають морального характеру у взаємозв'язку із ставленням до відповідних подій та явищ. Так, особливості характерів українського гетьмана та Ляха Бутурлака чітко виражаються у їх життєвих спрямуваннях і т. д. Власне, маємо різні погляди на мораль, обов'язок, честь, гідність, а відтак і різні умови перебування на чужій території. Однак, їх єднає спільна земля, приналежність до однієї нації. У діалогах Самійла Кішки з Алканом Пашею та Ляхом Бутурлаком маємо відкритість його поведінки і взаємин. Коли Лях Бутурлак намагається нав'язати Самійлові Кішці чужу віру, то гетьман дає йому рішучу відповідь:

Ой, Ляше Бутурлаче, недовърку християнській!
Бодайже ты того не дождавъ,
Щобъ я въру Християнськую підъ нозъ топтав!
Хочъ буду до смерти бъду да неволю пріймати,
А буду въ земль Козацькій, голову хри
стіянську покладати:
Ваша въра погана,
Земля проклята

(Українські народні думи, 1927: 46).

Для гетьмана запорізького Самійла Кішки сказати правду, то значить вчинить благородно. Це закон його душі. Сила його духу як лицаря, сила високої моральності не дозволяють проміняти духовні цінності на матеріальні блага. Ця сила лякає увісні навіть Алкана Пашу. Бо ж сняться йому «турки-яничари порубані», «бідні невольники на волі», а самого Алкана Пашу «гетьман Кішка На три часті розтеряв». Тому-то Лях Бутурлак бідного невольника намагається

Сь ряду до ряду саджати,
По два, по три старьи кайданы и новьи исправляти,
На руки, на ноги надъвати сь ...
 кровь Христiянськую
На землю проливати!

(Українські народні думи, 1927: 45).

Бажання звільнитися переростає у велику духовну силу, наполегливу боротьбу. Душевний стан Самійла Кішки у неволі не став пригніченим, а навпаки розвинувся у його безпосередньо стійких і наполегливих діях, рухах, динаміці боротьби, швидкості думки, а це говорить про рішучість його характеру. Це людина глибоко духовна, в основі якої лежить мужнє і активне сприйняття життя. А головне, в образах Самійла Кішки та козаків маємо спільність відчуттів співпереживання за долю батьківщини, поняття роду, яке представляє у собі ідею служіння народові.

Вдається Самійло Кішка і до деяких хитрощів, що є характерною прикметою лицаря-українця. Гетьман, зокрема, у своїх цілях оковиту горілку «То у рукава, то у пазуху, сквозь третю хусту додолу пускав» (Українські народні думи, 1927: 45), а після споювання Алкана Паші та знищення турків-яничар він «Половину Козаків до опочинь у оковы посадивь, А половину у Турецкое дорогое платье нарядивь» (Українські народні думи, 1927: 46).

Самійло Кішка не приймає ганебних умов задля порятунку, завдяки розуму, винахідливості, хоробрості він рятує себе та своїх козаків-невольників. Тим самим він нехтує своїм життям заради життя рідних йому побратимів. В основі таких дій лежить усталений звичай побратимства на Запорізькій Січі. З цього приводу Л. Залізняк говорив: «Оскільки всі члени комітету вважалися братами, масового поширення набув обряд побратимства. Різні козаки зверталися один до одного «братчику, брате», а січовиків звали «козацьке братство»» (Залізняк, 1994: 165–166). Саме так діє й Самійло Кішка.

Цікавим виступає образ Ляха Бутурлака після захвату козаками турецьких галер. Залишивши його живим, Самійло Кішка має від нього корисні поради, які й врятовують невольників. Дії Ляха Бутурлака, його мова спрямовані більше на збереження власного життя, ніж на щире покаяння за зраду. Художній прийом ступеневого звуження образу дає можливість всебічно розкрити його намагання будь-якою ціною зберегти своє становище. Так, якщо на початку думи Лях Бутурлак постає перед нами у ході розгортання подій і його образ емоційно насичений, то з розвитком сюжету ця насиченість поступово згасає, засвідчуючи повну пасивність героя. Саме така подача цього образу узагальнює узвичаєне народне уявлення про зрадників, де разом з осудом всеж-таки маємо і прояви благородства. Засвідчує ці прояви і повернення козаків на рідну землю, коли вони

А сребло, злато на три часті паювали:
Первую часть брали на церкви накладали:
На святого Межигорського Спаса,
На Трехтемировській монастирь,
На святую Съчовую Покровь давали.
(Українські народні думи, 1927: 49)

Така лицарська чеснота як непохитна вірність принципам обов'язку, віри, духовності, народної моралі в цілому в такому разі надає ще виразнішого і місткішого епічного звучання характерам героїв і думі загалом.

Глибоким моральним змістом пройняті й думи «Івась Коновченко Вдовиченко», «Отаман Матяш старий», «Смерть козака в долині Кодимі», «Три брати самарські» та інші. Саме в них виражається тверда, переконлива життєва позиція рядового козацтва та вплив на них мудрих порад старшини. Відчуття поваги до рідної землі, духовну та мілітарну стійкість, ненависть до її ворогів та відстоювання своїх національних інтересів визначає ідейне спрямування та зміст загалом і дум «Про Сулиму, Павлука ще й про Яцька Остряницю», «Хмельницький і

Барабаш», «Корсунська перемога», «Іван Богун», «Білоцерківський мир і нове повстання проти польської шляхти» та інші.

Наприклад, в думі «Про Сулиму, Павлюка ще й про Яцька Остряницю», яка була записана Ф. Дніпровським 23 вересня 1928 року у місті Харкові, в Центральному селянському домі від кобзаря П. Древченка із села Малютина, лицарські чесноти козаків виражаються через протистояння добра зі злом, волі з неволею, правди з неправдою, честі, гідності з безсоромністю і принизливістю тощо. Пани-ляхи за рахунок поступливості і щедрості козаків-запорожців не допускали, щоб їздили в Січ бурлаки

Та й через пороги, –
Спорудили над Кодаком
Город – кріпосницю...
Іде бурлак чи комишник
Порогом – водою,
Його нове чуже військо
Й оддає в неволю

(Українські народні думи, 1972: 259)

Внутрішні пориви козаків не можуть призвичаїтись до могутності зла, тому за обов'язок вони мали протистояти цьому. Таким чином, курінний Сулима та хорунжий Павлюк «Добре ляхів частували – Військо вибили дощенту, Кодак зруйнували» (Українські народні думи, 1972: 453). Ненависть до ворогів тут, як бачимо, породжена свідомістю обов'язку, почуттям любові до народу, рідної землі, життям на благо втілення вищих духовних цінностей. Ця надзвичайна сила злякала Конєцпольського. Як зазначається у примітках до думи, «Станіслав Конєцпольський був великим польським магнатом в першій половині XVII ст. Тільки в районі Південного Бугу на Україні йому належало 740 сіл, 170 міст і містечок» (Українські народні думи, 1972: 453). Тому й взяв він «З козаків данину – хорунжого Павлюка Ще й Павла Сулиму ... Та й повезли у Варшаву ... на тяжку муку-кару, Всім лихам на диво» (Українські народні думи, 1972: 260). Врятувавшись, Павлюк по поверненню на рідну землю не зупиняється на досягнутому, а «Знайшов собі побратима – Орла Остряницю». Втім, ми бачимо, що всемогутність прагнень, по суті, стає основою буття людини, а відчуття свободи, морального обов'язку дають право на власне незалежне життя. Так виявляється шляхетність та гідність козаків-воїнів. Вони ж бо є творцями держави і їх дії та вчинки відповідають духовним потребам нації.

Сила духу козацької голоти потребувала фізичної підтримки старшини, яка не змогла повністю оцінити їх прагнення, а відтак зазнала поразки. За того не стільки соціальний чинник служив причиною роздвоєності старшини із козацькою голою, скільки недоусвідомлена психологічна єдність між ними. І ось цей психологічний збіг умов не знаходить свого відображення у спільності їх дій. Використання композиційного принципу поляризації глибше розкриває протилежність точок зору героїв. Відтак, як і Сулима, так і Павлюк та Остряниця назвали свободу її власним ім'ям. Вона для них – все, заради чого потрібно було боротися і віддати за неї найдорожче – своє життя. Войовничість у свідомості козаків була тією невід'ємною рисою, що творила одну з основ національного світогляду, яка додавала народові силу, міць і впевненість у подальших діях. Таким чином, боротьба до загибуні є суттєвим чинником формування козака як лицаря.

Прикметною ознакою вияву лицарських чеснот, духовної та мілітарної стійкості гетьмана Богдана Хмельницького та рядового козацтва у боротьбі проти польської шляхти є дума «Корсунська перемога», записана М. Ніговським близько 1840 року в селі Красний Кут Харківської губернії від кобзаря М. Ригоренка. Вона відображає боротьбу і перемогу козаків під проводом Б. Хмельницького під Жовтими Водами. Ненависть до ворогів утворює козаків як лицарів і зумовлена намаганнями захистити свій народ від зла і безправ'я, від зверхності і знущань. Більше того, щоб примусити людину бути рабом, потрібно її думки, мислення повернути на

невільницький шлях, оперезати її путами примусу, тим самим принижуючи її честь і гідність. Для справжніх лицарів обмежити їх волю, то значить відібрати у них право на життя, затоптати їх власне «Я», винародовити як людей, з чим вони ніколи не можуть змиритися. Богдан Хмельницький своїм далекоглядним зором провідника впевнився у високих поривах його лицарів-козаків. Разом з цим, козаки мають виправдати довір'я Хмельницького, виявляючи тим самим і дисциплінованість свого духу, що є ознакою їх благородної крові. Тому запорожці

Підь городомъ Корсунемъ... станомъ стали,
Підь Стеблевомъ вони солодь замочили;
Ще й пива не зварили,
А вже козаки Хмельницького зъ Ляхами барзо посварили.
(Українські народні думи, 1931: 167)

Дійсний зміст їх вчинків закладений і у послідовності розвитку цих вчинків, що в кінцевому наслідку дає додатні результати. Тому козаки-запорожці цікавляться у ляхів, чом вони їх не дожидають, їхнього пива не допивають, маючи на увазі, що не до кінця вони спробували на собі силу козацьку, яка ще далі вибухне з новою силою. Піднесені, мужні пориви козаків протистоять сумним мотивам пані-ляшки, яка втратила свого чоловіка. Цілісність прагнень героїв думи знаходить себе у легких змінах дій, їх мові і т. д.

У варіанті думи, записаній, наприклад, Копитьком у Золотоноші, ця легкість змін веде до розширення її художнього простору, бо дії з України поширюються і на Польщу. До того ж, цей художній простір у варіанті Копитька розгортається за допомогою таких прикметників, як дорога була барзо крута та барзо грузька, що вказує на важкодоступність до визначеної мети, чого немає у вище аналізованому варіанті. Дотримуючись послідовності своїх дій, козаки «... Ляхівъ доганяли, Пана Потоцького піймали, якъ барана зв'язали». Цим самим вони заявили своє право бути господарями на власній землі, здатність відстоювати свою культуру, мову, звичаї тощо. А козацькі закони та усталені порядки для них – це результат узвичаєного українського виховання. Це зауважував і Л. Залізник. «Повноправним січовим козаком можна було вважатися, лише засвоївши січові порядки, навчившись військовій справі, умінню узгоджувати свої дії з інтересами товариства, дотримуватися настанов старшини» (Українські народні думи, 1931: 167), – наголошував він. Тому Хмельницький говорить панові Потоцькому:

Гей, пане Потоцький!
Чомъ у тебе й досі розумъ жіноцький?
Не вмівъ ти еси въ Каменськімъ Подільці пробувати,
Печеного поросяти, куриці съ перцемъ та зъ шафраномъ уживати,
А теперъ не зумієшь ти зъ нами, козаками воювати
И житнѣі соломахи зъ тузлукомъ (уплітати)
(Українські народні думи, 1931: 167).

Глибокою думкою гетьмана Хмельницького про єдність нації переймаються і козаки. Втім, вона для них не тільки територіальна, а й внутрішня, моральна. Таким чином своїми діями і вчинками Хмельницький утвердив лицарський взірець вільної і незалежної людини. І ось цей дух високоідейного і високоморального провідника згуртовує рядове козацтво, спонукає його до національної боротьби. І вони перемагають в ім'я вільної і незалежної держави.

Аналізуючи думу «Хмельницький і Барабаш», записану П. Іващенком 13 червня 1874 року у місті Ніжені Чернігівської губернії від кобзаря П. Братиці із села Терешківки, наголосимо на тому, що лицарські чесноти гетьмана Б. Хмельницького розкриваються вже у протиставленні діям Барабаша. В діях та вчинках Хмельницького насамперед слід виділити його безмежну любов до рідної землі, обожнення її, що відтак, породили дисципліну, яка включає у себе внутрішнє єднання гетьмана із узвичаєним народним уявленням про матір-землю як про берегиню роду, нації. Цей зв'язок націлює людину до її призначення в житті. Цього ж бракує Барабашеві, який «був ... у городі Черкаському гетьманом» (Українські

народні думи, 1931: 159). Тому й намагається Хмельницький відстояти своє право господаря, пропонуючи своєму кумові Барабашеві «козакам козацькі порядки давати» (Українські народні думи, 1931: 159). Відданість національній справі змушує майбутнього гетьмана йти на ризичні дії, коли Барабаш нехтує його пропозицією на свою ж користь. Та дисциплінований провідник знає, що неволя – гірше смерті, що для козаків вона є моральним спустошенням, першочерговою причиною винародовлення їх як людей, що мають вищі моральні якості, що рівень їх духовних запитів супроводжується життєтворчістю в ім'я нації. Ризикуючи власним життям і вдаючись до певних хитрощів, Хмельницький «У свого кума з лівої кишені ключі винімав, А з-під пояса шовковий платок висмикав, А з мизинного пальця щиро-злотий перстень знімав» (Українські народні думи, 1931: 159), для того, щоб пані Барабашева із шкатулки королівські листи віддала.

Багато науковців зауважувало, що «деякі козаки мали дивну надприродну силу, яка впливала на психіку ворога, і змушувала вивідувати у нього військові таємниці» (Губко, 1992: 55) тощо. Гетьман Хмельницький діяв саме так, бо мав «добрі мислі», а добрі тому, що мають волю до незалежності нації, в чому виявляється природна самостверджувальність, стійкість думок і почуттів.

Коли для Барабаша запропоноване ним зрадницьке життя було б насолодою, то для Хмельницького – наскрізною раною. Барабаш задоволений неволею, Хмельницький – навпаки. Він протестує проти неї, керуючись за того шляхетністю своїх принципів та ідеалів. Волелюбність козаків і гетьмана, породжені даними якостями, є виявом їх лицарського духу, який не дозволяє плюндрувати честь і гідність своєї нації. Ненависть Богдана Хмельницького набуває ще більшого масштабу, коли Барабаш не вміє оцінити його прагнення і все ж таки знову намагається обернути Хмельницького в раба, на що він гостро відповідає:

Ей, куме, куме, Барабашу, гетьману молодий!

Як будеш ти міні сіми словами досаджати,

Да вже я ж не зарікаюсь тобі з плеч як галку голову зняти,

Жону твою з дітьми живцем задавати,

Турському султану в подарунок одіслати.

(Українські народні думи, 1931: 159).

Воля гетьмана запорізького згуртовує козаків. Ця етнічна єдність обумовлюється суто українськими прагненнями, де певні людські дії передбачені розсудливістю, бажанням довести справу до кінця, оцінивши за цього згубність наслідків Барабашевого вчинку. Під керівництвом благородного і мудрого провідника зростає дієвість утвердження ідей рівності і свободи, моральна вагомість яких закладена у високій духовності наших предків, які втілювали у житті чистоту моральних принципів та ідеалів, відкидаючи брутальність, приниження, жорстокість. Певна річ, погодитися із власним приниженням, то значить визнати себе рабом, що цілком заперечувалася лицарями, людьми вельми волелюбними. Тому в думі Хмельницький – це уособлення добра, духовної стійкості, мужності, мудрості національного провідника, Барабаш же – носій зла, запроданства, він нездатний чинити спротиву злу, неправді, більше того, сам піддається їх впливу, адже відступив від звичаїв побратимства, укладу козацького життя загалом, зрадив їх. Надаючи, таким чином, культурної змістовності своїм діям, Хмельницький утверджує любов до Батьківщини, свою здатність згуртовувати народ, утвердити дисципліну розуму, тіла й духу, створити цілісність буття, стати взірцем моральності, а ще ширше – духовної досконалості, прикладом для наслідування. Саме своїм духовним натхненням, своїм походженням, гетьман глибоко розвивав, удосконалював не лише своє життя, а й життя козаків, нації взагалі, що дає нам підставу оцінювати його і запорожців як істинних лицарів.

Висновки та перспективи

Тож, українські народні думи посідають чільне місце у розкритті лицарських звичаїв козаків-запорожців, утверджуючи, таким чином, їх духовну й мілітарну стійкість.

Вони утвердили перевагу вироблених на цій основі цінностей, що стали основою їх життя. Лицарство сприяло розвитку тих людських чеснот, що були закладені нашими предками, чеснот, котрі народжувалися у благородного воїна відповідно дійсного буття. Народні звичаї, життя предків, козацьке виховання розкривають природу і зміст лицарської честі та гідності героїв епосу українського народу. Ми зазначили, що важливими показниками високого рівня розвитку козацької філософської системи є те, що вона обґрунтовувала як найвищі цінності людину, народ, національну державу. Це формувало духовну, мілітарну стійкість козацької громади й утверджувало соціальну стійкість селянської громади. Адже народ і нація є найвищою цілісністю, а кожна людина – її складова частина. У народних думках наголошується, що стійкість, цілісність і соборність нації залежить від того, чи усвідомлює кожен її представник необхідність згуртованості в міцну духовну спільноту. Дотримання законів збереження нації, української держави як цілісності було найвищою метою у житті козацької еліти, козацької громади. Відтак, непохитна вірність своїм принципам та ідеалам, благородство, нехтування небезпекою, ненависть до ворогів, героїзм, подвижництво, побратимство тощо творять основу моральності дій козаків-воїнів, героїв дум, формують цілісність уявлень і утверджують їх як лицарів – взірців духовної досконалості української людини, що й мають стати для наших сучасників прикладом для наслідування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Азьомов, 2022 – *Азьомов В.* Сім Великоднів на тиждень або Славень многовоскресності національної свідомості в думі «Маруся Богуславка». Архів В.Азьомова. С. 1–64.
- Безклубенко, 2002 – *Безклубенко С.* Національна ідея: сама по собі та в контексті загально-людських цінностей. Матеріали до української етнології. Випуск 2 (5). Київ: Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології. С. 25–29.
- Братко-Кутинський, 2008 – *Братко-Кутинський О.* Феномен України. Київ: Вечірній Київ, 2008.
- Губко, 1992 – *Губко О.* Кметь. Українська народна магія. Київ: 1992.
- Дутчак, 2017 – *Дутчак В.* Традиційне кобзарство в середовищі української діаспори: історія і сучасність. Традиційні музичні інструменти кобзарів і лірників: Матеріали науково-практичної конференції з міжнародною участю / упоряд. К. П. Черемський. Харків: Видавець Олександр Савчук; НЦНК «Музей Івана Гончара», 2017. С. 129–144.
- Денисюк, 2003 – *Денисюк М.* «Релікти лицарсько-дружинної та билинної поезії». Слово і час. 2003. №1. С. 41–49.
- Дмитренко, 2001 – *Дмитренко М.* Українська фольклористика: історія, теорія, практика. Київ: «Народознавство», 2001.
- Зварич, 1993 – *Зварич С.* Смерть у системі народного світогляду. Родовід. 1993. № 5. С. 2–48.
- Іванишин, 2001 – *Іванишин П.* Вульгарний «неоміфологізм»: від інтерпретації до фальсифікації Т. Шевченка. Дрогобич: «Відродження», 2001.
- Кононенко, 2001 – *Кононенко Н.* Епос та плач: про витоки української думи. Родовід. 1993. № 6. С. 27-30.
- Лисовській, 1890 – *Лисовській А.* Опыт изучения малорусских думь. Издание Полтавскаго губернскаго статистическаго комитета. Полтава: Типографія Губернскаго Правленія, 1890.
- Лозко, 1994 – *Лозко Г.* Українське язичництво. Київ: Український центр духовної культури, 1994.
- Лозко, 2011 – *Лозко Г.* Українське народознавство. Тернопіль: Мандрівець, 2011.
- Майборода, 2002 – *Майборода О.* До питання про структуру і зміст національної ідеї. Матеріали до української етнології. Випуск 2 (5). Київ: Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології, 2002. С. 147–153.

- Набок, 2022 – *Набок М.* Національна спрямованість художньо-естетичного вираження соціальної стійкості в українських народних думках. Гуманітарні засади соціальної стійкості людини в громаді: колективна монографія. Суми: Вид-во СумДУ, 2022.
- Набок, 2022 – *Набок М.* Національна стійкість в духовному просторі міжкультурного діалогу: колективна монографія. Підвищення рівня життя в умовах турбулентності: глобальні та локальні аспекти. Ополе, 2022.
- Руденко, 1994 – *Руденко Ю.* Українська козацька педагогіка: відродження, пошуки, перспективи. Рідна школа. 1994. № 5. С. 13–18.
- Українські народні думи. Том другий корпусу, Тексти №№ 14–33 і вступ Катерини Грушевської. Харків, Київ: Пролетар, 1931.
- Українські народні думи. Том перший корпусу. Тексти № № 1–13 і вступ Катерини Грушевської. Харків: Державне видавництво України, 1927.
- Українські народні думи. Москва: Наука, 1972.
- Черемський, 2002 – *Черемський К.* Шлях звичаю. Київ: «Глас», 2002.
- Шерер Жан-Бенуа, 1994 – *Шерер Жан-Бенуа.* «Літопис Малоросії» або історія козаків-запорожців та козаків України, або Малоросії. Київ: 1994.
- Яворницький, 1990 – *Яворницький Д.* Історія запорізьких козаків. Львів: Світ, 1990.
- Янковська, Набок, 2022 – *Янковська Ж., Набок М.* Національна своєрідність потрактування образу землі в українських народних думках та творчості Василя Стефаника: психологічний аспект. *Rusin.* 2022. № 67. С. 304–325. DOI: 10.17223/18572685/67/17

REFERENCES

- Azomov, 2022 – *Azomov V.* Sim Velykodniv na tyzhden abo Slaven mnohovoskresnosti natsionalnoi svidomosti v dumі «Marusia Bohuslavka». *Arkhiv V.Azomova.* S. 1–64 [in Ukrainian]
- Bezklubenko, 2002 – *Bezklubenko S.* Natsionalna ideia: sama po sobi ta v konteksti zahalno-liudskykh tsinnosti. *Materialy do ukrainskoi etnologii.* Vypusk 2 (5). Kyiv: Instytut mystetstvoznavstva, folklorystyky ta etnologii. S. 25–29 [in Ukrainian]
- Bratko-Kutynskiy, 2008 – *Bratko-Kutynskiy O.* Fenomen Ukrainy. Kyiv: Vechirniy Kyiv, 2008.
- Hubko, 1992 – *Hubko O.* Kmet. *Ukrainska narodna mahiia.* Kyiv: 1992 [in Ukrainian]
- Dutchak, 2017 – *Dutchak V.* Tradytsiine kobzarstvo v seredovyshchi ukrainskoi diaspory: istoriia i suchasnist. *Tradytsiini muzychni instrumenty kobzariv i lirnykyv: Materialy naukovopraktychnoi konferentsii z mizhnarodnoiu uchastiu / uporiad.* K. P. Cheremskiy. Kharkiv: Vydavets Oleksandr Savchuk; NTsNK «Muzei Ivana Hochara», 2017. S. 129–144 [in Ukrainian]
- Denysiuk, 2003 – *Denysiuk M.* «Relikty lytsarsko-druzhynnoi ta bylynnoi poezii». *Slovo i chas.* 2003. №1. S. 41–49 [in Ukrainian]
- Dmytrenko, 2001 – *Dmytrenko M.* *Ukrainska folklorystyka: istoriia, teoriia, praktyka.* Kyiv: «Narodoznavstvo», 2001 [in Ukrainian]
- Zvarych, 1993 – *Zvarych S.* Smert u systemi narodnoho svitohliadu. *Rodovid.* 1993. № 5. S. 2–48.
- Ivanyshyn, 2001 – *Ivanyshyn P.* Vulharnyi «neomifolohizm»: vid interpretatsii do falsyfikatsii T. Shevchenka. *Drohobych: «Vidrodzhennia»,* 2001 [in Ukrainian]
- Kononenko, 2001 – *Kononenko N.* Epos ta plach: pro vytoky ukrainskoi dumy. *Ro-do-vid.* 1993. № 6. S. 27–30 [in Ukrainian]
- Lysovskii, 1890 – *Lysovskii A.* Орытъ yzucheniia malorusskykhъ dumъ. *Yzдание Poltavskaho hubernskaho statystycheskoho komyteta.* Poltava: Typohrafiia Hubernskaho Pravleniia, 1890.
- Lozko, 1994 – *Lozko H.* *Ukrainske yazychnytstvo.* Kyiv: Ukrainskiy tsentr dukhovnoi kultury, 1994 [in Ukrainian]

- Lozko, 2011 – *Lozko H.* Ukrainske narodoznavstvo. Ternopil: Mandrivets, 2011 [in Ukrainian]
- Maiboroda, 2002 – *Maiboroda O.* Do pytannia pro strukturu i zmist natsionalnoi idei. Materialy do ukrainskoi etnolohii. Vypusk 2 (5). Kyiv: Instytut mystetstvoznavstva, folklorystyky ta etnolohii, 2002. S. 147–153 [in Ukrainian]
- Nabok, 2022 – *Nabok M.* Natsionalna spriamovanist khudozhno-estetychnoho vyrazhennia sotsialnoi stiikosti v ukrainskykh narodnykh dumakh. Humanitarni zasady sotsialnoi stiikosti liudyny v hromadi: kolektyvna monohrafiia. Sumy: Vyd-vo SumDU, 2022 [in Ukrainian]
- Nabok, 2022 – *Nabok M.* Natsionalna stiikist v dukhovnomu prostori mizhkulturnoho dialohu: kolektyvna monohrafiia. Pidvyshchennia rivnia zhyttia v umovakh turbulentnosti: hlobalni ta lokalni aspekty. Opolie, 2022 [in Ukrainian]
- Rudenko, 1994 – *Rudenko Yu.* Ukrainska kozatska pedahohika: vidrozhennia, poshuky, perspektyvy. Ridna shkola. 1994. № 5. S. 13–18 [in Ukrainian]
- Ukrainski narodni dumy. Tom druhyi korpusu, Teksty №№ 14–33 i vstup Kateryny Hrushevskoi. Kharkiv, Kyiv: Proletar, 1931 [in Ukrainian]
- Ukrainski narodni dumy. Tom pershyi korpusu. Teksty № № 1–13 i vstup Kateryny Hrushevskoi. Kharkiv: Derzhavne vydavnytstvo Ukrainy, 1927 [in Ukrainian]
- Ukrainski narodni dumy. Moskva: Nauka, 1972 [in Ukrainian]
- Cheremskyi, 2002 – *Cheremskyi K.* Shliakh zvychaiu. Kyiv: «Hlas», 2002 [in Ukrainian]
- Sherer Zhan-Benua, 1994 – *Sherer Zhan-Benua.* «Litopys Malorosii» abo istoriia kozakiv-zaporozhtsiv ta kozakiv Ukrainy, abo Malorosii. Kyiv: 1994 [in Ukrainian]
- Yavornytskyi, 1990 – *Yavornytskyi D.* Isteriia zaporizkykh kozakiv. Lviv: Svit, 1990 [in Ukrainian]
- Yankovska, Nabok, 2022 – *Yankovska Zh., Nabok M.* Natsionalna svoieridnist potraktuvannia obrazu zemli v ukrainskykh narodnykh dumakh ta tvorchosti Vasylia Stefanyka: psykholohichni aspekt. Rusin. 2022. № 67. S. 304–325. DOI: 10.17223/18572685/67/17 [in Ukrainian]

Received: 10 July, 2022

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ КІНОПОЕТИКИ В ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ ВЛАДІМІРА НАБОВОКА

Паламар Ольга,

аспірантка

ORCID ID 0000-0001-6969-9700

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

вул. Північна, 98, 32302, м. Кам'янець-Подільський, Україна

olha.owlpost@gmail.com

***Анотація.** У статті досліджується оприявлення кінематографу в художньому дискурсі В. Набокова. Аналіз особливостей зародження та функціонування кінематографу в художньому дискурсі В. Набокова є важливим для розуміння місця та ролі кіно в романній творчості автора й, зокрема, для осягнення деяких смислових, ідейних і сюжетних аспектів. Аналіз здійснюється на основі аналізу англійськомовних романів автора: «Laughter in the Dark», «Lolita», «Pale Fire» та «The Original of Laura». Стаття також має на меті продовжити дослідження кінопоетики в романній творчості В. Набокова взагалі.*

У статті розглядаємо вплив кіномистецтва на життя та творчість письменника В. Набокова. Актуалізуємо суттєву роль кінематографу в берлінський період творчості письменника. Простежуємо реалізацію кінематографічності через драматургійний доробок автора. В англійськомовних романах зауважуємо кінематографічні елементи та простежуємо їх місце та значення. Звертаємось до сценарію екранізації «Lolita» та епістолярію письменника з режисерами С. Кубриком, А. Гічкоком. Простежуємо трансформацію віддзеркалення технічних, смислових і естетичних елементів кінопоетики у художньому дискурсі В. Набокова.

***Ключові слова:** Владімір Набоков, кінематограф, кінопоетика, кінематографічні елементи, екранізація, сценарій, художній дискурс.*

FEATURES OF THE FORMATION OF KINOPOETICS IN THE FICTION DISCOURSE OF VLADIMIR NABOKOV

Palamar Olga,

PhD

ORCID ID 0000-0001-6969-9700

Kamianets-Podilskyi National University named after Ivan Ohienko

Pivnichna St., 98, Kamianets-Podilskyi, 32302, Ukraine

olha.owlpost@gmail.com

***Abstract.** The article considers the manifestation of cinematography in V. Nabokov's fiction discourse. The analysis of the peculiarities of the origin and functioning of cinematography in the fiction discourse of V. Nabokov is important for understanding the place and role of cinema in the author's novel work and, in particular, for understanding some semantic, ideological and plot aspects. The analysis is based on the analysis of the author's English-language novels: «Laughter in the Dark», «Lolita», «Pale Fire» and «The Original of Laura». The article also aims to continue the research of cinema poetics in the novel work of V. Nabokov in general.*

The article examines the influence of cinematography on the life and work of the writer V. Nabokov. We update the essential role of cinematography in the Berlin period of the writer's work. We trace the implementation of cinematography through the author's dramaturgical work. In English-language novels, we note cinematic elements and trace

© Palamar O., 2022

their place and meaning. We turn to the script of the film adaptation of «Lolita» and the writer's epistolary with directors S. Kubrick and A. Hitchcock. We trace the reflection of technical, semantic, and aesthetic elements in the artistic discourse of V. Nabokov.

Keywords: Vladimir Nabokov, cinematograph, kinopoetics, cinematographic elements, screen adaptation, screenplay, fiction discourse.

Вступ

Кінематограф як самостійний вид мистецтва виник наприкінці XIX ст. та став у край популярним у XX ст. Насамперед, йдеться про «німе», а згодом і звукове кіно. «Німе кіно» сягає апогею розквіту до 20-х років XX ст. та витворює власні художні засоби. «Безмовні» фільми стають каталізатором нових шляхів організації кінообразів. Починається робота з монтажем, титрами та пантомімою. Активний розвиток кіно припадає на час перебування В. Набокова в Європі, а саме – в Берліні.

Дослідження кінопоетики в англійськомовних романах Набокова потребує попереднього аналізу аспектів, що зумовлюють цю властивість. Наприклад, синестезійна синхронізація чуттів витворює своєрідну образність і метафорику, які набувають кінематографічної візійності в творчому методі письменника. Мають значення й інші фактори, як-от мистецький (а саме – кінематографічний) контекст, в якому перебував письменник у періоди становлення і формування авторського стилю. Дослідження рецепції кіно в англійськомовній прозі Набокова передбачає також вивчення і порівняння літературної оповіді та кінооповіді, виявлення впливу мистецтва кіно на мистецтво словесне в цілому та на творчість досліджуваного автора зокрема. Таким чином, вивчення особливостей зародження, функціонування елементів поетики кіно в художньому дискурсі Набокова залишається актуальним для розуміння місця та ролі кіномистецтва в романній творчості автора й, зокрема, для осягнення деяких смислових, ідейних і сюжетних аспектів.

Метою цієї студії є виявлення особливостей формування кінопоетики в художньому дискурсі Набокова, а саме на матеріалі англійськомовних романів.

Матеріали та методи дослідження

Дослідження здійснюється на матеріалі англійськомовних романів Набокова. Йдеться про такі твори: «Laughter in the Dark», «Lolita», «Pale Fire» та «The Original of Laura». У текстах зауважуємо кінематографічні елементи та простежуємо їх місце та значення. Звертаємось до сценарію екранізації роману «Lolita» та листування письменника з режисером С. Кубриком, де, насамперед, розкривається позиція Набокова щодо екранізації своїх творів і кінематографу в цілому. Окрім того, актуалізуємо певні аспекти берлінського періоду життя літератора, як періоду первісного оприявлення кінематографічності в творчості письменника, зокрема й через пряму взаємодію з мистецтвом кіно.

Під час дослідження використано історико-культурний метод як основу для аналізу діяхронічно значущих факторів літературного процесу, які мали вплив на автора та його творчість. За допомогою біографічного методу розглядаємо романи Набокова через відображення його суб'єктивного життєвого досвіду та мистецького світогляду. Вагомим також є метод функціонального аналізу завдяки якому вдалося встановити особливості оприявлення кінематографу в художньому дискурсі письменника.

Обговорення

Перш ніж розглядати особливості кінопоетики в художньому дискурсі Набокова, слід звернутись до попередніх досліджень, у яких частково піднімається це питання. Суттєвою є праця американського літературознавця Б. Бойда, який неодноразово наголошував на вагомій ролі кіномистецтва в житті письменника та маркував вплив кінематографу на митця і його творчу діяльність. Дослідник зауважує періодичну дотичність Набокова до кінематографу: у тимчасовій роботі статистом, у сюжетному та технічному введенні кінофільму в п'єси, поезію та

романи (Boyd, 1991). Натомість у студії А. Аппеля «Nabokov`s Dark Cinema» маркується функціональна роль кіноелементів у творчості літератора: поглинання кінематографічних технік, спорідненість авторських лейтмотивів із концепціями режисера Ф. Ланга, адаптація набоковського сценарію «Лоліти» до фінального варіанту нуарового фільму А. Гічкока тощо (Appel, 1975). Цікавою є наукова праця дослідниці Б. Віллі, яка порівнює художню прозу письменника з деякими експресіоністськими кінотворами Ф. Ланга та В. Мурнау. Літературознавиця досліджує перспективи кіно в художній літературі крізь призму творчості Набокова в контексті американської літературної та кінематографічної традиції. У праці проводиться паралель між набоковським доробком і творами Дж. Д. Пассоса, Ф. С. Фіцджеральда (Willie, 2003).

Заразом аналізуються і технічні особливості кіноадаптацій і сценарних робіт. Йдеться, наприклад, про студію М. Півінської, яка простежує специфіку перетворення «Лоліти»-роману в «Лоліту»-кінофільм. Авторка виокремлює три основні елементи, властиві досліджуваному романові – мова оповідача, сатира та пародія, і простежує специфіку їх перекладу кіномовою (Piwinska, 2018). Цікаво про паралелі Набокова та кіно говорить Дж. Калапінто, який наголошує на кінематографічності наративу та сюжету. Насамперед, вказується на те, що їх легко адаптувати для екранного мистецтва завдяки кінотональності, яка з`явилась у романах письменника ще задовго до «Лоліти» – першої екранізації за Набоковим (Calapinto, 2015). Тож і в цій студії піднімається питання кінематографа в творчості письменника. Ми продовжуємо розглядати зв'язок автора з кіно та досліджуємо саме англійськомовні романи, які особливо близькі нуарній естетиці 1940-х рр. та всеохопній кінематографічності Нового Голлівуду 1970-х рр.

Результати дослідження

Періодом первісного оприявлення кіно в художньому дискурсі Набокова доцільно вважати берлінський період творчості, а саме Берлін 1922-1937 рр., куди переїхав письменник після закінчення Кембриджського університету. Цікаво, що відповідно до досліджень біографа Б. Бойда Набоков відвідував кінотеатри часто та надавав перевагу комедійним стрічкам Б. Кітона, Ч. Чапліна, Г. Лойда, братів Маркс, С. Лорел. Письменник поцінував творчість культових кіномитців, наприклад, як Р. Клер, К. Т. Дреєр, Р. Віне і Ф. Мурнау (Boyd, 1991).

Видається слушним, що хоч сьогодні письменник, передовсім, сприймається як прозаїк (зрідка – поет), проте саме в середині 1920-х Набоков працював із драматургійним жанром. Йдеться, наприклад, про п'єсу «The Tragedy of Mister Morn» (1924) та пантоміми для місцевого берлінського кабаре «Синій птах». Важливо, що упродовж творчого шляху літератор почасти звертався до форми драми, як-от у трагікомедії «The Waltz Invention: A Play in Three Acts» (1966). Згодом чотири п'єси письменника ввійшли до укладеної сином Д. Набоковим збірки «The Man from the USSR and Other Plays» (1984). Сюди входять такі п'єси: «The Pole», «The Man from the USSR» та «The Event The Granddad».

Прикметно, що вплив кіномистецтва на творчість Набокова оприявнюється одразу. Зокрема, одним із перших прозових творів було оповідання «Картопляний ельф», написане в 1924 році, на основі якого письменник створив сценарій «Любов карлика».

Аналізуючи кінематографічний бік доробку Набокова, помічаємо також актуальну проблему: попри кінематографічність прози та увагу режисерів кіно до творчості письменника екранізувати її майже не вдавалося через деякі політичні аспекти чи неузгоджені питання між письменником і режисерами. Наприклад, сценарієм «Любові карлика» був зацікавлений режисер Л. Майлстоун, який нерідко працював з екранізаціями («На Західному фронті без змін», «Бунт на «Кейні»). Однак продати права на твір, подібно як і на кінороман «Камера обскура» та роман «Відчай», не вдалося.

Творчість берлінського періоду Набокова була тісно пов'язана з фільмовим мистецтвом. Згодом, у романі «Lolita» письменник характеризував цей час, зауважуючи, що «German film companies, which kept sprouting like poisonous mushrooms in those days» (Nabokov, 2011). Він означував гігантський вплив кіно не лише на творчість, але й на життя людини в цілому, адже, на думку Набокова, цей вплив був таким суттєвим, що годі було відрізнити реальність від кінематографічної її інтерпретації. Так, у «The Assistant Producer» читаємо: «The dovetailing of one phantasm into another produced upon a sensitive person the impression of living in a Hall of Mirrors, or rather a prison of mirrors, and not even knowing which was the glass and which was yourself» (Nabokov, 1943).

Досліджуючи кінематограф у художньому дискурсі Набокова є суттєвим розглянути постать письменника як сценариста та проаналізувати його роботу зі сценаріями своїх творів. Так, у 1959 р. кіномитці Дж. Б. Гарріс і С. Кубрик запропонували літераторові написати сценарій до роману «Lolita». Він відмовився, адже «лише думка, що доведеться перекроювати власний роман, викликала огиду» (Nabokov, 1997). Проте згодом митець отримав більшу свободу дій і знайшов ідеї та шляхи кіноінтерпретації твору. Так, за кілька місяців він написав близько чотирьохсот сторінок тексту з новими сценами та героями: «Я вперто продовжував обробляти сцени, доки не задовольнявся ритмом діалогів і належним чином налагодженим перебігом фільму – від мотелю до мотелю, від одного міражу до іншого, від кошмару до кошмару» (Nabokov, 1997). У листуванні Набокова зі Кубриком простежуємо конфронтацію думок, однак це не завадило письменникові називати Кубрика «великим режисером», а екранізацію роману «Lolita» – потужною кінострічкою (Nabokov, 1997).

Вагомими для розуміння місця кіно в творчості Набокова видаються і його взаємозв'язки з режисерами кіно. Зокрема, письменник був поціновувачем творчості майстра трилера та саспенсу А. Гічкока. Так, останній запропонував літераторові написати сценарій трилера про маніяка під назвою «Божевільня». Подібно, Набоков мав на меті сумісну роботу з режисером над науково-фантастичною мелодрамою про стосунки космонавта та його дружини, де після чергового польоту жінка перестає впізнавати свого чоловіка (Boyd, 1991).

Письменникові була близька й режисерська діяльність, яка охоплює роботу над різними процесами створення кіно. Зокрема, в передмові до сценарію роману «Lolita» письменник маркував, що надає перевагу повному контролю над сценарною, операторською і режисерською роботою у процесі екранізації чи створення фільму. Письменник заперечує колективну діяльність і надає перевагу самотійному редагуванню процесу, включаючи декорації, костюми, підбір касту et cetera (Nabokov, 1997).

Прикметно, що один із перших творів письменника, в якому простежується кінематографічність, був написаний ще задовго до екранізованого роману «Lolita». «Laughter in the Dark» за жанром є кінороманом, у якому письменник зображує моторошний любовний трикутник між кінопродюсером, старлеткою і аніматором. Письменник згодом коментував, що створював стрічку з метою екранізації (Nabokov, 1997). Помічаємо, що в «Laughter in the Dark» відбувається також і просторовий зсув – зі звичайної реальності в фільмову. Цей кіноприєм Набокова (перенесення реальних героїв на екран) передбачує новаторські техніки кінематографу 60-х рр. і має ознаку руйнування четвертої стіни до рівня абсурдності – Кречмару, як герою фільму Ж-Л. Годара «Вікенд», годі запитати себе: «Ви справжні чи з фільму?»

У романі «Lolita» підтверджується позиція Набокова, що сприйняття реальності – це чудо зору, а свідомість – оптичний інструмент. Зоровий образ, як і в кінематографі, є первинним для письменника, тож він пише про здатність створювати образи ніби в «лабораторії мозку», як-от образ Аннабелли – «honey-colored skin, thin hands, cropped blonde hair, long eyelashes, a big, bright mouth» (Nabokov, 2011). Це своєрідна «офтальмологічна поетика» (В. Колотаєв), коли автор з гіперточністю візуалізує оптичні образи так, як вони здатні відтворюватися за

допомогою технічних прийомів «кіноока»: «[...]on the dark inner side of the eyelids, an objective, optical, extremely faithful reproduction of the beloved devils: a small ghost in natural colors (and this is how I see Lolita)» (Nabokov, 2011).

Прикметно, що в художньому дискурсі Набокова кінематограф, найперше, відбивається на смислового та текстовому рівнях. Наприклад, у романі «Pale Fire» прообразом одного з героїв – художника-ілюзійста – є режисер кіно С. Ейзенштейн. Опираючись на думку про те, що мистецтво має відображати реальність, письменник витворює нову естетичну теорію і полемізує із соцреалістичними постулатами на які, на думку автора, й вплинув режисер С. Ейзенштейн: «but the basic fact that «reality» is neither the subject nor the object of true art which creates its own special reality having nothing to do with the average «reality» perceived by the communal eye» (Nabokov, 2000).

У художньому дискурсі Набокова також відбивається технічне становлення кіно. Йдеться про останній і недописаний роман «The Original of Laura». Зокрема, специфічною рисою «німих» кінострічок є інтертитри, тобто текстові вставки, що пояснюють сюжет, відтворюють репліки акторів чи дають коментар екранізованої дії. Такі фільмові титри задіювалися також для назви монтажних елементів, заміни звукової мови, репрезентації сюжету чи зв'язування окремих сюжетних фрагментів.

Важливо, що роман «The Original of Laura» складається з фрагментів, адже написаний на оксфордських бібліотечних картках. Таким чином, текст твору подається спочатку в довільному порядку, який згодом письменник послідовно редагує відповідно до сюжету. Так, згідно зі спостереженням Г. Барабтарло, Набоков прирівнював процес написання «The Original of Laura» з непроявленою фотоплівкою. Письменник уважав, що подібно до плівки, на картках з текстом, які писав у довільному порядку, також зберігається своєрідна кінокартина, яка ще потребує монтажу (Nabokov, 2000).

Висновки та перспективи

Аналіз засобів застосування кінематографічної поетики в художньому дискурсі Набокова переконує, що кіномистецтво мало суттєвий вплив на творчість письменника. Виявлення митецьких інтересів та пріоритетів берлінського періоду творчості Набокова дає змогу констатувати істотний вплив кіно на формування його індивідуально-авторського стилю. Зокрема, письменник працював у царині драматургії, писав сценарії і тісно взаємодіяв із режисерами кіно, як-от С. Кубрик і А. Гічкок. Внаслідок аналізу таких знакових англійськомовних творів письменника, як «Laughter in the Dark», «Lolita», «Pale Fire» та «The Original of Laura» висновуємо технічний, змістовий і поетико-стильовий впливи кіномистецтва на творчість Набокова.

У випадку з Набоковим кіно – спосіб розширити літературні межі. Тож вважаємо, що подальше дослідження проблеми дозволить виявити особливості трансформації кінематографічної поетики в романній прозі письменника та загальні механізми синтезу мистецтва кіно і літератури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Appel A. Nabokov's Dark Cinema. Oxford University Press Inc., 1975. 334 p.
Boyd B. Vladimir Nabokov: The American Years. Princeton University Press, 1991. 800 p.
Boyd B. Vladimir Nabokov: The Russian Years. Princeton University Press, 1993. 619 p.
Calapinto J. Nabokov and the movies. *The New Yorker*, 2015. URL: <https://www.newyorker.com/books/page-turner/adapting-nabokov> (дата звернення: 01.09.2022)
Evans W. The Conjuror in The Potato Elf. *Nabokov's Fifth Arc: Nabokov and Others on His Life's Work* / Ed. by J.E. Rivers, Ch. Nicol. Austin, 1982.
Larson D. *Films into Books: An Analytical Bibliography of Film Novelizations, Movie, and TV Tie-Ins*. London: Scarecrow Press, 1995.

- Friedman N. Point of view in fiction. *The theory of the novel*. Ed. By Stevick Ph. N.Y., 1967. P.108-139.
- Maar M. *Speak, Nabokov*. London, 2009.
- Nabokov V. *Lolita*. Penguin, 2011. 368 p.
- Nabokov V. *Lolita*. Screenplay. International Edition, 1997. 240 p.
- Nabokov V. The Assistant Producer. *The Atlantic*. URL: <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/1943/05/the-assistant-producer/656407/> (дата звернення: 04.10.2022)
- Nabokov V. *The Original of Laura: Dying Is Fun A Novel in Fragments*. Penguin, 2012. 304 p.
- Nabokov V. *Pale fire*. Penguin, Penguin Modern Classic, 2000. 256 p.
- Nabokov V. *Speak, Memory. An Autobiography Revisited*. Penguin, Penguin Modern Classic, 2000. 256 p.
- Piwinska M. Adapting tone from novel to film: Vladimir Nabokov's *Lolita* and its film adaptation by Stanley Kubrick. *Literatura i Kultura Popularna XXIV*, Wrocław, 2018. P. 199-207.
- Shrayer M. *The World of Nabokov's Stories*. Austin, 1999.
- Wyllie B. *Nabokov and the Movies: Film Perspectives in Fiction*. McFarland, 2003. 308 p.

Received: 02 September, 2022

ЛІНГВІСТИЧНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ЮРИДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ В СЕМАНТИКО-ТЕКСТУАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Сидоренко Ольга,

кандидат педагогічних наук, доцент

ORCID ID 0000-0002-5507-2867

Сумський державний університет

вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, 40000, Україна

o.sadovnikova@journ.sumdu.edu.ua

Бондаренко Олена,

кандидат філологічних наук

ORCID ID 0000-0002-2369-774X

Сумський державний університет

вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, 40000, Україна

ol.bondarenko@journ.sumdu.edu.ua

Сипченко Інна,

кандидат наук із соціальних комунікацій

ORCID ID 0000-0003-3323-3786

Сумський державний університет

вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, 40000, Україна

i.sypchenko@journ.sumdu.edu.ua

***Анотація.** У статті наведено лексичне тлумачення юридичних понять «виправдовування збройної агресії», «визнання правомірною збройної агресії» та «заперечення збройної агресії», наведено приклад семантико-текстуального дослідження медіаповідомлення із застосуванням лінгвістичної інтерпретації юридичних термінів.*

Запропонована модель практичного застосування лінгвістичної інтерпретації юридичних термінів у вирішенні завдань семантико-текстуальної експертизи мовлення визначається етапами семантико-текстуального дослідження спірних текстів: 1) тлумачення юридичних термінолексем шляхом семантичного аналізу їх компонентів; 2) встановлення об'єктивного змісту висловлювань засобами лексико-семантичного та понятійно-змістового аналізу з подальшим встановленням семантичної кореляції змісту висловлювання та лексичного тлумачення правових понять; 3) визначення актуального смислу ключових слів повідомлення через застосування контекстуально-інтерпретаційного методу, що дає змогу розширити концептуальний зміст досліджуваних явищ; 4) встановлення ключових слів, логіко-граматичних зв'язків в межах комунікативного акту, засобів міжфразового зв'язку в тексті повідомлення для визначення причинно-наслідкових відношень в об'єктивному змісті повідомлення як аргументації правомірності збройної агресії.

***Ключові слова:** семантико-текстуальне дослідження, юридична термінологія, лінгвістична експертиза.*

LINGUISTIC INTERPRETATION OF LEGAL TERMINOLOGY IN SEMANTIC-TEXTUAL RESEARCH

© Sydorenko O., Bondarenko O., Sypchenko I., 2022

Sydorenko Olha,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor

ORCID ID 0000-0002-5507-2867

Sumy State University

Rymaskogo-Korsakova Str., 2, 40007, Sumy, Ukraine

o.sadovnikova@journ.sumdu.edu.ua

Bondarenko Olena,

Candidate of Sciences in Philology

ORCID ID 0000-0002-2369-774X

Sumy State University

Rymaskogo-Korsakova Str., 2, 40007, Sumy, Ukraine

ol.bondarenko@journ.sumdu.edu.ua

Sypchenko Inna,

Candidate of Sciences in Social Communications

ORCID ID 0000-0003-3323-3786

Sumy State University

Rymaskogo-Korsakova Str., 2, 40007, Sumy, Ukraine

ol.bondarenko@journ.sumdu.edu.ua

Abstract. *The article provides a lexical interpretation of the legal concepts of "justification of armed aggression", "recognition of armed aggression as legitimate" and "denial of armed aggression", an example of a semantic-textual study of a media message using linguistic interpretation of legal terms is given.*

The proposed model of practical application of linguistic interpretation of legal terms in solving the tasks of semantic-textual examination of speech is determined by the stages of semantic-textual research of controversial texts: 1) interpretation of legal terminemes by means of semantic analysis of their components; 2) establishing the objective content of statements by means of lexical-semantic and conceptual-content analysis, followed by establishing the semantic correlation of the content of the statement and the lexical interpretation of legal concepts; 3) determination of the actual meaning of the key words of the message through the application of the contextual-interpretive method, which makes it possible to expand the conceptual content of the studied phenomena; 4) establishing key words, logical-grammatical connections within the communicative act, means of inter-phrase communication in the text of the message to determine cause-and-effect relationships in the objective content of the message as an argument for the legality of armed aggression.

Key words: *semantic-textual research, legal terminology, linguistic expertise.*

Вступ

Мовленнєві твори сьогодні все частіше стають предметом судового розгляду, оскільки вони можуть містити ознаки злочинів і правопорушень, скоєних у формі слова. У зв'язку з цим практика судочинства потребує залучення спеціальних лінгвістичних знань, тобто виконання лінгвістичної експертизи тексту. Дослідження в площині лінгвістичних експертиз є актуальними та мають суспільно важливе значення. Одним із нових напрямків у галузі прикладної лінгвістики є семантико-текстуальна експертиза мовлення, яка проводиться з метою роз'яснення та точного визначення змісту продуктів мовленнєвої діяльності, визначення емоційної оцінки в тому чи іншому висловлюванні, для встановлення негативної інформації, аналізу семантичного ядра та з'ясування всіх можливих лексичних значень, визначення відповідності та адекватності передачі думки в тексті висловлювання людини. З огляду на сказане лінгвістичне дослідження покликане аналізувати власне вербальну складову спірного матеріалу. Лінгвістична експертиза ґрунтується на застосуванні лінгвістичних знань у галузі мови та права. Відповідно до Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень (1998) у межах судової

лінгвістичної експертизи мовлення забороняється вирішувати питання, які виходять за межі спеціальних знань експерта, та з'ясовувати питання права. Відтак завдання взаємної адаптації лінгвістичного та юридичного понятійно-методологічного апарату, встановлення прямих кореляцій між фактами мови та фактами права є актуальним для фахівців у ситуації, коли одна сторона формулює питання щодо спірного тексту, інша проводить її дослідження, у зв'язку із чим вся юридична термінологія, використана для розв'язання задач семантико-текстуальних досліджень, має розглядатися в межах виключно лінгвістичних видів аналізу. При цьому варто наголосити, що лінгвістичне тлумачення юридичної термінології в тексті нормативного акта не є тлумаченням власне змісту правової норми. Лінгвістична інтерпретація юридичного терміна – це джерело спеціальної (експертної) інформації, необхідної для ухвалення рішення щодо визначення напрямку дослідження й правомірності отриманих висновків.

Питання лінгвістичної інтерпретації правових понять, вербалізованих у юридичній термінології у вітчизняній лінгвоекспертології розглядаються в контексті з'ясування окремих питань методики семантико-текстуальних досліджень, як-то текстуальних джерел інформації пропагандистського характеру (С. Долинківська, І. Ткачук, Т. Кривак), семантико-текстуальних досліджень мовленнєвого акту «Погроза» (Л. Свиридова, Є. Ковкіна, Н. Дідушок). Розуміння сутності термінологічно-мовної експертизи нормативних правових актів представлено в монографії М. Любченко, наукові аспекти аналізу юрислінгвістичної проблематики репрезентували Л. Шевченко, Д. Дергач, Д. Сизонов, І. Шматко. Терміносистему як спосіб мовлення пізнавального досвіду в комунікативно-прагматичному просторі розглядав Ярємко Я. П. Категоріально-поняттєву структуру термінологічних досліджувала О. Сидоренко. Актуальність роботи визначається, з одного боку, зміщенням акценту в дослідженні правових понять, експлікованих юридичними термінологіями, із семасіологічної в комунікативно-прагматичну площину, а з іншого, потребами потрактування семантики правової термінології в лінгвістичному аспекті для розв'язання практичних задач лінгвоекспертології.

Мета публікації – визначити етапи практичного застосування лінгвістичної інтерпретації юридичних термінів у вирішенні завдань семантико-текстуальної експертизи мовлення.

Матеріали та методи дослідження

У роботі застосовувалися такі методи: 1) описовий метод, що дав змогу характеризувати лексико-семантичні властивості юридичних термінів; 2) аналіз словникових дефініцій та компонентний аналіз застосовувався для встановлення лексико-семантичного обсягу термінологічних слів; 3) контекстуально-інтерпретаційний метод – для визначення актуального смислу слова. Фактичним матеріалом дослідження стали окремі юридичні термінологічні й терміносполуки нормативно-правових актів чинного законодавства України, тексти повідомлень соціальних месенджерів.

Обговорення

3 березня 2022 року в Україні ухвалено Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції». З-поміж інших законів воєнного часу він став одним із найактуальніших... Адже, як влучно висловився кореспондент АрміяInfofm Володимир Поліщук [4], «отруївши несамовитою брехнею про українських «нацистів, фашистів і наркоманів» понад 80 відсотків своїх громадян, рашистські трибуни не покидали надію суттєво вплинути й на нашу свідомість. Попри звірства агресора, звалтованих та вбитих мирних жителів, зруйнованих ракетами «недобратів» будинки, дехто з наших земляків й досі марить “руським міром”». Саме для тих, хто «перебуває у цьому тривалому гіпнотичному стані або свідомо просуває ворожі наративи», розділ XIX

Кримінального кодексу України було доповнено статтею 436-2 «Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників». Відповідно до змісту цієї статті перед експертом-лінгвістом ставиться завдання з'ясувати, чи містяться в спірному тексті висловлювання у формі виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, розпочатої у 2014 році. Для того, щоб вирішити поставлене завдання передусім необхідно визначити семантичний обсяг понять терміносполучень, зокрема «*виправдовування збройної агресії*», «*визнання правомірною збройної агресії*» та «*заперечення збройної агресії*», тобто інтерпретувати юридичний термін відповідно до загальномовного словника.

Юридичний термін – це «слово або словосполучення, що виражає поняття із правової сфери суспільного життя і має визначення (дефініцію) в юридичній літературі (законодавчих актах, юридичних словниках, науково-правових працях). Юридичний термін співвідноситься із правовим поняттям як першоелементом правового знання і слугує його знаковою (мовною) моделлю, репрезентованою у звуковій та літерній формах [8, С. 471]. Юридичні терміни, мовні за своєю сутністю, є опорними точками в процесі пізнання правових явищ, являють собою основний, найбільш інформаційний шар лексики мови законодавства, що сприяє точному та ясному формуванню правових актів. Термінологізація загальнолітературних слів відбувається двома способами: 1) моносемічне слово літературної мови стає основою для утворення моносемічного терміна з глибшим та широким за змістом значенням; 2) термінологічне значення розвивається на основі одного зі значень полісемічного слова також шляхом розширення та поглиблення його змісту, що у свою чергу передбачає можливість інтерпретаційних варіантів лексем, що входять до складу терміносполучки, яка за своєю природою в межах галузевого знання має сприйматися однозначно. У такому разі маємо розрізняти тлумачення терміна в правовому аспекті, що має на меті подолання неясності правової норми, й суто лінгвістичному, семантико-понятійному. У юридичній літературі визнається, що тлумачення починається з аналізу мовного вираження норми права. Під час тлумачення маємо справу саме з мовною категорією – нормативними висловлюваннями законодавця, оскільки мова права не відрізняється від літературної з погляду використання мовних структур, зокрема синтаксичних. Водночас є деякі семантичні відмінності, актуалізовані специфічною мовленнєвою ситуацією, що закономірно обмежує розмаїтість об'єктивних смислів (предметів думки), за одночасного зростання різноманітності ознак «предметів думки». Це, природно, спостерігається і в законах. Законодавець із багатьох значень слова вибирає одне. Використовуючи слова під час формулювання норми права, він актуалізує його у мовній ситуації, надаючи слову самим контекстом певного значення. Звідси виникає необхідність тлумачення та формулюється його правило: визначати значення слова тільки в його контексті, мовній ситуації [3, С. 25]. Варто зауважити, що власне лінгвістичне тлумачення юридичного терміна і правове часто не збігаються – вокабулярне значення може більшою або меншою мірою відрізнятися від авторських інтенцій – задуму законодавця, а отже вони можуть мати різне референтне значення при спільному денотативному.

Розкриємо семантико-понятійне значення терміносполучень «*виправдовування збройної агресії*», «*визнання правомірною збройної агресії*» та «*заперечення збройної агресії*». Зміст висловлювань визначається лексичними значеннями їх ключових слів. Згідно з лексикографічними джерелами (тут і далі тлумачення українських слів наводяться за Академічний тлумачний словник української мови):

Виправдовування – дія за значенням виправдовувати. У свою чергу, виправдовувати – 1) Визнаючи кого-небудь невинним, правим. 2) Доводити це; допускати можливість чого-небудь, робити допустимим що-небудь. Правий – 2) Справедливий. // Правильний. Справедливий – 2) // Який має законні підстави, достатньо підтверджений, обґрунтований. Можливість – 1) Здійсненність, допустимість чого-небудь. Семантика виправдовування формується актуальним

семантичним компонентом лексики *‘виправдовувати’*, що у свою чергу, мотивується значенням лексики *‘правий’*, у семантичній структурі якої міститься компонент *‘справедливий’* – «який має законні підстави». Зіставлення наведених тлумачень дає підстави для висновку, що *виправдовування* – це доведення законних підстав, можливості здійснення чого-небудь як правильного, справедливого.

Правомірний – 1) Який спирається на закони розвитку природи і суспільства, на право. 2) Виправданий, не випадковий. Право – 1) Законодавство; здійснювана державою форма законодавства, залежна від соціального устрою країни; 2) // Сукупність міжнародних угод, договорів, що регулюють взаємовідносини держав у певних питаннях. Семантика правомірності формується актуальним семантичним компонентом лексики *‘правомірний’* – «виправданий, не випадковий», у свою чергу, семантика слова *‘не випадковий’* мотивується словом *‘випадковий’* – «не обумовлений якими-небудь закономірностями, такий, що виник без певних причин». Заперечення негативної ознаки через використання заперечної частки *не* дає підстави для висновку, що *не випадковий, правомірний* – це такий, що зумовлений якими-небудь закономірностями, виник з певних причин, що відповідають нормам права.

Заперечення – дія за значенням заперечити; спростування чого-небудь, невизнання існування, значення, доцільності чого-небудь. Існування – 1) наявність кого-, чого-небудь у дійсності. Синонімічними до *‘існування’* є лексики *‘присутність’*, *‘факт’*. Факт – 1) Дійсна, не вигадана подія, дійсне явище; те, що сталося, відбулося насправді.

Визнання – дія за значенням визнавати: уважати дійсним, законним, стверджувати своєю згодою, позитивним ставленням право на існування кого-, чого-небудь.

Збройний – 1) Який відбувається, здійснюється з застосуванням зброї (про боротьбу, революцію і т. ін.).

Агресія – неспровокований збройний напад однієї держави на іншу з метою загарбання її території, ліквідації або обмеження її незалежності.

Вислів *«виправдовування збройної агресії»* в граматичному плані є поширеним словосполученням, до складу якого входить лексикалізоване словосполучення *‘збройна агресія’*, що семантично становить одне поняття, за значенням є еквівалентом одного слова. Відповідно до наведених тлумачень, лексики *‘агресія’* та *‘збройна’* перебувають у гіперо-гіпонімічних відношеннях (сміслового включення) – мають спільний компонент в семантичній структурі, що актуалізується семантикою слова *«зброя»* – «сукупність засобів для ведення війни, воєнних дій; військового спорядження». Водночас таке поєднання семантично підпорядкованих слів є виправданим, оскільки елемент *‘збройна’* звужує обсяг поняття багатозначної термінолексики *‘агресія’* і вказує на належність її до правової площини. Відповідно до наведених тлумачень слів лексикалізоване словосполучення *«збройна агресія»* – це неспровокований збройний напад однієї держави на іншу з метою загарбання її території, ліквідації або обмеження її незалежності.

Вислів *«виправдовування збройної агресії»* є двокомпонентною терміносполукою, у якому граматично головним компонентом є лексема *‘виправдовування’*, а залежним – *‘збройної агресії’*. Аналізований термін є лексичною сполукою, елементи якої пов’язані між собою за змістом, тому розглядається як цілісне семантичне утворення. У процесі лексико-граматичного аналізу шляхом зіставлення значень компонентів досліджуваного словосполучення, урахувавши значення слів, від яких вони походять, встановлено, що кожне слово в ньому живе у прямому значенні. Отже, терміносполука *«виправдовування збройної агресії»* означає доведення законних підстав, можливості здійснення неспровокованого збройного нападу однієї держави на іншу з метою загарбання її території, ліквідації або обмеження її незалежності як правильного, справедливого.

Вислів *«визнання правомірною збройної агресії»* у граматичному плані є поширеним словосполученням, до складу якого входить лексикалізоване словосполучення *‘збройна агресія’*. Аналізований вислів є трикомпонентною

терміносполукою, у якій граматично головним компонентом є лексема 'визнання', а залежними – 'правомірною' та 'збройної агресії'. Аналізований термін є лексичною сполукою, елементи якої пов'язані між собою за змістом, тому розглядається як цілісне семантичне утворення. У процесі лексико-граматичного аналізу шляхом зіставлення значень компонентів досліджуваного словосполучення, урахувавши значення слів, від яких вони походять, встановлено, що кожне слово в ньому вжите в прямому значенні. Лексичний контекст наданого для аналізу словосполучення актуалізує сему 'виправданий' (від виправдовувати) у семантичній структурі компонента «правомірний» – «доведення законних підстав». Отже, терміносполука «визнання правомірною збройної агресії» означає доведення законних підстав неспровокованого збройного нападу однієї держави на іншу з метою загарбання її території, ліквідації або обмеження її незалежності як такого, що має певні причини, є закономірним і спирається на правові норми.

Вислів «заперечення збройної агресії» у граматичному плані є поширеним словосполученням, до складу якого входить лексикалізоване словосполучення 'збройна агресія', що семантично становить одне поняття, за значенням є еквівалентом одного слова. Аналізований вислів «заперечення збройної агресії» є двокомпонентною терміносполукою, у якій граматично головним компонентом є лексема 'заперечення', а залежним – 'збройної агресії'. Аналізований термін є лексичною сполукою, елементи якої пов'язані між собою за змістом, тому розглядається як цілісне семантичне утворення. У процесі лексико-граматичного аналізу шляхом зіставлення значень компонентів досліджуваного словосполучення, урахувавши значення слів, від яких вони походять, встановлено, що кожне слово в ньому вжите у прямому значенні. Отже, термін «заперечення збройної агресії» означає невизнання, спростування факту неспровокованого збройного нападу однієї держави на іншу з метою загарбання її території, ліквідації або обмеження її незалежності.

Лінгвістична інтерпретація юридичних термінів дозволяє експерту-лінгвісту виявити в аналізованих ним текстах мовленнєві акти, предметний зміст яких корелює із семантичним обсягом наведених вище понять, при цьому виконати завдання в межах компетенції лінгвіста, не вдаючись до потрактування норм права.

Семантико-текстуальному аналізу підлягав текст публікації, яка була оприлюднена 07.05.2022 в соцмережі «ВКонтакте», такого змісту: *«Уважаемые друзья, я поддерживаю спецоперацию России в Украине. Для многих это может стать удивительным открытием. Да еще год назад я не поддерживал объединение России и Украины. Сейчас понимаю иного выхода нет. Да в России полно серьезных проблем и не исключено что мне как новому гражданину России придется так же их решать(а именно сейчас идет раздел Украины на части хотя еще месяца два назад речь шла просто о денацификации).То что происходит в стране это бандитизм уровня ИГИЛА...»*.

Під час стилістичного аналізу досліджуваного текстового матеріалу встановлено, що він належить до публіцистичного з елементами розмовного стилю російського мовлення. Відповідно до загальної методики семантико-текстуальних досліджень тлумачення ключових слів повідомлення трактується мовою тексту, оскільки при перекладі втрачається культурний зміст концептуальної інформації, зафіксований на різних рівнях семантичної структури, який реалізується у відповідному мовному контексті повідомлення.

Семантика збройної агресії Російської Федерації проти України в дискурсивно-змістовій площині повідомлення формується як ситуативно-історичним контекстом, що визначається датою публікації – 07.05.2022 (період активних воєнних дій Росії на території України), так і лексичними засобами. Так, складна лексема 'спецоперація Росії в Україні' має актуальне значення, мотивоване її складниками: 'спецоперація' – «разновидность специальных мероприятий силовых структур, в том числе вооружённых сил» (тут і далі тлумачення російськомовних слів наводяться за Толковым словарем русского языка), 'Россия' – Российская

Федерация, государство в Восточной Европе и Северной Азии, 'Украина' – держава у Східній Європі.

Об'єктивний зміст аналізованого висловлювання визначається лексичними значеннями його ключових слів. У лексикографічних джерелах містяться такі тлумачення ключових слів:

Поддерживать – перен. оказывать кому-либо или чему-либо помощь, выступать в чью-то защиту и т. п.

Спецоперация – разновидность специальных мероприятий силовых структур, в том числе вооружённых сил.

Раздел – действие по знач. глаг.: разделять, разделить, разделяться, разделиться. Разделяющее место, линия, делящая что-н. на части. Разделять – распределять между кем-л. или чем-л., давая, назначая каждому соответствующую часть.

Украина – держава у Східній Європі.

Денацификация – мероприятия по очищению государственной, общественно-политической и экономической жизни Германии от последствий господства фашистского режима с целью проведения демократического преобразования страны: предотвращение всякой нацистской деятельности и пропаганды; привлечение к суду лиц, виновных в военных преступлениях против мира и человечности, а также активных нацистов; удаление нацистов со всех постов и т.д. Фашизм – идеология крайне воинствующего шовинизма и расизма и практика порабощения (с частичным уничтожением поработенных народов, с превращением в рабов народом-победителем оставленных в живых побежденных народов), а также опирающиеся на эту идеологию политические течения, открытая политическая диктатура и репрессивный режим, направленные на подавление прогрессивных общественных движений и на уничтожение демократии; идеология превосходства над всеми другими нациями, возведенная в государственную и международную политику.

Бандитизм – преступная деятельность, связанная с пребыванием в составе вооруженных банд и в организуемых ими нападениях.

ИГИЛ – террористическая организация.

Шляхом контекстуально-інтерпретаційного, понятійно-змістового й лексико-семантичного аналізу встановлено, що в об'єктивному змісті повідомлення акцентується на тому, що адресантом підтримується військова агресія Росії проти України («спецоперація Росії в Україні»), яка мала на меті денацифікацію, тобто заходи щодо очищення України від фашистського режиму, від нацистів на всіх постах державної влади, від політичної диктатури і репресивного режиму, державної політики, в основі якої ідеологія нацизму. Ситуацію в Україні оцінено як бандитизм та тероризм, як розподіл її території між зацікавленими сторонами (контекстуально встановлювані як «Запад» і «Росія»).

Згідно з лексичним визначенням поняття «виправдовування збройної агресії», «визнання правомірною збройної агресії» у досліджуваному матеріалі встановлено таке висловлювання: *«Уважаемые друзья. я поддерживаю спецоперацию России в Украине. (... а именно сейчас идет раздел Украины на части хотя еще месяца два назад речь шла просто о денацификации). То что происходит в стране это бандитизм уровня ИГИЛА».*

Значення лексем 'спецоперація', 'раздел', 'денацифікація', 'бандитизм', 'ИГИЛ' є ключовими в аргументації правомірності збройної агресії Росії проти України. Семантика правомірності в лексичному контексті наведеного для аналізу повідомлення формується актуальним компонентом лексеми правомірний – «виправданий, не випадковий», у свою чергу, семантика слова 'не випадковий' мотивується словом 'випадковий' – «не обумовлений якими-небудь закономірностями, такий, що виник без певних причин». Заперечення негативної ознаки (заперечна частка не) дає підстави для висновку, що не випадковий, правомірний – це такий, що «зумовлений якими-небудь закономірностями, виник з певних причин». Ураховуючи загальний зміст публікації, наявність в дискурсивно-

змістовій площині семантики збройної агресії РФ та контекстуальний, семантичний і граматичний зв'язок речень в аналізованому фрагменті, можемо встановити між ними причинно-наслідкові відношення в їхньому об'єктивному змісті:

1) Російська Федерація здійснює збройну агресію (*«специоперацию России в Украине»*), тому що в Україні фашистський режим, нацисти на постах державної влади, політична диктатура і репресивний режим, державна політика, в основі якої ідеологія нацизму.

2) Російська Федерація здійснює збройну агресію, тому що Захід має свої інтереси щодо території України.

На основі проведеного семантико-текстуального дослідження встановлено, що в тексті аналізованої публікації міститься висловлювання, виражене у формі виправдовування, визнання правомірною збройної агресії Російської Федерації проти України, розпочатої у 2014 році.

У процесі семантико-текстуального дослідження стенограми інтерв'ю невідомого чоловіка в публікації користувача соціальної мережі «Facebook» від 29 травня 2022 року відповідно до лексичного потрактування поняття «заперечення збройної агресії» було встановлено такі висловлювання *«... ты ж понимаешь что Украина у нас с тобой разная? У тебя фашистская Украина, а у меня нормальная. Ну вот к примеру, у нас в городе была тишина, покой, когда какие-то праздники милиция ходила, дорогу там перекроет и всё. А сейчас стоят дебилы с автоматами. Ты считаешь это порядок? До появления этих, ну как ваших «за украинцев» у нас была тишина и покой, а бардак был там. У нас люди на работу ходили, а там за бабки люди ходили на митинги или не так?»*. Контекстуально-інтерпретаційний, змістовий і лексико-семантичний аналіз дозволив встановити, що в об'єктивному змісті наведеного висловлювання наявна семантика заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, розпочатої у 2014 році, зокрема шляхом представлення збройної агресії Російської Федерації проти України як внутрішнього громадянського конфлікту. Так, соціально-історичний контекст повідомлення, сформований датою публікації – 29 травня 2022 року – вказує на те, що в змістовій площині аналізованого повідомлення наявний факт збройної агресії РФ проти України. Мовцю належить фраза *«Украина у нас с тобой разная»*. Використовуючи займенникове сполучення *‘у нас с тобой’*, він у такий спосіб виводить обговорюване питання за межі особистісних інтересів, надаючи йому більш вагомий суспільний значення: *‘нас’* від *‘мы’* «уживається на позначення групи людей, зв'язаних спільним походженням, заняттями, поглядами і т. ін., до якої входить і мовець». Водночас ситуативно-комунікаційний та лексико-семантичний контекст сполучення *‘у нас с тобой’* містить імпліцитно виражену опозицію «я-ти» щодо ситуації в Україні: *«Украина у нас разная»*, що на понятійно-змістовому рівні аргументується у фразі *«У тебя фашистская Украина, а у меня нормальная»*. Лексема *‘нормальная’* має позитивне оцінне значення, зокрема контекстуально визначається як загально визнаний, узаконений в певному соціальному середовищі порядок. Описуючи ситуацію, яка склалася до моменту мовлення, на що вказує минулий час дієслова *‘была’*, мовець висловлює фразу *«у нас в городе была тишина, покой, когда какие-то праздники милиция ходила»*, у якій функціонують лексеми з позитивним оцінним значенням *‘тишина’*, *‘покой’*. *«Нормальной»* Україні, приналежність до якої мовця встановлюється контекстуально, протиставляється Україна *«фашистская»*. Негативне оцінне значення лексеми *«фашистская»* характеризує Україну як таку, якій притаманна ідеологія вкрай войовничого шовінізму і расизму і практика поневолення (з частковим знищенням поневолених народів, з перетворенням на рабів народом-переможцем залишених у живих переможених народів). Оцінюючи ситуацію, яка за часом збігається із моментом мовлення, використано фразу *«А сейчас стоят дебилы с автоматами»*. Лексема *‘дебилы’* з актуальним значенням *«тупа, нетямуца людина»* контекстуально співвідноситься із словосполученням *«ваших “за украинцев”»*, і дає негативну оцінку Україні *«фашистской»*. Риторичне запитання *«Ты считаешь это порядок?»* у своїй семантиці містить ствердну

відповідь про відсутність загально визнаного, узаконеного в певному соціальному середовищі порядку України «нормальної». Протиставлення двох соціальних поглядів, позначуваних як «фашистская Украина» та «нормальная [Україна]» посилюється через семантичне зіставлення «работа - бабки» у фразі «У нас люди на работу ходили, а там за бабки люди ходили на митинги», де ‘работа’ має позитивний контекст «трудиться, создавать, совершенствовать что-л.», а ‘бабки’, що є жаргонною назвою грошей, вказує на продажність і формує негативний образ представників іншої частини України – «фашистской». Отже, лексико-семантичним і контекстуально-інтерпретаційним аналізом встановлено, що в наведених висловлюваннях міститься семантика внутрішнього громадянського конфлікту. Ураховуючи те, що в ситуативному контексті аналізованого повідомлення наявний факт активної стадії збройної агресії РФ проти України, можемо встановити, що в тексті публікації наявні висловлювання у формі заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, розпочатої у 2014 році, зокрема представлення збройної агресії Російської Федерації проти України як внутрішнього громадянського конфлікту.

Контекстуально-інтерпретаційний, змістовий і лексико-семантичний аналіз дозволив встановити, що в об’єктивному змісті висловлювання «Ты был в ЛНР? <...> / -я был когда была оккупация./ - господи, какая оккупация? Ты видел российские войска ? – нет. <...> От кого люди прятались в подвалах? – от украинской артиллерии...» наявна семантика заперечення тимчасової окупації частини території України. На це вказує зміст і структура фрази «господи, какая оккупация? Ты видел российские войска? – нет». Риторично-питальні речення «господи, какая оккупация? Ты видел российские войска?», що за своїм функціонально-стилістичним призначенням є формою узагальнення загальновідомої або очевидної думки, семантично виражають ствердну відповідь: «немає ніякої окупації», «немає російських військ», переконливості такого висновку надає негативна категорична відповідь – ‘нет’. Натомість вказується на присутність військової агресії на території ЛНР з боку України: *От кого люди прятались в подвалах ? – от украинской артиллерии...». Заперечення присутності російських військ, акцент на воєнних діях української сторони у наданому для аналізу тексті свідчить про те, що збройна агресія Російської Федерації подається як внутрішній громадянський конфлікт. На основі проведеного семантико-текстуального дослідження встановлено, що в аналізованому тексті містяться висловлювання, виражені у формі заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, розпочатої у 2014 році, зокрема представлення збройної агресії Російської Федерації проти України як внутрішнього громадянського конфлікту, та заперечення тимчасової окупації частини території України.*

Висновки та перспективи

Модель практичного застосування лінгвістичної інтерпретації юридичних термінів у вирішенні завдань семантико-текстуальної експертизи мовлення визначається етапами семантико-текстуального дослідження спірних текстів: 1) тлумачення юридичних термінологем шляхом семантичного аналізу їх компонентів; 2) встановлення об’єктивного змісту висловлювань засобами лексико-семантичного та понятійно-змістового аналізу з подальшим встановленням семантичної кореляції змісту висловлювання та лексичного тлумачення правових понять; 3) визначення актуального смислу ключових слів повідомлення через застосування контекстуально-інтерпретаційного методу, що дає змогу розширити концептуальний зміст досліджуваних явищ; 4) встановлення ключових слів, логіко-граматичних зв’язків у межах комунікативного акту, засобів міжфразового зв’язку в тексті повідомлення для визначення причинно-наслідкових відношень в об’єктивному змісті повідомлення як аргументації правомірності збройної агресії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Академічний тлумачний словник української мови [Електронний ресурс]. URL: <http://sum.in.ua/> (дата звернення 05.12.2022).
2. Кримінальний кодекс України (2341-III). База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення 28.11.2022).
3. Мінченко О. В. Юридико-лінгвістична інтерпретація правових текстів: загальнотеоретичний аспект. Держава та регіони. Серія: Право, 2018 р., № 3 (61). С. 22–27.
4. Поліщук В. Виправдовуєш агресію РФ — отримай до 8 років за ґратами. АрміяInform. 2 травня 2022. URL: <http://surl.li/dztct>
5. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки матеріалів та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ М-ва юстиції України від 8 жовт. 1998 р. № 53/5 (зі змінами та доповн.). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98> (дата звернення: 09.12.2022).
6. Сидоренко О. П., Шовкопляс О. А. Термінологія у сфері кібербезпеки: загальні питання терміноутворення, систематизації та уніфікації. Сучасні інформаційні технології в кібербезпеці [Текст] : монографія / А. С. Довбиш, В. К. Ободяк, І. В. Шелехов та ін. ; за ред. В. К. Ободяка, І. В. Шелехова. Суми : СумДУ, 2021. С. 255-273.
7. Толковый словарь русского языка [Електронний ресурс]. URL: <http://tolslovar.ru/v9157.html> (дата звернення 05.12.2022).
8. Юридична енциклопедія: У 6 т. / Національна академія наук України, Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України. Київ: Укр. енцикл., 1998. Т. 1. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. 672 с.
9. Юридична термінологія: поняття, особливості, види: монографія. М. І. Любченко. Харків: ТОВ «ВИДАВНИЦТВО ПРАВА ЛЮДИНИ», 2015. 280 с.
10. Юрислінгвістика: словник термінів і понять / уклад: Л. І. Шевченко, Д. В. Дергач, Д. Ю. Сизонов, І. В. Шматко / за ред. Л. І. Шевченко. К.: ВПЦ "Київський університет", 2015. 348 с.
11. Яремко, Я.П. (2017). Природа терміна у комунікативному контексті. Вісник Львівського університету. Серія філологічна, 64 (Ч. 1), 330–337.

REFERENCES

1. Akademichnyi tлумachnyi slovnyk ukrainskoi movy [Elektronnyi resurs]. URL: <http://sum.in.ua/> (data zvernennia 05.12.2022).
2. Kryminalnyi kodeks Ukrainy (2341-III). Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» / VR Ukrainy. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (data zvernennia 28.11.2022).
3. Minchenko O. V. Yurydyko-lingvistychna interpretatsiia pravovykh tekstiv: zahalnoteoretychnyi aspekt. Derzhava ta rehiony. Serii: Pravo, 2018 r., № 3 (61). S. 22–27.
4. Polishchuk V. Vypravdovuiesh ahresiiu rf — otrymai do 8 rokiv za gratamy. ArmiiaInform. 2 travnia 2022. URL: <http://surl.li/dztct>
5. Pro zatverdzhennia Instruksii pro pryznachennia ta provedennia sudovykh ekspertyz ta ekspertnykh doslidzhen ta Naukovo-metodychnykh rekomendatsii z pytan pidhotovky materialiv ta pryznachennia sudovykh ekspertyz ta ekspertnykh doslidzhen : nakaz M-va yustytzii Ukrainy vid 8 zhovt. 1998 r. № 53/5 (zi zminamy ta dopovn.). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98> (data zvernennia: 09.12.2022).
6. Sydorenko O. P., Shovkopliash O. A. Terminolohiia u sferi kiberbezpeky: zahalni pytannia terminotvorennia, systematyzatsii ta unifikatsii. Suchasni informatsiini

- tehnolohii v kiberbezpeti [Tekst] : monohrafiia / A. S. Dovbysh, V. K. Obodiak, I. V. Shelekhov ta in. ; za red. V. K. Obodiaka, I. V. Shelekhova. Sumy : SumDU, 2021. S. 255-273.
7. Tolkovyi slovar russkoho yazyka [Elektronnyi resurs]. URL: <http://tolkslovar.ru/v9157.html> (data zvernennia 05.12.2022).
 8. Iurydychna entsyklopediia: U 6 t. / Hatsionalna akademiia nauk Ukrainy, Instytut derzhavy i prava imeni. V.M. Koretskoho NAN Ukrainy. Kyiv: Ukr. entsykl., 1998. T. 1. / Redkol.: Yu.S. Shemshuchenko (holova redkol.) ta in. 672 s.
 9. Iurydychna terminolohiia: poniattia, osoblyvosti, vydy: monohrafiia. M. I. Liubchenko. Kharkiv: TOV «VYDAVNYTsTVO PRAVA LIuDYNY», 2015. 280 s.
 10. Iurydslihvistyka: slovnyk terminiv i poniat / uklad: L. I. Shevchenko, D. V. Derhach, D. Yu. Syzonov, I. V. Shmatko / za red. L. I. Shevchenko. K.: VPTs "Kyivskyi universytet", 2015. 348 s.
 11. Iaremko, Ya.P. (2017). Pryroda termina u komunikatyvnomu konteksti. Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia filolohichna, 64 (Ch. 1), 330–337.

Received: 22 August, 2022

MISSION AND VISION IN THE LANGUAGE OF SUSTAINABLE BRANDS: SOCIOLINGUISTIC ISSUES

Ushchapovska Iryna,

PhD in Philology, Associate Professor

ORCID ID 0000-0001-9746-5581

Sumy State University

2, Rymskoho-Korsakova st, Sumy, 40007, Ukraine

i.uschapovska@gf.sumdu.edu.ua

Vorfolomeiev Mykhailo,

Master's student

ORCID ID 0000-0003-4503-4549

Sumy State University

2, Rymskoho-Korsakova st, Sumy, 40007, Ukraine

codymaker.2016@gmail.com

***Abstract.** The article presents the result of the linguistic analyses of sustainable brands' mission and vision. The mission must be emotional to create a sense of faith in the brand in the target audience and encourage it to decision-making. It is important to correctly use linguistic tools to create certain emotions and reflect sustainable brands' values.*

Sustainable development according to the United Nations is the organizing principle for meeting human development goals while at the same time, sustaining the ability of natural systems to provide the natural resources and ecosystem services upon which the economy and society depend. There are three dimensions of sustainability: economic, social, and environmental, recognizing that these dimensions are interrelated and interdependent. The Sustainable developmental goals (SDGs) consist of seventeen universal transformative goals. In the execution of the SDGs, the role of language is also eminent. The brand is a participant in the communicative process being a sender that transmits the information to a recipient (consumer).

The way a brand communicates with its audience is the brand language – a set of verbal and non-verbal tools. The mission statement, being a brand language element, is a clear, concise, and sustainable statement about the reasons for the existence of the brand today. Sustainable brands are brands that undertake sustainable practices in the workings of their business and champion them. They then use brand communication tools to convey these benefits to their end consumer hence enabling them to make conscious decisions while being associated with or buying from that brand. Sustainable brands may use a mission statement to communicate their sustainability approaches. Thus, a mission statement being an emotionally influential communication tool is powerful in achieving sustainable development goals.

***Keywords:** mission statement, vision statement, brand, brand language, sustainability, social impact.*

МІСІЯ ТА ВІЗІЯ В МОВІ СТАЛИХ БРЕНДІВ: СОЦІОЛІНГВІСТИЧНІ АСПЕКТИ

Ущাপовська Ірина,

кандидат філологічних наук, доцент,

ORCID ID 0000-0001-9746-5581

© Ushchapovska I., Vorfolomeiev M., 2022

Сумський державний університет,
вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, 40007, Україна
i.uschchapovska@gf.sumdu.edu.ua

Ворфоломесв Михайло,

магістрант

ORCID ID 0000-0003-4503-4549

Сумський державний університет,

вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, 40007, Україна

codymaker.2016@gmail.com

***Анотація.** У статті представлено результати лінгвістичного аналізу місії та візії сталих брендів. Місія має бути емоційною, щоб створити відчуття віри в бренд у цільовій аудиторії та спонукати її до прийняття рішень. Важливо правильно використовувати лінгвістичні інструменти, щоб створити певні емоції та відобразити сталі цінності брендів.*

Сталий розвиток, згідно з заявою Організації Об'єднаних Націй, є організаційним принципом для досягнення цілей людського розвитку, водночас зберігаючи здатність природних систем забезпечувати природні ресурси та екосистемні послуги, від яких залежить економіка та суспільство. Існує три виміри стійкості: економічний, соціальний та екологічний, визнаючи, що ці виміри взаємопов'язані та взаємозалежні. Цілі сталого розвитку (ЦСР) складаються з сімнадцяти універсальних трансформаційних цілей. У виконанні ЦСР роль мови є провідною.

Бренд є учасником комунікативного процесу, відправник, який передає інформацію одержувачу (споживачеві). Спосіб комунікації бренду зі своєю аудиторією є мовою бренду – набором вербальних і невербальних інструментів. Заява про місію, як елемент мови бренду, є чітким, лаконічним і стійким висловом про причини існування бренду сьогодні. Сталі бренди – це бренди, які застосовують стійкі практики у своєму бізнесі та відстоюють їх. Вони використовують інструменти комунікації бренду, щоб передати цінності своїм споживачам, таким чином дозволяючи їм приймати свідомі рішення пов'язані з цим брендом. Сталі бренди можуть використовувати заяву про місію, щоб повідомити про свої підходи до сталого розвитку. Таким чином, заява про місію як емоційно впливовий інструмент спілкування є вагомим у досягненні цілей сталого розвитку.

***Ключові слова:** заява про місію, заява про візію, бренд, мова бренду, сталість, соціальний вплив.*

Introduction

Sustainable development is considered as the development that meets the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs (WCED, 1987). The concept of sustainability comes from the tradition of referring to economic development that almost totally overlooks other spheres of life, in particular, linguistics. Researchers are finding ways of transferring the procedures of sustainability to the language field and combining economic, environmental, cultural, and linguistic competencies.

Language always fulfills two functions in society – it enables the members of a society to exchange information, and to express their collective identity (Ehala, 2013: 89). Language as a tool of communication makes it possible for culturally heterogeneous communities or people all around the globe to negotiate over multiple issues and to be tolerant and considerate for different opinions. The constitutive potentiality of language, in this way, facilitates social development, cultural evolution as well as sustainability (Toppo, 2020: 90).

To find the bridge between economics and linguistics, specific touchpoints should be found for the synergy. These can be brands and brand language, as “the great brands

don't belong to any single language – they're part of a new global tongue, the Esperanto of the check-out stand. We're all drawn together under the international lingua branda” (Nunberg, 2009: 189). Current approaches to the brand study reveal its communicative essence and indicate the possibility of linguistic analysis. In the brand communication paradigm, the brand acts as a source of information about the company or its products (sender), and this transmits this information to the consumer (receiver) through the brand language – a common system of symbols or code. From a multimodal perspective, the elements of the brand language are combined into verbal, visual, audial, and sensory modes (Ushchapovska 2017: 117). From an interdisciplinary perspective, sustainable brands can become the ambassadors of sustainability.

Brand language is a system of signs (words, and other expressive means) used to communicate information about the brand. Studied from different perspectives due to its social and cultural influence, complex structure, and integrative communicative essence. Sincere brands are associated with adjectives like genuine or honest. Hence, sustainable brands should highlight this brand personality trait to attract sustainable consumers (Paetz, 2021: 3). The verbal elements of the brand language have been determined as the name, tagline, slogan, mission statement, storytelling, and descriptive text (Ushchapovska 2020: 64-65).

Sustainable development is about intentions to live and function for the future and to express and possess certain values to comply with Sustainable development goals. Thus, the intentionality and axiology of the brand are represented by mission and vision statements, which function to proclaim the intentions and values of the brand.

The relevance of the research is determined by the need to explore the possibilities of linguistic contribution to sustainable development through such elements of the brand language as the mission and vision statements.

The object of the research is mission and vision statements of sustainable brands.

The purpose of the research is to define the features of mission and vision statements of the language of sustainable brands; to consider the social impact of sustainable brands' mission and vision.

Materials and methods

The material of the research was the mission, vision, and value statements of sustainable brands.

The research uses general scientific methods of analysis and synthesis in dividing the issue into its components, and analysis in determining the meaning of terms. The method of continuous sampling was also used in the study.

The main methods of linguistic research used in this work are descriptive to observe, generalize, interpret, and classify language units; abstract analysis was carried out for analytical processing of primary sources and selection of information relevant to research, determination of the main areas of brand research, language brand and multimodality, the method of analysis of dictionary definitions – for determination of the primary meaning of language units; we used structural analysis, which allows, on the one hand, to analyze the elements and their connections in the statements; method of contextual analysis to study the impact of non-linguistic factors on the specifics of brand language implementation in a certain context.

Results of the research

Branding relies heavily on language, and consumers often come to know a brand through language (Carnevale, 2019: 1). Language is a strategic tool for managing a brand's communication to target customers and for building brand equity. Ideally, a brand's use of language aligns with its overall communications strategy, resulting in coherent communications across all channels to its target consumers. The relationship between brands and consumers has evolved significantly over time. Companies that own successful brands have the power to modify the existing system of values and behaviors in society and even create a completely new lifestyle. This power is derived from the mass of loyal

consumers who permanently follow their favorite brands and often strongly identify with them.

Sustainability is a balance between the financial, human, and environmental. It is about living your values and acting with integrity, responsibility, and generosity. It is about being in a community of discussion, dialogue, and action – because no person or company is an island, and everything is interconnected (Sprinkel). Given that successful implementation of the concept of sustainability demands changes that trigger mass rather than individuals, such a power of brands is invaluable (Grubor, 2016: 408).

In this regard, the definition should be made of what a “sustainable brand” is. Sustainable brands are brands that undertake sustainable practices in the workings of their business and champion them. They then use brand communication tools to convey these benefits to their end consumer hence enabling them to make conscious decisions while being associated with or buying from that brand. There are several techniques to communicate this. A sustainable brand must truly integrate its claims into its business plan and practice them. According to Olivia Sprinkel, A sustainable brand has a meaning or purpose that goes beyond making money, instead seeking to increase the well-being of humanity and all life on our planet. It sees people as creatives, not consumers. And it understands the lifecycle and environmental impact of all its activities so that it can seek to continuously innovate and reduce its impact to a minimum (Sprinkel). This definition emphasizes the communicative nature of a brand to influence the target audience and thus pragmatically change their behaviour.

Strong sustainable brands have the power to initiate deeper changes in peoples’ lives and ensure the balance between multiple interests of three usually opposed sides – consumers, companies, and society. The brand is a unique blend of functional and emotional characteristics perceived by consumers as an additional value, unique experience, and fulfilled promise (Lynch et al., 2004: 405). Branding has become “the story of belonging and pervasion”, as it enables consumers to express their interests, attitudes, preferences, and overall personality through the brands they use (Grubor 2017: 79-80).

As far as sustainability is about the future that should not be compromised for the sake of the present, such future intentions are expressed in the brand’s mission statement, which functions to describe the brand’s goals. Each brand has a current goal – a mission and a future goal – a vision. The mission is a clear, concise, and sustainable statement about the reasons for the existence of the brand today: *Our Roadmap starts with our mission, which is enduring. It declares our purpose as a company and serves as the standard against which we weigh our actions and decisions* (5). Vision is a description of the future goal that provides a mental picture of aspiration to the position that the brand seeks to achieve: *Our vision serves as the framework for our Roadmap and guides every aspect of our business by describing what we need to accomplish to continue achieving sustainable, quality growth* (5). Brand values are ideals and principles that guide the thoughts and actions of the brand (company) and determine its character and current and future goals: *Our values serve as a compass for our actions and describe how we behave in the world* (5). Combined, the mission, vision, and values create a sustainable coherent message for the optimal communication of the brand with its audience.

Although mission, vision, and value statements possess strong communicative and pragmatic features in terms of persuasion and influence on the recipients, they have not yet been broadly studied from a linguistic perspective. The results of their analysis are presented in the works of L. Gregory, R. Fox, J. Fox, P. Mamet, J. Rathbun, J. Swales, and P. Rogers.

A mission is defined as follows: it is a statement of a company, corporation, or organization that defines its basic principles and intentions. Although the statement may be short, it is a guiding principle that regulates the behavior and policy of the organization in the foreseeable future (IDM, 2002: 244); an official statement about the goals and objectives of a business or organization (CED, 2008: 551); sometimes called a creed statement, a statement of purpose, a statement of philosophy, a statement of beliefs, or a

statement of business principles, a mission describes what and for who the brand wants to be (David, 2007: 44)

The most comprehensive definition of the mission is proposed by S. Brown, according to whom, the mission contains three aspects, namely: future views (vision), goals (mission), and philosophy (values) of the brand (Braun et al., 2002: 431). The mission statement describes the possible actions that are currently being taken to achieve the goals. It defines the company's goals and how they will be met. The mission should be quite simple and concise, preserving the style and vocabulary of the language of a certain brand. It is a coherent statement of purpose that differentiates one brand from others like it. The mission is a declaration of the brand's reason for existence. A clear formulation of the mission is important for the effective establishment of goals and strategies (Drucker, 1986: 59).

J. Swales and P. Rogers define the mission statement from a linguistic standpoint as a selective class of genres that primarily act as carriers of ideologies and corporate culture (Swales, 1995: 230). P. Mamet claims that the mission statement often has the structure of a discursive colony (Mamet, 2014: 190) – a type of text, the components of which perform the same functions, can function independently, and are not based on a sequence, but are united by the framework of the context (Hoey, 1986: 13). R. Fox and J. Fox believe that the most noticeable sign of corporate public discourse occurs precisely in the mission, which is permeated with hyperbolic language (Fox, 2004: 171).

From a pragmatic perspective, when creating a mission, it is necessary to determine the target audience of consumers to whom the mission statement is directed, to obtain high sales and concentration of marketing resources. However, the application should be universal to attract different recipients to ensure a sustainable source of income (Horwath, 2005: 4). The mission must be emotional to create a sense of faith in the brand in the target audience and encourage decision-making. It is important to correctly use linguistic tools to create certain emotions and reflect brand values.

In an organizational context, a mission statement promotes ideology and provides a portrait whereby members make sense of their experience within its contextual structure (Rathbun, 2007: 552). It is worth noting that in terms of business organization, each brand has its mission, but not all of them have it documented or set out in writing.

In internet sources, the writing of hypertexts with the use of appropriate stylistic means and their translation is aimed at reaching a larger audience and exerting a stronger influence (Haman, 2022: 176). Thus, appealing to the digital preferences of the target audience, most brands post written mission statements on official websites in the “*About us*” or “*Our mission*” sections. Besides, this verbal element can be found in advertising booklets, postcards, or on the packaging. A mission statement can be both a separate element of the advertising text or completely coincide with the tagline or slogan. There is an agreement between the outcome of the linguistic research indicated above and research of mission statements from the managerial point of view that a slogan is one of the major generic forms of mission statements (Mamet, 2013: 98).

A mission statement as well as a slogan or tagline, can be comprised of only one sentence: *Our mission is to be an authentic community of artists and musicians who create out of wholeness and inspire the world into connection with God* (2) or a text: *Our mission is to make diversity, equity & inclusion our way of doing business. We will advance our culture of belonging where open hearts and minds combine to unleash the potential of the brilliant mix of people, in every corner of Johnson & Johnson* (3).

Considering the above-mentioned, a mission statement is emotionally hyperbolic to appeal to consumers, spark interest, and motivate action. To fulfill the functions and achieve the goal of the mission statement, certain linguistic tools are used. To positively represent the activity of the brand, nouns with a value implication are used: *goal, principle, values, culture, environment, sustainability, relationship, standards, experience, perfection, quality, and respect*. Verbs and predicates that characterize productive discursive processes, such as: *inspire, try, strive, seek, respect, create, nurture, discover, serve, believe, focus, provide, be dedicated to, be committed to, be aware of, do one's best, etc.* are immanent

part of effective mission statements. The most influential tool is the use of the determinants *we, us, our* to motivate the target audience by engaging in their community and emphasizing inclusiveness.

The Sustainable Development Goals are the blueprint to achieve a better and more sustainable future for all. They address the global challenges we face, including those related to poverty, inequality, climate change, environmental degradation, peace, and justice. The seventeen Goals are all interconnected, and to leave no one behind, we must achieve them all by 2030 (Harding-Esch, 2017: 7). Language, be it indigenous universal, or politicized, can effectively shape the future of global sustainability by engaging audiences on both factual and emotional levels (Ploof, 2016: 2). Language informs the thinking of the mind of the individual and by extension, the community, given that beliefs are thoughts. Without language, the idea of the SDGs cannot be conceived (Ezeh, 2020: 59). There are various criteria for establishing successful a sustainable brand strategy, like uniqueness, innovativeness, co-creation of sustainable value, and accurate and clever communication (Danciu, 2015: 53).

Thus, a mission statement being an emotionally influential communication tool is powerful in achieving sustainable development goals. In a mission statement, a brand assures consumers that it acts sustainably for the future life of the planet and society: *Our purpose is to make sustainable living commonplace... We strive to do more good for our planet and our society – not just less harm. We want to act on the social and environmental issues facing the world and we want to enhance people's lives with our innovative, sustainable, and high-quality products* (8).

Using the words of inclusiveness, a brand makes a powerful social impact on consumers through its mission statement: *OUR MISSION. To inspire and nurture the human spirit – one person, one cup, and one neighborhood at a time. OUR VALUES. With our partners, our coffee, and our customers at our core, we live these values: Creating a culture of warmth and belonging, where everyone is welcome. Delivering our very best in all we do, holding ourselves accountable for results. Acting with courage, challenging the status quo, and finding new ways to grow our company and each other. Being present, connecting with transparency, dignity, and respect. We are performance-driven, through the lens of humanity* (4).

Healthy food being one of the SDGs, brands can show a better way of eating thus involving people in a healthy lifestyle: *We believe there's a better way to feed our future. By shifting from animal to plant-based meat, we can positively affect growing global issues such as constraints on natural resources and animal welfare. After all, the positive choices we make every day – no matter how small – can have a great impact on our world* (1).

Taking care of the earth and environment is for sustainable development is about. Therefore, sustainable brands strive to emphasize their mission by proclaiming their environment-friendly actions: *EarthwiseTM products are designed with the planet in mind. For a product to be considered EarthwiseTM, at least one of its main components must contain more sustainable materials, and at a minimum percentage* (7). *We strive to create products from sustainable sources and build relationships with our communities* (6).

By using sustainable language, brands can win the market, attract sustainable-conscious consumers, and make an impact on society. We should not, though, forget about the so-called “greenwashing” a form of advertising or marketingspin in which green PR and green marketing are deceptively used to persuade the public that an organization's products, aims, and policies are environmentally friendly.

Conclusions

Upon the analysis of the brand language, we can conclude that in the mission statement, it is implemented to affirm the brand's intentions and values. A mission statement is a clear, concise, and long-lasting statement about the brand's reasons for existence. The mission contains three aspects: goals (mission), future views (vision), and the philosophy (values) of the brand. A sustainable brand is one that has a meaning or purpose that goes beyond making money, instead seeking to increase the well-being of

humanity and all life on our planet. The mission statement of sustainable brands is emotionally hyperbolic to appeal to consumers' minds, generate interest, and motivate action. It is an emotionally influential communication tool, powerful in achieving sustainable development goals.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Гаман, 2022 – Гаман І. А., Корженевська К. С. Вербалізація екобезпеки на німецькомовних сайтах косметичних брендів: перекладацький аспект. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2022. Том 33 (72) № 3. С. 176–180.
- Ущатовська, 2020 – Ущатовська І. В. Структурно-семантичні, соціолінгвальні та прагматичні параметри мови бренду: мультимодальний підхід (на матеріалі англійських брендів кави): *дис. ... канд. філол. наук*: 10.02.04. Запоріжжя, 2020. 258 с.
- Braun, 2012 – Braun S., Wesche J., Frey D., Weisweiler S. Effectiveness of mission statements in organizations: A review. *Journal of Management & Organization*. 2012. Vol. 18(4). P. 430–444.
- Carvenale, 2017 – Carvenale M., Luna D., Lerman D. Brand linguistics: A theory-driven framework for the study of language in branding. *International Journal of Research in Marketing*. 2017. Vol. 34 (2). P. 572–591.
- CED, 2008 – *Collins English dictionary* / Editors: J. Crozier, A. Grandison, C. McKeown, E. Summers, P. Weber. Glasgow : Harper Collins Publishers, 2008. 1040 p.
- Danciu, 2015 – Danciu V. “Successful Green Branding, a New Shift in Brand Strategy: Why and how it works”, *The Romanian Economic Journal*, 2015. Vol. 56, pp. 47–64.
- David, 2007 – David F. R. *Strategic management: concepts and cases*. 13th ed. New Jersey : Pearson Education, Inc. 2007. 694 p.
- Drucker, 1986 – Drucker P. F. *Management: Tasks, Responsibilities, and Practices*. New York: Truman Talley Books. E.P. Dutton. 1986. 553 p.
- Ehala, 2013 – Ehala M. *Principles of language sustainability*. *Estonian Approaches to Culture Theory*; Lang, V., Kull, K., Eds. 2013. P. 88–106.
- Ezeh, 2020 – Ezeh N. G. The role of language in achieving the world's sustainable development goals (SDGs). *European Journal of English Language and Literature Studies*, 2020. Vol.8, No.6, P.53-61.
- Fox, 2004 – Fox R., Fox J. *Organizational discourse: a language-ideology-power perspective*. Westport, Conn.: Praeger. 2004. 240 p.
- Grubor, 2016 – Grubor A., & Milovanov O. Sustainable Branding. *ENTRENOVA – ENTerprise REsearch INNOVAtion*, 2(1), 2016. P. 329–336. URL: <https://hrcak.srce.hr/ojs/index.php/entrenova/article/view/14232> (Last accessed 09.12.2022)
- Grubor, 2016 – Grubor A., & Milovanov O. Brand strategies in the era of sustainability. *Interdisciplinary Description of Complex Systems*, 2017. 15(1), P. 78–88.
- Harding-Esch, 2017 – Harding-Esch P. Languages and the Sustainable Development Goals after Covid-19. *Language and the Sustainable Development Goals: Selected proceedings of the 12th Language and Development Conference*, Dakar, Senegal. 2017. P. 7-15.
- Hoey, 1986 – Hoey M. The discourse colony: A preliminary study of a neglected discourse type. *Talking about Text – Studies Presented to David Brazil on his Retirement (Discourse Analysis Monographs 13)*. M. Coulthard (Ed.). Birmingham: ELR/University of Birmingham. 1986. P. 1–26.
- Horwath, 2005 – Horwath R. Discovering Purpose: Developing Mission, Vision & Values. *Strategic Thinking Institute*. 2005. P. 1–9. URL: https://www.strategyskills.com/Articles/Documents/Discovering_Purpose_STI.pdf (Last accessed: 09.12.2022)

- IDM, 2002 – *International dictionary of Marketing* / editor D. Yadin. London: Kogan Page Ltd, 2002. 442 p.
- Lynch, 2004 – Lynch J., de Chernatony L. The power of emotion: Brand communication in business-to-business markets“, *Journal of Brand Management*, 2004. Vol. 11 No. 5. P. 403–419.
- Mamet, 2013 – Mamet P. Slogan as a Corporate Mission Statement. W: D. Gabryś-Barker, J. Mydła (red.), *“English studies at the University of Silesia: forty years on”*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego. 2013. P. 97–105.
- Mamet, 2014 – Mamet P. Language and corporate management: a comparison of mission statements of polish and US universities. *Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Studia Neofilologiczne*. 10. 2014. P. 187–205.
- Nunberg, 2009 – Nunberg G. *The Years of Talking Dangerously*. New York: Public affairs. 2009. 288 p.
- Paetz, 2021 – Paetz F. Recommendations for Sustainable Brand Personalities: An Empirical Study. *Sustainability* 2021, 13(9), 4747.
- Ploof, 2016 – Ploof M. The Language of Sustainability. *Student Showcase*. 17. 2016. URL: https://scholarworks.umass.edu/sustainableumass_studentshowcase/17 (Last accessed: 09.12.2022)
- Rathbun, 2007 – Rathbun G. Silenced by a Mission Statement: An Organization’s Cloak of Ambiguity. *Human Communication. A Publication of the Pacific and Asian Communication Association*. 2007. Vol. 10, No. 4, P. 547–556.
- WCED, 1987 – *Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future* (United Nations World Commission on Environment and Development, 1987), www.un-documents.net/our-common-future.pdf
- Sprinkle – Sprinkel O. *What is a sustainable brand?* URL: <https://sustainablebrands.wordpress.com/2010/12/26/what-is-a-sustainable-brand/> (Last accessed 09.12.2022)
- Swales, 1995 – Swales J., Rogers P. S. Discourse and the projection of corporate culture: the mission statement. *Discourse & Society*. 1995. P. 223–242.
- Toppo, 2020 – Toppo N., Rahman M. The Role of Language in Sustainable Development: Multilingualism and Language literacy in India. *PROBLEMY EKOROZWOJU – PROBLEMS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT*. 2020. vol. 15, no 1, P. 89–93
- Ushchapovska, 2017 – Ushchapovska I. V. Convergence of brand language elements. *Filolohichni traktaty*. Sumy, 2017. Vol. 9. № 1. P. 115–121.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

- Beyond meat. URL: <https://www.beyondmeat.com/en-GB/mission/> (Last accessed: 01.12.2022).
- Cageless bird. URL: <https://www.cagelessbirds.com/> (Last accessed: 01.12.2022).
- Johnson & Johnson. URL: <https://www.jnj.com/about-jnj/diversity> (Last accessed: 01.12.2022).
- Starbucks. URL: <https://www.starbucks.com/> (Last accessed: 01.12.2022).
- The Coca-Cola Company: official website. URL: <https://www.cocacola.com/our-company/mission-vision-values> (Last accessed: 01.12.2022).
- Timberland. URL: <https://www.timberland.dk/blog/sustainability.html> (Last accessed: 01.12.2022).
- Tom’s. URL: <https://www.toms.com/us/impact/planet.html> (Last accessed: 01.12.2022).
- Unilever. URL: <https://www.unilever.com/our-company/strategy/> (Last accessed: 01.12.2022).

REFERENCES

- Haman, 2022 – Haman I. A., Korzhenevska K. S. Verbalizatsiya ekobezpeky na nimets'komovnykh saytakh kosmetychnykh brendiv: perekladatsky aspekt [Verbalization of eco-safety on German-language websites of cosmetic brands:

- translational aspect]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Seriya: Filolohiya. Zhurnalistyka*. 2022. Vol. 33 (72) № 3. P. 176–180. [in Ukrainian]
- Ushchapovska, 2020 – Ushchapovska I. V. *Strukturno-semantychni, sotsiolinhvalni ta prahmatychni parametry movy brendu: multimodalny pidkhid (na materialii anhlomovnykh brendiv kavy)* [Structural and semantic, sociolinguistic, and pragmatic parameters of the brand language: a multimodal approach (a case study of English-language coffee brands)]; dys. ... kand. filol. nauk: 10.02.04. Zaporizhzhya, 2020. 258 p. . [in Ukrainian]
- Braun, 2012 – Braun S., Wesche J., Frey D., Weisweiler S. Effectiveness of mission statements in organizations: A review. *Journal of Management & Organization*. 2012. Vol. 18(4). P. 430–444.
- Carvenale, 2017 – Carvenale M., Luna D., Lerman D. Brand linguistics: A theory-driven framework for the study of language in branding. *International Journal of Research in Marketing*. 2017. Vol. 34 (2). P. 572–591.
- CED, 2008 – *Collins English dictionary* / Editors: J. Crozier, A. Grandison, C. McKeown, E. Summers, P. Weber. Glasgow : Harper Collins Publishers, 2008. 1040 p.
- Danciu, 2015 – Danciu V. “Successful Green Branding, a New Shift in Brand Strategy: Why and how it works”, *The Romanian Economic Journal*, 2015. Vol. 56, pp. 47–64.
- David, 2007 – David F. R. *Strategic management: concepts and cases*. 13th ed. New Jersey : Pearson Education, Inc. 2007. 694 p.
- Drucker, 1986 – Drucker P. F. *Management: Tasks, Responsibilities, and Practices*. New York: Truman Talley Books. E.P. Dutton. 1986. 553 p.
- Ehala, 2013 – Ehala M. Principles of language sustainability. *Estonian Approaches to Culture Theory*; Lang, V., Kull, K., Eds. 2013. P. 88–106.
- Ezeh, 2020 – Ezeh N. G. The role of language in achieving the world’s sustainable development goals (SDGs). *European Journal of English Language and Literature Studies*, 2020. Vol.8, No.6, P.53-61.
- Fox, 2004 – Fox R., Fox J. *Organizational discourse: a language-ideology-power perspective*. Westport, Conn.: Praeger. 2004. 240 p.
- Grubor, 2016 – Grubor A., & Milovanov O. Sustainable Branding, *ENTRENOVA – ENTERprise REsearch InNOVation*, 2(1), 2016. P. 329–336. URL: <https://hrcak.srce.hr/ojs/index.php/entrenova/article/view/14232> (Last accessed 03.12.2022)
- Grubor, 2016 – Grubor A., & Milovanov O. Brand strategies in the era of sustainability. *Interdisciplinary Description of Complex Systems*, 2017. 15(1), P. 78–88.
- Harding-Esch, 2017 – Harding-Esch P. Languages and the Sustainable Development Goals after Covid-19. *Language and the Sustainable Development Goals: Selected proceedings of the 12th Language and Development Conference*, Dakar, Senegal. 2017. P. 7-15.
- Hoey, 1986 – Hoey M. The discourse colony: A preliminary study of a neglected discourse type. *Talking about Text – Studies Presented to David Brazil on his Retirement (Discourse Analysis Monographs 13)*. M. Coulthard (Ed.). Birmingham: ELR/University of Birmingham. 1986. P. 1–26.
- Horwath, 2005 – Horwath R. Discovering Purpose: Developing Mission, Vision & Values. *Strategic Thinking Institute*. 2005. P. 1–9. URL: https://www.strategyskills.com/Articles/Documents/Discovering_Purpose_STI.pdf (Last accessed: 09.12.2022)
- IDM, 2002 – *International dictionary of Marketing* / editor D. Yadin. London: Kogan Page Ltd, 2002. 442 p.
- Lynch, 2004 – Lynch J., de Chernatony L. The power of emotion: Brand communication in business-to-business markets“, *Journal of Brand Management*, 2004. Vol. 11 No. 5. P. 403–419.

- Mamet, 2013 – Mamet P. Slogan as a Corporate Mission Statement. W: D. Gabryś-Barker, J. Mydla (red.), *“English studies at the University of Silesia: forty years on”*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego. 2013. P. 97–105.
- Mamet, 2014 – Mamet P. Language and corporate management: a comparison of mission statements of Polish and US universities. *Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Studia Neofilologiczne*. 10. 2014. P. 187–205.
- Nunberg, 2009 – Nunberg G. *The Years of Talking Dangerously*. New York: Public affairs. 2009. 288 p.
- Paetz, 2021 – Paetz F. Recommendations for Sustainable Brand Personalities: An Empirical Study. *Sustainability* 2021, 13(9), 4747.
- Ploof, 2016 – Ploof M. The Language of Sustainability. *Student Showcase*. 17. 2016. URL: https://scholarworks.umass.edu/sustainableumass_studentshowcase/17 (Last accessed: 03.12.2022)
- Rathbun, 2007 – Rathbun G. Silenced by a Mission Statement: An Organization’s Cloak of Ambiguity. *Human Communication. A Publication of the Pacific and Asian Communication Association*. 2007. Vol. 10, No. 4, P. 547–556.
- WCED, 1987 – *Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future* (United Nations World Commission on Environment and Development, 1987), www.un-documents.net/our-common-future.pdf
- Sprinkle – Sprinkel O. *What is a sustainable brand?* URL: <https://sustainablebrands.wordpress.com/2010/12/26/what-is-a-sustainable-brand/> (Last accessed 03.12.2022)
- Swales, 1995 – Swales J., Rogers P. S. Discourse and the projection of corporate culture: the mission statement. *Discourse & Society*. 1995. P. 223–242.
- Toppo, 2020 – Toppo N., Rahman M. The Role of Language in Sustainable Development: Multilingualism and Language literacy in India. *PROBLEMY EKOROZWOJU – PROBLEMS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT*. 2020. vol. 15, no 1, P.89–93
- Ushchapovska, 2017 – Ushchapovska I. V. Convergence of brand language elements. *Filolohichni traktaty*. Sumy, 2017. Vol. 9. № 1. P. 115–121.

ILLUSTRATIVE SOURCES

1. Beyond meat. URL: <https://www.beyondmeat.com/en-GB/mission/> (Last accessed: 01.12.2022).
2. Cageless bird. URL: <https://www.cagelessbirds.com/> (Last accessed: 01.12.2022).
3. Johnson & Johnson. URL: <https://www.jnj.com/about-jnj/diversity> (Last accessed: 01.12.2022).
4. Starbucks. URL: <https://www.starbucks.com/> (Last accessed: 01.12.2022).
5. The Coca-Cola Company: official website. URL: <https://www.cocacola.com/our-company/mission-vision-values> (Last accessed: 01.12.2022).
6. Timberland. URL: <https://www.timberland.dk/blog/sustainability.html> (Last accessed: 01.12.2022).
7. Tom’s. URL: <https://www.toms.com/us/impact/planet.html> (Last accessed: 01.12.2022).
8. Unilever. URL: <https://www.unilever.com/our-company/strategy/> (Last accessed: 01.12.2022).

Received: 10 September, 2022

**ТОМАС НЕШ- НЕ САТИРИК:
ОБРАЗ «ЧОРНОЇ СМЕРТІ» У ЙОГО ПОЕЗІЯХ**

Федоряка Людмила,

кандидат філологічних наук

ORCID ID 0000-0003-0987-9544

Криворізький державний педагогічний університет

проспект Гагаріна, 54, Кривий Ріг, 50000, Україна

fedoryaka.lyudmila@gmail.com

Клименко Ірина,

кандидат філологічних наук

ORCID ID 0000-0001-5557-0412

Криворізький державний педагогічний університет

проспект Гагаріна, 54, Кривий Ріг, 50000, Україна

imklimen@gmail.com

***Анотація.** Увага авторів цієї розвідки зосереджена навколо віршованого «триптиху про чорну смерть», що розміщений у п'єсі елизаветинського літератора Томаса Неша «Останнє бажання і заповіт Літа» (1592). Оскільки цей письменник у сучасній літературознавчій спільноті відомий здебільшого як талановитий сатирик, автор роману й численних памфлетів, то фокус на його поетичних творах наразі постає напрочуд актуальним як з огляду на їхній тематичний вектор, так і з точки зору внеску автора в розвиток тогочасної поетичної традиції.*

У трьох віршах іде мова про лондонську чуму 1592–1594 рр., що змусила Т.Неша змінити стиль життя й напрямок творчості. Перед лицем неминучої хвороби й смерті літератор вдався до художньої репрезентації чуми в поезіях, які збагачують художню структуру драматичного твору. Автори статті доводять, що, об'єднані концептом швидкоплинності життя і страхом смерті, ці вірші по-різному оприявнюють авторський психоемоційний настрій і демонструють універсальну візію медичного лиха елизаветинцями. Також у статті репрезентовано ідейно-змістовну специфіку віршів і їхню кореляцію зі структурно-композиційною організацією п'єси й визначено так звану театральність як художню рису драматичного твору. Деякі маловідомі факти з життя автора та соціокультурний контекст епохи теж представлені в анотованій статті.

Аналітичне прочитання віршів уможливило зробити висновок про їхню унікальність. На переконання авторів, вона полягає в тому, що у своєму першому драматичному творі Неш розмістив свої перші вірші на актуальну тему. Це вирізняє його з-поміж тогочасних колег по перу, адже подібного поєднання в елизаветинській літературі не було, як не було і поезій, повністю присвячених «чорній смерті». Саме завдяки цим поезіям Неш відтепер буде знаний у літературознавчих колах не лише як великий сатирик, а й талановитий поет Єлизаветинської доби.

***Ключові слова:** Томас Неш, «Останнє бажання і заповіт Літа», «триптих про чорну смерть», поезія, драма, чума.*

**THOMAS NASHE IS NOT A SATIRIST:
THE IMAGE OF “THE BLACK DEATH” IN HIS POETRY**

© Fedoriaka L., Klymenko I., 2022

Fedoriaka Liudmyla,

PhD in Philology

ORCID ID 0000-0003-0987-9544

Kryvyi Rih State Pedagogical University

54, Gagarin Ave., Kryvyi Rih, 50000, Ukraine

fedoryaka.lyudmila@gmail.com**Klymenko Iryna,**

PhD in Philology

ORCID ID 0000-0001-5557-0412

Kryvyi Rih State Pedagogical University

54, Gagarin Ave., Kryvyi Rih, 50000, Ukraine

imklimen@gmail.com

Abstract. *The authors of this article focus on poetics of “trptych about the Black death”, which is included in the play “Summer’s Last Will and Testament” (1592) written by the Elizabethan writer Thomas Nashe. As this writer is well-known to modern literary scholars mostly as a talented satirist, the author of a novel and numerous pamphlets, the attention to his poetic heritage is nowadays surprisingly relevant from the view point of their thematic vector and from the viewpoint of the author’s contribution into the development of the Elizabethan poetic tradition.*

The three poems about the London plague of 1592-1594 forced T. Nashe to change both his lifestyle and concepts of his fiction. Faced with inevitable illness and death, the writer demonstrated his imagination about plague in poems that enrich the fictional structure of drama. Being united by the ideas of the life transience and the fear of death, the author’s psycho-emotional state and his contemporaries’ universal vision of the medical disaster are manifested in different ways. In this article, there is also an attempt to find out the ideological and fictional specificity of the poems and their correlation with the structural and compositional organization of the play, as well as to define so-called theatricality as an artistic feature of drama. Some unfamiliar facts from the author’s life and socio-cultural context are also placed in the given article.

Having analyzed the poems, the authors of the research came to conclusion that their uniqueness lies in the following: in his first drama Nashe represented his first poems, moreover, for the first time in the Late Renaissance literature, they were devoted to the Black death. This artistic achievement differs Th. Nashe from contemporary men-of-letter. Thanks to these poems, Nashe can be henceforth considered not only a great satirist, but also as a talented poet of the Elizabethan age.

Key words: *Thomas Nashe, Summer’s Last Will and Testament, “trptych about the Black death”, poetry, drama, plague.*

Вступ

Пізньоренесансному читачеві ім'я Томаса Неша (1567–1601) було добре знайомим: у часи Єлизавети I він був дуже популярним літератором. Усі, хто був охочим до читання й купував книги біля собору Святого Павла, знали його як гострослівного «university wit», який приїхав до столиці з Кембриджа, вирізнявся з-поміж колег нестримною жагою до писання й в усіх творах критично відгукувався про актуальні події. Саме маркер «літератор» і пасував йому найбільше, адже його творчість не була сконцентрована на одній темі, проблемі, жанрові, а рясніла художніми формами й стильовими експериментами. На піку своєї кар'єри Неш плідно працював у памфлетному жанрі й написав роман «Невдалий мандрівник», які неоднаразово друкувалися в Лондоні великими накладками й швидко розкуповувалися, адже автор писав про нагальні проблеми й відомих людей у зрозумілій для пересічного читача манері. Оскільки твори письменника задовольняли потреби невибагливої читацької аудиторії, то й професійний успіх, і популярність його на початку 90-их рр. XVI ст. були закономірними.

У наш час рецепція цієї постаті дещо інша: вона змінилася за чотири сторіччя, що віддаляють нас від елізаветинської доби. У самій персоналії Т. Неша, як і у творчій спадщині, наразі вже майже немає видимих «білих плям» – усі твори, тексти яких збереглися, вивчені. Але ступінь вивченості, як і популярність, різняться. Про два ключові вектори його творчості (памфлети й роман), якими він забезпечив собі славу ще за життя, написано чимало наукових розвідок, тому цей аспект творчого спадку письменника серед наукової спільноти наразі вважається найбільш дослідженим. Завдяки зарубіжним і відчизняним літературознавцям Е.А. Бейкеру, Ф. Боверс, В.Р. Девісу, Р. Ховарту, Дж. Джуссеранду, Д. Каулі, А. Кеттлу, М. Лоуліс, С. Нейлу, М. Шлаух, Дж. Стіну, М. Сузукі, Л.П. Приваловій, Н.І. Власенко, Л.Д. Федоряці внесок Неша у формування елізаветинської традиції «novel» наразі встановлено. Роль письменника в становленні елізаветинського памфлету теж на сьогодні є визначеною (Дж. Хіббард, С. Хілліард, Дж. Сейнсбері, Дж. Стін, С. Веллс, Л.Д. Федоряка). У той же час твори інших жанрів (поезії й драми) ще потребують активного аналітичного прочитання. Є сподівання, що пильна дослідницька увага до цілісного творчого доробку Неша надасть можливість не лише зменшити прогалину між вивченими та ще не дослідженими творами, але й сприяти таким чином відновленню хоча б частки тієї популярності, яку він мав за ренесансних часів.

У контексті останніх «ковідних» років літературознавці, які займалися детальним вивченням творчості Т.Неша, отримали шанс для чергової наукової реінкарнації цього письменника. Дещо парадосально, але з'явилася нагода подивитися на нього під кутом зору пандемії й побачити в ній те, що лишалося на периферії дослідницької уваги раніше й водночас було б актуальним і релевантним соціокультурній ситуації тепер. Як наслідок – Томас Неш і як людина, і як творча особистість засяяв нині, без перебільшення, новими гранями, бо до відомих науковому загалу професійних амплуа цього письменника (памфлетист, романіст, сатирик) додалося ще одне – *поет* (тут і далі виділено нами – Л.Ф. і І.К.).

Ця ситуація вимагає певного пояснення. Ще елізаветинській читацькій аудиторії була відома порнографічна поема Т. Неша «Вибір коханок» («The Choice of Valentines», 1593), яку читали в рукописному варіанті аж до 1600 р., коли вона була занесена до Реєстру друкованих книг. Дослідники, які свій науковий пошук зосередили навколо уславленої іменами Е. Спенсера й В. Шекспіра елізаветинської поезії, про цей твір Неша згадують зазвичай мимохідь. Під впливом віршованих творів саме цих двох потужних постатей, з одного боку, і відверто пікантної тематики поеми, з іншого, сформувалася її відповідна оцінка – зовсім небагато відгуків як про таку, у якій, загалом, немає художньої вартості. Не останню роль у такому сприйнятті зіграв й імідж Неша-памфлетиста, бо однозначне превальовання у його творчості памфлетного жанру на момент написання поеми стало причиною доволі упередженого дослідницького ставлення до поетичного твору літератора навіть без особливого заглиблення в його текст. Ще декілька віршів, розміщених у тексті роману «Невдалий мандрівник», і памфлет «Пірс Безгрошовий» теж ніколи не піддавалися глибокому літературознавчому аналізу, попри те, що вони також мають художню цінність у розрізі порушених у романі й памфлеті проблем.

Крім зазначених, перу Неша належать й інші віршовані твори, які будуть предметом обговорення в цій розвідці. Їхня доля теж не завидна: тексти збереглися в поетичних антологіях тогочасного періоду, функціонують у російських перекладах кінця минулого століття, але з літературознавчої точки зору абсолютно не вивчені. У зв'язку з пандемією коронавірусу вони потрапили «під збільшуваче скло» дослідників творчої спадщини Неша з метою встановлення ідейно-змістовної специфіки й актуального звучання в наші дні. Мова йде про кілька поезій, присвячених лондонській чумі 1592–1594 рр.

Те, що вони вони були написані і їхні тексти дійшли до наших днів, – справді унікальний літературний факт. По-перше, ці кілька віршів є першими завершеними поетичними пасажами у творчості Т. Неша. По-друге, у контексті тогочасної соціокультурної ситуації Неш постає *чи не єдиним автором*, якому належить

безпосередня репрезентація пандемії, адже, як сказав С.Грінблатт, навіть Великий Бард «майже ніколи прямо не порушував теми чуми» [Грінблат, 2020], хоча в житті й творчості Шекспіра чума також відіграла значну роль і посилення на неї теж містяться в його драматичних творах. По-третє, тодішній поет-початківець Неш, який до цього встиг успішно реалізувати себе в жанрі прозовому, уже був автором декількох резонансних памфлетів і виявив себе митцем, якому властиві критика й скепсис, у цих віршах продемонстрував зовсім інше сприйняття ситуації – створив зовсім не сатиричну, а таку собі «жахливу» лірику. По-четверте, факт появи поезій у творчості Неша вже сам по собі породжує запитання, відповіді на які здатні пролити світло на деякі аспекти творчої лабораторії письменника: чому саме про чуму Неш написав вірші, а не висловився звичним для себе чином – у памфлеті? Якщо він тренувався в поетичних вправах, то чому почав саме з чуми? Зараз на ці запитання немає однозначних відповідей. І по-п'яте, – міркування: коли проектувати погляд на ці твори із висоти сьогодення, то навіть складно сказати, із чим Неш впорався майстерніше, і чи не був би він насправді талановитим поетом, слова й слава якого вийшли б далеко за межі ренесансної Англії, якби з тих пір продовжив свою творчість у напрямку поетичному, а не повернувся до памфлетних творів...

Зрештою, історія й література не визнають умовного часу, тому цією розвідкою хотілося б відкрити науковій спільноті Неша-поета і водночас **Не**-сатирика. У його випадку таке поєднання є екстраординарним, бо лише в поезіях він не властиво для себе *не критикує*, а демонструє абсолютно протилежний настрій. Тож у цій статті з'ясуємо, якими є шляхи відтворення ним суспільної трагедії у віршованих зразках і встановимо їхню художню специфіку, а також спробуємо знайти відповіді на поставлені вище запитання й репрезентувати цим самим невідомі деталі творчої біографії цього інколи «загадкового» літератора.

Матеріали та методологія дослідження

Центром літературознавчого аналізу в цій статті постали три поезії про чуму, що містяться в драматичному творі елізветинського літератора Томаса Неша «Останнє бажання і заповіт Літа» («Summer's Last Will and Testament»). Цілоком закономірно, що першочергово було визначено ідейно-змістовні особливості поезій, а також механізми кореляції віршованих фрагментів із структурно-композиційною організацією п'єси. Для досягнення задекларованої мети використовувалися різні методи. Пріоритетними для літературно-критичного осмислення драматичного тексту було обрано аналітичний, синтетичний і культурно-історичний методи. До аналізу поетичного тексту були долучені текстологічний, стилістичний, біографічний та інтерпретаційний методи дослідження.

Обговорення

Епідемія «чорної смерті». Приїхавши у 1589 р. із Кембриджа в Лондон, Т. Неш багато працював, бо прагнув закріпитися в столиці, набути статусу «справжнього» лондонця й прискорити професійне щастя. Утім, велике місто не поспішало відкривати перед прибульцем свої двері. Саме на шляху до письменницького успіху юнакові довелося подолати чимало перешкод, яких на його долю в омріяному місті випало значно більше, ніж здавалося на відстані. В уяві бакалавра коледжу Святого Джона Лондон був передусім меккою англійського культурного життя, «містом-театром» [Акройд, 2001:217], який, як ніяка інша європейська столиця, заслуговував на порівняння зі сценою. Але молодий літератор Неш не зміг довго насолоджуватися театральним столичним життям: через декілька років, у 1592р., усе змінилося й Лондон перетворився на «місто-страх» і «місто-смерть».

Щоб назвати столицю так, підстави були вагомі. Образ Лондона як великого живого організму завжди мав певний фатальний відтінок: його порівнювали з Єрусалимом, віщували загибель, як і «священному» місту. Не в останню чергу такі пророцтва були через чуму. Вражаючою є статистика, яку наводять біографи

Лондона. Так, 1347-1348 рр. навіки увійдуть в історію Англії як чумні роки, які забрали 40% містян, а за 5-6 годин – життя тисячі людей. Упродовж наступних століть чума завдавала ударів по Лондону принаймні шість разів. У 1528 р. вона напала на місто з такою силою, що на сумну згадку про цю жахливу трагедію на стіні собору Святого Павла було зображено фреску «танцю смерті», яка є символом швидкоплинності життя. У середині XVI ст. вона знову спалахувала по країні періодично. Упродовж 40 років, між 1563 – 1603 рр. чума жахала городян п'ять разів, причому 1603 р. померло близько 30 тисяч людей. Піком пандемії вважався період з 13 серпня 1592 р. до кінця 1594 р., із невеликим перепочинком тоді, коли смертність була меншою. На будинках у той час вивішували таблички з написами «Господи, врятуй нас!», а червоним хрестом помічали інфіковані оселі. За даними хроніки Джона Стоу, хвороба забрала тоді період майже 11 000 лондонських життів – це близько 6% населення. Тож поява метафоричних перифразів «місто-страх» і «місто-смерть» цілком виправдана.

У сучасному високорозвиненому суспільстві це медичне лихо вже детально й всебічно досліджене, а в ті часи англійці страждали від нього не лише фізично, але й ментально. Чума виявилася для них суцільною катастрофою, адже через відсутність лікувальних засобів і превентивних заходів населення постійно перебувало в страху не заразитися, не вихворитися й не померти. Відсутність кваліфікованої медичної допомоги, масштаби захворюваності й кількість летальних випадків викликали розмови про те, що це Всевишній наслав на людей кару за їхні моральні гріхи (почалися вони після того, як у Хенслоу через чуму довелося закрити будинки розпусти).

Першим проявом цієї хвороби було збільшення лімфовузлів у пахвах, де з'являлися бубони (звідси «бубонна чума»), які згодом розповсюджувалися по всьому тілу. Інкубаційний період захворювання, який тривав максимум десять днів, супроводжувався й іншими симптомами: головним болем, високою температурою, прискореним пульсом, тривожним станом, а коли вже відкривалося блювання, то було зрозуміло, що лишилися лічені дні. У 70% випадків летальний кінець наставав через 3-4 дні. Віри в дієвість «сердечних» ліків, молитви й трав'яні настої взагалі не було, через це інфіковані у перші ж дні втрачали надію на одужання й рідко зверталися до лікарів і аптекарів. До фізичної недуги додавався і вкрай тяжкий моральний стан як здорових, так і насамперед хворих людей. Очевидці тих подій згадували, що вулицями Лондона постійно їздила колісниця, візниця кричав «Виносьте своїх людей», складав їх купою на віз, вивозив і скидав у загальну трупну яму. Тож цілком зрозуміло, що, знаючи про 30-40 щоденних смертей і усвідомлюючи, що ефективних засобів боротьби з хворобою немає і не буде, столичне населення, яке ще не встигло підхопити інфекцію, намагалося врятуватися будь-яким шляхом. Чи не найпершим виходом був виїзд за межі Лондона, бо, вважалося, що на периферії і в сільській місцевості «чорна смерть» лютувала з меншою силою. Коли у травні 1592 р. столицю залишили королева Єлизавета й міністри Двору, і до червня 1594 р., коли хвороба помітно відступила, у Лондоні був запроваджений жорсткий карантин.

Чи не найсуворішим вироком він був для закладів розважального характеру – зокрема, лондонські театри протягом означених двох років були закриті. Цікаво, що однією з можливих причин виникнення чуми тоді називалися саме театральні постанови, які в Єлизаветинській Англії були новим видом мистецтва, дуже популярною світською розвагою, а тому часто потрапляли під гостру критику представників радикальних релігійних течій (пуритан, передусім). Вважалося, що «причиною чуми є гріх, причиною гріха є вистави, тож, відповідно, причина чуми – вистави» [цит. за: Вілсон, 1927:52]. Шляхом такого силогізму пуританами доводився згубний вплив постанов на моральні принципи театралів, але незалежно від того, є чума наслідком цього чи ні, у владі переймалися тим, яка небезпека чатує на відвідувачів. На переконання владних структур, усілякі публічні зборища, на які сходяться ледарі, повії та інші суспільні виродки, не говорячи вже про «заражених

виразками», «розповсюджують небезпеку і шкоду». Тож було підписано розпорядження про закриття театральних приміщень, а також призупинення «всілякого роду скупчення людей і публічних зібрань, ведмежих боїв, кегельбанів та інших подібних розважальних закладів», щоб «покласти край розмноженню зарази в місті» [Чемберз, 1923: 178].

Після цього розпорядження життя в Лондоні вимерло – не лише в прямому, а і в переносному смислах. Для акторів столичних театрів вимушена перерва в роботі була не меншою бідною, ніж сама чума. Вони вирушали за кордон, їздили англійськими провінціями в пошуках заробітку, але ці варіанти не завжди були виграшними, бо там також час від часу спостерігалися чумні спалахи. Щоб прогодувати родину, колишній столичний актор Роберт Браун, приміром, виступав на франкфуртському ярмарку й протягом пекучого «чумного» літа 1593 р., у той час, коли його рідні залишалася в Шордічі. Однак усі його старання виявилися марними: чума забрала дружину, дітей і решту членів сім'ї.

Томас Неш і пандемія.

Для Томаса Неша локдаун теж став невимірною трагедією, адже за час перебування в столиці він встиг настільки захопитися театром, що намагався не пропускати нових постанов, став справжнім театральним шанувальником, завсідником, а згодом і переконливим апологетом театру в горнилі протистояння між прихильниками цього світського мистецтва з ворогами-пуританами. Неша достеменно цікавило все театральне начиння: сюжетні перипетії, декорації, костюми, актори, рух творчої думки авторів п'єс. Тому карантинні обмеження перекрили йому життєдайний кисень – можливість, як насолоджуватися переглядом вистав, так і працювати у звичному режимі, до якого він за три роки вже призвичаївся. Натомість довелося думати про місце, де можна було б безпечно перечекати чумні часи й залишитися здоровим. Можливо, нешезнавці ніколи б й не дізналися подробиць цього періоду життя письменника, якби чудову нагоду їм не подарував його драматичний твір «Останнє бажання і заповіт Літа».

Результати дослідження

П'єса **«Останнє бажання і заповіт Літа»**, що написана **1592 р.**, а надрукована після смерті автора 1600 р., – перший і єдиний уцілілий драматичний твір Т. Неша. Написавши «...Бажання», письменник виконав обіцянку, дану читачам у памфлеті «Пірс Безгрошовий», – написати «твір для сцени». За ідейним змістом та загальним пафосом цей твір не має нічого спільного з тогочасними «кривавими трагедіями» Т. Кіда, історичними хроніками В. Шекспіра, романтичними комедіями Р. Гріна та Дж. Піля тощо. «...Бажання» – інтерлюдія у стилі Дж. Гейвуда, **що була написана на замовлення архієпископа Дж. Вітгіфта у його садибі у Кройдоні, який знаходився на відстані 15 км. від столиці, і в якому Неш знайшов собі прихисток на період карантину.** «...Бажання» було поставлене слугами на домашній сцені, призначалося для шляхетної розваги господарів і гостей архієпископа. Попри цю першочергову мету, Нешеві вдалося в ній продемонструвати апологетичне ставлення до театру, втілити досвід, отриманий під час гри на кембриджській сцені та після відвідин лондонських спектаклів.

В аспекті становлення елізаветинської драми, а також у контексті театального пандемійного дискурсу ця п'єса, безсумнівно, варта уваги. Між тим, вона не завжди потрапляє до числа шедеврів елізаветинської драматургії, тому й відгуки про неї не однозначні. Н. Рабкін характеризує інтерлюдію як «твір, у якому драматична структура включає не лише пісні й танці, а також і по-особливому інтимні стосунки між акторами і аудиторією, вимислом і реальним життям, і т.д.» [Рабкін, 1976 :439]. Називаючи «Бажання...» «шоу», Дж.Б. Стін пояснює, що «в ньому достатньо шарму та земного блаженства, а дискусія завжди наражається на небезпеку бути незрозумілою, тому що в ній насправді є для цього реальний ґрунт» [Стін, 1985:19]. К.Л. Барбер, хоча і вбачає у «...Бажанні» щось на зразок «загального місця» («ubisunt»), все ж відзначає, що «п'єса варта читання» [Барбер, 1963:58].

М.С. Бредбрук називає п'єсу Неша пейджентом і описує її «як таку, що нагадує процесію місяців Спенсера (мається на увазі поема останнього «Календар пастуха» – Л.Ф.), ніж повноправну п'єсу» [Бредбрук, 1968:72]. На думку М. Ейертон, «...Бажання» «в цілому нудна й незрозуміла п'єса, тільки всі Нешеві **вірші вставлені в неї, як діаманти в оправу**» [Ейертон, 1963:8]. До виділеного вислову слід привернути особливу увагу, адже Ейертон застосовує таке коштовне порівняння для характеристики так званого триптиху про чорну смерть, що «... панує на більшості території наприкінці літа» [4, с.441].

«Триптих про пандемію».

Перший вірш триптиху має назву *Fair Summer Droops*, що українською звучить як «Прекрасне літо впало духом».

Fair summer **droops, droop** men and beasts therefore,
So fair a summer look for **nevermore**:
All good things vanish less than in a day,
Peace, plenty, pleasure, suddenly **decay**.
Go not yet away, bright soul of the sad year,
The earth is hell when thou leav'st to appear.

What, shall those flowers that decked thy garland erst,
Upon thy **grave** be wastefully dispersed?
O trees, consume your sap in **sorrow's** source,
Streams, turn to **tears** your tributary course.
Go not yet hence, bright soul of the sad year,
The earth is hell when thou leav'st to appear [2, с. 441].

У цьому вірші знаходимо деякі конкретні факти про чуму (літо «смутного» 1592 року), а також за рахунок використання лексем «смерть», «могила», «смуток», «печаль», «сльози», «в'янути», «впасти духом», «більше ніколи» уже формується образ страху й смерті від чорної смерті. У поезії відчутно проступає розчарування, виснаження й моральний занепад від незрозумілого нелондонського літа, невизначених термінів перебування за містом, але ще немає відчуття безвиході й невідворотного розпаду.

Другий вірш має назву «*A Litany in Time of Plague*», що в перекладі звучить як «Літанія під час чуми». Цей вірш – незрівнянний зразок поетичної творчості Неша, у якому ним майстерно поєднані прекрасна образність і «трагічний» реалізм. У ньому автор малює жахливі картини життя, породжені чумою. Цим віршем Т. Неш доводить, що пандемія не лише проникає у всі сфери людського буття, а й починає над ним повноцінно володарювати; що в земному житті немає нічого вічного, адже епідемія змінює світ і життя перестає бути цінним. Ця поезія – «плач» автора над людьми, яким довелося віч-на-віч зустрітися з чумною смертельною загрозою і зрозуміти, що все, крім Смерті, – тлін.

ADIEU, **farewell** earth's bliss!
This world uncertain is:
Fond are life's lustful joys,
Death proves them all but toys.
None from his darts can fly;
I am sick, I must die--
Lord, have mercy on us!
Rich men, trust not in wealth,
Gold cannot buy you health;
Physic himself must **fade**;
All things to end are made;
The **plague** full swift goes by;
I am sick, I must die--
Lord, have mercy on us!

Beauty is but a flower
Which wrinkles will **devour**;
Brightness **falls** from the air;
Queens have **died** young and fair;
Dust hath **closed** Helen's eye;
I am sick, I must die--
Lord, have mercy on us!

Strength stoops unto the **grave**,
Worms feed on Hector brave;
Swords may not fight with fate;
Earth still holds open her gate;
Come, come! the bells do **cry**;
I am sick, I must die--
Lord, have mercy on us!

Настрій ліричного героя стає зрозумілим уже від початку, адже перша строфа відкривається словом «прощавай», адресованим земному допандемійному блаженству. Кожна наступна строфа, за задумом Неша, спрямована на розвиток і інтенсифікацію задекларованої в першому рядку тези. Автор «Літанії...» пише про пандемійне відчуття бути іграшкою в руках долі (тобто в руках смерті). Він наводить докази фатальної ходи «чорної смерті» країною, яку ніхто неспроможний зупинити. Неш звертається до багатих людей, яким у подібній ситуації не варто покладатися на свої статки, бо здоров'я не купиш за гроші і смертне тіло невпинно і стрімко з'їдає чума. У третій строфі ключовою є думка про те, що краса – це квітка, але зараз квіти її втрачають, вочевидь, і перед красою не зупиниться чума. У наступній строфі поет говорить про тих людей, які, здавалося б, безсмертні, але їх також підкосила пандемія. Тут автор описує двобій меча і долі, і якщо б Гектор у реальній битві переміг усіх, то саме Фатум «чорної смерті» і є ним непереможений. Хто б не був, як бачимо, – Гектор, Олена – час і чума сміються над усіма.

Wit with his wantonness
Tasteth **death's** bitterness;
Hell's executioner
Hath no ears for to hear
What vain art can reply;
I am sick, I must die--
Lord, have mercy on us!

Haste, therefore, each degree
To welcome destiny;
Heaven is our heritage,
Earth but a player's stage.
Mount we unto the sky;
I am sick, I must die--
Lord, have mercy on us! [1, с.457].

Четверта строфа присвячена людям розуму й творчості. Автор цих рядків щиро співчуває людям високого інтелекту або таланту, які також страждають і помирають, тож, вочевидь, і мистецтво нічого не варте перед обличчям смерті: якщо навіть зобразити її фарбами, то вона все рівно буде безжальна і до свого творця. Остання строфа «Літанії...» витримана у високому патетичному ключі, адже тут проступають релігійні авторські погляди. Згідно з переконаннями Неша-протестанта, люди мають грати на землі ті ролі, на які їх призначив Творець із небес, і, якщо покарані за життєві гріхи чумою мають відійти у вічність, то треба гідно прийняти і такий кінець.

Тож, усвідомивши масштаби і наслідки пандемії, яка вирувала в Лондоні в 1592р., у вірші «Літанія під час чуми» Томас Неш не лише відтворює свою психоемоційну реакцію на резонансну суспільну подію, але й, наскільки це можливо зробити в поетичному творі, ділиться з читачами деякими особливостями її перебігу. Зміст вірша узагальнює думку про те, що чума – смертний вирок, який не обирає хворих, а, навпаки, споріднює багатих і бідних, святих і смертних, відомих і простих, розумних і неосвічених. Всі однакові на порозі Пекла, і якщо Рок такий, то і його треба визнати.

Цей поетичний шедевр отримав високу оцінку С. Грінблатта, який, порівнюючи пандемійну творчість Неша з Шекспіровою, сказав, що «Шекспір не лише не написав нічого настільки ж потужного, але і навіть такого, що віддалено нагадує запам'ятовану «Літанію під час чуми» свого сучасника Томаса Неша» [Грінблатт, 2].

У заключній частині твору, перед епілогом автор пропонує *третій* вірш триптиху «*Song*» («*Пісня*»), який є останнім штрихом у створенні картини бубонної чуми.

Autumn hath all the summer's fruitful treasure;
Gone is our sport, **fled** is poor Croydon's pleasure!
Short days, sharp days, long nights come on space;
Ah, who shall hide us from the winter's face?
Cold doth increase, **the sickness will cease**,
And here we lie, God knows, with little ease.
From winter, plague, and pestilence, good Lord, deliver us!

London doth **mourn**, Lamberth is quite **forlorn**;
Trades cry, woe worth that ever they were born!
The **want of term** is town and city's harm.
Close chambers we do want to keep warm.
Long **banished** must we live from our friends:
This low-built house will **bring us to our ends**.
From winter, plague, and pestilence, good Lord, deliver us! [3, с. 460].

У порівнянні з попередньою, у цій поезії, як бачимо, відбувається певне розширення концептуального змісту. У першій строфі говориться про те, що вже настає справжня холодна осінь, а люди мають і досі залишатися у передмісті ще на невизначений строк, але є надія, що-таки до настання зими епідемія зглянетися над людьми. У другій строфі йдеться про вияв, масштаби і наслідки пандемії для суспільства (торговельники страждають від збитків, уже і розташований неподалік Кройдона Ламберт одягає жалобу, низькі замські будинки не пристосовані до життя взимку, бо в цей час там занадто холодно тощо). Своєрідна модифікація фінальних двовіршів із «Літанії...», рефрен із «Пісні» знову ілюструє достеменні авторські імперативи і переконання. Із відчаю Неш закликає до стійкості і духовних ліків – молитви, але без надії він все ж сподівається на близький кінець цього жаху (з тексту п'єси зрозуміло, що, як ніколи раніше, очікують Різдва, бо, може, з його настанням чума пригальмує свою смертоносну ходу країною). Наостанок відзначимо, що, як і в попередньому, в цьому вірші Неш також відкрито вживає слово «чума», тоді як у «літньому» вірші ця лексема ще була відсутня. Можливо, це обумовлено авторським усвідомленням надзвичайно серйозних масштабів і наслідків хвороби в осінній період. Підтвердити це припущення здатний ще один мовний факт: у межах рефрену чергуються синоніми *plague+pestilence* – Неш, вочевидь, натякає на кількість летальних випадків, що збільшилася з настанням холодів, внаслідок чого *чума* перетворилася на *мор*.

Висновки та перспективи

Ретельне вивчення *триптиху про «чорну смерть»* Томаса Неша у контексті сучасної епідеміологічної ситуації уможливило пролити світло на деякі маловідомі факти його творчої біографії і окреслити напрямки перспективних наукових пошуків.

П'єса «Останнє бажання і заповіт Літа» є першим «пандемійним» твором Томаса Неша, який заслуговує на особливу увагу з декількох причин. У ній знайшлося місце трьом віршам, присвяченим «чорній смерті» в Англії. На наш погляд, цей художній факт вже сам по собі постає літературним прецедентом з урахуванням наступних факторів – **перший драматичний твір, у якому розміщені вірші, написані ним уперше і в яких уперше відсутній притаманний йому сатиричний модус.** Викликана страхом хвороби і смерті психоемоційна травма автора під час роботи над п'єсою обумовила її особливу структуру та ідейно-прагматичний смисл. Страждаючи не лише від епідемічного страху, а й від розлуки з лондонським дозвіллям, щоб залишатися на зв'язку з театром і у Кройдоні Неш написав п'єсу, у яку йому вдалося вставити «чумні» **вірші.** Найпевніше, загострене відчуття прекарності і невизначеності звели нанівець характерне йому раніше бажання тотального висміювання. Зважаючи на це, «...Бажання», безсумнівно, виняткова п'єса як у контексті елизаветинської драми, так із точки зору специфіки демонстрації в ній достеменних поглядів автора, а також, із огляду на вставлені в неї поезії, у форматі тогочасної поетичної традиції.

Основна ідейна спрямованість віршів у тому, що чума – хвороба невиліковна, їй не шкода нікого (навіть лікарів, забезпечених громадян, живу природу). Зауважимо, що у світлі своїх переконливих протестантських поглядів у триптиху Неш імплікує думку про те, що чума була наслана на людей за їхні гріхи і, якщо така доля Всевишнього, то з ним не варто сперечатися. Ці три твори об'єднані сприйняттям чуми творчою людиною, але вони відрізняються внутрішньою динамікою. Якщо у **першому** ще проступає розчарування і моральний занепад, у **другому** вже відчутна гнітюча безнадія, то в **третьому** вірші звучить відвертий відчай і безвихідь, адже нікому немає порятунку і невідомо, коли буде покладено край людським смертям і перебуванню самого автора у Кройдоні. Всі три поезії завершуються красномовними рефренами, різними за структурою та значенням, але концептуально дуже близькими: у них відчутна квінтесенція авторської рецепції, генералізація людського сприйняття, інтенсифікація естетики жаху.

Хотілося б встановити і кореляцію між двома видами літературного мистецтва у цьому творі – композиційним розміщенням, ідейним змістом та авторськими інтенціями, які продемонстровано в цих трьох **віршах**, що збагачують **драматургічне** полотно. Літо виконує першу пісню «Прекрасне літо впало духом», що знаходиться у межах прологу, і, на наш погляд, імплікує інформацію про те, що влітку, залишивши Лондон, Неш і багато його колег, найпевніше, ще не могли збагнути, які наслідки матиме ця епідемія, а були незадоволені самим фактом від'їзду зі столиці, маючи однак впевненість, що звичне життя (а для них, у першу чергу, культурне) відновиться в найближчому майбутньому, тобто, десь із настанням осені все повернеться. Тому в цьому вірші люди «впали духом», спустошені тим, що не зможуть насолоджуватися звичними **літніми** привабами. У поезії «Літанія під час чуми» настрої Неша вже інші. Її виконує блазень Вілл Саммерс на прохання Літа «заспівати щось під лютню, щоб поскаржитися на його (Літа) **скорю смерть»** [4, с.457]. У цьому віршованому пасажі вже відчутна втрата надії, неминучість, адже він написаний у **вересні** 1592 р., тобто за літо пандемія не стихла, а навпаки, як свідчить статистика, кількість хворих збільшилася, поширилася й на околиці країни, і повернення до столиці відклалося ще на певний час. У фінальній «Пісні», яку знову виконує Літо, відтворено авторський настрої і внутрішній стан у **жовтні** (коли Неш завершив драму): відчай від абсолютної невизначеності у поверненні до нормального життя, страх захворіти і померти від чуми дійшли такого трагічного піку, що залишається лише молитися «милосердному Богові, щоб врятував від мору». Тож, думається, сюжетна лінія драматичного твору своєрідно дублює ключові концепти,

що звучать у поезіях, адже пори року змінюються, а епідемії краю немає; а структурне розміщення віршів і взагалі відображає головну авторську мотивацію написання п'єси.

Не можна також оминати увагою і вдало приховані між рядків «Літанії...» посилання на так звану театральність як рису художнього тексту. З одного боку, це зрозуміло, адже вірш знаходиться у форматі драматичного твору і написаний він у період безмежної популярності театру як серед глядацького, так і письменницького загалу. Втім, водночас, якщо їх експлікувати, то просто неможливо не помітити, що Неш максимально наближається до формулювання метафори, яка вже стала афоризмом – **«весь світ – театр і всі в ньому актори»** – що міститься у трагедії В. Шекспіра «Гамлет» (написаній 1600 р., в той самий рік, коли «...Бажання» було надруковане). Такі концептуальні складові Нешевого твору змісту як **блазень**, «який виконує забаганки», **п'єси**, які нічим не можуть зарадити в боротьбі з хворобою і смертю; смерть, що «чумою **грається** з людьми, посилає виконавця з пекла, який не чує благань», і рано чи пізно ця гра закінчиться і всі помруть. Через пандемію, що найголовніше, земля перетворилася на **сцену**, на якій немає місця життю, а лише смерті. Тож **«земля, як місце для вистав!»**?? Може, варто припустити, що і Шекспір читав п'єсу Неша «Останнє бажання і заповіт Літа»? У сучасній дослідниці Сільвії Морріс також виникло подібне питання. У відповідь на нього вона висунула гіпотезу про те, що деякі елементи Нешевої драми нагадують комедію Шекспіра «Як вам це сподобається», і що Шекспір цілком вірогідно міг прочитати цей твір перед написанням свого «Гамлета», бо обидва твори вийшли друком 1600 р. [Морріс, 2017].

Деякі цікавих спостережень слід репрезентувати і про так звану філософію творчості Т. Неша. Чому цей письменник, який до локдауну вже мав значний досвід у написанні памфлетів, свою рецепцію пандемії висловив у вірші і розмістив її у драматичному творі? Чому не вдався до широкої і розлогої памфлетної форми, яка б дала йому значно більше художніх можливостей всебічно висвітлити проблему? Між тим, він обрав віршовану, яка відкрила шлях до яскравого вираження експресії, а не до документально точного відтворення і критичного відгуку про суспільне лихо! Може, це була проба пера, данина моді, чи наслідування, яке він співвідносив із досягненнями на цій ниві Е. Спенсера, на той час свого літературного вчителя? Але версифікація, тематика і художня образність його поезій свідчать про те, що це абсолютно самодостатні і напрочуд якісні віршовані зразки, у яких відчуваються не проба пера і поетичне учнівство або розважальне часопродовження, а, навпаки, зрілість, майстерність і діапазон образного втілення думки саме **поетичні**, яка до цього моменту Нешем ніде не відпрацьовувалися. Це твір **не** початківця, а **досвідченого** і талановитого **Поета**. Більше того, залучення, зокрема, «Літанії...», до тексту драматичного твору також викликає деякі непорозуміння, адже художні якості і злободенність цього вірша і драматичного твору явно дисонують між собою. ??

Виникає відвертий подив і навіть розчарування з того приводу, що Неш не продовжив свою творчість у поетичному напрямку, адже поема «Вибір коханок», яка, крім щойно згаданих віршів, на сьогодні також відома науковому загалу, не може похвалитися подібною художньою висотою, яка відчутна в «Літанії...», хоча там автор також порушує напрочуд актуальну для елізаветинського суспільства тему. Натомість, Неш «згорнув» свою як віршовану, так і драматургічну практики, і повернувся до прозової манери відображення реальної дійсності, і на цих теренах він, безперечно, досяг значних успіхів. Знову ж, чому так трапилось? Можливо, інтуїтивне відчуття майбутньої меншовартості і безрадїсна перспектива постійного порівняння зі Спенсером, а також програшне змагання із Шекспіром, який уже заявив про себе світові поемою «Венера і Адоніс», а згодом напише таку ж неперевершену збірку сонетів. Питання залишається відкритим, як, до речі, і інше: можливо, з тих же причин Неш більше не брався і до написання драматичних творів, адже прекрасно усвідомлював, що суперництво з Шекспіром, чії постановки він дивився на сценах лондонських театрів ще до їхнього закриття, буде марною і невдячною справою? І як людина розумна і амбітна, яка прагнула досягти успіху і

бути самодостатньою, відомою, у творчому плані ні на кого не схожою, він, як можна зробити висновок сьогодні, обрав правильний шлях.

Постпандемійна творча біографія Т. Неша теж, на наш погляд, варта коментування. Аналізована в цій розвідці п'єса була закінчена на початку жовтня, тож автор на той момент не знав, скільки часу йому ще доведеться провести у Кройдоні. Судячи з років виходу наступних Нешевих творів і їхньої появи у Реєстрі, він там затримався ще на довгий час, і там, вочевидь, були написані й інші його твори – памфлети «Нічні жахи» і «Сльози Христа над Єрусалимом», роман «Невдалий мандрівник». Тож так званий «зворотній бік» пандемії виявився напрочуд сприятливим і плідним для цього автора, адже, якби він знаходився в Лондоні в цей час, то невідомо, чи була б у нього можливість (не лише через пандемію, а й під дією інших обставин) присвятити себе літературній праці сповна, експериментувати так, як це йому дозволялося у садибі архієпископа, у сприятливій для творчості домашній атмосфері. Як би парадоксально не звучало, а карантинні обмеження під час «чорної смерті» не лише стимулювали, але й надали комфортні умови для написання творів, які на сьогодні становлять кістяк і вважаються візитівками цього талановитого map-of-letter. Тож локдаун на відстані від Лондона виявився для Неша напрочуд вигідною обставиною, такою собі цілющою вакциною, що врятувала його як від хвороби у прямому сенсі цього слова, так і від духовно-естетичного простою і спустошення. Вочевидь, **1592–1594 рр. – зрілий і найбільш активний період його творчості.**

Цей висновок спроможні підтвердити біографічні дані. Повернувшись із Кройдона (найпевніше, 1594 р.), Неш мав певні проблеми з законом, з владою, натхнення і робочої атмосфери йому через це бракувало, тому кількість творів у постпандемійний період значно зменшилася, і вся кар'єра, власне, пішла на спад. За гіркою іронією долі, чергова хвиля чумної пандемії, що накрила інші території Англії наприкінці XVI ст., виявилася до Неша не такою милосердною – саме нею і обумовлюють трагічне припущення з приводу смерті літератора. Згадки про нього обриваються 1600 р., а східноанглійський Ярмут, де, як говорять дослідники, його востаннє бачили живим, у той час страждав від чумної навали. Там, напевно, і наздогнала його «чорна смерть».

Результати цієї аналітичної розвідки можуть постати відправною точкою до проведення подальших наукових пошуків у контексті «Неш і пандемія». Інших творів віршованого характеру, присвячених пандемії, у нього немає. Але він звертається до цієї актуальної теми у творах інших жанрів. У романі «Невдалий мандрівник» (1594) декілька сторінок тексту присвячені цій проблемі, і її прозова інтерпретація має багато спільного з віршованою. «Позначені» чумою текстові епізоди з роману також потребують окремого ретельного вивчення на перетині літератури і медичного дискурсу. Крім цього, на пильну увагу ренесансознавців у майбутньому претендують також і літературні «взаємини» між Т. Нешем і В. Шекспіром у контексті розвитку поетичної і драматичної традицій елізаветинської доби. Також цілком очевидно, що на детальне вивчення з точки зору поезики віршованого твору заслуговують як поезії з «...Бажання», так і всі решта, що вийшли з-під пера Неша.

Отже, у творчості популярного елізаветинського письменника Томаса Неша знайшлося місце для художньої репрезентації пандемії «чорної смерті», черговий спалах якої спостерігався в Лондоні у 1592-1594 рр. Аналітичне прочитання трьох віршованих фрагментів крізь призму означеної теми дає можливість говорити про те, що Неш не створює в них цілісної деталізовано-конкретної і статистично-документальної картини чуми, але там використані певні автентичні деталі, відсутні традиційне для цього автора критичне начало і публіцистичне забарвлення. За відсутності цих характерних ознак сатиричного твору у драматичному з'явився бажаний художній простір, який став платформою для демонстрації авторської експресії чумного лихоліття, – персональної рецепції клінічної картини, вияву, масштабів розповсюдження і кількості летальних випадків. І, думається, найголовніший висновок: Неш, який до цього зарекомендував себе безжальним і

безкомпромісним сатириком, чи не вперше у професійній кар'єрі абсолютно без критики, скепсису і в'їдливих обвинувачень, а, навпаки, з болем і співчуттям відтворює не лише власне, а й загальнолюдське бачення цього суспільного явища. Це, найпевніше, єдина тема, яка не просякнута його засуджувальними імперативами, бо в страшній ситуації на межі життя і смерті рука не піднялася тримати сатиричне перо і сміятися над горем не повернувся язик. Кардинальна зміна емоційного реєстру стимульована усвідомленням реальної загрози для власного життя, співчуттям інфікованим та жалобою за померлими. І тим більш знаменно, що «завдяки» нинішній пандемії, Нешів триптих про чуму звучить напрочуд актуально і привертає увагу науковців. Тож, «дякуючи» карантинним обмеженням у тогочасній Англії, вітчизняній літературознавчій спільноті Томас Неш відтепер буде відомий не лише як визначний представник «скептично-сатиричного крила в літературі пізнього Ренесансу» [Привалова, 1987:39], а й талановитий Поет Єлизаветинської доби.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Привалова, 1987 – Привалова Л. П. *Основные жанровые особенности модификаций английского романа последней трети XVI века*: диссертация ... кандидата филологических наук: 10.01.01. МГУ им. М. В. Ломоносова, Днепропетровск. 1987. 214 с.
- Acroyd, 2001 – Acroyd P. London: The Biography. UK: Vintage; Reprint Edition, 2001. 880 p.
- Ayrton, 1963 – Ayrton M. Th. Nashe. *The Unfortunate Traveller* / [ed.by M. Ayrton]. L.: Archon Books, 1968. pp. 1-18.
- Barber, 1963 – Barber C.L. *Shakespeare's Festive Comedy*. Cleveland-N.Y.: The World Publ. Co., 1963. 278 p.
- Bradbrook, 1963 – Bradbrook M.C. *The Growth and Structure of Elizabethan Comedy*. L.: Penguin Books, 1963. 254 p.
- Chambers, 1923 – Chambers E.K. *The Elizabethan Stage*. Oxford : Clarendon Press, in 4 vol., 1923. Vol. iv., 313 p.
- Greenblatt, 2020 – Greenblatt S. *What Shakespeare actually wrote about the plague*: [Веб-сайт]: <https://www.newyorker.com/culture/cultural-comment/what-shakespeare-actually-wrote-about-the-plague> (дата звернення: 07.06.2021)
- Morris, 2017 – Morris S. *Thomas Nash and the end of the Summe*:. [Веб-сайт]: <http://theshakespeareblog.com/2017/09/thomas-nashe-and-the-end-of-summer/> (дата звернення: 10.06.2021).
- Rabkin, 1985 – Rabkin N. *Thomas Nash. Summer's Last Will and Testament. Drama of the English Renaissance*: in 2 vol. / [ed.by Russel A. Fraser and N.Rabkin]. N. Y.-L.: Macmillan Publishing Co., Inc., Collier Macmillan Publishers, 1976. V. 2: The Stuart Period. 1976. 439 p.
- Stean, 1985 – Stean J.B. Introduction. Nash Th. *The Unfortunate Traveller and other Works* / [ed. by J.B. Stean]. L.: Penguin Books, 1985. Pp. 13–44.
- Wilson, 1927 – Wilson F.P. *The Plague in Shakespeare's London*: Oxford, Oxford University Press, 1927. 228 p.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Nash Th. *A Litany in Time of Plague. Summer's Last Will and Testament. Drama of the English Renaissance*: in II vol. / [ed.by Russel A. Fraser and N. Rabkin]. N.Y.- L.: Macmillan Publishing Co., Inc., Collier Macmillan Publishers, 1976. Vol. II: The Stuart Period. 1976. P. 457.
2. Nash Th. *Fair Summer Droops. Summer's Last Will and Testament. Drama of the English Renaissance*: in II vol. / [ed.by Russel A. Fraser and N. Rabkin]. N.Y.- L.: Macmillan Publishing Co., Inc., Collier Macmillan Publishers, 1976. Vol. II: The Stuart Period. 1976. P. 441.
3. Nash Th. *Song. Summer's Last Will and Testament. Drama of the English Renaissance*: in II vol. / [ed.by Russel A. Fraser and N. Rabkin]. N.Y.- L.: Macmillan

Publishing Co., Inc., Collier Macmillan Publishers, 1976. Vol. II: The Stuart Period. 1976. P. 460.

4.Nash Th. Summer's Last Will and Testament. Drama of the English Renaissance: in II vol. / [ed.by Russel A. Fraser and N.Rabkin]. N.Y.- L.: Macmillan Publishing Co., Inc., Collier Macmillan Publishers, 1976. Vol. II: The Stuart Period. 1976. Pp. 440 -461.

REFERENCES

Privalova, 1987 – Privalova L.P. (1987). Osnovnye zhanrovye osobennosti modificatsii angliiskogo romana poslednei treti XVI veka [*The main genre peculiarities of the English novel modifications of the last third of XVI c.*]: dissertatsiya ... kandidata filologicheskikh nauk: 10.01.01/ MGU im. M.V. Lomonosova, Dnepropetrovsk. 1987. 214 p. [in Russian].

Acroyd, 2001 – Acroyd P. (2001). London: The Biography. UK: Vintage; Reprint Edition, 2001. 880 p.

Ayrton, 1963 – Ayrton M. (1968).Th. Nashe. The Unfortunate Traveller / [ed.by M.Ayrton]. L.: Archon Books, 1968. Pp. 1-18.

Barber, 1963 – Barber C.L.(1963). Shakespeare's Festive Comedy. Cleveland-N.Y.: The World Publ. Co., 1963. 278 p.

Bradbrook, 1963 – Bradbrook M.C. (1963). The Growth and Structure of Elizabethan Comedy. L.: Penguin Books, 1963. 254 p.

Chambers, 1923 – Chambers E.K. (1923). The Elizabethan Stage. Oxford : Clarendon Press, in 4 vol., 1923. Vol. iv., 313 p.

Greenblatt, 2020 – Greenblatt S. What Shakespeare actually wrote about the plague: [Веб-сайт]: <https://www.newyorker.com/culture/cultural-comment/what-shakespeare-actually-wrote-about-the-plague> (дата звернення: 07.06.2021)

Morris, 2017 – Morris S. Thomas Nash and the end of the Summe:. [Веб-сайт]: <http://theshakespeareblog.com/2017/09/thomas-nashe-and-the-end-of-summer/> (дата звернення: 10.06.2021).

Rabkin, 1985 – Rabkin N. (1976). Thomas Nash. Summer's Last Will and Testament. Drama of the English Renaissance: in 2 vol. / [ed.by Russel A. Fraser and N.Rabkin]. N. Y.-L.: Macmillan Publishing Co., Inc., Collier Macmillan Publishers, 1976. V. 2: The Stuart Period. 1976. 439 p.

Stean,1985 – Stean J.B. (1985). Introduction. The Unfortunate Traveller and other Works / [ed. by J.B. Stean]. L.: Penguin Books, 1985. Pp. 13–44.

Wilson,1927 – Wilson F.P. (1927). The Plague in Shakespeare's London: Oxford, Oxford University Press, 1927. 228 p.

ILLUSTRATIVE SOURCES

1. Nash Th. A Litany in Time of Plague. Summer's Last Will and Testament. *Drama of the English Renaissance*: in II vol. / [ed.by Russel A. Fraser and N. Rabkin]. N.Y.- L.: Macmillan Publishing Co., Inc., Collier Macmillan Publishers, 1976. Vol. II: The Stuart Period. 1976. P. 457.

2. Nash Th. Fair Summer Droops. Summer's Last Will and Testament. *Drama of the English Renaissance*: in II vol. / [ed.by Russel A. Fraser and N. Rabkin]. N.Y.- L.: Macmillan Publishing Co., Inc., Collier Macmillan Publishers, 1976. Vol. II: The Stuart Period. 1976. P. 441.

3.Nash Th. Song. Summer's Last Will and Testament. Drama of the English Renaissance: in II vol. / [ed.by Russel A. Fraser and N. Rabkin]. N.Y.- L.: Macmillan Publishing Co., Inc., Collier Macmillan Publishers, 1976. Vol. II: The Stuart Period. 1976. P. 460.

4.Nash Th. Summer's Last Will and Testament. Drama of the English Renaissance: in II vol. / [ed.by Russel A. Fraser and N.Rabkin]. N.Y.- L.: Macmillan Publishing Co., Inc., Collier Macmillan Publishers, 1976. Vol. II: The Stuart Period. 1976. Pp. 440 -461.

Received: 11 July, 2022

INTERDISCIPLINARY DIMENSION OF THE MODERN ENGLISH- LANGUAGE PENITENTIARY DISCOURSE RESEARCH

Shchyhlo Larysa,

Phd in Philology, Associated Professor

ORCID ID 0000-0002-4505-5094

Sumy State University

2, Rymskoho-Korsakova st, Sumy, 40007, Ukraine

l.schiglo@gmail.com

Volyk Anna,

Student

Sumy State University

2, Rymskoho-Korsakova st, Sumy, 40007, Ukraine

annavolik111@gmail.com

Annotation. *The article is devoted to the study of linguistic and translational aspects of English-language penitentiary discourse. The article defines the main concepts of research, such as “penitentiary discourse”, “prison jargon”. The features of the penitentiary discourse in English, the history of its emergence and research are clarified.*

The article examines the linguistic features of penitentiary discourse in English. The analysis of examples of language interaction within the framework of penitentiary discourse showed that they belong to simple (primary) language genres, which represent the result of direct language communication, in contrast to complex (secondary) language genres that arise in conditions of more complex and relatively highly developed and organized cultural communication (mainly written) – artistic, scientific, socio-political, etc. It is presented in such forms as an order, everyday dialogue, interrogation, story, etc.

The study of the peculiarities of the translation of texts of penitentiary discourse and prison jargon in particular showed that the most used methods of translation are literal translation, descriptive translation, in some cases equivalent translation is used. The translation of prison jargon is especially complicated by the fact that such vocabulary is often based on a play on words, a figurative, metaphorical meaning. The article analyzes the translation of language markers of penitentiary discourse into Ukrainian based on the material of the English-language film “The Shawshank Redemption”.

Key words: *interdisciplinary dimension, linguistic features, methods of translation penitentiary discourse, prison jargon.*

Introduction

One of the relevant areas of language study today is discourse studies – the analysis of the peculiarities of language functioning within the framework of various discourses. The study of discourse is one of the most relevant areas of linguistics today. Discourse as a linguistic unit appeared in linguistics as a result of focusing researchers' attention on the human factor of speech.

Increasing interest is not in language and its phenomena as separate elements, but in their functioning, the influence of extralinguistic factors on them, including the characteristics of communication participants, the communicative situation itself, socio-cultural aspects, etc. This is due to the predominance of anthropocentricity in linguistics, when researchers no longer focus on the system-structural level of language, but on its communicative functionality.

© Shchyhlo L., Volyk A., 2022

Such studies attract the attention of not only linguists, but also translation scholars. In particular, the investigation of understudied types of discourse in the English language, among which penitentiary discourse stands out, is of significant interest today. The penitentiary discourse has its own unique specificity – it is an institutional discourse, within the framework of which the status-role relations of the participants of the discourse are expressed more than in any other type of discourse. In addition, the prison discourse covers the situation of imprisonment, the relationship between prisoners and jailers, which is based on the positions of the former's disenfranchisement and the latter's complete control and power.

All this creates specific communicative conditions, which are reflected both in the speech reality of the English-speaking countries of the world and in artistic and cinematographic works. This determines the relevance of the study of linguistic and translation aspects of English-language prison discourse. The purpose of this article is to establish the linguistic features of English penitentiary discourse texts and their translation into Ukrainian.

Research materials and methods

The transcript of the film “The Shawshank Redemption” and dictionaries of slang vocabulary (“The Concise New Partridge Dictionary of Slang and Unconventional English” (2007), “The Routledge Dictionary of Modern American Slang and Unconventional English” (2008)) serve as research material.

One of the most important characteristics of the speech activity of the participants in penitentiary discourse is the use of special prison jargon. In the “Oxford English Dictionary”, jargon is interpreted as special words or expressions used in professional activities or in the speech of a certain group of people, which tends to remain incomprehensible to others (OLD, 2022).

Prison jargon is formed in correctional institutions, which largely determines its specificity. When entering a penal institution, a convict faces new realities, a new social environment and a specific prison subculture. The prison community is a complex social organism characterized by specific connections and relationships between people. Each convict occupies a certain social position and has a set of social ties with members of his / her group and beyond (Zavodna, 2014: 53).

Prison jargon reflects all the diversity of social relations in penitentiary institutions, therefore knowledge of prison jargon is necessary for persons in such social relations to interact with other members of this community. Conspiracy, secrecy, intelligibility only to a special group of declassified elements is a characteristic feature of prison jargon. One of its features is significant differences between the jargons of inmates of different prisons, so knowing one or another type of prison jargon plays the role of a certain password (Alikbyerov, 2000: 12).

It should be noted that prison jargon of the English language is formed in close interaction with other types of jargon and slang, borrowing a large amount of vocabulary from them. For example, a large number of inter-jargonisms come from youth jargon, especially since there are many people aged 18 to 30 among the prisoners. Youth slang is mobile, expressive, it is one of the sources of replenishment of prison slang (Balabin, 2002: 112).

Another corporate jargon that influences prison jargon is drug jargon. It cannot be classified as criminal jargon, which includes prison jargon, because the distribution of drugs is a criminal offense, while their use is not punishable by law. The jargon of addicts, like prison jargon, tends to a certain secrecy, so it is a more important source of replenishment of prison jargon than youth jargon.

Despite the active interaction with other slangs, prison slangs are a relatively closed system, the import of lexical units from the interslang layer of vocabulary is slow. Borrowed units, as a rule, have synonyms in the actual prison jargon, and contribute to a richer synonymy rather than the formation of prison jargon. On the other hand, many

lexical units of prison jargon are borrowed from other jargons, although they lose some components of meaning.

The study of the specified research material determines the choice of appropriate research methods. The work used: the method of analyzing dictionary definitions to determine the main concepts of the study, the semantic method to determine the semantics of the lexical composition of the penitentiary discourse, the continuous sampling method for the selection of vocabulary when processing the research material and working with subtitles and audio-visual materials.

Discussion

Currently, imprisonment is the most severe sanction applied to persons who have broken the law. The first prison appeared in 1790 in Philadelphia, and in England – in 1816 in London. It can be concluded that the penitentiary system is a relatively young institution of society, which arose about 200 years ago. The emergence of penitentiary discourse, accordingly, can also be attributed to this time.

If talk about the prison as a prototypical place of communication, then, first of all, the peculiarities of the conditions of the communication participants are of great interest. Living conditions in prison society are usually characterized by total control over every step of the prisoner. This raises the question of the rights and freedoms of prisoners.

In the English language, the word “confinement” is often used to denote imprisonment (from a philosophical point of view, this concept is perceived as an artificial lack of freedom, as opposed to a natural one, that is, determined by the laws of the universe, the customs and foundations of society, as well as the internal beliefs of an individual).

The word “confinement” is defined in dictionaries as follows: “Confinement in prison, also known as a penitentiary or correctional facility, is the punishment that courts most commonly impose for serious crimes, such as felonies. For lesser crimes, courts usually impose short-term incarceration in a jail, detention centre, or similar facility” (RDMASUE, 2008).

In the publication “Law Library – American Law and Legal Information” entitled “Prisoners’ Rights” it is said that when establishing such rights and freedoms, the authorities were guided by the following principles: first, prisoners are deprived of the rights and privileges that others have citizens; secondly, prisoners do not lose all their constitutional rights during imprisonment, and thirdly, some constitutional rights are preserved for prisoners, however, they should not conflict with the security requirements of the place of imprisonment (CNPDSUE, 2007).

That is, even the rights available to prisoners can be violated if the circumstances require it. Thus, falling into the conditions of imprisonment, a person loses the right to manage him/herself and his / her time and is completely subordinated to the officials of the correctional institution, who have almost unlimited power over him / her.

According to this, in relation to the penitentiary discourse, the presence of the following communication participants is assumed: employees of the penitentiary system (they may differ in rank), and prisoners, who, in turn, may also have a certain status within the prison community. Therefore, communication can be based on the interaction of the following pairs: “employee of the penitentiary system – employee of the penitentiary system”, “employee of the penitentiary system – prisoner” and “prisoner – prisoner”.

Research results

The prison jargon of the studied linguistic area is a special type of English criminal language, mainly of the thief subculture. It has its own, special lexicon, the components of which may have a stylistic (for example, mocking-ironic) coloring, for example: *bit* – prison term, solitary confinement; *two-time loser* – recidivist; *big day* – day of visits; *college* – a correctional facility for juvenile offenders; *can* – police station; *to fly a kite* – send a letter from prison; *to go over the wall* – escape from prison; *to be buried* – have no hope of release; *to dance* – to be hanged; *to fry* – to be executed in the electric chair, etc. (Mencken, 2006: 312).

Taking into account the internal structural organization within the studied fragment of the lexical and phraseological system of English-language prison jargon, it is possible to distinguish five main semantic blocks, unequal in volume and heterogeneous in structure, with unclear boundaries, which in the nominative-classification aspect unite many lexical units denoting the most significant concepts, objects, phenomena and signs of prison reality for prisoners. Each of these semantic associations can be divided into smaller ones, for example:

1) prison life (clothes, shoes, food): *glitter* – salt; *Nike down* – wear only “Nike” clothes and shoes (RDMASUE, 2008: 437–695);

2) prison population (types of prisoners, their characteristics, relations): *crab bait* – a recently arrived prisoner; *hang on the leg* – to serve before the administration (RDMASUE, 2008: 241–480), *catch a dummy* – refuse to talk (CNPDSUE, 2007: 122);

3) crimes and punishments (types of illegal acts, methods of committing them, legal consequences of committing crimes): *four-cornered* – caught red-handed; *punch it* – make an escape; *GE* (< *general electric*) – electric chair (RDMASUE, 2008: 390, 784, 424);

4) characteristic features of the prison as a total institution (premises, territories, internal order, security and supervision, types of correctional institutions, informal prison norms, customs, values): *junk tank* – a cell where drug addicts are kept; *gallery 13* – prison cemetery; *airmail* – objects that prisoners throw at guards or other prisoners (RDMASUE, 2008: 584, 416);

5) what is most in demand in prison (alcohol, cigarettes, drugs, sex, money): *dove* – five-dollar bill; *run, Johnny, run* – cheap loose tobacco; *fix your bones* – use drugs, especially when breaking (RDMASUE, 2008: 313, 833, 370).

The lexical-semantic features of the researched slang nominations also are quite vividly revealed on the example of the lexical-semantic paradigm “personal naming” in the form of a set of numerous lexical-semantic subclasses with varying degrees of detail, the elements of which are combined on the basis of the following aspects:

a) profession/occupation: *badge* – security guard (RDMASUE, 2008: 35);

b) level of intelligence: *jerkwater* – a stupid person (RDMASUE, 2008: 563);

c) sexual orientation: *boy-gal* – homosexual (RDMASUE, 2008: 119);

d) nature of the committed crime: *accelerator* – firebug (RDMASUE, 2008: 2);

e) propensity to commit crimes: *boomerang* – recidivist (RDMASUE, 2008: 109);

e) features of character / behavior: *breeze* – a calm, restrained person (RDMASUE, 2008: 125);

f) membership in a criminal group: *ride* – gang member (RDMASUE, 2008: 814);

g) belonging to a certain part of the world: *slant-eye* – a native of South Asia (RDMASUE, 2008: 895);

h) age: *seed* – child (RDMASUE, 2008: 853).

The division into lexical-semantic subclasses is subjective, since most lexemes are grouped on the basis of several features and, therefore, can simultaneously be included in several subclasses, for example: *crank* – a guard who enjoys making life difficult for prisoners (RDMASUE, 2008: 244) (here the name of a person is characterized by such differential terms as “gender” + “profession” + “characteristics of behavior” + “relationships with others”).

Among the sources of replenishment of the prison jargon of the studied linguistic area can be attributed both standard and spatial methods of word formation:

1) semantic derivation:

a) metaphor: *hog pen* (pig pen, stable) “dispatch point of security in the prison” (CNPDSUE, 2007: 336);

b) metonymization: *shelf* – solitary confinement in prison (RDMASUE, 2008: 861);

2) rhyming slang:

a) formation with internal rhyme (when both elements are present in the structure of slangism, rhyming with each other) (Coleman, 2012: 161): *swap lies and swat flies* – to participate in a long and useless conversation; *little Joe in the snow* – “cocaine” (RDMASUE, 2008: 964, 622);

b) formation with an external rhyme (when the structure of slangism contains only the first component that rhymes with the intended second element): *gibbs* (<lips) – “lips” (RDMASUE, 2008: 431);

3) suffix: *cellie, celly* – “cellmate” (CNPDSUE, 2007: 125);

4) abbreviation: *V* (< *visit*) – “visit”; *seg* (< *seggie*) – “isolator”, “prisoner” (RDMASUE, 2008: 1028, 853);

5) alliteration (repetition of the initial components of a complex word / phrase [20, p. 166]): *band box* – “district prison” (RDMASUE, 2008: 43);

6) allusion (a figure of speech that implies a reference to a cultural-historical fact) (Coleman, 2012: 29) *Klondike* – solitary confinement cell (RDMASUE, 2008: 597) and others.

As the analysis of the translation of such slang elements shows, their transmission in the Ukrainian language is significantly difficult given the fact that in most cases figurative meaning is used, as well as word play to create slang vocabulary. Jargon vocabulary of penitentiary discourse can be a translation difficulty for the translator, which can be solved by applying various methods of its translation into Ukrainian. At the same time, it should be taken into account that it is often difficult for the translator to find the equivalent of an English word in the translation language, which is due to the metaphorical nature of most of such English jargonisms (Nyzenko, 2012).

The same methods can be used for the translation of reduced vocabulary and jargon as for the translation of literary vocabulary. There are two ways to translate text: 1) literal translation (direct); 2) indirect translation (indirect) (Kiyak, 2009: 34–35).

The first method is not adequate, because when translating vocabulary, the originality of the language is lost, the norms of the translated language are violated, and the meaning of jargon is often lost. If a literal translation is not possible, the translator has to resort to an indirect method of translation.

International slangisms and jargonisms during translation are transferred by calque (loan) translation and do not require additional interpretation, for example: *bucks* – “бакси”, *crack* – “крек”, *hacker* – “гекер”, *rap* – “реп”, *yuppie* “яппи”. New works built on the basis of such units, as well as punning and updated versions of them, are a difficulty for the translator.

New works built on the basis of such units, as well as punning and updated versions of them, are a difficulty for the translator. For example, the word *buck* – “dollar” became the basis of new formations *megabucks*, *gigabucks*, *extrabucks*, denoting “a big pile of money”, the colloquial phrase *to make / earn a quick / fast buck* – “get rich quickly” in an updated form formed on its basis *to make / earn megabucks* means “to earn crazy money” (Nyzenko, 2012).

Within the framework of the penitentiary system, the life and interaction of the participants of communication are routinized, and they themselves are in unequal positions. Accordingly, the set of topics and communication situations of the basic pair of communicators within the framework of this discourse is limited. It can be giving instructions, instilling discipline, various orders (raising, roll call, escorting for meals or to the place of work, checking cameras, etc.). In these cases, the language interaction is minimized and limited to only one line of the guard, spoken in a commanding tone, which requires the prisoner to act at the level of only actual obedience. For example, the head of the prison says the following phrase to the newly arrived prisoners: *You're going to be good boys, aren't you? You're going to be good boys. You're going to be good, good, good boys* (Darabont, 1994) / *Ви ж будете хорошими хлопчиками, чи не так? Ви будете хорошими хлопчиками. Ви будете дуже, дуже, дуже хорошими хлопчиками.*

In this case, the jailer uses the derogatory term *good boys* for the newly arrived prisoners, belittling their importance and status. As a method of translation, the literal

translation is used here – *хороші хлопчики*, which allows to accurately reproduce the stylistic effect of such an address in the context of penitentiary discourse.

In another example of a communicative situation in the conditions of penitentiary discourse, the convoy of prisoners to breakfast is organized: “*Single file,*” he shouted, “*single file and ten paces between youse. Single file*” (Darabont, 1994) / «*По одному, – вижував він. – По одному. Дистанція десять кроків. По одному*». Utterances within penitentiary discourse are short, often orders or instructions that prisoners must follow. In the given example, the special vocabulary of penitentiary discourse is used – the expression *single file*, which is translated into Ukrainian using the translation transformation of generalization as *по одному*.

Conclusions and perspectives

As the study showed, penitentiary (prison) discourse is a type of status-oriented communication that takes place in prison conditions between penitentiary officials and prisoners. The main characteristic that distinguishes this type of institutional discourse from others is the complete subordination of one of the parties to the communication to the other, who exercises total control over the life of the first party and has the right to apply appropriate disciplinary sanctions, which largely determines the features of the course of communication and the text that is obtained as a result of it.

On the linguistic level, one of the most significant markers of penitentiary discourse is prison jargon. Such vocabulary is mainly built using metaphor, metonymy, and other stylistic techniques, designed not only to give such vocabulary more expressiveness, but also to implement the function of conspiracy, encryption, hiding information from others – primarily, from guards and other employees of the penitentiary.

The most used methods of translation of texts of penitentiary discourse and prison jargon are literal translation, descriptive translation, in some cases equivalent translation is used. The translation of prison jargon is especially complicated by the fact that such vocabulary is often based on a play on words, a figurative, metaphorical meaning. Translational transformations are used quite often – this is mainly a generalization of the meaning of the source word, as well as a reduction of the stylistic effect of the source lexeme.

We see the perspective of further research of modern English-language penitentiary discourse in the context of a synergistic paradigm of scientific knowledge, which is outside the traditional disciplinary paradigm, synthesizes natural and humanitarian knowledge on a specific methodological foundation, and hence enables the solution of linguistic problems in an interdisciplinary (and more broadly, transdisciplinary) dimension.

REFERENCES

- Alikbyerov, 2000 – Alikbyerov V. I. Slang ta pereklad [Slang and translation]. Kyiv: Lileya, 2000. 32 p. [in Ukrainian].
- Balabin, 2002 – Balabin V. V. Suchasnyj amerykans'kyj sleng yak problema perekladu [Modern American slang as a problem of translation]. Kyiv: Logos, 2002. 313 p. [in Ukrainian].
- Chernova, 2013 – Chernova A. V., Avanesyan A. A. Do problem kinoperekladu yak vydu xudozhn'ogo perekladu [To the problems of film translation as a type of literary translation]. URL: http://confcontact.com/2013_04_17/30_Chernova.htm [in Ukrainian].
- Coleman, 2012 – Coleman J. The Life of Slang. Oxford University Press, 2012. 354 p.
- Darabont, – Darabont F. The Shawshank Redemption. URL: <http://www.dailyscript.com/scripts/shawshank.html>
- Kiyak, 2009 – Kiyak T. R., Naumenko A. M., Oguy O. D. Perekladoznavstvo [Translation studies]. Kyiv: 2009. 544 p.
- Mencken, 2006 – Mencken H. L. The American Language. An Inquiry into the Development of English in the United States. Alfred A. Knopf, Inc. New York, 2006. 651 p.

- Nyzenko, – Nyzenko Ya., Grigorenko N. Osnovni trudnoshhi adekvatnogo perekladu nestandartnoyi leksyky anglijs'koyi movy [The main difficulties of adequate translation of non-standard vocabulary of the English language]. URL: http://www.rusnauka.com/16_NPRT_2012/Philologia/6_111668.doc.htm [in Ukrainian].
- O'Sullivan, 2011 – O'Sullivan C. Translating Popular Film. Palgrave Macmillan, 2011. 243 p.
- Orero, 2004 – Orero P. Topics in Audiovisual Translation. Benjamins Translation Library. Barcelona, Benjamins Translation Library, 2004. 227 p.
- OLD, – Oxford Learner's Dictionaries. URL: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/>
- Pettit, 2009 – Pettit Z. Connecting Cultures: Cultural Transfer in Subtitling and Dubbing. New Trends in Audiovisual Translation. Bristol / Buffalo / Toronto: Multilingual Matters. 2009. P. 44–57.
- CNPDSUE, 2007 –The Concise New Partridge Dictionary of Slang and Unconventional English / ed. by T. Dalzell (senior ed.). London, New York: Routledge, 2007. 721 p.
- RDMA SUE – The Routledge Dictionary of Modern American Slang and Unconventional English / ed. by T. Dalzell. London: Routledge, 2008. 1104 p.
- Yefimov, 2004 – Yefimov L. P., Yasinetska O. A. Stylistyka anglijs'koyi movy i dyskursyvnyj analiz: uchbovo-metodychnyj posibnyk [Stylistics of the English language and discursive analysis: teaching and methodical manual]. Vinnytsia: Nova Knyga, 2004. 240 p. [in Ukrainian].
- Zavodna, 2014 – Zavodna L. Suchasnyj poglyad na molodizhnyj sleng [Modern view of youth slang]. Kyiv: Nova ped. dumka. 2014. No. 1. P. 52–55 [in Ukrainian].

Received: 10 June, 2022